

Ahmet HÜR

HER AÇIDAN LOZAN

KONFERANSI

Tarih Dizisi

KİTABIN ADI:

Her Açıdan Lozan Konferansı

YAZARI:

Ahmet HÜR

SAYFA TASARIM - DİZGİ:

Turna Grafik Tasarım

KAPAK TASARIM:

Taner ÇAMKIR

© Temmuz 2016

Bu eserin yayın hakları Akpınar Huzur Yayınevi'ne ve yazara aittir. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. İzinsiz çoğaltılamaz, basılamaz.

ISBN:

978-605-5014-**-*

YAYINCI SERTİFİKA NO:

11585

MATBAA SERTİFİKA NO:

12641

BİRİNCİ BASKI:

Temmuz 2016

BASKI:

Kenan Ofset

Davutpaşa Cad. İpek İş Merkezi Kat:3 No:20

Topkapı / İSTANBUL

Alemdar Mah. Çatalçeşme Sk. No: 46 Kat: 1 Cağaloğlu - İSTANBUL

Tel: (0212) 528 03 91 Fax: (0212) 522 59 69

Web: ajanskitap.com

Cumhuriyetin Kalesi Marmaris'te, Cumhuriyetin tapusu olan Lozan Antlaşması'nın bilinmesinin önemi malumunuzdur.

Cumhuriyet değerlerimizin her geçen gün törpülediği bu dönemde, son yıllarda yazdığı tarih kitaplarıyla da adını duyuran, Marmaris yaşayanı Avukat Ahmet Hür kardeşimiz, Lozan Konferansı'nı yazacağını söyleyince heyecanlandığımı itiraf edeyim.

Lozan öncesi ve Lozan'da yaşananların özellikle gençler tarafından bilinmesi çok önemlidir. Bu açıdan da bir boşluğu dolduracak olan bu değerli çalışmayı, Marmaris Belediyesi'nin kültür yayını olarak yayınlamayı bir görev bildik.

Emeği geçen herkese teşekkür ederim. 24.07.2016

M. ALİ ACAR

Marmaris Belediye Başkanı

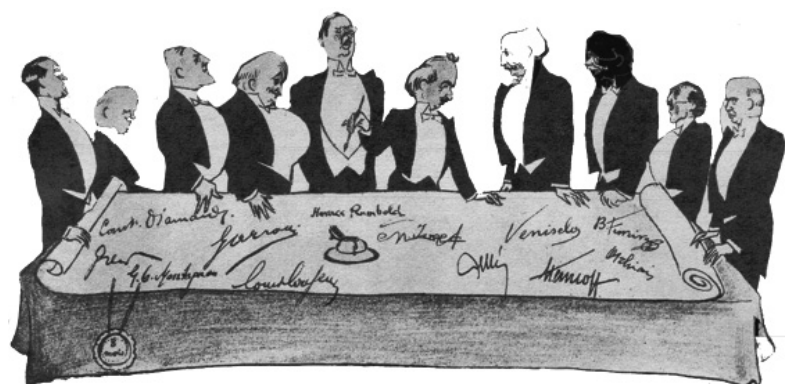
“Tarihi sevmek gerekmez
Tarihi bilmek bir zorunluluktur”*

*Marmaris 1. Kitap Günlerinde yaşlı bir bayan okurumun sö-
züdür.

“Oğlum Göktuğ Deniz Hür
ve tüm gençlere”

İÇİNDEKİLER

İlk Söz	5
Giriş	9
Lozan Konferansına hazırlık	15
Lozan'a gidiş	21
Lozan'da Konferansın başlaması	27
Lozan'da yaşananlar	31
Sınırlarımız ve Musul sorunu	37
Kuzey Irak'ta yaşananlar	43
Boğazlar sorunu.....	51
Konferansın kesilmesi	65
Ankara'da yaşananlar	75
Lozan'da Konferansın tekrar başlaması, Kapitülasyon ve Osmanlı Borçları Sorunu:	83
Osmanlı Borçları	93
Anlaşmanın sağlanması ve imzalanması	101
Lozan Antlaşmasının TBMM'de onaylanması	107
Lozan Antlaşması konusunda ki görüşler	111
Yeni Türkiye Devleti ne istedi ne aldı	119
Bağlaşıklar ve diğerleri Açısından Lozan Antlaşması	127
Sonuç olarak	131
Ek 1: Lozan Antlaşması	135
Ek 2: Yunan-Türk Halklarının mübadelesine ilişkin sözleşme:.....	193
KAYNAKÇA	200

İLK SÖZ:

En kaba tanımla Lozan Antlaşması, yıkılan Osmanlı Devleti yerine kurulan yeni Türkiye Devletinin tapusudur.

24 Temmuz 1923 yılında imzalanan bu anlaşmadan 93 yıl sonra dahi, Türkiye Cumhuriyeti ile hesaplaşmayı kafasına koyan Hürriyet ve İtilafçılar, bir yandan Lozan antlaşmasının bir hezimet olduğunu kamuoyuna pompalarken, bir yandan da, kamuoyuna bu antlaşmanın yüzyıl sonra (2023 yılında) ortadan kalkacağı, bilinmeyen gizli maddeleri var gibi şehir efsaneleri yaymaktadırlar. Böyle bir şey yoktur.

İlginç olan ise, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin temeli kabul edilen Lozan antlaşmasının toplumda tam olarak bilinmemesidir.

Böylece, resmi tarih tezlerinde gereğinden fazla abartılıp büyük bir başarı ve zafer olarak kabul edilen Lozan antlaşması, Mustafa Kemal ve arkadaşları ile hesaplaşmak isteyenlerce de büyük bir hezimet olarak kabul görmektedir.

Lozan'ı anlamamız için, Mondros mütarekesini, Türkleri yok etme ve Avrupa'dan atma politikasının bir ürünü olan Sevr anlaşmasını bilmemiz gerekir.

Devletler arasında yapılan antlaşmalarda doğal olarak tüm taleplerinizi kabul ettirmeniz mümkün olmadığı gibi, devlet olarak ekonomik, askeri, diplomatik gücünüzün limiti de, antlaşmalarda ön plana çıkmaktadır. Her durumda bir uzlaşma arayışına girmeniz söz konusu olduğundan Lozan antlaşması da, diğer pek çok devletlerarası antlaşma da olduğu gibi bir uzlaşma metnidir.

Bu çalışmada, Lozan Konferansı sürecinde yaşananlar ve Yeni Türkiye Devletinin eksiklikleriyle birlikte, yaşanan zorluklar ve mücadele azminin de, objektif olarak anlatılması hedeflenmiştir.

Geçmişin bağnaz, insan onuruna aykırı yaşam biçimi yerine, çağdaş uygarlık seviyesini yakalamak ve Anadolu insanına yakışır bir yaşamı sunmak amacıyla kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devletinin temellerini yıkmaya çalışan zihniyetlere dur diyebilmek için, önce bu devletin tapusunun nasıl oluştuğunu bilmek gerekir diyorum.

İşte bunun için Lozan Antlaşmasını oluşturan Lozan Konferansı ve o süreçte yaşananlar objektif olarak özellikle gençlere anlatılmalıdır.

Bu çalışmanın amacı budur.

Temmuz 2016 Marmaris

Giriş:

Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlanması, zaten Osmanlı Devletini paylaşmaya karar veren emperyalist İngiltere, Fransa ve İtalya'nın önünde bir engel kalmamasına yol açmıştı. Mondros mütarekesi ile birlikte Osmanlı'nın paylaşılması fiilen gerçekleşmeye başladı. İstanbul'un hem saltanat hem de Babiâli olarak, teslimiyetçi ve İngilizlerin himayesine sığınma talebi, Sevr anlaşmasının oluşmasına ve Anadolu'da Ermenilerden, Kürtlerden, Yunanlılardan hatta Lazlardan oluşan devletlerinde ortaya çıkabileceği yanılgısına yol açtı. Sevr anlaşması uygulanamazdı ve uygulanamadı da.

İngiltere'nin kılıcı olarak Yunan ordusu İzmir'e çıktı. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali tartışmalı bir konudur. Paris anlaşmasına dayanılarak, Rum/Yunan azınlığın can ve mal güvenliğini korumak için yapıldığı söylenen işgalde, Yunan Devleti'nin gerçekte işgal için çok da hazırlıklı olmadığı görülmektedir. Yunanlıların İzmir'i işgalinde, özellikle o dönem Avrupa'nın en büyük silah tüccarı 1849 Muğla/Menteşe doğumlu Sir Basil Zaharoff'un katkısı çoktur.(Cumhuriyetin Gizli Tarihi-1 İsmail Çolak. Gülnesli yayınları.Ekim 2013 sf:115)

İzmir'in işgaline izin verilmesinin gizli nedeninin, İtalyanların kendi başlarına fiili bir işgale kalkmalarından korkulması olduğu genel olarak kabul edilir. Çünkü Bağlaşıkların/Müttefiklerin 1917 yılında yaptıkları gizli anlaşmada Batı Anadolu İtalyanlara verilmiştir. Rum/Yunan azınlığın can ve mal güvenliği gerekçesi ise, doğru bir gerekçe değildir. Zaten daha sonra Müttefiklerde/Bağlaşıklarda bu gerekçenin doğru olmadığını kabul etmek zorunda kalırlar.

"12 Ekim 1919'da İstanbul'daki Müttefikler arası Komisyon'un İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali hakkında vermiş olduğu rapor şu sözlerle başlıyordu; 'Yapılan soruşturma göstermiştir ki, mütarekeden beri Aydın (İzmir) vilayetindeki Hristiyanların genel durumları memnurluk vericidir ve güvenlikleri hiçbir zaman tehlikeye düşmemiştir. İzmir'in işgali, yanlış bilgilere dayanılarak Barış Konferansı tarafından emredilmişse, bunun ilk sorumluluğunun, yukarıda belirtilmiş olan gerçekler hakkında yanlış bilgiler vermekte ısrar etmiş olan hükümetler ve kişilere ait olması gerekir. Onun için, bu işgalin hiçbir şekilde baki olmadığı ve Türkiye ile Müttefikler arasında imzalanmış bulunan Mütarekenin şartlarını ihlal ettiği muhakkaktır.' (Türkiye-1 Arnold J. Toynbee. Cumhuriyet gazetesi yayını. Aralık 1999. Sf:84)

"İzmir'de oturan Avrupa kolonisi, İstanbul İngiliz Yüksek Komiserliği, bu delice kararın doğuracağı tehlikeler üzerine dikkati çektiler. Kabine üyesi Lord Curzon bile, 18 Nisan 1919 muhtırasında şöyle diyordu: 'Selanik kapılarının beş mil dışında asayışı sağlayamayan Yunanistan'ın Aydın vilayetinde barış ve güvenlik sağlamakta nasıl görevlendirilebileceğini anlamıyorum'" (Atatürk Anadolu'da. Tevfik Bıyıklioğlu. Cumhuriyet gazetesi yayını. Mayıs 2000. Sf:16)

Ancak, İzmir'in işgalinde Yunan ordusunun direnişle karşılaşmaması da ayrı bir konudur. Yunan başbakanı Venizelos bile İzmir'in çok kolay işgal edilemeyeceğini düşünüyordu. Bunun için Paris'te 10 Mayıs'taki oturumda, İtilaf devletlerine, Türklere çıkarmadan en fazla on iki saat önce haber verilmesini, bu durumda dahi Türklerin ne yapabileceğini kestirmenin zor olduğunu ve işgal için tehlikenin hep var olduğunu belirtmektedir. (Atatürk Anadolu'da. Tevfik Bıyıklioğlu. Cumhuriyet gazetesi yayını. Mayıs 2000. Sf:17)

"Böylesine bir karşılamanın sorumluları da vardı; Bunlar İzmir Valisi İzzet ile Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa'ydı. İşgali önceden bilmelerine rağmen tek kurşun dahi atmadan, hiçbir tepki göstermeden koskoca şehri

düşmana olduğu gibi teslim etmişlerdi.” (Türk Devrimi Tarihi. İlhan F. Akın. Üçdal Neşriyat Yayınları.1984. Sf:63) Yunanlıların İzmir’i işgal ettiği gün, İstanbul hükümeti ise memurların yol masrafları konusunu tartışmaktaydı.

Sonuçta, Anadolu’da ve Osmanlı Devleti’nin içinde örgütlenmiş olan İttihat ve Terakki düşüncesi, padişah ile Hürriyet ve İtilaf düşüncesine karşın, Anadolu’da milli mücadeleyi örgütlemiş ve Büyük Taarruz ile de son noktayı koymuştur. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa’nın İzmir’e gelişi ile Türk Yunan savaşı fiilen bitmişti. Ancak İstanbul, Boğazlar ve Trakya hala işgal altındaydı.

Bağlaşıklar/Müttefikler derhal Mustafa Kemal Paşa ile görüşme yollarını aradılar. Önce Fransız Yüksek Komiseri General Pelle İzmir’e gelerek, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ile görüşür. Fransız General, tarafsız bölge olarak ileri sürdükleri bölgelere Türk askerinin girmemesi gerektiğinden söz eder. Mustafa Kemal Paşa, tarafsız bölge diye bir bölge tanımadıklarını ve Trakya’nın işgaline son verilmediği sürece Türk askerinin yürüyüşüne devam edeceğini söyler. Mustafa Kemal Paşa’nın haklı tutumu üzerine, daha önce Ankara’ya gelmiş olan Fransa’nın eski bakanlarından Mösyö Franklin Buyyon, gemiyle İzmir’e gelerek barış görüşmelerine başlanılacağını söyler. Nitekim Fransız, İngiliz ve İtalyan dışişleri bakanları İzmir’de bulunan Mustafa Kemal Paşa’ya telgraf çekerek, barış görüşmelerine acilen başlanılacağını, Türkler dışında, İngiliz, Fransız, İtalyan, Yunan, Japon, Romanya, Sırp, Bulgar, Slovan temsilcilerinin katılacağı bir konferans için Türk tarafının delege göndermeye hazır olup olmadığını sormuşlardır. Ayrıca telgrafta, Türk Yunan barışı içinde çalışılacağı belirtilmektedir.

Söz konusu telgrafta özetle, tarafsız ilan edilen bölgeye Türk askerleri girmez ise, Trakya’da Edirne’ye kadar olan kısmın Türklere verilmesi için çalışılacağı, Yunan askerinin Doğu Trakya’dan çekilmesinin sağlanacağı, Milletler Cemiyeti kararları altında Çanakkale’nin serbestinin sağlanacağı, yapılacak barış anlaşmasının sonunda, İstanbul’un Türklere teslim edileceği, İzmir ya da Mudanya’da bir ateşkes anlaşmasının yapılması istenmektedir.

Mustafa Kemal Paşa ve kurmay heyeti bu önerilere sıcak bakarlar. Bu arada İzmir ile Ankara arasında doğru düzgün iletişim

kurulamamaktadır. Mustafa Kemal, hükümet üyelerinin İzmir'e gelmesini ve gelişmeler hakkında görüş alışverişinde bulunmak ister. Oysaki Ankara kaynamaktadır. İktidar hırsı pek çok duygunun önüne geçmiştir. İlk meclisin Komünist milletvekillerinden Muhiddin Baha, Falih Rıfkı Atay'a, İzmir'in Kurtuluşu sonrası, Mecliste bu duruma sevinmeyen milletvekillerinden söz etmiştir.

“Onlarda (Muhiddin Baha ve arkadaşları) sevinçten ne yapacaklarını bilmiyorlarmış. Mecliste bir aralık ellerini yıkamaya gitmiş. Asık suratlı bir milletvekili görmüş. Mustafa Kemal muhaliflerinden biri;

-Yahu nedir bu halin? diye sormuş. Öteki dudaklarını sıkarak:

-Ne var sanki? Nasıl olsa İzmir'i bize vereceklerdi. Nesini büyütiip duruyorsunuz? Diye çıkmış da, sonra da;

-Yunanlılardan kurtulduk. Bakalım Mustafa Kemal'den nasıl kurtulacağız? Demiş.

Evet, muhalifleri ve rakipleri sapsarı idiler. Ah! Bir kurşun, son Yunan kurşunu Mustafa Kemal'in göğsüne saplanamaz mıydı?

Doğu böyledir dostlarım. Doğu'da kin, kolayca bryanete kadar götürür. O gün sapsarı kesilenler veya onların kinini güdenler, şimdi bile o günün hatırasını söndürmeye uğraşmakta değil midirler? Doğu kini, vicdanları saran bu kanser... Kanserlerin en habis soyu!”(Çankaya-3 Falih Rıfkı Atay. Cumhuriyet gazetesi yayını. Kasım 1999. Sf:117)

Mustafa Kemal karşıtı bazı milletvekilleri, İzmir'in kurtarılması ile zaferin kazanıldığını, Mustafa Kemal'in tüm görevlerinden istifa ederek köşeye çekilmesi gerektiğini söyleyecek kadar gözü dönmüştür. On sekiz Eylül'de Başbakan Rauf (Orbay) Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın teklifini meclise sunduğunda, muhaliflerden Hüseyin Avni Bey ve Çolak Selahattin, Meclisin üzerinde güç olmadığını, kimse meclisin hükümetini ayağına çağıramayacağını, çok istiyorsa kendisinin Ankara'ya gelmesini dile getirirler. Tartışmalar sonucunda sağduyu hâkim olur ve hükümeti temsilen Başbakan Rauf Bey ile dışişleri bakanı Yusuf Kemal Bey İzmir'e hareket ederler.

Sonuçta Mudanya'da ateşkes için masaya oturulmasına karar verilir. Mudanya'da İngiltere'yi Yüksek Komiser General Harrington, Fransa'yı General Charpy, İtalya'yı General Monbelli, Türkiye'yi de İsmet Paşa temsil edecektir.

Türk heyetinde Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın yanında, Batı Cephesi Kurmay başkanı Asım (Gündüz) Paşa, Batı Cephesi Harekât Şubesi Müdürü Kurmay Yarbay Tevfık (Bıyıklıoğlu) Bey de bulunmaktaydı.(Mudanya Mütarekesi. İsmail Eyyüpoğlu. Atatürk Araştırma Merkezi.2002. Sf:138) İsmet Paşa, Tevfık Beyi Lozan'a da götürecektir ve Musul sorunda, Tevfık Beyin yanlış yönlendirmesi sonucu Kuzey Irak'ın Süleymaniye, Refanduz bölümü Türkiye'ye katılamayacaktır.

İngiliz, Fransız, İtalyan generaller, 3 Ekim 1922 günü Mudanya'ya gelirler. Mudanya Konferansına Yunan temsilcileri alınmaz. Yunanlıları, felaketlerine yol açan büyük ağabeyleri İngilizler temsil edecektir. Bir haftalık görüşmeler sonrasında anlaşmaya varılır.

Doğu Trakya'nın bir buçuk ay içinde –savaşmadan- Yunan ordusundan temizlenip, Türkiye'ye iadesi İsmet Paşanın önemli bir başarısıdır. Yine İstanbul'da ve boşaltılan Trakya'da asayişin sağlanması için sekiz bin kişilik Jandarma kuvvetinin yollanması, Bağlaşıklarca kabul edilir.

19 Ekim 1922 tarihinde Refet Paşa, Trakya Olağanüstü Komiseri olarak “Gülrihal” gemisi ile İstanbul'a gider. İstanbul'da coşkulu bir kalabalık ile karşılaşılır. Karşılamaya gelen Velihaht Abdülmecit efendinin yaveri ile Refet Paşa arasında geçen şu diyalog önemlidir.

“Gemiye ilk çıkan Velihaht Abdülmecit Efendinin yaveri Remzi Bey, Refet Paşa'ya;

-Saltanatın veliahttı adına hoş geldiniz. Der.

Refet Paşa'da;

-Abdülmecit Efendi, saltanatın değil, yüksek makam olan hilafetin veliahtıdır. Diye cevap verir.”(Rauf Orbay. Aksel Keskin. Parola yayınları.2014. Sf:195) Bu diyalog, işbirlikçi saltanatın suyunun ısındığının açık bir kanıtıdır.

Bağlaşıklar, konferansın Lozan'da yapılmasına karar verirler ve 28 Ekim 1922 tarihinde Ankara hükümetini davet ederken, İstanbul hükümetini de davet ederler. Bunun üzerine sadrazam Tevfık Paşa Ankara'ya bir telgraf çekerek ortak bir heyetin Lozan'a gitmesini teklif eder. Telgrafta; *“Konferansa Babıâli ve Büyük Millet Meclisi de davet edildi. Babıâli'nin gitmemesi, altı asırdan bu yana*

kurulu olan bütün İslam âleminin ilgili olduğu tarihi hüviyetini yıkılmaya mahkûm etmek, Büyük Millet Meclisinin gitmemesi ise dünyanın özlediği ve beklediği barışı sonuçsuz bırakmaktır.” demektedir. (Rauf Orbay. Aksel Keskin. Parola yayınları.2014. Sf:196)

Başta Mustafa Kemal olmak üzere meclis, telgrafı duyunca ayağa kalkar. 30 Ekim 1922 günü meclis Tevfik Paşa’nın telgrafını konuşmak üzere toplanır. Mecliste bulunan birinci ve ikinci grubun adeta yarıştığı ve öneriler sunduğu Saltanatın kaldırılması, yeterli çoğunluk olmadığı için ertelenir. Aslında ertelemedeki amaç, önergelerin ortak komisyonda ele alınıp, tek bir önerge olarak meclise sunulması ve dünyaya Meclisin tek ses olarak seslenmesidir. Grupların önerileri ortak komisyonda otuz bir Ekim günü ele alınarak sonuca bağlanır ve 1 Kasım 1922 tarihinde Saltanatın kaldırılması oy birliği ile gerçekleşir.

Padişah Vahdettin on Kasım günü selamlıkta, camide okunan hutbede saltanat unvanının çıkarılmış olduğunu sadece halife unvanının kaldığını görünce durumu anlar. Namazdan sonra okunacak mevlidi beklemeden Yıldız sarayına döner.

“50 Soruda Milli Mücadele” isimli kitabımda ayrıntılı olarak belirttiğim üzere Vahdettin 16 Kasım 1922 akşamı “Malaya” isimli İngilizlere ait askeri gemi ile ülkesinden kaçır.

Lozan Konferansına hazırlık:

Lozan Konferansına gidecek heyete başkan olarak adı geçenler, Rauf Bey, Kazım Karabekir Paşa, Dr. Rıza Nur, İsmet Paşa ve dışişleri bakanı olan Yusuf Kemal Beydir.

Yusuf Kemal Bey, Lozan'a gitmeye çok istekli değildir. Sağlık sorunları da gerçekten vardır. Ayrıca dışişleri bakanı olarak parlak bir görüntü vermemiştir. Dr. Rıza Nur'un dengesiz bir kişiliğe sahip olması onun baş delege olmasına engel olmuş, ancak Lozan delegasyonu içinde yer alması doğru bulunmuştur. Rauf Bey ise, Mondros mütarekesini imzalayan heyetin başkanıdır. Daha sonra İstanbul basınına Mondros mütarekesinin bir başarı olduğunu da açıklamıştır. Bu büyük yanlış Milli Mücadelenin kare aslarından biri dahi olsa peşini bırakmamaktadır. Kazım Karabekir Paşa ise, kibri ve kendini en değerli gördüğü için tüm çabasına karşın düşünülen en son kişidir. İsmet Paşa, anılarında, Kazım Karabekir Paşa'nın önce askerlerin Lozan'a gitmesine karşı olduğunu ama sonra kendisinin Lozan'a gitmek için uğraştığını söylemektedir. Yine İsmet Paşa kendisinin gitmek gibi bir talebi olmadığını ancak Mustafa Kemal Paşa'nın emri üzerine gitmek zorunda kaldığını söyler.

İsmet İnönü, Osmanlının son zamanlarının siyaset çizgisi olarak kabul edilen sürekli bir denge arayışı içinde olan siyasetçi tipinin devamı, yeni Türkiye Cumhuriyetinin önemli devlet adamı olarak tarihte yerini almıştır. Bu nedenle, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde son öğrencilerinden biri olduğum Prof. Dr. İdris Küçükömer, İsmet Paşa için “Son Osmanlı Paşası” tanım-lamasını yapmaktaydı. İsmet İnönü’ye göre siyasette başarı, iç ve dış politik dengeleri izlemek ve korumakta yatmaktadır.

İsmet İnönü, politik ve askeri çevrelerde ismini Edirne’nin geri alınışından sonra İstanbul’da toplanan Osmanlı ile Bulgaristan arasında yapılan Osmanlı Bulgar Barış Konferansında duyurmuştur. (Lider Biyografilerindeki Türkiye: İsmet İnönü. Tefvık Çavdar. Aykırı Tarih. Kasım 2001. Sf:54) Bu konferansta Türkiye’nin batı sınırları çizilmiş ve Lozan’da da hemen hemen bu sınırlar üzerinde anlaşma sağlanmıştır.

Milli Mücadele döneminin başında, ABD mandacılığına göz kırpan, jakobenci bir yaklaşım ve sola kapalı bir demokrasi anlayışına sahip olan İsmet Paşa, Mudanya ateşkes anlaşması sonrasında, Lozan’a gidecek heyetin başı olma konusunda, Lozan Konferansına gitmek isteyen Rauf (Orbay) Bey ve Kazım Karabekir Paşaya göre çok daha şanslıydı. Mustafa Kemal Paşa, Mudanya’da iyi iş çıkaran ve sözünden çıkmayan İsmet Paşa’nın Lozan’a gitmesini istemektedir. Mustafa Kemal Atatürk’ün yanılıgısı, Mudanya’nın yakın olması nedeniyle sürekli denetimi altında olan İsmet Paşa üzerinde, Lozan’da uzaklık ve iletişim güçlükleri ve zafiyeti nedeniyle aynı denetimi kuramayacak olmasıdır. Lozan’daki kayıplarımızda Mustafa Kemal Paşa’nın gelişmelere zamanında müdahale edememesi önemli bir rol oynamıştır.

3 Kasım 1922 tarihinde mecliste yapılan görüşmelerde ilk sözü, sağlık sorunları nedeniyle ve özellikle Mustafa Kemal Paşanın isteğı üzerine dışışleri bakanlığından ayrılan Yusuf Kemal beyin yerine dışışleri bakanı olarak seçilen İsmet Paşa aldı. Yaptığı kısa konuşmada, Misakımilli sınırları konusundan ve TBMM’nin yapmış olduğı uluslar arası antlaşmalardan söz ederek, rehberlerinin bu noktalar olacağını belirtti.

İsmet Paşa’dan sonra söz alan muhalif Rize milletvekili Ziya Hurşit; uzun zamandır diplomasi masalarına mağlup devlet sıfatıyla oturulduğunu, uzun zamandan sonra ilk kez galip devlet

olarak böyle bir görüşmeye gidileceğini ve Misakımilli sınırları konusunda ve emperyalist devletlerin yeni Türkiye devleti için öne sürebileceği her türlü mali ve adli imtiyazlar/ayrıcılıklar konusunda taviz verilemeyeceğini belirterek bu konularda meclisin ve delegasyonun dikkatini çekti. Sözlerini “*Bütün memleket İsmet Paşa hazretlerinin arkasındadır*” diyerek tamamladı.

Mecliste bu konuda pek çok ateşli konuşma yapıldı. Bu konuşmalarda genel olarak kapitülasyonlar ve ayrıcalıkların/imtiyazların mutlaka kaldırılması ve Misakımilli sınırların önemi özellikle belirtildi. İzmit milletvekili Hüseyin Sırrı (Bellioğlu), adli ve mali kapitülasyonların kabul edilemeyeceğini belirttiikten sonra, Suriye sınırında hakkaniyetli bir çözüme gidilmesi gerektiğini, Fransa ile yapılan bin dokuz yüz yirmi bir yılına ait anlaşmanın zor koşullar altında yapıldığını ve mutlaka düzeltilmesi gerektiğinden söz etti. Ayrıca Kıbrıs doğumlu olmasından dolayı, Ege adalarının ve Kıbrıs’ın Anadolu’nun denizdeki uzantısı olduğu gerçeğinden yola çıkarak Lozan’da bu konunun da gündeme getirilmesini istedi.

Bazı kişi ya da kesimlerin bu gün dahi pek hoşuna gitmeyecek bir noktayı da, Bitlis milletvekili Kürt Yusuf Ziya ile Mersin milletvekili olan Hüseyin Sırrı Beyin konuşması sırasında ki atışmalarda görüyoruz:

Sırrı Bey (Mersin): Biz halen Kıbrıs adasını Osmanî biliriz.

Yusuf Ziya Bey (Bitlis): Osmanî yok Türkî’dir.

Sırrı Bey: Evet Türkî’dir. O vakit ki, tarih-i Osmanî üzerine söylüyorum. (zabıt ceridesi devre 1. Cilt. 24 gün. 3.11.1922. sf:345)

Yine Kürt Yusuf Ziya Bey, Lord Curzon’un Lozan’da Musul sorunundaki yaklaşımına da en sert tepkiyi veren milletvekilidir.

Mecliste en az konuşan milletvekillerinden, Dersim milletvekili Diyab Ağa’nın Lozan ile ilgili konuşması ise en çok ilgi çeken konuşmadır.

“Allah yardımcıları olsun. Hamdolsun gidenler dinini diyanetini bilen insanlardır. Hepimiz biriz. Ne Türklük ne Kürtlük davası vardır. Hep biriz, kardeşiz. İsmimiz Hasan, Mehmet, Hüseyin. Hepsi bir ananın bir babanın oğludur. Dinleri diyanetleri, kabileleri birdir. Ama düşmanlar bizi birbirimize saldırtmak için tuzaklar kuruyorlar. Biz bir kardeşiz. La ilahe illallah Muhammed resulullah. İşte bu.” (zabıt ceridesi devre 1. Cilt. 24 gün. 3.11.1922. sf:347)

Erzurum milletvekili Süleyman Necati Bey de, Kürt ve Türk'ün et ve tırnak olduğundan söz ederek; *"Kürt toplumu asırlardan beri, İslamiyet'ten sonra gelen Türklerle o kadar karışmışlardır ki, tek vücutturlar. Bu gün öyle bir Türk yoktur ki, dayısı, damadı veya yeğeni Kürt olmasın. Ve öyle bir Kürt yoktur ki, onun damadı, yeğeni yahut dayısı Türk olmasın. Binaenaleyh benim annem Kürt, beni annemden nasıl ayırır-sınız?"* Bugün de bu düşünceye katılmamak mümkün mü?

Sevr anlaşmasının azınlıkların korunması ile ilgili 140 ve 151. maddelerinde dini azınlıkların dışında, ırksal azınlıklar ve dilsel azınlıklardan söz edilmektedir. Zamanın milletvekilleri de emperyalist güçlerin kışkırtması ve Sevr anlaşmasında yer vermesi nedeniyle ırksal azınlık kavramına karşı çıkmaktadırlar.

Büyük Millet Meclisinde 3 Kasım 1922 tarihindeki konuşmalardan en ilginç olanlardan birisi de; Bitlis milletvekili Yusuf Ziya Beyin konuşmasıdır:

"Bendeniz Kürt oğlu Kürt'üm. Bir Kürt milletvekili/mebusu sıfatıyla sizi temin ederim ki, Kürtler bir şey istemiyorlar. Yalnız büyük ağabeyleri olan Türklerin saadet ve selametini istiyorlar. Avrupa'nın Sevr paçavrasıyla verdiği bütün hakları ayaklarımız altında çiğnedik. Türklerle birlikte kanımızı döktük, onlardan ayrılmadık, ayrılmak istemedik, istemeyiz. Azınlıklar söz konusu edildiği zaman Kürtlerin hiçbir talebi yoktur. Lozan'da delegelerimiz Suriye hududunu düzeltsin, Kerkük'ü, Süleymaniye'yi, Musul'u unutmasınlar."

Bir not olarak, Yusuf Ziya Beyin 1925 yılında Kürt ayaklanma hazırlıkları içinde olduğu gerekçesiyle, Divanı Harp tarafından Bitlis'te idam edildiğini de belirtmek gerektiği düşüncesindeyim. Bazı kaynaklara göre 1924 yılının Eylül ayının başında -3/4 Eylül olabilir-Beytüşşebap'ta bir ayaklanma gerçekleşir. Yusuf Ziya Beyin Şırnak'ta bulunan 18. Alay'da görevli olan kardeşi Teğmen Ali Rıza'yla karşılıklı telgrafları ele geçer ve telgrafta yazılanlar nedeniyle ayaklanmaya doğrudan katıldığı gerekçesiyle 10 Ekim 1924 günü Erzurum'da tutuklanarak, Bitlis cezaevine gönderilir. Yusuf Ziya Bey, Cıbranlı Miralay Halid Bey, Yusuf Ziya Bey'in kardeşi Teğmen Ali Rıza, damadı Faik Bey ve Molla Abdurrahman, Bitlis Harp Divanı'nda yargılanıp idama mahkûm edilir. 14 Nisan 1925 günü Bitlis Çarşısında diğer dört kişi ile birlikte asılarak idam edilir. Lozan'da Musul'un İngilizlere bırakılması üzerine *"bir insan ikiye bölünür mü? Lozan'da ikiye bölündük"* diyen Yusuf Ziya Bey,

acaba Musul Türkiye’de kalsa, Türkiye’den ayrılmayı hedefleyen “Kürdistan davasına” katılır mıydı? Bilemiyorum.

Milli Mücadeleyi destekleyen din adamlarımızdan Kırşehir milletvekili müftü Müfit Efendi de konuşmasında; “*Türk demek Kürt demektir. Kürt demek Türk demektir. Çerkez demek, Laz demek Türk demektir. Biz de ayrılık yoktur.*” Demıştır.

Bitlis, Mardin, Muş, Diyarbakır, Urfa, Siirt ile Van milletvekilleri Büyük Millet Meclisi başkanlığına bir önerge vererek, Türk ve Kürtlerin bir olduğunu ve mecliste yapılan konuşmaların dünya kamuoyuna duyurulmasını istediler.

“3 Kasım’da Meclis’in açık birleşiminde, barış konferansına gidecek delegeler konusunda Hükümet önerisi onaylandı. Delegelerden Rıza Nur 122 kabul, 54 ret, 13 çekimser; Hasan (Saka) Bey, 152 kabul, 30 ret, 6 çekimser oy aldı. Müşavir/ danışman olarak gideceklerden Celal(Bayar) Bey’e 87 kabul, 61 ret, 15 çekimser, Zekai Bey’e 122 kabul, 32 ret, 3 çekimser, Zülfü Bey’e 134 kabul, 27 ret, 7 çekimser, Veli Bey’e 143 kabul, 22 ret, 3 çekimser oy çıktı.”(Kurtuluş Savaşı Günlüğü-4- Zeki Sarıhan. TTK. 1996 Sf.796)

4 Kasım 1922 tarihinde, Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa ve Başbakan Rauf (Orbay) Bey’in imzası ile İsmet Paşa ve delegasyonun yetkili olduklarını dair belge delegasyona takdim edildi. Bunun dışında Ankara Hükümeti, İngiltere, Fransa ve İtalya’ya gönderdiği notada da, Boğazlar ile ilgili oturumlara, Sovyet Rusya, Gürcistan ve Ukrayna Sovyet Cumhuriyetlerinin de katılması gerektiğini belirtti. Böylece, emperyalist Batı devletlerine karşı Türkiye, kendisini destekleyebilecek ve emperyalistlere kafa tutabilecek denge unsuru oluşturabilecek bir oluşumu düşünmüştü. Ne yazık ki, Büyük Millet Meclisinin bu bakış tarzına ters olarak, İsmet Paşa ve delegasyon bu yaklaşıma hiç yanaşmayıp, emperyalist İngiltere ile arayı düzeltme yoluna gitmiştir.

Lozan’a gidecek olan heyete, Lozan’daki görüşmelerde yardımcı olacak ve yetki sınırlarını düzenleyen bir talimatname hazırlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa’nın ve Ankara hükümet üyelerinin imzasını taşıyan bu talimatname 14 maddeden oluşmaktaydı.

Talimatname şöyle idi:

1-Doğu Sınırı; Ermeni yurdu söz konusu olamaz. Heyet böyle bir durumda görüşmeleri derhal keser. Yani kırmızı çizgilerimizdendir.

2-Irak sınırı; Süleymaniye, Kerkük ve Musul livaları istenecek, konferansta başka bir durum ortaya çıkarsa hükümetten talimat alınacaktır. (Bu konuda İngiliz temsilci Lord Curzon'un ikili görüşmede Süleymaniye ve Revanduz bölgesinin Türklere verildiği ama İsmet Paşa'nın askeri danışman Tevfık Bıyıklıoğlu'nun *"oraları taşlık bir işe yaramaz başımıza bela olur"* dediği için hükümete danışmadan bu teklifi ret ettiği bazı kaynaklarda dile getirilmektedir.)

3-Suriye sınırı; Bu sınırın düzeltilmesi için çalışılacak ve sınır şöyle olacaktır; Res İbni Hani'den başlayarak Harim Müslimiye, Meskene sonra Fırat Yolu, Derizör, Çöl ve Musul ili güney sınırı.

4-Adalar; Duruma göre davranılacak, kıyılarımıza yakın olan adalar ülkemize katılacak, kabul edilmezse Ankara'ya sorulacak.

5-Trakya sınırı; 1914 sınırının elde edilmesi için uğraşılacak.

6-Batı Trakya; Halk oylaması (Plesibit) istenecek.

7-Boğazlar ve Gelibolu yarımadası; Yabancı askeri kuvvet kesinlikle kabul edilemez. Bu nedenle görüşmeler kesilirse, Ankara Hükümetine bilgi verilecek.

8-Kapitülasyonlar; Kesinlikle kabul edilemez. İkinci kırmızı çizgimizdir. Gerekirse görüşmeler kesilir.

9-Azınlıklar; Nüfus değişimi savunulacaktır.

10-Osmanlı Borçları; Osmanlıdan ayrılan devletlere paylaştırılacaktır. Türkiye'ye kalan borçlar, Yunanistan'dan alınacak tamirat ve tazminat bedeline mahsup edilecektir. Eğer kabul edilmezse, borçlar 20 yıl ertelenecektir. Düyunu Umumiye İdaresi kaldırılacaktır. Kabul edilmezse Ankara Hükümetine sorulacaktır.

11-Ordu ve Donanma; Sınırlama kabul edilmeyecektir.

12-Yabancı kurum ve kuruluşlar: Türk yasalarına uyacaklardır.

13-Bizden ayrılan ülkeler; Misakımilli sınırlarımız dışında kalanlardır.

14-İslam Cemaat ve Vakıflarının hakları; Eski antlaşmalara göre sağlanacaktır.

Lozan'a gidiş:

3 Kasım 1922 tarihinde TBMM'de Lozan konferansı için delege ve danışman seçimi tamamlandı. Dış işleri bakanlığı bütçesine yapılacak masraflar için yüz elli bin lira ödenek konuldu ve yasa ile kabul edildi. Kabul edilen yasaya göre (3. Maddesi) baş delege olan İsmet Paşa için on İngiliz lirası, Dr. Rıza Nur ile Hasan Saka için sekiz İngiliz lirası ve danışmanlar için beş İngiliz lirası, tercümen ve kâtipler için üç İngiliz lirası ve koruma görevini üstlenecek askerler içinde iki İngiliz lirası günlük harcırah verilmesine karar verilmişti.

Yeni Türkiye Devleti kendisini çağdaş devletlerle aynı seviyede görüyor yeni Türkiye'yi temsil edecek delegelerin, Osmanlı'nın eski köhnemiş ve "ezik" doğu toplumu yapısından farklı bir görüntü çizmesini istiyordu. Bunun için kabul edilen yasanın 4. maddesinde Lozan'a gidecek olanların yeni Türkiye Devletini çağdaş toplumların kılık kıyafeti ile temsil etmesini istiyor ve bunun için baş delege İsmet Paşaya elli İngiliz lirası, diğer kişilere de yirmi İngiliz lirası elbise alma ödeneği koyuyordu.

5 Kasım 1922 tarihinde yeni Türkiye'nin delegasyonu önce İstanbul'a oradan da Lozan'a gitmek için üç vagonlu özel trenle Ankara'dan yola çıktı. İstanbul'a varıncaya kadar su ve kömür

ikmali için durduğu her istasyonda, İsmet Paşa ve ekibi halk tarafından sevgi gösterileri ile karşılanıyor, heyetin başarılı olması için kurbanlar kesiliyordu. Ekip morali üst düzeyde İstanbul'a geldi. İstanbul Haydarpaşa garında heyeti yağmurlu havaya karşın büyük ve coşkulu bir halk kitlesi karşıladı. İstanbul gazeteleri İsmet Paşa ve ekibinin İstanbul'a gelişini manşetten verdiler. İstanbul'da kaldığı iki gün içinde İsmet Paşa, çeşitli gazetelere açıklamalarda bulundu. İstanbul Üniversitesine (Darülfünun) giderek, öğrenci ve öğretim üyeleri ile görüşme yaptı. Kendisine Lozan'da başarılı olması dileğiyle altın bir kalem hediye edildi.

8 Kasım 1922 tarihinde İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold, İsmet Paşa ile acilen görüşmek istedi. Yapılan görüşmede İngiliz Yüksek Komiseri 13 Kasım 1922 tarihinde başlayacak Lozan görüşmelerinin ertelendiğini ve bu yüzden Lozan'a gitmeyip biraz daha İstanbul'da beklemesini istedi. Oysaki Türk delegasyonu dokuz Kasım'da Lozan'a hareket edecekti.

Türk heyeti, İngiliz yüksek komiserini dinlemeyip Lozan'a hareket ettiler. Büyük bir kalabalık tarafından **“Yaşasın Misakı-milli”** sloganları ile uğurlandılar.

İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold, derhal Londra'ya haber verdi. İsmet Paşanın müttefikleri protesto etmek ve dünya kamuoyunda Müttefikleri zor durumda bırakmak amacında olduğunu belirtti. (Gizli Belgelerde Lozan Konferansının Perde arkası. Salahi Sonyel. TTK. 2006. Sf:151)

Türk heyeti yaklaşık üç gün sonra Lozan'a ulaştı. Yolda, Bulgaristan başbakanı Stamboliyski ile trende görüşen İsmet Paşa, Ege denizine çıkış isteyen Bulgaristan'ın görüşünü de not aldı. Her durakta gazeteciler ile görüşen İsmet Paşa, Türkiye'nin amacının bir an önce barış yapmak ve diğer uygar devletler gibi bağımsızlığını talep etmek olduğunu yineledi. İsmet Paşa'nın dile getirdiği bir noktada İstanbul'un derhal işgalden kurtarılması ve yeni Türkiye devletine bırakılması konusudur. Çünkü İstanbul hala İngiliz işgali altında idi.

Lozan'a on bir Kasım günü ulaşan Türk heyeti, hiçbir müttefik ülke temsilcisinin Lozan'da olmadığını gördü. Türkiye'nin Paris büyükelçisi Ferit (Tek) Bey tarafından karşılanan heyet, Fransa Başbakanı ve aynı zamanda dışişleri bakanı olan Poincare tarafından Fransa'nın başkentine davet edildiği bilgisini aldı. Konferans

bir hafta ertelenmişti. Ertelenme gerekçesi İngiltere’de Lloyd George’nun iktidardan düşmesi, yerine Bonar Law başbakanlığında yeni bir hükümetin kurulması ile İtalya’da faşist Mussolini’nin iktidara gelmesi gösteriliyordu.

Lozan’a Milli Mücadelenin sembolü olan kalpaklarla gelen İsmet İnönü ve ekibi daha sonra güvenliği sağlayan askerler dışında silindir şapka ile dolaşacaklardı. Görüşmeler kesilip Türkiye’ye döndüklerinde yine kalpaklarını giyeceklerdi. Osmanlı giysisi olarak (aslında bir Yunan serpuşu olan) feshi giymeyerek Türkiye devletinin Osmanlı’dan farklı olduklarını dile getiren Türk heyeti, Avrupalı diplomat meslektaşları ile bir farkı olmadığını göstermek amacıyla da görüşmelerde smokin ve silindir şapkayı tercih etmişlerdi. Oysaki kalpak milli mücadelenin bir simgesi olmak yanında emperyalist güçlere karşı mazlum halkların da bir simgesi niteliğinde bir şapkaydı. İsmet İnönü ve ekibi, yüzlerinin batıya döndüğünün bir simgesi olarak batılılar gibi giyinmeyi tercih etmişlerdi.

Lozan Palas oteline yerleşen Türk heyeti, müttefiklere bir nota ile barışı isteyen tarafın Türkiye olduğunu ve bunun için zamanında Lozan’a geldiklerini belirterek bir an önce konferansın toplanmasını talep ederek, başta İngiltere olmak üzere müttefikleri barışa yanaşmayan taraf olduklarını dünya kamuoyuna anlatmaya çalıştı.

İsmet Paşa Lozan’da bir hafta boş olarak müttefikleri beklemek yerine, Fransa dışişleri bakanı Poincare’nin davetini kabul ederek, yanına askeri danışmanı Tefvık Bıyıklıoğlu ve Yaveri Atıf Esenbel’i ve diplomat Münir Ertegün Beyi alarak, Fransa’nın davetlisi olarak Paris’e gitmeye karar verdi. Amacı müttefiklerin karşılıklarına tek güç olarak çıkıp çıkmayacaklarını, aralarında gizli bir anlaşma yapıp yapmadıklarını öğrenmekti. Amaç Lozan’da masaya eşit bir devlet gibi oturmak ve Almanya’ya yapıldığı gibi (Versailles anlaşması) mağlup devlet muamelesi görmemektir.

Fransa 1920’lerden sonra Türkiye lehinde tavır sergiliyordu. Fransa kamuoyu da Türkiye lehindeydi. 1922 yılının Kasım ayına gelindiğinde Fransa kamuoyu ani bir değişimle tamamen Türkiye aleyhine tutum almaya başlamıştı. İsmet Paşa’nın bir amacı da Türkiye aleyhine dönen Fransa kamuoyunda Türkiye’nin görüşlerini anlatmaktır. Fransa kamuoyunun bu değişiminin pek çok

nedeni vardı. Fransa kamuoyu ile ilgili olarak, Prof. Dr. Yahya Akyüz'ün "Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu-1919-1922" isimli değerli çalışmasından bir bölümü aynen yazıyorum.

"Bu dönüştün bazı temel nedenleri vardır:

1-Türkiye'ye karşı olan propagandaların etkisi: Türk zaferinden hemen sonra Türkiye'ye karşı propagandalar eylemlerini daha da artırmışlar ve yeni konuları ustaca işleyerek Fransız kamuoyunu kazanma yolunda başarı göstermişlerdir. Özellikle İngiltere'nin desteklediği bu propagandaların üç amacı vardı: a) Fransa ile Türkiye'nin arasını açmak ve Fransa'yı Türkiye'ye karşı kaşırtmak, b) Fransa ile İngiltere'nin arasının açılabilceği şeklinde Fransa'ya şantaj yapmak, c) T.B.M.M. ve Hükümetini aşırılık yanlısı, güvenilmez, fanatik, kendisiyle anlaşılabilir, yabancı düşmanı olarak göstermek.

2-Fransa'nın Alman sorununda İngiltere'nin desteğine ibtiyâc duyması: Fransa, Almanya'ya savaş tazminatı ödettirilmesi için ve Versailles barış antlaşmasındaki öteki hükümlerin uygulanmasını sağlamak için İngiltere'nin desteğine muhtaçtı. Gittikçe önemli bir sorun haline gelen bu konuda Fransız kamuoyu bu desteği kazanabilmek amacıyla Doğuda İngiltere'ye artık kaçınılmaz olarak ödümler vermek gerektiğine inanmıştı.

3-İngiltere ve Yunanistan'da liderlerin değişmesi: Fransız kamuoyunda uyandırdıkları nefret yüzünden kamuoyunun Türkiye lehine evrim göstermesinde etkili olan Lloyd George ve kral Konstantin'in Türk zaferi sonunda düşmeleri kamuoyunun öç duygularını tatmin etmiş, onların yerine yeni ve Fransa'ya sempati gösteren liderler geçtiği için kamuoyunun İngiltere ve Yunanistan'a karşı olma nedenlerinden biri daha ortadan kalkmıştır.

4-Barışın Müttefiklerce I. Dünya Savaşının tasfiyesi gibi ele alınmak istenmesi: Barış Konferansında, Türkiye'nin karşılarındaki devletler arasında masaya oturması doğal olan Fransa, Konferanstan gerek kendisi gerek dostları açısından en kazançlı biçimde çıkabilmek için Konferansı bir Türk yenilgisinin tasfiyesi gibi değerlendirmeye gitmiştir. Kasım 1922'de Fransız kamuoyunun artık taze Türk zaferini değil, 1918 yenilgisini hatırlamasının nedeni budur." (Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu. Yahya Akyüz.TTK. 1988. Sf.348)

Poincare, İsmet Paşayı çok sıcak karşıladı. Fransa kapitülasyonlar dışında Türk tezlerini kabul ediyor göründü.

Fransa'nın Türk heyetini davet etmesi İngilizleri rahatsız etmiş olmalı ki, İngiltere hükümeti dışişleri bakanı (hükümet değişsede dışişleri bakanı değişmemişti) muhafazakâr Lord Curzon'u der-

hal Paris'e yollayarak, Lozan'da Türkiye'ye karşı birlikte hareket edeceklerinin onayını tekrar almak istemiştir. Nitekim Avrupa basınında İngiltere, Fransa ve İtalya'nın birlikte hareket edecekleri konusunda anlaşmışları yer almıştır.

Lozan Konferansına giden Türk danışmanların listesi de şöyle idi:

Baha Bey, Adliye Vekilliği/Adalet Bakanlığı Mezhep işleri/Nüfus Müdürü.

Cavit Bey, Osmanlı eski Maliye Nazırı/Bakanı.

Celal (Bayar) Bey, İzmir milletvekili.

Fuat (Ağralı) Bey, Maliye Vekilliği/Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürü.

Hamit (Hasancan) Bey, Kızılay ikinci başkanı.

Hayım Naum Bey, Yüksek Mühendis Okulu Fransızca öğretmeni.

Hikmet (Bayur) Bey, Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Müdürü.

Muhtar (Çilli) Bey, Eski Nafia/Bayındırlık Bakanlığı Müsteşarı.

Mustafa Şeref (Özkan) Bey, Eski nazırlardan/Bakanlardan

Münir (Erteğün) Bey, Dış İşleri Bakanlığı Hukuk Müşaviri.

Nusret (Metya) Bey, Dışişleri Bakanlığı 2. Hukuk Müşaviri.

Seniyettin (Başak) Bey, İstanbul Evkaf Hukuk Müşaviri.

Şefik (Başman) Bey, Maliye Teftiş Kurulu Başkanı.

Şevket (Doğruker) Bey, Milli Savunma Bakanlığı, Deniz Dairesi Müdürü.

Şükrü (Kaya) Bey, Mülkiye müfettişi.

Tahir (Taner) Bey, Adliye müsteşarı.

Tevfik (Bıyıklıoğlu) Bey, Kurmay Yarbay.

Veli (Saltık) Bey, Burdur Milletvekili.

Zekai (Ayaydın) Bey, Adana milletvekili.

Zühtü (İnhan) Bey, İstanbul Üniversitesi Öğretim üyesi.

Zülfü (Tigrel) Diyarbakır milletvekili.

Ayrıca giden heyette; Genel sekreter ve danışman olarak, kaldırılan Şurayı Devlet/Danıştay üyelerinden Reşit Saffet (Atabinnen) Bey, çevirmen olarak, Robert Koleji 2. Müdürü Hüseyin (Pektaş) Bey, Kâtip olarak da, Dışişleri Bakanlığı memurlarından, Ali (Türkgeldi) Bey, Celal Hazım (Arar) Bey, Cevat (Açıkalın) Bey, Mehmet Ali (Balin) Bey, Süleyman Saip (Kıran) Bey, Rıfat Bey, Kızılay Genel Merkezi memurlarından Saffet (Şav) Bey ve Paris Basın temsilcisi, Dr. Nihat Reşat (Belger) Bey bulunuyordu. Basın danışmanlığını Ruşen Eşref (Ünaydın) Bey ile Yahya Kemal (Beyatlı) Bey yapıyordu.

İsmet Paşa'ya iki yaver, süvari binbaşısı Atıf (Esenbel) ve Sabri Beyler eşlik ediyordu.

Lozan'da Konferansın başlaması:

Lozan'da konferansın başlamasından önce, tarafları biraz yakından tanırsak, konferansın hangi havada başladığını daha iyi anlayabiliriz.

İngiltere'yi konferansta, dışişleri bakanı Lord Curzon ile İstanbul İngiliz yüksek komiseri Horace Rumbold temsil ediyordu.

Lord Curzon, çok deneyimli bir diplomattı. Türkleri Avrupa'dan atmak için projeler oluşturan, Sevr anlaşmasının mimarlarından olan, Türk düşmanı, kibirli beyaz Anglosakson bir kişiydi. Lozan'da konferans başlamadan konferansın fiili başkanı gibi hareket ediyor ve müttefikleri de kendi görüşleri altında birleştirmeyi başaracak yetkinliğe sahip bir kişilik portresi çiziyordu. Türk heyetinin delegasyonundan Dr. Rıza Nur bile anılarında, Lord Curzon'un büyük bir hatip olduğunu ve bu kişiye hayranlık duyduğunu belirtmiştir.

İsmet İnönü'de Hatıralarında, Lord Curzon'un Türklere karşı oluşturulan cephenin şampiyonu olduğundan söz ederek Lord Curzon'a övgüler yağdırmıştır.

Fransa'yı, Büyükelçi, Pierre Barriere ile Büyükelçi Maurice Bompard ve İstanbul Fransız Yüksek komiseri General Pelle

temsil etmiştir. Başbakan ve dışişleri bakanı Poincare ise, törenden sonra Fransa'ya dönmüş, adeta Lord Curzon'un liderliğini ve hegemonyasını kabul etmiştir.

İtalya'yı, çiçeği burnunda başbakan olan Mussolini, Fransa başbakanı gibi törenden sonra ülkesine döndüğü için Atina büyükelçisi Montagna ile İstanbul İtalyan Yüksek komiseri Marki Garroni ve Lago temsil etmiştir. Görüldüğü gibi Fransa ve İtalya ipleri İngiliz temsilcisi Lord Curzon'a vermişlerdir. Nitekim Lozan Konferansının ilk bölümünde İngiltere'nin hâkimiyeti açıkça görülmüştür.

Yunanistan'ı ise, eski başbakan, kurt politikacı ve iyi bir hatip olan Venizelos temsil etmektedir. Venizelos'un yardımcılığını da Londra büyükelçisi Dimitris Kaklamanos yapacaktır.

Bulgaristan'ı Başbakan Stamboliyski temsil ediyordu. Yugoslavya temsilcisi Nintchitch, Spalaikovitch, Rakitch idi. Japonya, Baron Hayachi ve Otchiai tarafından temsil ediliyordu. Romanya temsilcileri Duca ve Diyamandisti. Sovyet Rusya'nın temsilcileri ise baş delege Tchitcherin/Çiçerin ve Rakovski dir.

Konferansa gözlemci olarak katılan ABD'nin ise, baş delegesi, İtalyan Büyükelçisi Richard Washburn Child, yardımcıları İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Mark Lambert Bristol ve daha sonra Türkiye Büyükelçisi olacak olan o zaman Berlin elçisi olan Joseph Grew'di. Elbette ki her ülkenin temsilcilerinin yanında danışmanlarda bulunuyordu. Örneğin ABD heyetinde danışman olarak F. Lammont Belin, Harry G. Dwight, Copley Amory, Lewis Heck, Julian Gillespie bulunuyordu.

Mudanya Ateşkes anlaşmasından yola çıkan Türk heyeti, konferansa başlamadan karşılarında İngiltere öncülüğünde emperyalist devletlerin, yeni Türkiye Devletini küçümseyen bakışı ile karşılaşmışlardır. 20 Kasım 1922 tarihinde Lozan Mont Benon Gazinosunda açılacak olan Konferansta, Türkiye delegasyonuna Bulgaristan, Romanya ve Sırbistan delegasyonunun yanında yer verilmişti. Dakika bir, gol bir hesabı, Türkiye'yi zafer kazanmış bir ülke değil, birinci dünya savaşını kaybetmiş mağlup bir ülke muamelesi yapılmak isteniyordu. Bu yaklaşım konferans boyunca devam edecektir.

Müttefik/Bağlaşık ülkelerle eşit olarak konferansa katılmadığı izlenimi veren oturma biçimine Türk delegasyonu çok net ve

kesin olarak itiraz etti. Müttefikler karşılarında amatör diplomatlardan oluşan ama sert ve taviz vermez bir Türk heyeti olduğunu anlayıp, oturma düzenini değiştirdiler ve Türk heyeti, İngiliz, Fransız ve İtalyan heyeti ile aynı bölümde oturdular.

Konferans İsviçre Cumhurbaşkanı Robert Haab'ın kısa bir hoş geldiniz konuşmasıyla açıldı. Ardından İngiliz Lord Curzon, konferans başkanı sıfatıyla bir konuşma yaptı. İsmet İnönü, Lord Curzon'un arkasından kürsüye çıkarak gündemde olmamasına karşın, Fransızca olarak, bir konuşma yapmıştır. İsmet İnönü'nün anılarında konuşma metni şöyledir:

“Reis Efendi.

Dört seneden ziyadedir, Wilson esası ve imanı üzerine kurulmuş bir mütareke, Osmanlı İmparatorluğunun girişmiş olduğu muhasamatı, resmi surette tatil etmişti. Sulhun nimetlerinden daima mahrum kalan Türk milleti, o tarihten beri hak ve adalet istihsalı için, yaptığı mükerrer sulh teşebbüslerinin kifayetsizliğini ve faidesizliğini idrak ederek, artık hiçbir kurtuluş ümidi kalmadığını anlayarak, varlığını korumaya ve maddi manevi kendi vasıtalarıyla istiklalini sağlamaya muvaffak oldu. Bu yolda bir çok ıstıraplara katlandı. Hadsiz besapsız fedakarlıklara rıza gösterdi. Hür milletler, bu hale teveccübü bir gözle şahit olmuşlardır. Her yaşta ve her mevz-kideki Türkler, kadın ve çocuk, bu müdafaa harbine iştirak ettiler. 1918 tarihinden sonra Türk milletinin maruz kaldığı sonsuz hücumları ve ıstırapları, burada hatırlatmaktan kendimi menedemiyorum. Gerek bu hücumları ve ıstırapları, gerek hiçbir askeri mecburiyet olmaksızın, Türkiye topraklarının en zengin ve en mamur kısımlarında münhasıran mahvetmek ve yıkmak fikriyle muntazaman yapılmış tahribatı, hiçbir vehile mazur göstermek kabil değildir. Hala bu dakikada bile, bir milyondan ziyade masum Türkün, küçük Asya ovalarında ve yaylalarında, ersiz ve ekme-siz, serseri gibi dolaştıklarını da hatırlatmak isterim. Türk milleti, bu insan takati üstündeki fedakarlıklara katlanmak suretiyle, medeni insanlar arasında derin bir hayat kuvvetine malik milletlere has olan mevcudiyet ve istiklal hakkı ile sulh ve sükuna çalışmak unsuru olmak üzere büyük bir mevki kazanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kati gayesi, bu mevzii muhafaza ve tahkim etmekten ibarettir. Son senelerin hadiseleri beşeriyetin vicdanında umumi sulh ve sükunun devletler tarafından birbirlerinin haklarına ve hürriyetlerine saygı gösterilmedikçe gerçekleşmeyeceği hakikatini bir akide haline koyduğu cihetle, bu vakaların hatırasının istikbal için bir sulh ve sükun teminatı teşkil edeceğini ümit eylerim. Tasav-

vuru kabil olan azami derecede hüsnüniyetle mütebassıs olan Türk beyeti murabhasasının, sair beyeti murabhasalarda da aynı veçbile bir hüsnüniyete tesadüf edeceği ve bu suretle konferans mesaisinin memnuniyet verici bir neticeye iktiran edeceği ümidini besliyorum. Reis efendi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti namına, İsviçre Cumhuriyetine, konferansımızın burada toplanmasını kabul etmek suretiyle lütfen göstermiş olduğu misafir severlikten dolayı teşekkür ederek sözlerime nihayet vereceğim. Tarihi şanlı, necip bir milletin kendi istiklaline ne kadar büyük bir kıymet atfettiğini inkâr edilemez surette gösteren bu memleketin, konferansa toplanma yeri olarak intibap edilmesinden dolayı kendimi tebrike şayan görüyorum.” (Hatıralar. İsmet İnönü. Bilgi yayınevi.Ekim2009. Sf: 330)

İsmet Paşanın diplomatik usullere aykırı olarak, biraz da tahrik içeren konuşması Lozan’da gereksiz bulunmuş ve eleştiriye neden olmuştur.

Bu konuda Ali Naci Karacan, “Lozan Konferansı ve İsmet İnönü” kitabında, Toktamış Ateş, “Lozan Beklentileri” isimli çalışmasında, İsmet Paşanın konuşmasını olumlu bulurken, Şevket Süreyya Aydemir “Tek Adam” kitabının üçüncü cildinde, açılış töreni havasını aşan, diğer delegasyon ile izleyicileri rahatsız eden bir konuşma olduğu tespitini yapmaktadır.

İsmet Paşa anılarında da belirttiği üzere, amatör bir diplomatıdır. Tecrübeli kurt diplomatların arasında pek çok hata yapmıştır. Yine anılarında belirttiği üzere açılışta yaptığı konuşma da, Paşa’nın diplomatik usulleri bilmemesi nedeniyle amatörlüğüne verilmiş ve üzerinde fazla tartışma yapılmamıştır.

Lozan'da yaşananlar:

Türk heyeti, gerek delegasyon olarak gerekse danışman kadrosu olarak yetersizdir. Eldeki olanaklar çerçevesinde ancak bu kadar yetkinlikte bir kadro oluşturulabilmiştir. Bazı çevreler, Osmanlı devletinin, daha doğrusu İstanbul Hükümetinin tecrübeli diplomatlarından yararlanılmamasını bir eksiklik olarak kabul etmektedirler. Ben aynı kanıyı paylaşmıyorum. Lozan öncesi Saltanatı kaldıran, Osmanlı Devletini değil, yeni Türkiye Devletini temsil ettiğini dünya kamuoyuna anlatmaya çalışan Büyük Millet Meclisi'nin Lozan'a Osmanlının diplomatlarını yollaması yanlış olurdu. Ayrıca İttihat ve Terakkinin ünlü Maliye Nazırı/Bakanı Cavid Bey'de İsmet Paşa'nın isteği üzerine Lozan Konferansına mali danışman olarak katılmıştır. Dolayısıyla o günün koşullarında, en iyi maliyeci olarak gösterilebilecek Hasan (Saka) Bey delegesi olarak, Cavid Bey, Ferid Bey, Şefik Bey, Mahmut Celal (Bayar) Bey mali danışman olarak Lozan Konferansında yer almıştır.

Atatürk'e İzmir suikastı nedeniyle, Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından asılan Cavid Bey üzerinden Lozan heyetini biraz daha irdeleyelim. Lozan'da görev yapan Türk delegasyon siyasi sorunlar konusunda iki farklı görüşe sahipti. Yani kendi içinde iki gruba ayrılmıştı. Dr. Reşit Nihat Bey, Reşit Saffet Bey ve Eski Nafia/

Bayındırlık Müsteşarı Muhtar Bey, İsmet Paşaya, diğer ülkeleri bir yana bırakıp, öncelikli olarak İngiltere ile anlaşması konusunda telkinde bulunurken, Cavid Bey ile Ferid Beyin başını çektiği diğer grup Türkiye'nin Fransa, İtalya ve Sovyet Rusya ile ilişkisini kesmemesi gerektiğini çünkü böyle bir şeyin intihar etmek olduğunu söylüyorlardı.(İttihatçıların Ünlü Maliye Nazırı Cavid Bey. Nazmi Eroğlu. Ötüken yayınları.2008. Sf:184) Bu durum konferansta Türkiye'nin aleyhine olmuş, danışman ve uzmanlar fikir birliğinde olamamışlardır. Bir de Cavid Bey aleyhinde olanların konuşmaları heyet içindeki huzursuzluğu arttırmıştır. Başbakan Rauf Beyin 16 Ocak 1923 tarihli İsmet Paşa'ya yolladığı "çok gizli" telgrafta, Mecliste Cavid Bey aleyhinde ciddi bir oluşum olduğunu, zaten Düyunu Umumiye'de(Genel Borçlar İdaresi) çalışmakta olduğundan tarafsız olamayacağını ve Türkiye aleyhine olabileceğini, bu yüzden en kısa zamanda Türk heyeti ile irtibatının kesilmesini istemiştir. Bu arada Cavid Bey, Osmanlı Devletinden kalan borçların geri ödenmesi için anaparanın ve faizlerin Osmanlı Devletinden ayrılan diğer devletlere bölünmesini doğru bulmuyordu. Türk tezi ise tam karşısı idi. Nazmi Eroğlu'nun Cavid Bey ile ilgili kitabında, Cavid Beyin İttihat hükümetlerinde Maliye Nazırı olarak görev yaparken, Avrupa'ya çok gittiğini ve Avrupa Devletlerinin ileri gelenleri ile pek çok borçlanma anlaşmaları yaptığını söyleyerek, İsmet İnönü'den çok daha iyi bir diplomat olması nedeniyle, İsmet Paşa'nın da Cavid Beyi rakip gibi görmeye başladığını ve bu yüzden de heyetten çıkarıldığını söz etmektedir. Her ne kadar İttihatçı bir vatansever/yurtsever olarak, yaşamını sürdürmüşse de, Fransız ekolünden gelen, Fransız dostu ve Düyunu Umumiye görevlisi olan Cavid Bey'in Lozan'a danışman ve uzman olarak götürülmesini yanlış bulmaktayım. Mustafa Kemal'in ve Rauf Beyin sıcak bakmadığı Cavid Bey, İsmet İnönü'nün kendi inisiyatifi ile Lozan'a götürülmüştür.

Ayrıca Türk heyetinde, delege olarak uluslar arası konferanslarda konuşmuş belli bir deneyime sahip kimse yoktur. İsmet Paşa ayrıca uluslar arası konferansta konuşacak kadar Fransızca diline hakim değildir. Ali Fuat (Cebesoy) Paşanın "Siyasi Hatıralar" kitabında belirttiği, gibi, konferans sırasında İsmet Paşa yapılan konuşmalarda söze giremiyor, hazır cevaplık yapamıyor, sorulara ertesi gün kısa cevaplar verebiliyordu.

Dr. Rıza Nur'da İsmet Paşayı eleştirenlerdendir. Ayşe Hür'ün "Öteki Tarih" isimli kitabında Mustafa Kemal'in yeminli düşmanı olarak tanımlanan Dr. Rıza Nur doğal olarak aynı zamanda İsmet İnönü düşmanıdır. İsmet İnönü'nün ağır ıstısmesinden söz eden Dr. Rıza Nur, İsmet Paşa'nın konuşmaları izlemekte zorlandığını da belirtmektedir.

Delege Hasan (Saka) Beyinde gerek maliye gerek ekonomi konusunda yetersiz olduğu çeşitli kaynaklarda dile getirilmektedir.

Bu arada herkesi eleştiren Dr. Rıza Nur Beyinde çok sağlıklı olmadığı, lafazanlığı bazı zaman aşırı noktaya taşıdığı da bilinmektedir.

Türk delegasyonunun en büyük sorunu istihbarat zafiyetidir. Lozan'daki gelişmeleri Ankara'ya bildirmeye çalışan İsmet İnönü'nün elindeki tek olanak telgraftır. Bazı çok özel durumlarda özel ulak/kurye ile görüşülmüşse de, ulaşım zorlukları göz önüne alınarak iletişim yolu olarak telgraf kullanılmıştır.

Üzücü olanda, gerek Ankara'ya yollanan, gerekse Ankara'dan Lozan'a gelen telgrafların İngilizler tarafından şifreleri kırılıp okunmasıdır.

"Lozan Konferansı sırasında, Türk Heyeti'nin Ankara ile arasında alınıp verilen ve Köstence üzerinden gönderilen gizli yazı ve tehyazırlarının içeriği, İngiliz İstihbaratı'na yolda kesilerek öğrenilmiştir. Bu yüzden, konferanstaki İngiliz delegeleri, İsmet (İnönü) Paşa'ya Ankara'dan gönderilen talimatları çoğu kez, önceden öğrenmiş, İsmet Paşa'nın konferansta nasıl bir yöntem izleyeceğini önceden saptamış ve ona göre önlem almıştır."(Milli Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri 1919-1922. Serdar Yurtsever. AAM. 2013. Sf:180)

Lozan konferansının ilk bölümünde İsmet Paşa tarafından Ankara'ya 320 telgraf çekilmiştir. Ankara'dan Lozan'a çekilen telgraf sayısı da, 388dir.

Lozan ile Ankara arasında iki telgraf hattı vardır. Biri İngilizlerin işlettiği, Akdeniz üzerinden gelen doğu hattı, diğeri Fransızların işlettiği Romanya üzerinden gelen Köstence hattıdır. İlk önce doğu hattı kullanılırken, ciddi aksamaların olması, bazı kelimelerin anlaşılması ya da yazılmaması(!) göz önüne alınarak Köstence hattına geçilmiştir. Ancak Köstence hattında da aksamaların olması, diğeri hatta göre telgrafın yaklaşık 10 saat geç gelmesi ve Fransızların hattının daha pahalı olması dikkate alınarak tekrar Akdeniz hattına dönülmüştür.

Bu konuda örnek olarak; 26 Kasım 1922 tarihli 15 numaralı ve 30 Kasım 1922 tarihli 43 numaralı telgrafları sunuyorum:

“İsmet Paşa Hazretlerine,

Gönderilen telgrafınızdan 11. 12. 13. 14. 15. 16 numaralıları gelmiştir. 17 numaralı telgraf vasıl olmamıştır. Tekrarı mercudur. 19.19.20.21.22.23.24 numaralılar vücut etti. 25, 26 numaralar henüz gelmedi. 27,28 numaralar da gelmiştir. Bizim telgraflarımızın da hangi numaralıların vücut edip hangilerinin etmediğinin işaretini rica ederim efendim. HÜSEYİN RAUF” (Lozan Telgrafları-1-Bilal N. Şimşir. TTK. 1990. Sf:130)

“İsmet Paşa Hazretlerine,

36 numaralı telgrafınızda (onların daveti üzerine işe) ibaresinden sonraki kelimat (Türklerin) kelimesine kadar (ensal-i atıyeye) kelimelerinden sonraki kelime ve (ifade ile beraber müttelikler) kelimelerinden sonraki (Mondros Müteahkesine) kadar olan kelimat halledilemediğinden tekrarını rica ederim. Tekrar edilen bu cümlelerin de şifre edilerek keşidesi ve tarihsiz olarak gelen bu telgraf namenin taribinin tekrarı hususunun emir buyrulması ayrıca mercudur. HÜSEYİN RAUF”(Lozan Telgrafları-1-Bilal N. Şimşir. TTK. 1990. Sf:151) Örnek iki telgrafta görüldüğü gibi, Lozan heyeti ile Ankara’nın haberleşmesi oldukça sorunluydu.

İngilizler bu istihbarat gücü nedeniyle stratejilerini daha doğru olarak koyabiliyor, Türk heyetinin ne söyleyeceğini ya da ne söyleyemeyeceğini biliyorlardı. Lozan’daki en büyük başarısızlık istihbarat açığıdır. Daha da kötüsü ise, Büyük Millet Meclisindeki gizli celse zabıtlarının bile çok kısa bir zaman sonra Lord Curzon’un masasında olmasıdır.

Taha Akyol, “Bilinmeyen Lozan” isimli kitabında, bu istihbarat zaafının sorumlusu olarak, iktisadi ve teknolojik geri kalmışlığı göstermekte ve bu sorunun asırların sorunu olduğunun altını çizmektedir.

21 Kasım Salı günü Uşi Şatosunda Lord Curzon’un geçici başkanlığında ilk toplantı yapılmıştır. Toplantının ilk gündem maddesi, konferansta uyulacak esasları içeren iç tüzük olmuştur.

Kibirli Lord Curzon, Konferansın adının “Doğu Sorunları Hakkında Konferans” olmasını önererek, batının uzun yıllardır

dile getirdiği, Türklerin Avrupa'dan atılmasını savunan siyasetinin tescilini belirtiyordu. İsmet Paşa, doğal olarak bu yaklaşımı ret ederek konferansın adının “Lozan Konferansı” olması gerektiğini belirtmiştir. İttifak devletleri ile Türkiye arasında yapılacak barış için bir araya gelinen konferansın “şark meselesi” olarak adlandırılması aslında, İngiliz, Fransız ve İtalya'nın yeni Türkiye devletini, yenik Osmanlı devleti olarak görmelerinin bir yansımasıydı. Başka bir deyişle, emperyalist batı devletleri Lozan'a, uygulamadıkları Sevr anlaşmasının farklı bir versiyonunu/sürümünü kabul ettirmeye gelmişlerdi.

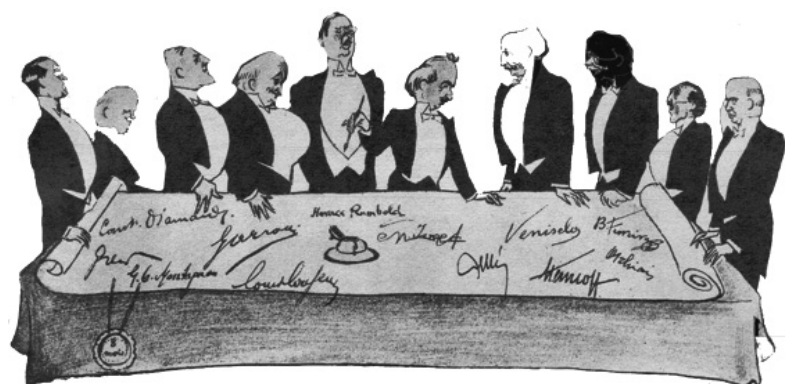
Uzlaşma sonucu konferansın adı, **“Yakındoğu Sorunları Hakkında Lozan Konferansı”** olarak kabul edilmiştir.

Konferansın başkanlığının dönüşümlü olması gerektiği konusundaki Türk tezi de kabul edilmemiş ve İngiltere temsilcisi konferansın başkanı olmuştur. Konferansın genel sekreteri de oy birliği ile Fransız temsilcisi Massigli olmuştur.

İçtüzükte kabul edilen önemli bir madde de, “Ülke, Sınır ve Boğazlar Komisyonu”, “Türkiye'deki Azınlıklar ve Yabancılar Komisyonu”, “Mali ve Ekonomik Sorunlar Komisyonu” olmak üzere 3 komisyon kurulması kararıdır. Birinci komisyona, İngilizler, İkinci Komisyona İtalyanlar, Üçüncü Komisyona Fransızlar başkanlık yapacaklardır.

Konferansta konuşulacak dil konusunda, herkesin bilmesi nedeniyle Fransızca ana dil olarak kabul edilmiştir. Bunun yanında İngilizce ve İtalyanca da konuşulmuştur. İsmet Paşanın Türkçenin de dil olarak kabul edilmesi konusundaki isteği kabul edilmemekle birlikte İsmet Paşa bu konuda ihtirazı kayıt ileri sürmüş ve zaman zaman Türkçe konuşacağını da belirtmiştir. Günümüz Hürriyet ve İtilafçıların, İsmet Paşa'nın bu isteğinin iyi derecede Fransızca bilmemesi, Fransızca diline tam olarak hâkim olamasından kaynaklandığını söyleyerek eleştirmektedirler. Bence böyle bile olsa, bir Türk diplomatının kendi dilini savunması eleştirilecek bir konu değildir.

Lozan Konferansının tıkanıdığı güne kadar bu ilk bölüm 74 gün devam edecektir. Kesintiye uğradığı 4 Şubat 1923 tarihine kadar 3 komisyon ve 12 alt komisyonda 124 toplantı/oturum yapılacaktır.

Sınırlarımız ve Musul sorunu:

22 Kasım 1922 tarihinde İngiltere temsilcisi Lord Curzon'un başkanlığında sınırlarla ilgili birinci komisyon toplanmıştır. Bu komisyonda, Türkiye'nin sınırları, Boğazlar, Musul sorunu, Adalar konusu gündeme gelecektir. Lord Curzon'un açılış konuşması sonrası ilk sözü İsmet İnönü alarak Türkçe olarak (Dr. Nihat Reşat Fransızcaya tercüme ediyordu); Doğu Trakya için 1913 sınırı olan, Karadeniz'den Meriç dökümüne kadar olan Karaağaç-Mustafapaşa köprüsü-Dimetoka-Simelin parçasını istedi. Ayrıca 24 Eylül 1922 notası ve Mudanya mütarekesi sonucu, doğu Trakya'yı, Edirne'de içinde olmak üzere, zaten vermeyi kabul ettiklerini söyleyerek, eski Edirne şehrinin Meriç nehrinin sol kıyısında olduğunu ve Edirne istasyonunun da Karaağaç mahallesi ile birlikte Türkiye'ye bırakılmasını istedi.

İsmet Paşa, Batı Trakya konusunda da referandum yolu ile kendi kaderlerini kendilerinin tespit etmesi gerektiğini söyleyerek Batı Trakya'nın bağımsızlığını savundu.

İsmet Paşa'dan sonra Yunanistan adına Venizelos söz aldı. Venizelos, usta bir diplomat olmasının yanında akıcı bir dille konuşan iyi bir hatipti. Trakya'da hatta İzmir'de Balkan savaşlarına kadar Türk çoğunluğun olmadığını savundu. Önce Yunanistan'ın

değil, Osmanlının saldırdığını ve Birinci Dünya savaşı sonrası, galip devletlerin isteğı ile Doğı Trakya ve İzmir'e geldiklerini belirtti. Balkanlarda pek çok devletin ortaya çıktığı gibi, Anadolu'da da Yunan, Ermeni ve Türk devletlerinin olabileceğinden söz etti.

Oturum başkanı Lord Curzon, doğı Trakya'da Türk sınırının ne olacağını İsmet Paşaya sorduğunda, İsmet Paşa danışmanlarıyla konuştuktan sonra net bir şey söyleyeceğini belirtti.

İkinci oturumda Bulgaristan başbakanı Stamboliyski söz alarak, Bulgaristan'ın ekonomik zorlukları aşabilmek için Ege denizine kıyısı olması gerektiğinden söz ederek bunun bir zorunluluk olduğunu belirtti.

Yugoslavya temsilcisi Nintchitch ise yaptığı konuşmada, sınırlar konusunun çok önemli olduğundan söz ederek, Türk heyetinin taleplerinin kabul edilemez olduğunu, Türklerin Meriç ilerisinde toprak istemelerinin komşularını endişelendirmekte olduğunu söyledi. Nintchitch Lozan konferansı başında Türkiye'ye karşı Balkan devletlerini birleştirmeye ve bir Balkan Bloğı oluşturmaya çalışmıştır. Bu çabanın etkisi olarak Romanya delegesi de Nintchitch'i destekler biçimde konuşmuştur. İsmet Paşa anılarında da belirttiğı gibi, karşısında İttifak devletlerinden bir cephe, Balkan devletlerinden diğeri bir cephe ile karşı karşıya idi. Yeni Türkiye Cumhuriyeti yalnız ve tek başındaydı.

Oturum başkanı Lord Curzon, Türkiye'ye karşı konuşmaları şöyle özetledi. *"Karaağaç'ın Türkiye'ye verilemeyeceğı, Meriç nehrinin geçilemeyeceğı, Balkanlarda barış için Karadeniz'den Adalar denizine kadar, yani Türkiye'nin kuzeyinde Bulgaristan, batısında Meriç sınır olmak üzere her iki tarafın 25 kilometre mesafeye kadar askerden arındırılmış, tarafsız bölge olması gerekir."* Dedikten sonra İsmet Paşa'ya ne diyorsunuz diye sordu. İsmet Paşa yarın cevap vereceğini belirtti. Toplantı yarın Türk tarafının cevabını öğrenmek için bitirildi. 23 Kasım günü saat on bir de açılan toplantıda İsmet Paşa, Fransızca olarak Türk tarafının görüşünü kâğıttan okudu.

Aslında sorun, Türk tarafının Mudanya mütarekesini baz/temel alırken, diğeri devletlerin Mondros mütarekesini baz almaları idi. Diğeri devletler Türk zaferini görmezden gelmeye çalışıyorlardı.

Batı Trakya konusundaki Türk tezi, Halk oylaması ve bağımsızlık idi. Türkiye Batı Trakya'yı istemiyor, ancak orada Türk ço-

ğunluğu olduğunu savunuyor ve halk oylaması yapılmasını ve çıkan karara göre bağımsızlığını ilan etmesini istiyordu.

Osmanlı Devleti 1913 yılında Bükreş antlaşması ile Batı Trakya'yı Bulgaristan'a bırakmıştı. Birinci Dünya savaşı sonrası Yunanistan Trakya'yı işgal etmiş idi. Daha doğrusu Bağlaşıklar tarafından Yunanistan'a verilmiş bir ödül idi. Balkanlardaki karışık ırksal ve dinsel yapıdan dolayı, halkların kendi kaderlerini tayin etmeleri ve bunun için halk oylamasına gidilmesi Balkan devletlerinin kendi içinde başka sorunlara ve ayrılıklara yol açacağı için bu fikre şiddetle karşı çıktılar. Türk heyeti günün koşullarına da çok uymayan Batı Trakya'da halk oylaması tezinde fazla direnemedi.

İkinci oturumda, Trakya sınırı bırakılıp adalar sorununa geçildi.

Türkiye küçük ve yakın adalarla birlikte İmroz, Bozcaada, Semadirek adasını Türkiye'ye verilmesini, diğer adaların askerden arındırılmasını, tarafsız ve bağımsız olmasını savunuyordu.

Yapılan tartışmalar sonrası adaların askerden arındırılması konusunun tali komisyona havale edilmesi kararlaştırıldı. Türkiye'nin istediği adalar içinde Boğazlar konusu geldiğinde uzmanların oluşturacağı tali komisyonda konuşulması kabul edildi.

Sonuçta; İsmet Paşa, egemenlik meselesinde ihtirazı kayıt koydurdu. Askerden arındırma hakkında tali komisyon kararı Türk ihtirazı kaydı ile kabul edildi. İmroz ve Bozcaada Türkiye'ye verildi. Merkezdeki adaların askerden arındırılması ve yerel bir idare ile idare edilmesi kabul edildi.

Lozan konferansı için söyleyeceğimiz önemli bir noktada, oturumlar dışında delegasyonların birbirleri ile yapmış oldukları gizli küçük toplantılardır. Kararların önemli çoğunluğu bu ikili, üçlü, dörtlü gizli toplantılarda alınmış ve açık oturumlarda kamuoyuna açıklanmıştır. Bu durum özellikle gazeteciler açısından oldukça zor haber almalarına neden olmuş, kimi zaman doğru kimi zaman yanlış dedikodu ve söylentilere yol açmıştır. Sovyet Rusya temsilcisi Çiçerin Lozan'a gelince önce İsmet Paşa ile ikili bir toplantı yapması pek çok söylentinin yayılmasına neden olmuştur. Konferansta tek başına kalan Türk heyeti, Sovyet Rusya temsilcilerinin gelmesi ile bir müttefik kazanmış görünmektedir. Ancak İsmet Paşa, zellikle Boğazlar konusunda Türk tezini savunan Sovyet Rusya'yı terk ederek İngiltere ile anlaşıma yolunu seçecektir.

Musul sorunu, oturumda konuşulmaya başlanmadan önce Lord Curzon ve İsmet İnönü ikili gizli toplantılar yaptılar. Ancak bir anlaşma sağlanamadı. Konferans takvimine göre, Musul sorununun konuşulacağı gün başka bir zamana ertelendiği gazetecilere duyuruldu. Ali Naci Karacan'a göre, tarafların görüşleri arasında büyük farklar olunca Lord Curzon, ihtilafın açık toplantıda dünya kamuoyuna açıklanmamasını istemiş, İsmet Paşa'da kabul etmişti.(Lozan Konferansı ve İsmet İnönü. Ali Naci Karacan. Bilgi yayınevi. Temmuz 1993. Sf:95) İsmet İnönü'nün bu konuda yanlış yaptığı düşüncesindeyim. Musul sorunu, toprak dışında petrolle açık ilgili bir sorundur. Musul petrolleri konusunda sadece İngiltere değil, Fransa ve Amerikalılarda yakından ilgilienmekteydiler. Türkiye, Mustafa Kemal Atatürk'ün doğru bakışı açısı ile karşısında bulunan emperyalist cepheyi dağıtmak amacını güdüyordu. Fransızlarla yapılan Ankara antlaşması bunun tipik bir örneği idi. Ama Lozan'da İngiliz, Fransız, İtalyan birliğini bozmak yerine İngiltere'ye yakın görünme siyaseti izlenmiştir. Bu yaklaşım Lozan'daki kazanımlara yarar sağlamadığı gibi, Lozan'daki kaybedilenlerin nedenlerinden biri olduğu düşüncesindeyim. Çünkü İngiliz Lord Curzon'un Lozan'da uyguladığı strateji, açık oturumlarda hiçbir konuda tam bir uzlaşmanın olmamasına dikkat ederek her konuyu askıda bırakmak ve İngiltere'nin çıkarlarını gizli küçük toplantılarda Türklere ya da müttefiklerine kabul ettirmek olmuştur. Böylece hem kendi ülkesinin çıkarlarını korumuş, hem de zafer kazanmış Türk tarafına karşı emperyalist bir cephe oluşmasını ve bu cephenin yarılmamasını sağlamıştır. Amatör diplomat İsmet Paşa, bu stratejiyi anlayamamış ya da bu stratejiye karşı strateji oluşturamamıştır.

Bu arada bazı resmi tarihçiler ise, Musul sorununu açıkta konuşmak yerine ikili toplantılarda konuşma talebinin Lord Curzon yerine İsmet Paşa'dan geldiğini ileri sürmektedirler. Bu iddia yu- karıdaki açıklamaları da dikkate aldığımızda doğru değildir. Kamuoyuna açık toplantıda konuşmak yerine İkili toplantılar da konuşmak Türkiye'nin değil, İngiltere'nin işine gelmektedir. Burada İsmet Paşa'yı yaptığı hatadan kurtarıcı bir yaklaşım içine girildiği kanısı uyanmaktadır. Elbette ki, suçu tek başına İsmet Paşa'ya atmak doğru değildir. Bir yanda danışmanların bir bölümünün İngiliz "tarafı" oluşu, diğer yanda diğer iki delege Hasan (Saka) Beyin ve Dr. Rıza Nur'un İngilizci yaklaşımları İsmet Paşa'yı da

etkilemiştir. Lozan konferansının kesilme arifesinde zamanın başbakanı Hüseyin Rauf'un Mustafa Kemal Paşa'ya yolladığı telgraf metni bize bu konuda bazı ipuçları sunmaktadır. Telgraf metninin bizi ilgilendiren bölümü aynen şöyledir:

"Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Şifre

Dakika tehiri caiz değildir.

Bugün öğle vakti İsmet Paşa'dan aldığım telgraf ikinci maddededir. Rıza Nur ve Hasan Beylerin imzaları satır bızasında ve kapalı, İsmet Paşa'nın imzası açık olarak gelmiştir. Bu tarzı takirinden son günlerde Rıza Nur Beyin Musul meselesindeki fikrinden tekrar rücu ettiği ve Hasan Beyle birlikte Musul'u feda ile yeniden sulh müzakeratına girmegi arzı ettikleri anlaşılıyor ise de tavzihi keyfiyet için İsmet paşa'nın mütalaasını makine başında sordum....

İcra Vekilleri Heyeti Reisi HÜSEYİN RAUF."(Lozan Telgrafları-1- Bilal N. Şimşir. TTK. 1990 sf: 470.)

Musul sorunu ilk kez açık toplantıda 23 Ocak 1923 tarihinde gerçekleşmiştir. İngiliz Lord Curzon yine Mondros mütarekesine atıf yaparak, *'Türkler büyük savaşta yenildikleri için bazı toprakların Türkiye'den ayrılmasını kabul etmişlerdi, şimdi ne oldu da buna karşı çıkıyor ve Musul'u istiyor'* diye soruyordu.

İsmet İnönü, İngiliz temsilciye gerekli cevabı verdi. *"Musul Mondros mütarekesi imzalandığında Türklerin elindeydi, sonradan İngilizler işgal etti ve Türk askeri de geri çekildi. Her haksız işgali kabul edecek değiliz"* dedi. Gerçektende, Mondros Mütarekesinin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihinde Musul Osmanlı Devletinin egemenliğinde idi. Mütareke sonrası İngilizler siyasi baskı yaparak Osmanlı askerinin çekilmesini sağlamış ve Musul'u işgal etmiş idi. O zaman Musul'da bulunan 6. Ordu komutanı Ali İhsan (Sabis) Paşa idi. Ali İhsan Paşa basiretsizlik örneği göstermiş ve İngilizlere direnememiştir. 7 Kasım tarihinde General Marshall ile Ali İhsan Paşanın görüşmesinde, General Marshall'ın Ali İhsan Paşaya; *"İngilizlerin ileri yürüyüşüne zorla mı mani olacaksınız?"* diye sorması üzerine Ali İhsan Paşa; *"Ben, son zamanda yekdiğeri ile ebedi dost olmaları lazım gelen iki millet arasında tekrar harbin başlamasına sebep olmayı arzı etmem. Protesto ederek askerimi çekerim"* demesi üzerine 8 Kasım

tarhinde Musul'a İngiliz bayrağı çekilmiştir. (Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz Belgeleri.Gotthard Jaeschke. TTK.2011. Sf:33)

'Biz Musul meselesini petrol değil bir memleket meselesi olarak görüyoruz' diyen İsmet Paşa, 'Musul'un Türkiye'ye iadesi bir zorunluluktur' diyerek sözlerini bitirdi. İsmet Paşa, Türk ve Kürt birdir teziyle, Musul'un büyük çoğunluğunun Türk ve Kürt olduğundan yola çıkarak, siyasi, tarihi, coğrafi, ekonomik, askeri ve stratejik nedenlerden dolayı Türkiye'ye ait olduğunu belirtmiştir. Bu arada Musul ve çevresinde Kuvayı Milliye mücadele içinde idi. Bu konuda bir parantez açmayı ve bugün Kuzey Irak dediğimiz bölge hakkında açıklama yapmayı zorunlu görüyorum.

Kuzey Irak'ta yaşananlar:

Kuzey Irak denilince Musul sorunu elbette ki en önemli konudur. *“Musul Vilayeti, Birinci Dünya Savaşı sonlarına kadar Batılı kaynaklarda genellikle Irak’tan ayrı olarak ‘Yukarı Elcezire’ bölgesi içinde gösterilmiştir. Birinci Dünya Savaşından sonra ise, bölge daha çok siyasi nedenler yüzünden Irak’ın parçası olarak kabul edilmiştir.”*(Musul Meselesi.1922-1925. Zekeriya Türkmen. AAM. 2011. Sf: 3)

Musul Bölgesindeki Osmanlı egemenliği, Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar sürdüğü herkes tarafından kabul edilir. Birinci Dünya savaşında İngilizler 1917 yılının Nisan ayında Bağdat’ı alıp, kuzeye saldırdılar. Halil (Kut) Paşa komutasındaki Osmanlı askerinin yoğun direnişi nedeniyle Kerkük’e gelmeleri bir yılı aşkın bir süre aldı. Halil Paşa, Kerkük’ün yıkıma maruz kalmaması için güçlerini küçük Zap ırmağının gerisine çekti. Cephenin doğu kanadı olan Süleymaniye sancağını da önceden tanıdığı Şeyh Mahmut’un korumasına verdi. Şeyh Mahmut’un İngilizlerin propagandasına kanıp, Osmanlı ordusunu arkadan vurmaması için, Şeyh Mahmut’u Süleymaniye Sancağı kuvvetleri komutanı olarak ataması yanında Süleymaniye Emiri/Hanı olarak da atadı.(Komutanlar o zaman böyle atamalar yapma yetkisine sahipti) Şeyh Mahmut, Halil Paşanın bıraktığı Türk subaylarla birlikte İngiliz-

lere karşı direnişe geçti. Ege’de başlayan Kuvayı Milliye direnişi ile eş zamanlı olarak başladığını söyleyebileceğimiz Süleymaniye direnişi İngilizleri durdurmuştur. İngilizler uçaklarla Süleymaniye köylerini bombalamış ve sivil halkı katletmiştir. İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri (RAF), bu bölgeyi 26 Mayıs 1919 ile 25 Mayıs 1923 tarihleri arasında sayısız kez bombalamış ve sivil halkın katledilmesine yol açmışlardır. İngilizlere karşı direnişin liderliğini üstlenen Şeyh Mahmut’un esir düşmesiyle bastırılan bu direniş Özdemir müfrezesinin gelişi ve Derbent zaferiyle tekrar canlanmış, Şeyh Mahmut’un kurtuluşu ve Süleymaniye Kongresi ile tarihe geçmiştir.

1920 yılında Telafer’de de Kaymakam Cemil Muhammet Halil Efendi başkanlığında Telafer Kuvayı Milliyesi kuruldu. Telafer’de bulunan Hintli İngiliz askerleri etkisiz hale getirilerek başlayan ayaklanma, İngilizlerin üstün hava gücü ve top gücü karşısında ve takviye güçlerin gecikmesi üzerine yenik düştü. Kaymakam Cemil Muhammet Halil Efendi ve Kuvayı Milliye güçleri Kaçakaç dağına çekilmek zorunda kaldılar. Kaymakam Cemil Muhammet Bey, Türkiye’ye geçerek Batı Cephesinde görev aldı. “Kaçakaç Devrimi” de denilen bu ayaklanma böylece bastırılmış oldu. Elcezure cephesindeki direniş bundan sonra dağlık Revanduz civarında yoğunlaşmıştır. Üç subay ve yüz erattan oluşan bir bölük Revanduz’a gönderilmiş, 9 Ağustos 1921 tarihinde Binbaşı Şevki Bey Kuvayı Milliye komutanı olarak Mustafa Kemal Paşa tarafından atanmıştır.

Sakarya savaşından sonra, İngilizlerle yapılan esir değişimi sonucu Malta’dan dönen Cevat Paşa, 9 Şubat 1922 tarihinde Elcezure Cephesi Komutanlığına atanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, ordu müfettişi olarak Anadolu’ya geçmesinde çok önemli katkıları olan ve güvendiği bir paşa olan Cevat Paşayı bilerek El Cezire Cephesi komutanlığına atamıştır. Bu arada tüm güçler Batı cephesine yollandığı için Elcezure Cephesi asker bakımından zayıf bir cephe konumundadır. Suriye Cephesinde Fransızlarla anlaşma sağlanınca Antep’te Kuvayı Milliye birliklerinde başarılı görev yapan Teşkilatı Mahsusa üyesi Milis Kaymakam Ali Şefik Özdemir Bey Milis Yarbey rütbesiyle Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi (Çakmak) Paşa tarafından Revanduz’a gönderilmiştir. İşgalci İngiliz güçlerine karşı, Ankara’da alınan siyasi karar gereğince düzenli ordu yerine Kuvayı Milliye(milis) ile savaşma kararı alınmıştır.

Ali Şefik Özdemir'e verilen 1 Şubat 1922 tarihli yönergeyi o günün Türkçesi ile tam olarak sunmayı yararlı buluyorum.

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti

Erkanı Harbiye Umumiye Riyaseti. Ankara 01.02.1922

Özdemir Beye, mühim ve zata mahsustur.

1-Faysal'ın Irak'ta iddiayı hükümet etmekte olmasına ve Misakımilli'mize dahil bulunan Musul Vilayetinin bir kısmına bilfiil vaziyet ederek Kürdistan havalisinde bazı tabrikat ve teşvikata tasaddı ile dairei tecavüzünü hududu milliyemiz dahiline kadar temdide teşebbüs eylesine mukabil merkumun bu mefsedetkarane faaliyetini izale ve Elcezire'de Misakımilli hududumuzun ihtiva eylediği aksamı meşgüleyi yeddi gaspından istirdad eylemek maksadı ile Özdemir Beyin melfuf pusulada gösterilen kadronun başında olmak üzere Elcezire mıntıkasında faaliyete geçmesi tensip edilmiş ve kendisine icab eden talimat verilmiştir.

2- Irak'ın himayeı idari ve siyasisini benimseyen İngilizlerin havai mezkûrede menfaai mahsuseleri bulunması hasebile vaziyeti siyasiye icabı hükümeti milliyemizin İngilizlerle herhangi bir konferans münasebetiyle temas ve müzakereye girilmesi muhtemel bulunduğundan Özdemir Beyin ifasını deruhde eylediği marilbeyan vazîfeyi hususi bir mahiyette ve şahsi bir teşebbüs şeklinde idare etmesi ve hariciye karşı böyle bir manzara irae eylemesi şimdilik daba muvafık görülmüştür.

3-Milis kaymakam rütbesine haiz bulunan Özdemir Beyin kendisi ve maiyetini teşkil eden kadro mürettebatı Elcezire cephesince mahrem bir surette ordu ictimaline ithal ve o rusetle işeleri, rütbeleri muhassasatı muntazaman temin ve tesviye olunacaktır.

4-Elcezire cephesi, Özdemir Beye rütbesi maaşından maada deruhde ettiği vazîfenin derecei ehemmiyet ve şumuli ile mütenasip bir miktarda mestureden icabı kadar tahsisatı şehriye ita edecektir. İş bu tahsisatın miktarı cephe kumandanlığının takdirine muhavveldir.

5-Bu emir Müdafaa-i Milli Vekaletine, Elcezire Cephesi Komutanlığına tebliğ ve bir sureti Özdemir Beye tevdi olunmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi, Başkomutan Mustafa Kemal.”

Görüldüğü gibi, Milis Yarbay Ali Şefik Özdemir, bu gizli önerge ile Revanduz'a gitmek için yola çıkmıştır. Elcezire Cephesi Komutanı Cevat Paşa da gizli olarak Ali Şefik Beyi destekleyecektir. Cevat Paşa, Elcezire cephesinin en önemli istihbaratçısı Binbaşı

Hasan Basri Beyin bölge ile ilgili bilgilerini de Özdemir Beye verdiriyordu. Özdemir Bey Revanduz'a gitmek için kış koşullarının geçmesini beklemek zorunda kalmış ve Diyarbakır'dan ancak 15 Mayıs da hareket edebilmiştir. 15 Mayıs'ta yola çıkan Özdemir Bey ve ekibi ancak 22 Haziranda Revanduz'a varabilmiştir. Bu zorluk nedeniyle Özdemir Beyin haklı ısrarcı girişimi ile önce Diyarbakır ile Hakkari ve Şemdinli arasında telgraf tellerinin tamiri yapılmış, arkasından Şemdinli Revanduz arasına 1400 direk dikiyerek telgraf hattı kurulmuştur.

Özdemir Bey, Revanduz'a geldikten sonra yöredeki aşiretlerle de anlaşarak İngilizlere karşı ciddi bir direniş örgütledi. Murat Güztoklusu'nun *"Atatürk'ün Gizli Kalmış, Musul-Özdemir-Harekâtı ve Süleymaniye Kongresi"* isimli değerli çalışmasında, Molla Mustafa Barzani'nin ilk askeri deneyimlerinin Özdemir Beyin Kuvayı Milliye direnişleri sırasında edindiğinden söz eder.(Atatürk'ün Gizli Kalmış, Musul-Özdemir-Harekatı ve Süleymaniye Kongresi. Murat Güztoklusu. Kripto yayınları. Ağustos 2014. Sf:76)

Günün koşulları ve İngiliz kışkırtmaları sonucu, çeşitli hainliklerde olmuyor değildi. Musul-Erbil yolunu kesebilmek için stratejik öneme sahip Akra ilçesine, Cevat Paşadan önce El Cezire Cephe Komutanı Nihat Paşa tarafından Kaymakam olarak yollanan Yüzbaşı Salih Zeki, Anadolu'daki pek çok hain gibi İngiliz tarafına geçmişti. Bu durum Hakkâri'yi bile İngiliz ve işbirlikçi Nasturi tehdidine açık hale getirmişti. Yine meşhur İngiliz işbirlikçisi Nemrut Mustafa Paşanın da Süleymaniye çevresinde Türk düşmanlığına yönelik ve Mustafa Kemal karşıtı ciddi kışkırtmaları vardır.

İngilizler ve yerli işbirlikçilerle savaşa tutuşan Ali Şefik Özdemir, resmi olarak Türk bayrağını kullanamadığı için, yeni bir bayrak oluşturmuştu. Bu bayrak, yeşil zemin üzerinde kırmızı bir daire içinde beyaz hilal biçimindeki aydan oluşuyordu. **Bu bayrak, Kürt-Türkmen-Zaza birlikteliğinin ve kardeşliğinin sembolü olarak kabul edilmişti.**

Özdemir Bey çok kısa bir süre sonra yaklaşık sekiz bin kişilik bir güç oluşturmuş ve Kuvayı Milliye kuvvetleriyle Derbent'te RAF'larla desteklenen üstün İngiliz güçlerini bozguna uğratmıştır. Tarihe 'Derbent Zaferi' olarak geçen bu savaş ne yazık ki, Milli Mücadele tarihimizde yer almamaktadır.

Bu arada karanlıkta kalmış bir konu vardır. 7 Ağustos tarihli Elcezire Cephe komutanı Cevat Paşanın, Milis Yarbay Özdemir Bey'e çektiği telgrafta, Özdemir Beyin müfrezesinin Elcezire Cephe Komutanlığından alınıp, Doğu Cephesi Komutanlığına verildiği ve Doğu Cephesi Komutanlığı ile haberleşmesi emrediliyordu. Özdemir Bey ise bu sırada, kışın yolların kapanacağından bahisle, cephe ve takviye kuvvet istiyordu. Özdemir Beyin bu talepleri Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa tarafından geçirildi. Bu geçiştirme sonucu cephe yokluğu ve takviye güç olmaması nedeniyle hava ve ağır silahlı kara kuvvetine sahip İngilizlerin saldırıları Özdemir beyin müfrezesinin yenilmesine, Revanduz ve Süleymaniye'nin düşmesine, kısaca Musul davamızın bitmesine yol açmıştır. Mudanya Mütarekesi ile Lozan Konferansının başladığı aradaki kırk gün içinde İngilizler hızlı hareket etmiş ve bu süreyi Türkiye'nin aksine çok iyi değerlendirmişlerdir. Kazım Karabekir Paşaya gelince onun o sıralar Musul sorunu ile ilgilenecek zamanı yoktur. O kendi siyasal geleceği üzerine planlar yapmaktadır. Zaten kısa bir süre sonra Ankara'ya gelecektir. Kendisi ile ilgili en ufak ayrıntıyı anılarında yer veren iki ciltlik "İstiklal Harbimiz" başlıklı bir çalışma yapan Kazım Karabekir Paşa, Özdemir Beyden hiç söz etmemektedir. İki ciltlik bu çalışmada Özdemir Bey ile ilgili sadece Antep savunması sonrası yolladığı tebrik telgrafına, Özdemir Beyin Kazım Karabekir Paşaya teşekkür telgrafı bulunmaktadır. Bu durum, Mustafa Kemal Paşa, Özdemir Bey gibi idealist devrimci kişilerin Milli Mücadeledeki yalnızlığının ve az sayıda olmalarının önemli bir örneğidir. Genelkurmay Başkanı, Fevzi Paşa'nın da, Musul konusunda, "ver kurtul" culardan olmayıp, "al kurtul" culardan olduğunu ve Özdemir Bey'e yardım etmek için çabaladığını da belirtmek gerekir. Bu konuda Fevzi Paşa'nın Doğu Cephesi ve Elcezire Cephesi Kumandanlığına çekmiş olduğu 7 Eylül 1922 tarihli emir niteliğindeki telgraf önemlidir.

"Erkân Harbiye Umumiye Riyaseti. 7 Eylül 1338/1922

Şark Cephesi, Elcezire Cephesi Kumandanlığına,

Müdafaa-i Milliye Vekaleti Riyasetine,

1. Musul muntakasında Misakı Milli hududumuzun icap ederse silahla temini mukarrerdir. Çölemerik ve Revandız hudut kutaatından teşkil edilecek bir cebel bataryasıyla takviye edeceği bir nizamiye süvari lıvası, aşiret

siivari fırkaları ve mahalli halk ile takviye edilecek Özdemir'in müfrezesiyle İmadiye-Süleymaniye hattı üzerinde Musul-Kerkük hattına taarruza memur edilecektir. Binaenaleyh bu nokta-i nazardan şimdiden istihzaratta bulunulması ve asgari zamanda intacı elzem olan bu istihzaratın ne zaman kadar ikmalî ve harekatın taarruz şeklinde idaresi hakkında mütalaa-i devletlerinin işarı,

2.Elcezire ve Şark cephesine yazıldı.

İmza FEVZİ” (Musul Meselesi.1922-1925. Zekeriya Türkmen. AAM.2011. sf:61)

Tekrar Lozan Konferansına dönecek olursak, Mudanya mütarekesinden Konferansın başlaması sürecini iyi değerlendiren ve Kuzey Irak'ta sivil katliamlarla denetimi sağlayan, dolayısıyla halkın nefretini kazanmış İngilizlerin baş delegesi Lord Curzon, Kürt ve Arapların cahil olduklarını ve uygarlıktan uzak olduklarını dile getirerek halk oylaması yapalım önerisine de; *“bunlar seçim falan anlamaz, sandığı getirenin başına atarlar”* demekten de çekinmemiştir. Emperyalist İngiltere emperyalist emellerinden vazgeçmiyordu. İngilizlerin istediklerini yaptırdığı Milletler Cemiyetine Lord Curzon bir mektup yazarak, Türklerin Musul konusunda bir savaşa neden olmak istediklerini bildirdi. Konferansın gereksiz yere uzadığını söyleyerek konferansa son verilmesi taraftarı olduğunu söyledi. Sonuç olarak, Musul sorunu İngiltere'nin istediği şekilde yani Türkiye ile İngiltere arasında 12 ay içinde (antlaşma methinde İngiltere'nin isteği üzerine süre 9 aya düşmüştür) çözüme kavuşturulacak, eğer çözüme kavuşturulamazsa Milletler Cemiyetine havale edilip orada çıkan çözüm kabul edilecektir. Oysaki Milletler Cemiyetindeki genel hava Milli Mücadele karşıtlığı noktasındaydı. Mustafa Kemal ve arkadaşları başta İngiltere olmak üzere pek çok devlet tarafından “asi ve haydut” olarak kabul edilmekteydi. Terhis edilmiş iki askerin Milletler Cemiyetindeki İngiliz temsilcisine yolladığı mektup güzel bir örnektir.

Teşkilatı Mahsusa üyesi Halil Halid, Lozan antlaşması gerçekleşmeden yazdığı “İngilizlerin Osmanlıyı Yok Etme Siyaseti(*Orjinal ismi:Türk Hakimiyeti ve İngiliz Cihangirliği*)” isimli değerli çalışmasında bu mektuba yer vermiştir.

“Cenevre’de bulunan Cemiyet-i Akvam’ın İngiliz murabhası/delegesi Lord Balfour Cenaplarına;

Efendim,

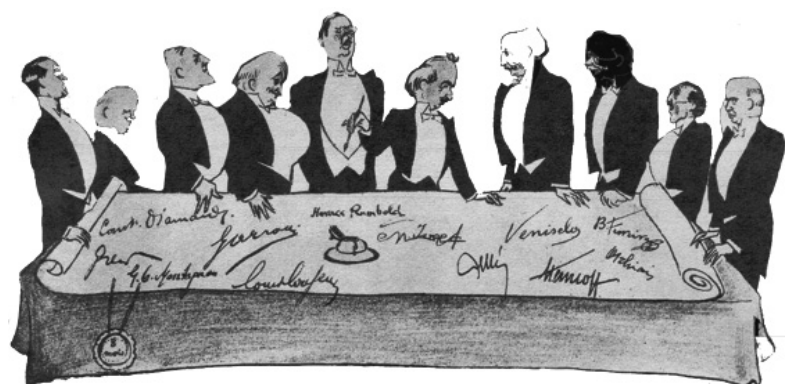
Cemiyet-i Akvam'da 22 Kasım 1920 tarihinde Ermeni Meselesi hakkında cereyan eden müzakere sırasında, Türklerin başkumandanları ve diğer milli reisleri hakkında 'haydut' tabirini kullanmak suçunu işlediğini İsviçre gazetelerinden öğrenmiş bulunuyorum. Uluslar arası önemi taşıyan konuların ifade edilmesinde sizin yaşınızda, sizin rütbenizde bulunan ve sizin kadar tecrübe sahibi bir adamın daha uygun bir tarzda sözcükler kullanması ve daha dürüst hareket etmesi gerekirdi.

Gerçekten de Türk Milli Kuvvetleri'nin Başkumandanı, Çanakkale'de sizin şiddetli saldırılarınıza karşı kahramanca ve başarılı bir şekilde direnmiş seçkin subaylarımızın en tanınmışıdır. Onun karşısındaki düşmanlar ve onların vatandaşları aleyhinde hiçbir zaman aşağılayıcı bir kelime kullandığı görülmemiş ve işitilmemiştir.

Büyük Harp'ten birkaç sene önce, İngiliz gazetelerinde, tarafınızdan ortaya konacağı rivayet edilen bir davanın mahiyeti hakkında yazılar görmüştük. Bu davanın, kendi vatandaşlarınızdan birinin büyük babanıza Hindistan'da gayet şüpheli bir şekilde bir milyon lira kazanmak atfetmesine karşı olduğunu da yine o yazıların ayrıntılarından öğrenmiştik. Yani vatandaşınız, büyük babanıza sizin Türk Kuvayı Milliye reislerine karşı kullandığınız saldırgan tabiri atfetmişti. Böylece gerçek 'haydut' tabirinin hangi tarafa layık olacağının takdirini tarafsız kamuoyuna bırakıyoruz. İmza: Terbis edilmiş iki Türk askeri"(İngilizlerin Osmanlıyı Yok Etme Siyaseti. Halil Halid.Ekim yayınları.2011. Sf:62)

Halil Halid'in bu değerli yapıtını günümüze taşıyan Orhan Sakin ve Bizim Kitaplar/Ekim yayınevine teşekkürü bir borç biliyorum.

"Lozan Antlaşmasından sonra Türkiye'nin bütün gayretlerine rağmen Misakımilli sınırları içindeki Musul'un yeni Türkiye devletinin sınırları içinde yer alması sağlanamamıştır. 5 Haziran 1926 yılında yapılan Ankara Antlaşması ile Türkiye-Irak sınırı tespit edilmiş, petrol gelirlerinin % 10'unu 25 yıl süreyle Türkiye'nin alması kararlaştırılmıştır. Ancak Türkiye daha sonra Musul petrollerinin gelirlerinden 25 yıl süreyle alacağı hissesinden 500 bin sterlin karşılığı vazgeçmiştir. Alınan para da Düyunu Umumiye ödemesi olarak İngilizlere verilmiştir."(Siyasi ve Hukuki Açıdan Milli Mücadele. Mustafa Turan. Berikan yayınevi.2014. Sf:220)

Boğazlar sorunu:

Boğazlar sorunundan önce, Osmanlı borçları ve Kapitülasyonlar konusunda da görüşmeler yapıldı. İngiliz Lord Curzon'un stratejisi sonucu her konu çözümlenmeden askıda kaldı.

Konferansın Bağlaşıklar açısından en zor davası Boğazlar sorunudur. Çünkü Türkler dışında Sovyet Rusya'da masadaydı. Kurt politikacı Lord Curzon'un karşısına usta politikacı ve uluslararası düzeyde kabul gören, cüretli, kültürlü ve iyi bir hatip olan Sovyet diplomatı Tchitcherin/Çiçerin çıkıyordu. Ali Naci Karacan bu konuda şöyle demektedir; *"Konferansta Türk beyetinin yanı başına böyle kuvvetli bir yardımcı grubun gelmesi, derhal ilk etkilerini yaratıverdi. Hemen büyüklerde bir nevi toparlanma, küçüklerde ise bir çeşit sinme hareketleri baş gösterdi."*(Lozan Konferansı ve İsmet İnönü. Ali Naci Karacan. Bilgi yayınevi. Temmuz 1993. Sf:109) 4 Aralık 1922 tarihinde yapılan ilk oturuma ilgi çok büyüktü. Öyle büyük ilgi olmuştu ki, salonda oturacak yer kalmamıştı.

Lord Curzon ilk sözü İsmet İnönü'ye verdi. İsmet İnönü Boğazlar konusunda hemen hemen hiçbir şey söylemeden genel konularda bir konuşma yaptı. Yaşamı boyunca denge siyaseti güden bir kişi olan İsmet İnönü, burada da aynı siyaseti izliyor, tarafların konuşmalarından sonra denge tutturmaya çalışıyordu. Duran bir

saat gibi günde iki kere doğruyu gösterse de bu denge siyasetinin genel olarak yanlışla neden olduğu bugün daha da net olarak anlaşılmıştır.

Lord Curzon, konuşmamakta direnen İnönü'yü zorlamadı ve sözü Sovyet temsilcisine verdi. Sovyet Rusya, boğazların savaşta ve barışta, Türkiye dışında savaş gemilerine kapalı olmasını savunuyor ve boğazların hâkimiyetinin Türkiye'ye verilmesini istiyordu. Türk heyeti bunu söyleyememiş, adeta Türkler adına Ruslar sözcülük yapmışlardır. Daha iyi anlaşılabilmesi için İsmet İnönü hayranı, resmi tarihçi Ali Naci Karacan'ın söz konusu kitabından bu oturumda Lord Curzon'un kızgınlığını belirten pasajı aynen yazıyorum:

‘Lord Curzon görüşmeyi özetlemeye başladı: ‘Türk heyeti nokta-i nazarını umumi suretle anlattı ve tafsilat vermekten kaçındı. Romanya, Bulgaristan, Yunanistan nokta-i nazarlarını söyledi. Ruslara gelince, Türkiye menfaatlerini müdafaa eden asıl programı onlar bize verdiler. O kadar ki Rusya, Ukrayna ve Gürcistan’ı temsil eden Mösyö Tchitcherin aynı zamanda Türkiye’yi de temsil eder göründü. Hatta bir an İsmet Paşanın kalpağını Mösyö Tchitcherin/ Çiçerin giymiş sandım.’ Dedi.

Türkiye için hayati olan bir işte Türk heyetinin komisyona bildirilen üç fikirden hangisini kabul edeceğini ya da bir dördüncü görüş söyleyecekse onu bildirmesi lazım geldiğini ilave etti.

Lord Curzon’un bütün istediği İngilizlerin, Fransızların, İtalyanların görüşleri anlaşılmadan önce Türk taleplerinin anlaşılmasıydı. Ayrıca Türklerin Rus görüşüne tamamiyle katılıp katılmadıklarını da öğrenmek istiyordu. Asıl bilmek ve Çiçerin’in İsmet Paşanın kalpağını giydiği imazıyla anlatmak istediği, Türklerin Rusların vesayeti altında olup olmadıkları konusuydu.” (Lozan Konferansı ve İsmet İnönü. Ali Naci Karacan. Bilgi yayınevi. Temmuz 1993. Sf:114 vd.)

Türk heyeti ağzını açmazken, Türklerin çıkarlarını savunan Sovyet Rusya’nın nasıl Türkleri vesayet altına alacağı tarafımca anlayılamamıştır. Bu sübjektif yorumun resmi tarihçi yazar Ali Naci Karacan’ın Bolşevik düşmanlığının bir yansıması olduğu görüşümdedir.

İsmet Paşa cevaben konuşur:

“Rus nokta-i nazarı, ileri sürülen müddealar/iddialar arasında bizim isteklerimize en yakın olanlardır. Ancak Bulgarlar Meriç ağzında bir magreçten/ çıkış yolundan söz ettiler. Ervelce Bulgarların isteklerinde böyle

bir şey yoktu. Bu hususta ızhabat isterim. Romanya'nın teklifleri birtakım takyidatı/ kısıntı içermektedir. Bizim için muzırdır/sakıncalıdır. Kabul edemeyiz."

Lord Curzon İsmet Paşa'nın konuyu ilgisiz bir başka konuya çekme stratejisine daha fazla tahammül edemeyip; *"Ben muhtelif heyeti murabhaslar tekliflerinden hangisinin daha çok Türk nokta-i nazara uyup uymadığını sormadım. Sorduğum şudur; Tchitcherin'in/ Çiçerin'in beyanatını Türk nokta-i nazarı diye mi kabul edelim, yoksa Türkler ayrıca iddialarını söyleyecekler mi?"* diye konuşmuştur.

Lord Curzon'un bu sorusu tercüme edilip İsmet Paşaya söylenirken, Stambuliski'nin tercümanı Matmazel İstantchef ayağa kalktı ve şu açıklamada bulundu;

'Meriç ağzı ile Bulgar delegesi Dedeagâç'ı kastetmiştir. Çünkü Meriç fennen seyrüsefere salih değildir.'

İsmet Paşa Curzon'a tekrar cevap verdi;

'Boğazlar Türk topraklarındadır ve oralarda bizim mevcudiyetimiz ve hâkimiyetimiz mevzuhabistir. Oradan da serbestçe seyrüsefer etmek isteyen bütün devletlerin nokta-i nazarlarını evvela anlamak lazımdır. Bu bizim hakkımızdır. Şimdilik cevaba lüzum yoktur sanırım. İcabında bu mesele hakkında görüşürüm.'

Lord Curzon, İsmet Paşa'nın soğukkanlılığı(!) karşısında şu sözleri söyledi;

'İsmet Paşa hazretlerinin sözlerini şu suretle tefsir ediyorum. Türkiye baş murabhası (delegesi) fikirlerini münakaşanın bu safhasında söylemek istemiyorlar. Türkiye baş murabhası, yalnız Rusların iddiasının Türk nokta-i nazara tevafuk ettiğini söylemekle kalmaktadır. Fakat bu konferansla oynamak, konferansı istihfaf etmek/ küçümsemek demektir. Biz kaç gündür burada sulhu yapmaya çalışıyoruz. İsmet Paşa ise bu mesele hakkında konuşmuyor, konuşmak bile istemiyor. Türkiye heyetinin bu hareketi konferansa layık olduğu hürmeti göstermemektedir. Bu hareketi dünya duyarsa fena tesir edecek ve bunun mesuliyeti de Türklerle ait olacaktır. Ancak şunu haber verelim ki vaziyet böyle devam edemez. Mademki konuşmak istemiyorlar, o halde toplantı bitmiştir.'

Fakat oturum sona ermeden önce Çiçerin ansızın ayağa kalkar: *'Söz isterim'* Herkes Çiçerin'e dönmüştür. Bolşevik delegesi İsmet Paşanın yerine cevap verir gibi(!) der ki;

“Biz’e konuşunuz dediniz, konuştuk. Nokta-i nazarımızı anlattık. (Lord Curzon’a hitap ederek) Fakat siz, Büyük Britanya hükümetinin murabhası, Boğazlar hakkında devletinizin nokta-i nazarını niçin söylemiyorsunuz? Ya Fransa, ya İtalya? Onlar niçin nokta-i nazarlarını söylemiyorlar? Sizlerin nokta-i nazarlarımız var mıdır, yok mudur? Biz burada müsavî/eşit devletler olarak oturuyoruz. Bu büyük devletler bu meselede bitaraf mıdır? Yoksa kendilerini hakem vaziyetinde mi, görüyorlar?”

Bu sözler karşısında Lord Curzon şaşırıldı ve bu şaşkınlıktan hemen istifade etmek isteyen Çiçerin tekrar ayağa kalkarak;

“Efendiler” dedi. “Tekrar ediyorum. Boğazlar meselesinde Türkiye ve Rusya nokta-i nazarlarına zıt herhangi tesviye/ödeme şekli dünya sulbunu tehlikeye koyar.”

Nihayet Lord Curzon, Çiçerin’e cevap vererek Rus delegesinin yanıldığını, devletlerin diğerlerini dinledikten sonra cevap veremeyi nezakete(!) daha uygun bulduklarını, bunun için bir saatten beri Türk heyetini söyletmeye uğraştığını ifade etti ve

“Herkesin fikrini anlayalım ki ondan sonra müttefiklerin nokta-i nazarını bildirelim” diye ilave etti. Oturum bitmişti.”

Görüldüğü üzere, Türk heyeti hazırlıksız olmasının yanında, önemli ölçüde İsmet Paşanın denge politikası sonucu hiçbir söylememeye çalışıyor, hakkını aramakta Sovyet Rusya temsilcisine kahyordu. İsmet Paşa, özellikle İngiltere talebini söylesin, biz de bu talepten ne koparırsak kârdır düşüncesindeydi. Bu yaklaşım, Lozan’da elde edeceğimiz başarılarının bir bölümünün kaybedilmesine, bağlaşıkların/müttefiklerin kendi aralarındaki çıkar anlaşmazlıklardan kalanlarla yetinilmesine yol açmıştır.

Boğazlar konusunda konferans Sovyet Rusya ile İngiltere arasında bir mücadele olarak geçti. Türk heyeti kendi toprakları üzerindeki Boğazlar konusunda adeta seyirci konumunda kalmıştı. Birinci Dünya savaşı öncesi Emperyalist Rusya, Türk boğazlarının askeri gemilere açılmasını savunurken, Rusya’nın güçlenmesinden korkan Emperyalist İngiltere, Türk boğazlarının kapatılmasını savunurdu. Bolşevik devriminden sonra, Sosyalist Sovyet Rusya, Türk boğazlarının Türkiye’nin hâkimiyetinde olmasını ve askeri gemilere kapatılmasını savunurken, Emperyalist İngiltere boğazların askeri gemilere açılmasını savunuyordu.

Çiçerin Boğazların barışta ve savaşta Türkiye dışında savaş gemilerine kapalı olmasının altını çizerek, İstanbul içinde; “İstan-

bul'un Rusya'ya verilmesine ait bütün anlaşmaları hiçbir taviz karşılığında olmaksızın iptal etmek ve bu sayede Türkiye'ye varlığını muhafaza etme olanağını vermek ve bütün Akdeniz havzası devletlerini Çarlığın asırlardan kalma iktidarlarının eski tehditlerinden kurtarmakla, Sovyet Rusya, Boğazlar meselesine kendi emniyeti aleyhinde bir şekil verilmesine muvafakat etmeyi de asla hatırdan geçirmemiştir." Diyerek sözlerini bitirdi.

İngiliz baş delegesi Lord Curzon, Sovyet Rusya baş delegesine cevabını diğer oturumda verdi. **Boğazların kapatılması durumunda, sadece Rusya ve Türkiye'nin kuvvetlenebileceğini,** oysaki Birinci Dünya savaşından sonra Karadeniz'de başka devletlerinde olduğunu bunun için boğazların savaş gemilerine açılarak deniz kuvvetleri kimin güçlü ise o devletlerin galip gelebileceğini, aksi takdirde Karadeniz'in Rus gölü haline geleceğini ve bu gölün bekçisinin de Türkiye olacağını ve bunu kabul edilemez bulduklarını belirtti.

Müttefikler/bağlaşıklar olarak, a) Boğazların savaşta ve barışta ticari gemilere açık olmasını, savaş durumunda Türkiye savaşa dahil ise, savaşa dahil olmayan ülkeler açısından yine açık olmasını, Türkiye savaşa dahil değil ise, kesinlikle herkese ticari gemiler açısından boğazların açık olmasını, b) Savaş gemileri açısından, savaşta ve barışta savaş gemilerine boğazların Karadeniz'de bulunan en büyük filonun kuvvetini geçmemek koşuluyla açık olmasını, Türkiye savaşa katılmış ise, savaşa katılmayan devletler açısından bu serbestinin devam etmesini, c) Boğazların silahtan arındırılmasını ve İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, ABD ve Karadeniz'de kıyası bulunan devletlerden oluşan bir komisyon tarafından idare edilmesini ve komisyon başkanlığının Türkiye'ye verilmesini (*lütufla bulunuyorlar!!! A.Hür*), ayrıca İstanbul konusunda nasıl olacağı sonradan belirlenmek üzere korunmasında güvence verileceğini söyledi. Sonra konuşan, Fransız, İtalyan, Yugoslavya ve ABD temsilcileri İngilizlerin görüşüne katıldıklarını belirttiler. Konferansa gözlemci olarak katılan ABD delegesi "*Amerikan tebaası/vatandaşı bulunan her yere Amerikan savaş gemilerinin girebilmesi lazım gelir.*" Demekte bir sakınca görmedi.

Lord Curzon, İsmet Paşaya dönerek, "Türk heyetinin görüşlerini öğrenebilir miyiz?" diye sorunca, İsmet Paşa, bir kez daha topu taca atmak isteyerek, devletlerin iddialarını inceledikten

sonra cevap vereceğini belirtti. Lord Curzon bunun üzerine “O halde yarın mı?” diye sordu. İsmet Paşa yine cevap vermedi. Türk heyetinin imdadına yine Sovyet Rusya yetişti. Çiçerin; “Müttefikler kendi nokta-i nazarlarını izah için iki gün çalıştılar. Nasıl olur da, Türkler ve Ruslar bir gün içinde cevap verebilirler?” diye sorarak, emperyalist devletlerin yüzünde patlayan şamar gibi şu konuşmayı yaptı:

“Daha mufassal/ayrıntılı cevabı sonra bildirmek hakkını muhafaza ederek bu gün umumi bazı mülahazalarda/düşüncelerde bulunmak istiyoruz. Reis hazretlerinin harp/batı devletleriyle Rusya’nın Boğazlardaki rolü tersine dönmüştür demekte hakkı vardır. Evvelce bizim Türkiye’yi ve binaenaleyh sulhu tehdit eden ve tecavüz ihtirasları olan bir Çarlık Rusya’mız vardı. Şimdi her türlü emperyalist nokta-i nazarlardan sıyrılmış, şark kavimleri hakkında kardeşlik hislerinden ilham alan Sovyetik bir Rusya’mız vardır. Vaktiyle Asya’da Rus bululuinden/geçidinden bahsedilirdi. Şimdi Avrupa’da İngiliz bululuinden/geçidinden bahsetmek zamanı değil midir? İngiliz muhafazakârlığının en iyi ananesi/gelenegi, Rusya-Britanya nüfus daireleri arasına bir mutavassıt/aracı/tampon duvar tesis etmektir. Bizim de Türk milletinin hâkimiyet ve hürriyetine dayanarak vaki olan teklifimiz işte budur. Rusya İstanbul Boğazları üzerindeki emellerinden vazgeçmiş olduğundan iki hal tarzı da mümkündür. Birincisi, Boğazların harp/savaş gemilerine kapanması ve Türkiye’nin hakimiyeti, yani mutavassıt duvar. İkincisi, bütün dünyanın rekabetlerini ve ihtiraslarını bu havali üzerine çekecek beynelmilel bir tarzı hal.

Boğazlarda beynelmilel bir tertip yaratmaya gelince, bu ancak sulh yerine karışıklığın uzatılması demektir. Biz harp esnasında vuku bulan şeyleri tarzih edecek/açıklayacak teklifleri tetkike hazırız. Yalnız harp gemilerinin Boğazların kapanması esası kabul edilirse...

Yakın şarkta sulh halinin devamlı olabilecek tek temeli, Türkiye’nin hâkimiyet ve hürriyetidir. Beynelmilel hukuk düsturlarından bahsedildi. Acaba niçin şimdiye kadar Boğazların kapalı tutulması esası bu baklara mutabık/uyuşmuş ve muvafık/uygun addedildi? Ancak rekabetleri birbirinden ayıracak ve sulh ile birlikte Türkiye’ye müstakil bir mevcudiyet temin edecek şey, işte yalnız bu mutavassıt/aracı duvardır. Reisi dinlerken bende o his hâsıl oldu ki beyanatına hâkim fikir, Rusya’ya karşı çevrilmiş bir sistem vücuda getirmektedir. Biz size sulhu teklif ediyoruz, siz bize karşı cidalı/savaşmayı idame ettiriyorsunuz. Rus ihtilali, Rus halkından bir millet vücuda getirmiştir ki bütün kudreti kendi gövdesi içinde, tarihte şimdiye kadar hiçbir zaman vaki olmamış bir şekilde, tekâsüf/yoğunlaş-

miş ve temerküz/ bir yerde toplanmıştır. Eğer cidale/ savaşa mecbur olursa, Rusya boyun eğmeyecektir. (Curzon'a hitap ederek) Belki Pamyr tepelerinde süvarilerimiz tekrar zühur etmiş olmasından ürkersiniz ve karşınızda 1895'de Hidukuş Dağını terk eden Paris ile Çarı artık göremeyeceğiniz için endişe duyabilirsiniz! Fakat biz size mücadeleyi değil, sulhu teklif ediyoruz!”(Lozan Konferansı ve İsmet İnönü. Ali Naci Karacan. Bilgi yayınevi. Temmuz 1993. Sf:119)

Lord Curzon'un geri adım atarak, amacının Rusya'nın aleyhine bir şey yapmak olmadığı yolundaki cevabı açıklaması sonrası toplantı sona erdi.

9 Aralık 1922 günü, Birinci komisyon toplandığında, İsmet Paşa söz alarak nihayet Boğazlar konusundaki Türk tezini kâğıttan Fransızca olarak okudu. Boğazların kullanılması ya da savunulması konusunda bir şikâyet var ise, bunun nedeninin Boğazlar hakkında konan uluslararası kurallar olduğunu, Boğazların Türkler tarafından savunulmasının bir şikâyet konusu olamayacağını belirtti. Ayrıca Boğazların savunulması, Türkiye'nin başkenti (O zaman İstanbul hala başkenti) ile Marmara Denizi ve doğu Trakya'nın savunulması demek olduğunu ve Türkiye için bu kadar önemli coğrafyanın savunmasız bırakılamayacağını da belirtti.

İsmet Paşa, başka bir argüman olarak, silahsız ve savunmasız Boğazların bir savaş sırasında savaşıyan bir devlet tarafından kolaylıkla işgal edilebileceği ve bu durumun savaşıyan diğer taraflara göre büyük bir üstünlük sağlayacağından söz etti. Bunun yanında Türkiye'nin çıkan savaşla bir ilgisi olmasa bile, Boğazlar yoluyla topraklarının işgal edilmesi sonucu savaşa girmek zorunda kalacağının dikkate alınmasını istedi.

“Türkiye, konferansta temsil edilen devletlerle ticaret gemilerinin gece gündüz geçme ve seyriüsefer serbestisi hususunda tamamiyle müttefiktir” diyen İsmet Paşa; *“Ticaret gemilerinin seyriüseferi hususlarını Tuna komisyonuna benzer bir komisyon tesviye edebilir.”* Diyerek uzlaşmacı bir tutum sergiledi. İsmet İnönü, Batı devletlerine liberal bir yaklaşımı savunduklarını ve Sovyet Rusya ile ilişkilerin sınırlı olduğu mesajını veriyordu.

Sovyet baş delegesi Çiçerin, söz alarak özetle; *“Boğazlarda silahsız bir Türkiye, büyük devletlerin elinde oyuncak olur. Boğaz sahillerinde Türkiye'nin treni, limanı yoktur. Birde Türkiye'nin askeri hareketleri de yasaklanıyor. Karadeniz kapalı kalmalıdır. Boğazlarda hakim bir*

Türkiye sulhun temeli olur.” Demıştır. Bu cümleyi Sovyet Rusya delegesi değil, Türkiye devletinin delegesinin söylemesi gerektiği açıktır. Oysaki İsmet Paşa hiçbir tepki vermeden oturmayı tercih ediyordu. Anlarında da belirttiği gibi, barış için İngilizlerle anlaşmak gerektiği fikri ile hareket etmeyi olmazsa olmaz kabul ettiği için, tavizkâr bir yaklaşım içine girmeyi kendi denge politikası için daha doğru buluyordu.

Romanya ve Yunanistan delegelerinin, Çiçerin’e karşı tepkili konuşmalarından sonra Lord Curzon, görüşmeleri özetledi. Oldukça memnun idi. Tebessümle birlikte; **“Rus delegeleri de İsmet Paşa’nın bu sözleri karşısında hayrete düştüler. Onlar da incelesinler”** demekten kendini alamadı.

Öğleden sonra yapılan toplantıda, Lord Curzon, İsmet Paşa’nın sözlerinin bir kısmının makul ve kabul edilebilir olduğunu, bir kısmını ise tartışmaya açık tutmak ve gerekli incelemeleri yaptıktan sonra konuşmak gerektiğinden söz etti. İsmet İnönü’nün teslimiyetçi yaklaşımından güç alarak, ona zorluk çıkaran Çiçerin’i etkisiz kılmak için, Karadeniz meselesi ile Boğazlar meselesinin ayrı ayrı incelenmesi gerektiği fikrini ortaya attı. Böylece Rus delegelerinin sadece Karadeniz ile ilgili toplantılara katılmalarını söyledi. Komik olan ise, Boğazlar üzerinde hak iddia eden, silahsızlanmasını ve uluslararası bir kurul tarafından idare edilmesini isteyen emperyalist İngiliz temsilcisi, Boğazların Türk toprakları olması nedeniyle sadece Türkiye’yi ilgilendirdiğini söylemesidir. Elbette ki Rus delegeler buna karşı çıktı. Bizim delegelerimiz ne yaptı dersiniz? Genel tavırlarını korudular, yani hiçbir şey söylemediler. Üçüncü toplantı böylece sona erdi.

Bağlaşıklar Boğazlar meselesi dediklerinde, Çanakkale Boğazını, Marmara Denizini, Karadeniz/İstanbul Boğazını birlikte anıyorlardı. Askerden arınma ve serbest geçiş dediklerinde bu yerlerde bu taleplerin içindeydi. Ayrıca savaş zamanında Türkiye tarafından bir değişiklik yapılırsa barış döneminde tekrar eski haline geleceği dile getirilmişti. İsmet İnönü, bu taleplerin Türkiye açısından hem savaş hem barış zamanında kabul edilemez olduğunu dile getirdi. Bağlaşıkların taleplerine itirazlarını net olarak ortaya koydu. Özetlersek; Marmara Denizinin Boğazlar tabirinin dışında olduğunu, serbest geçiş etkisi olmamasına karşın, Anadolu ve Trakya’nın savunması için vazgeçilmez olduğunu belirtti. Askerden arınmış bölgelerin Türkiye’yi birbirine bağladığından

askeri hareketleri yasaklamanın mümkün olmadığını, Marmara kıyılarını savunabilmek için deniz kuvvetlerinin gerekli olduğunu ve bunu da İstanbul ve Boğazlara oluşturulacak tersaneler ile mümkün olduğundan söz etti. Askerlikten arınmış bölge isteniyorsa bunun sınırlı olması gerekir dedi. İmroz, Bozcaada ve Sema direk adalarının Türkiye'ye verilmesini, Limni adasının ise özerk bir idare ile yönetilmesini savundu. Gelibolu hakkında da burada savunma amaçlı mutlaka Türk askerinin (5 bin asker) bulunması gerektiği üzerinde durdu.

Lord Curzon ertesi gün cevap verdi ve uzmanların Türk uzmanlarla teması sonucunda, boğazlardan geçiş, askerden arınma, boğazlar komisyonu ve teminat konusunda proje hazırlandığını söyleyerek bu projelerde İsmet Paşanın söylediklerinin de dikkate alındığını belirtti. İsmet Paşa, bu değişiklikleri yeterli bulmadıklarını, Marmara Denizinin Boğazlar dışında bırakılmasını, askerden arınmış bölge dışında Marmara Denizinde Türk askerinin herhangi bir sınırlamaya tabi olamayacağını, İmroz, Bozcaada Semadirek adasının hiçbir yabancı devletin egemenliğine bırakılamayacağını ve Limni adasında Yunan donanmasını kabul edemeyeceklerini belirtti. Lord Curzon sinirlendi ve on gündür danışmanların/uzmanların Boğazlar konusunda çalıştıklarını ama Türk tarafının her oturumunda yeni bir talep ile geldiklerini belirtti. İsmet Paşaya şu tehdit içeren konulmayı yaptı: *“Ebediyen bu meseleyi müzakere edemeyiz. Hükümetimize sorduk, uzmanlarla görüştük, yapacağımız son görüşmeleri yaptık. En son teklifimizi size verdik, önünüzdeki proje değişmez. Bunu ya kabul edersiniz ya da ret edersiniz. Yarınki toplantı Boğazlar konusunda son toplantı olacaktır.”*

Lord Curzon'un bu tavrı etkili oldu. Ertesi gün İsmet Paşa yaptığı konuşmada, taleplerimizi yumuşattı. İsmet Paşa'dan sonra söz alan Lord Curzon; *“İsmet Paşa'nın şimdi söylediği nutuk mutedil/ılımlı üsluptadır. Ben de aynı üslupla cevap vereceğim”* demiştir.

İsmet Paşa, Boğazlar sorununda, Boğazlardan barış zamanında savaş gemisi geçmesini kabul etmenin yanında geçecek savaş gemilerinin sayısı hakkında da güçlük çıkarmamış, Gelibolu'da bulunacak asker sayısının bağlaşıklar tarafında tespit edilmesini itiraz etmemiş, Boğazlarda uluslararası bir komisyon kurulmasını kabul etmiştir. İstanbul'un korunmasında da Milletler Cemiyetinden teminat istiyordu.

Burada İsmet Paşa ve Türk heyetini çok fazla eleştirmenin de doğru olmadığı düşüncesindeyim. Çünkü Lozan'da ortaya çıkan gerçek açık ve netti. Yeni Türkiye Devleti bilfiil sadece Yunanistan ile savaşmış ve kazanmıştı. İngiltere, İtalya ve Fransa kendini yenilmiş kabul etmediği gibi Osmanlının devamı olan Türkiye Devletini, birinci dünya savaşında yenilmiş bir devlet olarak görüyordu. İngiliz Lord Curzon'un pek çok kez söylediği gibi, Türkler Yunanı yenmişti, Bağlaşıkları değil. Gerçekten de İngilizler ve İtalyanlar ile bir çatışma olmamıştı. Fransızlar ile de Kilikya bölgesinde çoğunluğu ermeni lejyonları ile olmak üzere birkaç çatışma gerçekleşmiş ve Fransızlar geri çekilmişti. Zaten Yunan savaşı devam ettiği için eli çok güçlü olmayan Ankara Hükümetiyle yapılan Ankara Antlaşmasından da anlaşılacağı üzere bir zafer ya da bir yenilgi değil, bir anlaşma, uzlaşma söz konusuydu. Bu nedenle Mustafa Kemal'in Nutuk/Söylev de belirttiği gibi, Lozan Antlaşmasını, Sevr ile karşılaştırmak ve buna göre bir başarı ya da hezimetten söz etmek doğru kabul edilebilir. Bu düşünceye katılmayanlar da vardır. Yazar Murat Güztoklusu buna bir örnektir. Yazar Murat Güztoklusu, Lozan ile Sevr anlaşmasındaki farkın, Kurtuluş savaşının başarı ölçüsünde yararlı bir deneme olacağını söyler. Güztoklusu'na göre, Lozan Antlaşmasının başarı ölçüsü, Lozan'a giden heyete verilen 14 maddelik talimatla ölçülebilir. Bu talimatların hangi noktada ve hangi şekilde gerçekleşip gerçekleşmediğine bakmamız, Lozan Antlaşmasının başarı ölçütünü vereceğini belirtir. Yüzde altmış Lozan Antlaşmasını başarılı bulan Murat Güztoklusu, en büyük başarısızlığı da Musul konusunda olduğunu söyler.

12 Aralık 1922 günü azınlıklar konusu gündeme geldi. Lord Curzon, Türkiye'deki azınlıklar konusunun tüm dünya için öneminden söz ederek, azınlıklar için genel bir af çıkarılmasını, bedelli askerlik hizmetinden yararlanabilmelerini ve Türkiye'ye hiçbir kısıtlama olmadan rahatça girip çıkabilmelerini istedi. Ayrıca, azınlıkların haklarının Milletler Cemiyetinin sürekli denetimi altında bulunması gerektiğini söylemeyi de unutmadı. Benzer konuşmaları Fransız delegesi Barer ile İtalyan delegesi Marki Garroni de yaptı.

Sıra İsmet Paşa'ya gelince, İsmet Paşa cebinden çıkardığı kâğıttan üç saat süren uzun konuşmasını okudu. Önceden hazırlandığı için konuşmacılara cevap niteliği taşımayan, tarih bilgisi içeren, Türklerin tarih boyunca Müslüman olmayanlara iyi davrandığını kanıtlamaya çalışan, dış mihrakların kıskırtmalarının kesilmesi gerektiğini, Türk ve Yunan halkın mübadelesini/yer değiştirmesini ve diğer azınlıklar konusunda da, Türk "liberal" sistemine güvenilmesini salık veren bir konuşmaydı. Lord Curzon, sıkıldığını belli ederek, alaycı bir dille, İsmet Paşanın asker ve diplomat olduğunu bildiğini, aslında aynı zamanda da tarihçi olduğunu şimdi öğrendiğini, Fatih Sultan Mehmet'ten bu yana okunanlar yolu ile tarih konusunda pek çok şey öğrendiğini, ancak okunanların bugün konuşulanlar ile bir ilgisinin olmadığını ve tez yazmak isterlerse bunu daha önce okumak için yollanmasının yeterli olacağını belirtti. Yunan, ABD, Sırp ve Yugoslav delegeleri de konuşmalarında İngiliz tezini savunduklarını belirttiler. İsmet Paşa cevabi konuşmasında, Lord Gurzon'un tekliflerini yeni aldığını ve inceledikten sonra cevap vereceğini bildirdi.

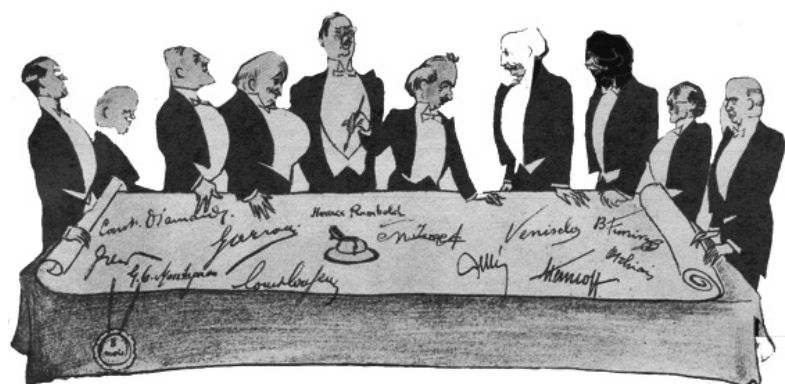
Ertesi gün yapılan toplantıda da, İsmet Paşa ve Lord Curzon'un konuşmaları ve Ermeni meselesi üzerine Türkiye'yi suçlayıcı yaklaşımlar sonucu, ayrıca Anadolu'dan sürülen Ermenilerin eski yerlerine gelmeleri talebinin yanında, Anadolu'nun doğusunda ve Kilikya'da bir Ermeni Yurdu verilmesini istemesi sonucu Konferans ilk defa gerginliğe sahne oldu. Ertesi gün İsmet Paşa yaptığı konuşmada, Lord Curzon'un; *"Biz Cemiyeti Akvam'a girmekten korkmuyoruz. Çünkü ellerimiz temizdir"* sözüne karşılık; *"Yabancı işgali yüzünden yakılıp yıkılan memleketlerinde çalışan Türk elleri bilhassa temizdir. Bu eller hiçbir memlekete ne tecavüz, ne onu işgal ne de tahrip etmemiştir. Korkmaksızın, diğer herhangi bir ellerle mukayese olunmaya layıktırlar ve bu iddia da bulunmaya da baklıdırlar. Eğer bu sözlerde konferansın kesilmesi tehdidi varsa, eğer bu kesilmeden Türkiye sorumlu tutulmak isteniyorsa, sorun bu şekilde ileri sürülmemelidir. Çünkü Lord Curzon'un konuşmasından önce azınlıklara hak tanımayı biz kendimiz kabul etmiş idik. Sonra Türk heyeti güçlük çıkarmış değildir. Buna karşın azınlıklar konusu konferansın kesilmesi için bahane olacaksa, gerçekler öğrenildiğinde bizim lehimize yükselecek ses, saygıdeğer Lordun zannettiği gibi sadece Ankara'nın sesi olmayacaktır. Tekrar ediyorum. Türkiye sulttan sonra Milletler Cemiyetine girecektir. Müslüman olmayan azınlıklara ise ancak Avrupa Devletlerinin kabul ettiği esaslara göre hak tanıyacağız"*

diyerek bitirdiği konuşması sonrası, konunun alt komisyona havalmesine karar verildi ve toplantı sona erdi. İsmet Paşa da ilk kez yumruğunu masaya vurucu, konuya hâkim, dirayetli bir konuşma yapmış oldu.

Ermeni sorunu, siyasi bir silah olarak zaman zaman Konferansta konuşulmuş, zaman zaman da alt komisyonlarda ciddi tartışmalara neden olmuştur. Aslında, İngiltere kendi çıkarı doğrultusunda, Kilikya'da Fransız nüfusunun önüne bir set, bir tampon olarak Ermeni Devletini düşünürken, Fransa'da Doğu Anadolu'da İngiltere'ye tampon olarak Ermeni devletini düşünüyordu. Bu bağlamda örnek olarak 31 Aralık 1922 tarihli oturumda, Lord Curzon ile İsmet İnönü'nün karşılıklı tartışmasını özet olarak sunmak okuyucu için aydınlatıcı olacaktır.

İsmet Paşa; *“Halen Türkiye’de kalan Ermeniler, orada Türklerle aynı baklara sahip olarak yaşayabilirler. Fakat her azınlığın kendisine ayrı bir toprak koparmak için Türkiye’nin bölünmesini davet iddiasında bulunmaları kabul edilemez ve anlaşılamaz bir düşüncedir.”* Demesi üzerine Lord Curzon cevap olarak; *“İsmet Paşa, Ermenilerden söz ederek, bunların Türk yönetimi altında tamamen mutlu ve memnun bir millet olduğunu, bunlara karşı Türk hükümetinin kardeşçe duygular duyduğunu ve çektikleri ıstırabın, ancak kendilerinin çalgınca hareketleri ve komşularının tabrikleri yüzünden olduğunu anlattı. Eğer her zaman bu iki millet arasında bu kadar iyi ilişkiler mevcut idiyse, nasıl olur da Küçük Asya’da yaşayan 3.000.000 Ermeni, 130.000 kişiye iner? Bunlar intihar mı ettiler, yoksa kendi istekleri dışında kaçmaya mı zorlandılar? Bu azalma hangi baskı altında meydana geldi? Fransız orduları geçenlerde Kilikya’yı boşalttıkları zaman, neden bu mutlu ve memnun ırka mensup 60 ya da 80 bin kişi yurt ve ailelerini arkada bırakarak, başka yerde, yoksul bir şekilde yaşamak üzere Fransızları izleyerek kaçtılar? Niçin şimdi yüz binlerce Ermeni, Türk hükümetinin samimi çağrısına koşacak yerde, dünyanın çeşitli bölgelerine sığınıyor? Kısaca, niçin bu Ermeni meselesi dünyanın en büyük kötülüklerinden birini teşkil ediyor?”* dedi. Lord Curzon’a İsmet Paşa tarafından sonraki oturumda cevap verildi. *“Lord Curzon, sadık Ermenilere karşı Türk Hükümetinin sevgi gösterdiği hakkındaki sözlerine cevap verirken, neden 3.000.000 Ermeni’den Türkiye’de 130.000 kişi kaldığını ve niçin bunların 60.000 kişinin Kilikya’dan göç ettiğini sormuştu. Türkiye temsilci heyeti, bu 3.000.000 Ermeni sayısında hissedilir bir yanlışlık olduğu düşüncesindedir. Çünkü hiçbir nüfus cetvelinde, Ermenilerin böyle bir nüfusu olduğunu görmemiştir. M. Vital Guinet’in Avru-*

pa'da yayınlanan istatistiklerin çoğunun kaynağı olan eseri, Türkiye'de yaşayan Ermenileri yaklaşık 1.400.000, İngiliz Eğitim çevreleri 1.500.000, resmi istatistikleri 1.290.000 kişi gösterir. Bunlardan Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan kısımda bulunan Ermenileri çıkarmak gerekir. Bu rakamlar gösteriyor ki Türkiye'de asla 3.000.000 Ermeni bulunmamıştır. Zaten bütün dünyada bu kadar Ermeni bulunmadığı bilinmektedir. Diğer taraftan, Ermenilerin Fransız Ordusunun hareketinden önce ve Türk Ordusu gelmeden, Kilikya'yı terk etikleri ve Fransız memurlarının bunları yurtlarında kalmaya kandırmak için verdikleri öğütler ve ısrarlarına rağmen, bu yolda hareket ettikleri biliniyor. Bu halk kendi arzusuna rağmen gitmeye, bir siyasi gaye ile hareket eden ihtilal komitelerinin adamları tarafından zorlanmışlardır. Bu suretle yurtlarını terk edenler, hareketlerinden önce kendilerinin asla gitmek istemediklerini, fakat ihtilal komitelerinden korktuklarını, Müslümanlara ağılayarak açıklamışlardır. Zaten bu olaylar herkesçe bilinmektedir. Eski istatistiklere göre, bugün mevcut olmayanların ne olduğu, yeni savaşlarda ve Türkiye'ye zorla yaptırılan savaşlarda aranmalıdır. Bu savaşların sonucu yine Anadolu'nun en mutlu ve en zengin, en ünlü bölgelerini harabeye çevirmek oldu. Doğu illerinde Müslümanların sayısız 4.000.000 iken, 3.000.000'dan aşağı ve istilaya uğrayan batı illerinde 3.500.000 den 2.000.000'a kadar düştü. Arada eksilmiş olanlar 2.500.000 kadar olup, felaketli savaş yıllarının kurbanlarıdır. Fakat Lord Curzon'un ileri sürdüğü isteğe uyarak İsmet Paşa'da geçmişini unutmak istiyor." Dedikten sonra, Anadolu'da Ermeni Yurdu verilmesi konusunda da net olarak; "Bundan pek yakın geçmişte bu ülkeden ayrılmış olan bölge, çok geniş toprakları kapsamaktadır. Türk kalan memlekete gelince, orada büyük bir Türk çoğunluğu bulunmakta ve bunun bütün kısımları bölünmez bir bütün teşkil etmektedir. Doğu illerindeki Türk halkı, Kilikya halkı gibi, yurtlarını yabancıların istila ve işgaline karşı savunmak için hesapsız fedakârlıklara katlanmışlardır. Yurtlarını hiçbir şekilde onlara terk edemezler" demiştir. (Türkler-Ermeniler-Kürtler. Ersal Yavi. Yazıcı yayınevi. Ağustos 2001. Sf:359 vd.) İsmet Paşa, Ermenilerin toprak istemeleri konusunda kesin tavrını da şu cümlelerle ortaya koymuştur: "Marsilya'da oturan Rumların orada bağımsız bir Rum devleti kurmalarını veyahut burasını asıl kendi memleketlerine katmaları düşünülemeyeceği gibi Türkiye'deki Rum ve Ermenilerin de Türk topraklarında buna benzer iddiaları kabul edilemez." (Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar. Önder Kaya. Yeditepe yayınları. Ekim 2005. Sf:157)

Konferansın kesilmesi:

Zaman geçmesine karşın hiçbir konuda tam bir uzlaşma sağlanamamış, her konu bir şekilde açık kalmıştı. Özellikle adli kapitülasyon konusunda bağlaşıklar direniyordu. Osmanlı borçları alt komisyonda Yunanistan, Arnavutluk, Bulgaristan, Yugoslavya, Filistin, Suriye, Irak, Yemen, Hicaz arasında taksim edilmesine karar verilmiş fakat bu ülkelere yüzde ne kadar borç yükleneceği belirtilmemişti. Musul konusunda da bir çözüme ulaşılamamış, karşılıklı mektuplaşmak çözüm olmadığı gibi gerilimi daha da tırmandırmıştı.

Sovyet Rusya ile de arasına mesafe koyan Türk heyeti Lozan'da yalnızdı. Bağlaşıklar istedikleri olmayınca suçu Türk heyetinin üstüne atıyor, Türkler barış istemiyor havası yayıyorlardı. İstihbaratta olduğu gibi basını da bağlaşıklar ve özellikle İngiltere iyi kullanılıyordu. Lord Curzon gazetecilere sık sık *"mezarara girinceye kadar burada mı kalacağız?"* diye soruyordu.

İsmet Paşanın Konferansta, adeta isyanını içeren (bugünün Türkçesi ile) şu konuşması gerçekten önemlidir:

"Türk milli/ulusal egemenliğinden çok söz ettiğimizden şikâyet ediyorsunuz. Biz burada bağımsızlığın ne olduğunu bilen ve adalet esasına dayalı bir barış yapmak isteyen bir ulusun delegasyonu olarak bulunuyoruz. Kon-

feransa eşit muamele göreceğimiz konusunda verilen güvence ile geldik. Eğer egemenliğimizden sık sık söz etmeyi gerekli gördüysek, egemenliğimize/ hâkimiyetimize zarar verecek içerikte yapılan teklifler nedeniyedir. Bağımsız hiçbir devlet, hatta Yunanistan dahi bu yolda tekliflere maruz kalmamıştır! Türk Ulusu/ Milleti her şeyden önce diğer bağımsız devletler gibi davranışla karşılaşmaya hakkı vardır. Eğer güvence verildiği gibi konferanstaki bütün işlerde egemenliğimize ve yaşam hakkımıza saygılı davranılarak bize tam ve eşit davranılırsa, barışın akdine herhangi bir engel kalmaz ve barış gerçekleşir. Görülüyor ki, barışın anahtarı sizdedir.”

Boğazlar konusunda, Türkiye’nin ılımlı ve fedakâr yaklaşımı sonrası oluşan pozitif hava, azınlıklar, kapitülasyonlar ve açıkça konuşulmasa da Musul sorununun gündemde olması nedeniyle yerini negatif’e ve savaş rüzgârlarına döndürmüştü. Aslında kimsenin savaş yapma derdi yoktu. Sadece emperyalistler ellerindeki her türlü olanağı kullanarak yeni Türkiye’yi köşeye sıkıştırmaya çalışıyordu.

29 Aralık 1922 tarihli meşhur “Times” gazetesi, Türklerin sürekli zorluk çıkardığından söz ederek şöyle bir başyazı ile çıkmıştı; *“Türkiye ile Avrupa arasında münasebet tesisi için şimdiki kadar müşkül bir zamana tarihte pek nadir tesadüf edilmektedir. Lozan Konferansının başarısız olma ihtimali/ olasılığı olduğu için lazım gelen tedbirlerin alınması doğrudur. Malta’dan İstanbul’a İngiliz savaş gemilerinin sevkî bu ahvale nazaran basiretli bir tedbirdir. Bütün müttelikler tarafından pek metin bir vaziyet gösterilmesi, Türkleri yumuşamaya sevk edebilir. Herhalde Türkler iki şeyden birini seçmek zorundadır. Ya kendilerine teklif edilen cömert teklifleri kabul ederek memleketlerinin ihyası için kuvvetli bir destek bulurlar yahut Türkiye’yi Asya’nın çöllerinde erişilmesi imkânsız bir memleket haline sokarlar.”*

“Daily Mail” isimli İngiliz gazetesi ise, Türkiye’yi Balkan devletleri ile tehdit ederek Doğu Trakya’nın korunabilinmesi için Türklerin Balkan devletleri ile anlaşması gerektiğini yazıyordu. Ancak aynı gazete, İngiltere’nin tekrar bir savaşa girmemesi gerektiğini İngiliz halkının bunu kabul edemeyeceğini, Konferans olumsuz sonuçlanırsa, İstanbul’a gidecek filonun İngiliz askerlerini evlerine getirmek için gitmesi gerektiğinin altına çiziyor, batı devletleri ile bağının kopmasının yeni Türkiye Devleti için yeterli bir ceza olduğunu söylüyordu.

Yılbaşı tatili ve Lord Curzon’un Paris’e gitmesi, konferans görüşmelerinin tansiyonunu ciddi oranda düşürdü.

Görüşmelerde Lord Curzon'un yerine yer alan İstanbul Yüksek Komiseri Horace Rumbold, azınlıklar komisyonunda, işbirlikçi hain Türklerinde genel af kapsamına alınmasını istiyor ve bu konuda ısrarcı oluyordu. Bir başka anlaşılmaz ısrar da, Anadolu'da bir Ermeni devleti kurulması tezi idi. Rıza Nur'un katıldığı tali komisyonda bir Ermeni heyetinin davet edilmesi üzerine Dr. Rıza Nur'un bunun kabul edilemeyeceğini, bu kişilerin hangi sıfatla toplantıya katılacaklarını sorup, toplantıyı terk etmesi üzerine hararetle tartışmalar olmuştur. Ermenilere devlet kurmak için yer istenmesi Türk heyetince kabul edilmemiştir. Toplantıda azınlıklar konusunun Cemiyeti Akvam'a götürme konusu da İngilizler tarafından ileri sürülmüş ancak Türk heyeti tarafından kabul edilmemiştir.

Bağlaşıklar temel olarak üç sorunun çözülmemeyeceği görüşünü savunuyorlardı. Bu sorunlar, Musul sorunu, Kapitülasyonlar sorunu ve Bağlaşıkların vatandaşı olan kişilerin Anadolu'da uğradıkları zarar ve ziyanın tazmin edilmesi sorunuydu. Bağlaşıklar, büyük fedakârlık(!) yaparak, Osmanlının birinci dünya savaşına girmesi nedeniyle, mağlup ülke sıfatıyla istedikleri savaş tazminatından vazgeçiyorlar, ancak vatandaşlarının uğradığı zarar ve ziyan için 15 milyon Osmanlı altın lirası talep ediyorlardı. Yine aynı düşünce hâkimdi. Yeni Türkiye Devleti, Osmanlı devletinin devamıydı ve Mudanya değil, Mondros mütarekesi dikkate alınmalıydı. Türkler Yunanı yenmiş olabilirlerdi ama İngiliz, Fransız ve İtalya'ya yenilmişlerdi. Bakış tarzı buydu. Türk delegasyon da buna karşı direniyor, Mondros'u değil, Mudanya'yı baz/temel aldıklarını söylüyorlardı.

Musul sorununda ise İngiltere hiç taviz vermiyor, Fransız ve İtalyan temsilcilerinin ileri sürdüğü halk oylaması fikrine dahi açıkça karşı çıkıyordu. Lord Curzon, İsmet Paşa üzerinden Türkiye'nin ılımlı tavrına güvenerek, Bağlaşıkların Türkiye'ye dikte edecekleri barış projesine ancak Musul sorunu barış sonrası Türkiye ve İngiltere arasında görüşülüp çözümlenir cümlesine razı oldu. Kapitülasyonlar konusu da özellikle adli kapitülasyonlar olarak çözümsüz bir şekilde duruyordu.

Bağlaşıkların uzmanları tarafından Paris'te hazırlanan "Barış Projesi", Lozan'da kendi aralarında tartışmaya açıldı. Bu proje özet olarak şunları içeriyordu:

-Türk tarafı, Birinci dünya savaşına girdiği 1914 yılından bu yana, Bağlaşıkların vatandaşlarının uğradığı zararı tazmin için 15 milyon Osmanlı altın lirası tazminat ödeyecekti. Türk tarafı, Yunanistan devleti hariç olmak üzere, Bağlaşıklardan Türk halkının savaş nedeniyle uğradığı zarar ve ziyarı talep etmeyecekti.

-Türkiye Devleti, 15 milyonluk tazminatı 37 yıl içinde varlığı devam edecek olan Dünyu Umumiye'ye taksitler halinde ödeyecek ve ilk taksit 1 Mayıs 1924 tarihine kadar ödenecekti. Ayrıca bu 15 milyonluk tazminat için teminat gösterecekti.

-Türkiye'den arazi ifrağ edilmiş olan devletler bu arazi içerisinde devlete ait her türlü taşınır ve taşınmaza para vermeden sahip olacaklardı.

-Türkiye'nin Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'a ait olan borç ve alacakları ortadan kalkmıştır.

-Almanya'ya verilmiş olan 6 aylık kâğıt para karşılığı 6 milyon altın liraya, Bağlaşıklar tarafından el konulmuştur. 15 milyon tazminat için teminat olarak tutulacaktır.

-Türkiye Devleti bu güne kadar bankaların verdiği avans, taahhüt ve reji idaresinin temerrüt faizlerini kabul edecektir.

Görüldüğü gibi, emperyalistler, yeni Türkiye Devletine ya köle ol, ya da seni dünya kamuoyuna barış istemeyen taraf olarak gösteririz diyorlardı. Kurt politikacı Lord Curzon, *"Lozan'da beklemenin anlamı yok, ama Türkler bu barış projesini kendi işlerinde tartışabilirler. Bizî çağırıldıkları zaman biz Lozan'a tekrar geliriz"* diyerek konferansın sona erdiğini örtülü olarak ilan ediyordu.

30 Ocak 1923 tarihinde, Bağlaşıklar tarafından son şekli verilen 150 sayfa ve 160 maddeden oluşan "Muahede projesi" adı altındaki anlaşma, ya kabul et ya da ret et mantığı ile Türk heyetine sunuldu. Bu anlaşma yeni bir Sevr anlaşması idi.

İmzalanan Lozan Antlaşması ile karşılaştırmak için Muahede projesini özet olarak sunmak istiyorum. Lozan Antlaşmasının başarı mı yoksa hezimet mi olduğu konusunda daha iyi fikir yürütmemize yardımcı olacağı düşüncesindeyim.

Muahede Projesi özetle şöyle idi:

Türk, Yunan ve Bulgar sınırlarında askerlikten arındırılmış bölge Akdeniz' kadar uzanıyordu.

Bozcaada ve İmroz Türkiye'ye veriliyor, diğer adalar ve Karaağaç Yunanistan'da kalıyordu. Ancak Yunanistan, Sakız, Sisam

ve Nikarya adalarını askerden arındıracaktı. Türk ve Yunan halkı zorunlu mübadeleye tabi tutulacaktı. Ayrıca Yunanistan'dan herhangi bir tazminat talep edilmeyecekti.

Türkiye-Irak sınırı Milletler Cemiyeti tarafından tayin edilecekti. Musul konusunda hiçbir şey söylenmiyor sadece sınırlardan söz ediliyordu. Trakya'da en fazla 5000 Türk jandarması bulunabilecekti. 12 adaların İtalya'nın olduğu tescil edilecekti.

Boğazlar sorunununda ise; boğazlardan geçiş serbest olacak, Boğazlar uluslar arası bir komisyon tarafından yönetilecek, komisyon başkanı Türk olabilecekti. Ayrıca Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının kıyıları iki taraftan 15 kilometre askerden arındırılacak, İstanbul'da en fazla 12.000 Türk askeri bulunabilecekti.

Kapitülasyonlar ilga/ortadan kaldırılmış denecek, ancak adli, ticari ve mali konularda ve gümrük konusunda bir geçiş süreci olacaktı. Mahkemelerde yabancı yargıçların bulunması esası getiriliyordu ve yabancıların yargılaması sırasında mahkeme heyetinde yabancı yargıç çoğunlukta olacaktı. İthalat yasağı kaldırılacak ve gümrükler 1916 tarifesi üzerinden 5 sene aynı seviyede kalacaktı. Türkiye Bağlaşık devletlerin vatandaşlarının uğradığı zarar ve ziyan için 37 yılda 15 milyon Osmanlı altın lirası tazminat ödeyecekti. Osmanlı borçları Türkiye ve Osmanlıdan ayrılan devletler arasında taksim edilecek, nasıl taksim edileceği Duyunu Umumiye yönetimi tarafından belirlenecekti.

Lozan'da geçen iki buçuk ay sonrasında, Türkiye'ye sunulan barış projesi bu kadar trajikomikti.

İngiltere, Türk heyeti ile Ankara hükümeti arasındaki telgraf trafiğinde yazılanları elde ettiği için, Türkiye'nin bir an önce barış istediğini tespit etmiş ve ipleri biraz daha gererek, Türkiye'den koparabileceği en küçük tavizin peşine düşmüştü. Onun için, Konferansın ilk günlerinde kabul edebileceği tavizlerden de vazgeçmişti.

İsmet Paşa, Lozan'daki basın mensuplarına, yeni bir Sevr niteliğinde olan Muahede projesi hakkında söz bile söylemenin gereksiz olduğunu belirterek, *"Bağlaşıkla barış yapmak istemiyorlar"* dedi.

Lozan Konferansının son oturumu 31 Ocak 1923 Çarşamba günü toplandı. Konuşmalardan bir sonuç çıkmayacağı belli olmuştu. Lord Curzon, İngiltere'nin dışişleri bakanı olduğunu, pek çok işi bulunduğunu belirterek 4 Şubat Pazar günü Lozan'da ayrılmak zorunda olduğunu söyledi. 31 Ocak ile 4 Şubat arasındaki

5 gün içinde pek çok ikili ve çoklu görüşmeler oldu, tavizler verildi, talepler yumuşatıldı ama öz olarak Bağlaşıklar yeni bir Sevr anlaşması niteliğinde olan taleplerinden vazgeçemediler. İsmet Paşa da haklı olarak, Türk Milli egemenliğine aykırı hiçbir kaydı kabul etmeyeceğini açıkça deklere etti.

4 Şubat 1923 Pazar akşamı saat 21,35 de, Lord Curzon'un treninin hareket etmesi ile birlikte Lozan Konferansı kesilmişti. Ancak kimse kesintiden söz etmiyor, sadece konferansın başka bir tarihe ertelendiğini söylüyordu.

5 Şubat günü Fransız ve İtalyan temsilcileri de Lozan'ı terk etti. 6 Şubat akşamı da dönüş hazırlığına başlayan İsmet Paşa 7 Şubat sabahı Türkiye'ye dönmek için yola çıktı.

Bu arada Türkiye ile Yunanistan arasında esir değişimi ve nüfus değişimi ile ilgili sözleşme, 30 Ocak 1923 tarihinde gerçekleşmiştir. Özellikle her iki taraftaki savaş esirlerinin içler acısı hali nedeniyle bu sözleşme yapılmak zorunda kalmıştır. Sözleşme metni ekte tam olarak verilmiştir.

Yunanlıların kaçarken, özellikle Doğu Trakya'da pek çok sivil de esir alarak götürmesi Türk tarafında büyük tepkiye neden olmuştur. Ayrıca götürülenlerin seçkin kişiler olması da savaş sonrası Türkiye'nin Aydın kesiminin kurutulması anlamına da geliyordu. Edirne Mebusu Şeref Bey, o tarihteki Meclisin gizli oturumunda şöyle diyecekti: *"Benim çocuğumu ve yanında götürdüklerini getirmezseniz General Trikupis'i ve Diyenis'i öldüreceğim. Bunu yapmazsam namussuzum. Siz de burada beni asın"* (Esir Kampları. Ergun Hiçyılmaz. Bilge Karınca yayınları. Nisan 2002. Sf:121)

Nüfus değişimi yani Müslümanların Yunanistan'dan Türkiye'ye, Ortodoks Hristiyanların Türkiye'den Yunanistan'a göçü, zaten filen de devam etmekteydi. Düzensiz bir şekilde devam eden bu göç nedeniyle de insanlık dramları yaşanmaktaydı. Her iki ülkede nüfus değişimine sıcak bakmaktaydı. Türk ve Yunan hükümetleri şu esaslar etrafında anlaşmışlardır.

-Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının 1 Mayıs 1922 tarihinden başlayarak zorunlu mübadelesine girişilecektir.

-Mübadele İstanbul'da oturan Rumları ve Batı Trakya'da oturan Müslümanları kapsamayacaktır.

-18 Ekim 1912 tarihinden itibaren Türkiye'yi terk etmiş olan Rumlarla, Yunanistan'ı terk etmiş olan Müslümanlar mübadele kapsamına girmiş sayılacaklardır.

-Aileleri Türk ülkesini daha önce bırakıp gitmiş olup da kendileri Türkiye'de alıkonulmuş bulunan Rum halkında vücutça sağlam erkekler Yunanistan'a gönderilecek ilk kabileyi oluşturacaklardır.

-Mübadele halkına mensup bir kimsenin hangi nedenle olursa olsun gidişine hiçbir engel çıkarılmayacaktır.

-Mübadeleye tabi olanlar her çeşit taşınır mallarını yanlarında götürmekte serbest olacaklardır.

-Mübadeleye tabi olanların taşınmaz malları ile geride bıraktıkları taşınabilir malları uygun şekilde karma komisyon tarafından satılacaktır.(Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar. Önder Kaya. Yeditepe yayınları. Ekim 2005. Sf:155)

Bunun üzerine, İstanbul'da yaşayan Yunanlılar ile Batı Trakya'da yaşayan Türkler dışında Türkiye'den Yunanistan'a yaklaşık 1 milyon 200 bin kişi, Yunanistan'dan Türkiye'ye 468 bin kişi göç etti. Türk tarafı İstanbul'da yaşayan Yunanlılardan Türk uyruklu olanlar ile İstanbul doğumlu olanların kalmasını yapılan görüşmeler sonunda kabul etmiştir. Ancak son üç yıl içinde Türkiye'ye karşı düşmanca davrananlarında İstanbul'dan derhal çıkarılmasını istemiştir.

Mübadelede tek kriter din olarak kabul edilmek zorunda kalmıştır. Türk Yunan ilişkilerinde gerçekte din önemli bir bölen etken olmuştur. Mübadelede ırk üzerinden nüfus değişimi yapma olanağı ırkların karışımı da göz önüne alındığında olanaksızdır. Dilin nüfus değişiminde kıstas kabul edilmesi de kabul edilemezdi. Çünkü örnek vermek gerekirse, Girit'te Müslümanların ana dili Yunancadır yine Batı Trakya'daki Türkler açısından da durum aynidir. Makedonya'da da durum farklı değildir. Anadolu'ya baktığımızda da örnek olarak Adana'da yaşayan ve büyük bir nüfusa sahip olan Rum/Yunanlılar Türkçe konuşmaktadırlar ve çok büyük bir çoğunluğu Yunanca bilmemektedir. 1820 yılında Mora'dan Adana'ya gelen Müslüman Türkler ise Yunanca bilmekte ve konuşmaktadır. Dolayısıyla Nüfus değişiminde kriter olarak din zorunlu olarak seçilmiştir.

“Yunanlılar ve Türkler arasındaki ihtilaflı durum hakkında ilginç bir saptama, birbirleriyle doğrudan ibtilafa düşenlerin tek tek Yunanlı ya da Türk şahıslar değil, çoğu kez iki tarafın yönetimleri olduğu gerçeğidir.” (Türk Yunan Nüfus Mübadelesi. Safiye Bilge Temel. Lozan Mübadilleri Vakfı yayını. Ocak 2014. Sf:103)

Türkiye ile Yunanistan arasındaki nüfus değişimi pek çok yönden dünyadaki tek örnek olarak kabul edilmiştir. Safiye Bilge Temel’in “Türk Yunan Nüfus Mübadelesi” isimli lisansüstü tezinde dört unsur açısından bu değişimi dünyada tek olarak kabul etmektedir.

“Birincisi, bu mübadele zorunlu bir mübadele olup yaşanan askeri olayların neticesinde gerçekleşti. İkincisi, içeriğinde herhangi bir ekonomik şık yoktu. Hatta milliyetçilik dışında herhangi bir itici güç olmadığı söylenebilir. Üçüncüsü, her iki ahali de köklerinden kopartılmıştı.;bu bir taraf için dört asırdır, diğer taraf için ise otuz asırdır ilk kez olan bir şeydi. Dördüncüsü de, mübadele edilen insan sayısı, özellikle Rumlar düşünüldüğünde o güne kadar eşi benzeri olmayan bir rakama ulaşmıştı.”(Türk Yunan Nüfus Mübadelesi. Safiye Bilge Temel. Lozan Mübadilleri Vakfı yayını. Ocak 2014. Sf:102)

Bu göçmen sorunu nüfus değişiminden sonra da gittikleri ülkelerde devam etmiş ve bu kişiler pek çok maddi ve manevi acılar çekmişlerdir. Türkiye’ye gelenler “gavur”, Yunanistan’a gidenler “Türk” diye aşağılandılar. Yunanistan’da ortaya çıkan Rebetika olarak kabul edilen müzik türü, Türkiye’den giden Ortodoksların çektikleri acıları dile getirilmesinden doğmuştur. Ayrıca değişim din üzerinden yapılmak zorunda olması pek çok dramın ortaya çıkmasına da yol açmıştır.

Lozan Konferansında varılan karar gereğince, Türkiye Devletinde yaşayan vatandaşların/yurttaşların Müslüman olmayanları yabancı olarak tanımlanmıştır.

Lozan Antlaşmasının 42. Maddesinde azınlıklar ile ilgili düzenlemenin önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü bu madde Türk vatandaşları gayrimüslimlerce kabul edilmemiştir. 42. Madde şöyledir;

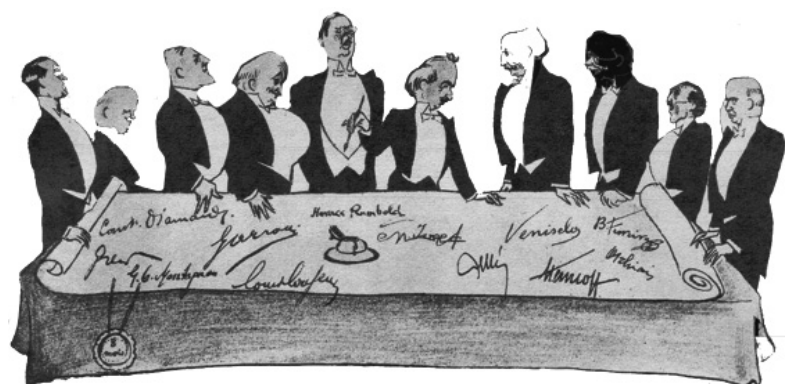
“MADDE 42: Türk hükümeti, Müslüman olmayan azınlıkların aile durumlarıyla kişisel durumları konusunda, bu sorunları söz konusu azınlıkların gelenek ve görenekleri uyarınca çözümlenmesine elverecek bütün tedbirleri almayı kabul eder.

Bu tedbirler, Türk Hükümetiyle, ilgili azınlıklardan her birinin eşit

sayıda temsilcilerinden kurulu özel komisyonlarca düzenlenecektir. Anlaşmazlık çıkarsa, Türk Hükümetiyle Milletler Cemiyeti Meclisi, Avrupalı hukukçular arasında birlikte seçecekleri bir üst hakem atayacaklardır.

Türk Hükümeti, söz konusu azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki din kurumlarına tam bir koruma sağlamayı yükümlenir. Bu azınlıkların Türkiye'deki vakıflarına, din ve hayır işleri kurumlarına her türlü kolaylıklar ve izinler sağlanacak ve Türk Hükümeti, yeniden din ve hayır kurumları kurulması için bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağlanmış gerekli kolaylıklardan hiçbirini esirgemeyecektir.” Türkiye’de yaşayan Yunanlılar/Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler ayrı ayrı Adalet Bakanlığına başvurup, Lozan Antlaşmasının 42. Maddesinin 2. Paragrafını istemediklerini ve böyle bir ayırım düşünmediklerini bildirdiler.

Türkiye’de yaşayan Hristiyan Süryaniler ise, böyle bir başvuru dahi yapmadılar. Çünkü yaptıkları açıklamalarda, kendilerini azınlık olarak kabul etmediklerini, Türkiye Devletinin vatandaşı olduklarını, bu vatanın evlatları olarak Milli Mücadele sırasında işgal güçlerine karşı Ankara Hükümetinin yanında yer aldıklarını dolayısıyla 42. Maddenin azınlıklarla ilgili olduğunu kendilerinin azınlık olmadıklarını dolayısıyla 42. Maddenin onları bağlamadığını dile getirmişlerdir. Süryaniler ile ilgili ayrıntılı açıklamayı, Butik Yayınlarından çıkan, Yakup Tahincioğlu’nun *“Tarihleri, Kültürleri ve İnançlarıyla 5500 yıldır Bu Topraklarda Yaşayan”* üst başlıklı “Süryaniler” isimli kitabında bulabilirsiniz.

Ankara’da yaşananlar:

Ankara’da yaşananlara geçmeden, İsmet Paşanın Lozan’dan ayrılmadan önce çeşitli ülkelerin gazetecileri ile yapmış olduğu sohbetten ve gazetecilerin sorduğu sorulara verdiği cevaplardan söz etmek istiyorum.

İsmet Paşa konuşmaya “*Bizi Lozan’a davet ettiler geldik ama kimse yoktu. Şimdi de bize bir şey söylemeden gidiyorlar*” diyerek sitemle başladı. Özetle;

“Bütün konferans boyunca biz, diplomatların uluslara/milletlere karşı üzerilerine aldıkları büyük sorumluluk duygusu ile çalıştık. Bu çalışmalarından sonra sadece evet veya hayır demek kolaydır. Fakat birçok masum insanların kanı, birçok ulusların/milletlerin geleceği söz konusu olduğu bir durumda işi bu kadar kolay düşünmek mümkün müdür? İnsanların geleceği oyuncak mıdır? Ben bütün konferans boyunca bu ağır sorumluluğun yükü altında çalıştım. Şimdi olaylar hakkında karar vermeyi ulusların/milletlerin vicdanına bırakıyorum. Eğer dünyada tek bir kimse çıkıp ta bana ‘Daha yapılacak fedakârlıklar vardı, şu kararı almalıydınız!’ diyebilirse onları yapmaya razı olurum. Ben fedakarlığı son haddine vardırıdım..

Toprak sorunlarının tümü halledildi. Bu sorunlarda kendi zararımıza ve bağlaşıkların lehine kararlar aldık. Azınlıklar sorunu bağlaşıkların dilediği şekilde hallettik. Boğazların serbestisini kabul ettik. Adli kapi-

tülasyonlar sorununda anlaştık. Kapitülasyon rejiminin haksız olduğu, kaldırılması lazım geldiğini herkes kabul etti. Hâlbuki bağlaşıklar son zamanlara kadar bu kapitülasyonları şeklen kaldırarak yerlerine yeni kayıtlar koymaya çalıştılar. Nihayet bu konuda da her akıllı başında insanın kabul edeceği bir hal tarzını kabul ettik.

İktisadi sorun ve uyumsuzluklarda adil, meşru olan her şeyi kabul ettik. Biz namuslu borçlularız. Düyunu Umumiye idaresinin faaliyetinin devamına razı olduk. İktisadi ve mali sorunlardan çoğunu bağlaşıkların lehine hallettik. Bazı şeyleri kabul etmedim. Örnek olarak bana diyorlar ki; 'sizin haberiniz olmadan başkalarının yaptığı sözleşmeleri, ayrıcalıklar/ imtiyazları kabul ediniz.' Bunları kim vermiş, nasıl vermiş ne için vermiş, hangi koşullar altında verilmiş bilmiyorum ki imza edeyim. Bunları bana gösteriniz, inceleyelim diyorum kabul etmiyorlar. Bilmeden imzalayın diyorlar. İstanbul işgal altında iken alınmış bu tip imtiyazlar bizim için yoktur ve kabul etmedim.

Sonra ülkemizde birçok şirketler var. Bunlar Osmanlı yasalarına göre kurulmuştur. Şimdi bunları yabancı şirket saymak gerekir diyorlar. Bu takdirde yabancı olarak memleketimize gelecek teşebbüs sahiplerine bundan sonra tüccar değil, sefir muamelesi yapmak gerekecek. Bunu da ret ettim.

Bütün fedakârlıkları yaptım, her şeyi kabul ettim, fakat memleketin ekonomik tutsaklığını ret ettim.

Konferansı kesintiye uğratanlar eğer kesinti varsa hem kendi memleketlerine hem dünyaya karşı sorumlu olacaklardır. Konferansın kesildiğini söylemek yeterli değildir. Nedenlerini açıklamak gerekir. Ne diyecekler? Türkiye'nin ekonomik hayatını mahvetmek istedik, onun için barış olmadı mı diyecekler? Ben vicdanen rahatım. Hem memleketim hem de dünya karşısında sorumlu değilim. Anlaşıyor ki bir tarafın iyi niyetli olması barış yapmak için yeterli olmuyor."

ABD'li bir gazetecinin "şimdi ne yapacaksınız, savaş başlayacak mı?" sorusuna İsmet Paşa; "Mudanya mütarekesi, mütarekeye konferansın devamı süresince uyulacağını söyler. Bana şimdilik kimse konferansın bitiğini söylemedi. Konferansın kesintiye uğradığını bildirmek büyük bir sorumluluktur" diyerek cevap verdi. Başka bir gazetecinin "konferansın kesintiye uğradığını bildirinceye kadar burada kalacak mısınız?" sorusuna da, çok beklemeyeceğini, gerekirse kendisinin Bağlaşıklara soracağını belirterek, bu soruyu Lozan'dan sorma zorunluluğunun da olmadığını söylemiştir.

Konferansın kesilmesi sonrası, Türk Devletinin de savaşa hazırlandığını görüyoruz. Mustafa Kemal Paşa, orduyu teftişe

çıkması, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa birliklere cephe emri vermiştir.

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiser yardımcısı Henderson 25 Ocak 1923 tarihinde Londra'ya verdiği bilgi de Türk ordusunun savaşa hazır olduğunu bildirmiştir. (İngiliz Belgelerinde Lozan Konferansı. Mim Kemal Öke. Boğaziçi Univ. Yayını.1984. Sf:412)

Türkiye kararlılığını göstermek için 9 Şubat 1923 tarihi itibariyle İzmir ve İzmit limanlarında bulunan yabancı savaş gemilerinin Türk karasularını terk etmesi kararı aldı. O günün gazetelerinde bu konu geniş yer bulmuş ve İsmet Paşa'nın Lozan'da diplomasi ile başaramadığı barışı Türk süngüsü ile başarılacağı türünde yazılar çıkmaya başlamıştı.

Bağlaşıklar bu duruma direndiler. Gemilerini limanlardan çıkarmak istemiyorlardı. Bu arada Türkiye'ye dönmeye çalışan İsmet Paşa, Rauf Bey ve Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgraflarla krizin derinleşmemesini, kendisinin Ankara'ya gelmesinin beklenilmesini istiyordu. Abdurrahman Bozkurt'a göre, İsmet Paşa, İngilizlerle yaptığı ikili görüşmede Türkiye'nin savaşa girmeyeceği izlenimi vermesinin yanında, İstanbul İşgalinin Antlaşma bitimine kadar devam etmesini de istemişti.

"Lozan'daki görüşmelerin olumlu bir mecrada sürdüğü sıralarda İngiliz Dışişleri Bakanlığı, İstanbul'un antlaşmanın onaylanmasından altı hafta sonra tabliye edilmesini kararlaştırdı. Ancak görüşmelerin kesilmesi üzerine İngilizler tabliye süresini olabildiğince uzatacaklardı.

Harington, *İtilaf Devletleri hâk ve menfaatlerinin korunması amacıyla Lozan'da tabliye protokolünün iyi bir şekilde hazırlanmasını talep ederek İtilaf kuvvetlerinin ayrılmasından önce Türklerin bir zafer alayı düzenlemelerinin kendileri için 'felaket olacağına' dikkat çekti. Ne var ki, İtilaf Devletlerinin imdadına Lozan'da İsmet Paşa yetişti. İsmet Paşa, özel olarak düzenlenen bir toplantıda, tabliyeye kadar Mudanya Mütarekesi'nin geçerli olmasını önerdi. Mudanya Mütarekesi, işgal edilmiş olan bölgelerin antlaşma yapılana kadar İtilaf denetimine bırakılması anlamına geliyordu. Bu da İtilaf Devletleri için tam bir nimetti. İsmet Paşa'nın önerisi TBMM'nin İstanbul'a yönelik bir harekâta girişmeyeceğini gösterdiğinden İtilaf Devletleri rahatladılar."*(İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi. Abdurrahman Bozkurt. AAM. 2014. Sf:961-962)

Başbakan Rauf Bey'de İstanbul Yüksek Komiser yardımcısı Henderson ile yaptığı gizli görüşmelerde Yeni Türk Devletinin

İngiltere ile dost olmak istediğini ileri sürüyordu. Lozan Konferansının ilk bölümünde önemli gördüğü Boğazlar ve Musul sorununu kendi talepleri doğrultusunda Türk tarafına kabul ettiren, Revanduz çevresinde Kuvay-i Milliye taraftarlarını sıkıştırıp, Türkiye'nin yardım etmemesini sağlayan İngiltere, limanlardaki gemi sayısını azaltarak krizi önlemeye çalışmış ve diğer Bağlaşıklar ile Türkiye arasında arabuluculuk rolüne soyunmuştur. Bağlaşıklar, gemi sayısını azaltarak Rauf Beyin ve İsmet Paşa'nın ılımlı davranışının katkıları ile krizi soğutmuşlardır. Bu arada İstanbul'da vatandaşı çok gemisi az olan Fransa, tahliye için İngilizlerden yardım istemişti. Ancak İngiliz ve Fransız hükümetlerinin korktuğu olmadı ve Türk Ordusu bir harekâta da başlamadı.

İsmet Paşa ve arkadaşları 16 Şubat akşamı İstanbul'a gelebilmişti. 19 Şubat günü Eskişehir'de Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa ile buluştular. 17 Şubat tarihinde toplanan İzmir İktisat Kongresi ile emperyalist batıya, liberal mesajlar verilmişti. Bu arada 4 Şubat'tan bu yana mecliste ciddi bir gerilim devam ediyordu. Mecliste özellikle ikinci grup, Lozan görüşmelerini Türkiye açısından olumsuz, Türk heyetini de başarısız ve beceriksiz kabul ediyordu.

5 Şubat 1923 Pazar günü Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılan gizli oturumda, Başbakan Rauf Bey, İsmet Paşadan gelen raporu okudu. Konferansın ertelenmesi, Mecliste *"Hayırlara vesile olur, Allah hayırlı etsin"* gibi seslerle ve itirazlar olmadan kabul edilirken, İsmet Paşanın 'İngiltere'ye karşı ılımlı davranılsın' sözü, sıra kapaklarına vurularak protesto edildi. Rauf Bey, *"Biz savaş değil barış istiyoruz, görünen o ki bugün için savaşa da gerek yoktur, ancak savaş çıkarsa da biz savaşa da hazırız"* sözleri, milletvekillerinin *"Biz de hazırız"* sesleri ile karşılandı.

7 Şubat Salı günü toplanan Meclis gizli oturumunun gündemi Lozan'dı. Meclisteki muhalefet, Musul konusundaki uzlaşmanın Misakımillî'ye karşı olduğunu belirtirken, adliyelerde yer alması kabul edilen yabancı hâkim danışmanları da doğru bulmuyor ve bağımsızlığa açık aykırı olduğunu söylüyordu.

Muhalefet adına konuşan, Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey, Burdur Milletvekili İsmail Suphi Bey, Sinop Milletvekili Hakkı Hami Bey, İsmet Paşa ve ekibinin başarısız bir konferans yürüttüklerini, onlara verilen yetkiyi aştıklarını ve derhal bu görevden çekilmeleri gerektiğini yüksek sesle söylediler.

20 Şubat günü İsmet Paşa Ankara'ya gelip, Başbakan Rauf Bey başkanlığında toplanan Hükümete bilgi verdi.

21 Şubat'ta Mecliste yapılan gizli oturumda, kürsüye çıkan Dışişleri Bakanı ve Lozan baş delegesi İsmet Paşa, meclise Lozan Konferansını anlatmaya başladı. İsmet Paşa'nın başarısız ve çekingenden zaman zaman protestolarla kesilen konuşması meclisi tatmin etmedi. *"Taahhüt ettiğimiz bir şey yoktur. Hiç kimse bize şunu veya bunu verdiniz diyemez."* diyerek bitirdiği konuşmasında, *"Görüşmelere son verirsek, savaş ihtimali çıkabilir üstelik Yunanla değil, İngiltere ve Fransa ile"* demeyi de ihmal etmedi. Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey, İsmet Paşanın konferansta tartışılan konuları ya anlamadığını ya da anlatamadığını dile getirerek; *"Paşayı ben dinledim, siz de dinlediniz. Size şimdi soruyorum, ne dinlediniz?"* Meclisten *"Hiç"* diye bir bağırış yükseldi. Ayağa fırlayan Konya Milletvekili Refik Bey, İsmet Paşanın, Lord Curzon'la konuşur gibi muğlâk/belirsiz ve genel sözcüklerle konuştuğunu belirtti.

27 Şubat'ta toplanan meclisin gizli oturumunda bu sefer muhalefet, İsmet Paşayı ve hükümeti çok daha sert eleştiri yağmuru tuttu.

İlk önce İsmet İnönü'nün konuştuğu meclis gizli oturumunun gündemi, sınırlarımızın tespiti ve tekrar toplanırsa Lozan'da delegemizin stratejisinin ne olacağı idi. İsmet Paşa, *"Temin edeceğimiz herhangi bir vatanda, sınırları daha büyük ve daha geniş her ne halde olursa olsun, bayatımızı güvenli bir hale koymuyor. Onun için esaslı bir mesele, Türk vatani nere olacaksa onun dâhilinde her millet gibi yaşamaktır."* dedikten sonra Meriç nehrinin batısındaki topraklardan feragat edilebileceğinden söz etti. Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey, İsmet Paşayı protesto eden milletvekillerinin gürültüsü arasında kürsüye yaklaşarak, Misakımilli'yi meclisin bile değiştiremeyeceğini hatırlatarak, *"gerek hükümet, gerekse bu meclis, Misakımilliden zerre kadar feda ederse, milli namus icabı çekip gitmelidir"* diye bağırды.

İzmit Milletvekili Hüseyin Sırrı Bey kürsüde, çok sert bir konuşma yaptı. Misakımilli'nin çiğnendiğinden söz eden Sırrı Bey, *"Bir kelimesi için söz söyleyen adam ettiğimiz bu Misakımilli için heyet hakkında ne söylemek lazımdır"* diyerek Rauf Bey hükümetinin ve Lozan heyetinin gensoru ile düşürülmesini talep etti.

Rauf Bey, eleştirilere cevap vermek üzere kürsüye gelerek, Bağlaşıkların tasarısını kabul etmediklerini, ya kendi tasarılarını hazırlayıp, müzakere edeceklerini ya da müzakere yolunu bırakıp

savaşa karar vermeleri gerektiğini belirtti. Kendilerinin müzakere yolundan olduklarının altını çizdi.

Birinci gruptan bazı milletvekilleri, Lozan'da Hükümetin yetkili olması gerektiği ve İsmet Paşa heyetine de güvenoyu verilmesini isteyen bir önerge verdiler. Mustafa Kemal Paşa kürsüye gelerek dış politikada hükümetin yetkili olması nedeniyle önce bu önergeye destek istedi. Arkasından meclisin ayrıntılarla uğraşmaması gerektiğini, esas bir iki nokta konusunda karar vermesi gerektiğini bunlarında, Karaağaç'tan şimdilik vazgeçmek ve Musul sorununu da İngiltere ile aramızda halletmek üzere ertelemek olduğunu, Musul konusunda direnirsek savaş çıkacağını bilmesini söyledi.

Bursa Milletvekili Dr. Emin Bey'in "*Musul'u verdiğimiz gün budut Erzurum'dur*" sözünden de anlaşılacağı üzere, muhalefet tam da bu konularda muhalefet ediyordu.

Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Beyin sert konuşması da meclise damgasını vurmuştur. Ali Şükrü Bey, özette; İngilizlerin Avam Kamarasında, Irak'ta bulunan İngiliz ordusunun giderlerini bütçeden çıkardıklarını, dolayısıyla Irak'ta tutunmalarının kolay olmadığını, zaten İngiliz kamuoyunda savaş karşıtlığı rüzgârının estiğini, Lozan heyetinin beceriksiz olduğunu, Musul sorununun masaya getirerek İngiliz Fransız birlikteliğini bozabilecekken bunun yapılmadığını, adalardan müzakere bile yapılmadan vazgeçilmesinin yanlış olduğunu, ayrıca İngilizlerin Musul vilayetinden Süleymaniye, Kerkük ve Zaho önerildiği halde bunun kabul edilmemesinin anlamadığını ve Musul'un tamamen kaybedileceğini söylemiştir. Bu arada Ankara'nın bu konuda bilgisi olup olmadığını bilmiyorum. Ama Zekeriya Türkmen'in "Musul Meselesi (1922-1925)" isimli çalışmasında belirttiği gibi 8 Aralık 1922 tarihinde Londra'da İngiliz Hükümeti tarafından "Irak Komitesi" adı altında bir komite toplanmış ve bu toplantıda petrol bulunmayan Musul Nehrinin kuzeyindeki toprakların Türklere bırakılmasına karar verilmiş ve İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzaon'a tam yetki verilmişti.

Erzurum Milletvekili Durak Bey'de, Musul'un İzmir kadar, Erzurum kadar önemli olduğunu, İngiltere'nin Musul'da Kürt hükümeti kurduracağını ve bu Kürt hükümetinin Erzurum ve çevresini de tesir altına alacağını belirtmiştir. Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya Bey de, hiç olmazsa Kerkük ve Süleymaniye'nin mutlaka alınması gerektiğini belirtiyordu. Erzurum Milletvekili Hüse-

yin Avni Bey’de, İngilizler Musul’da Kürt hükümeti kursa da esas amaçlarının Anadolu’yu parçalayarak Ermeni Devleti kurmak olduğunu söylemiştir.

Hüseyin Avni Beyin şu sözlerine katılmamak mümkün değildir;

“Karşımızda yegâne düşman İngiliz’dir. Başkomutan Paşaya söylüyorum. Paşa, ordunun başında otur, başka işin yoktur!”

Muhalefet dışındaki milletvekilleri de, Hükümetin, İngilizlerin yardımını göreceği amacıyla, Lozan’da teslimiyetçi ve tavizci bir yaklaşım sergilemesini doğru bulmuyorlardı. Mustafa Kemal’de Lozan’daki havayı koklayamadığı için, güvendiği İsmet Paşa’nın sözlerine dayanarak, Hükümetin yanında yer alıyor, Musul’u ileri de halledebileceğini düşünüyordu.

Sivas Kongresinden bu yana her konuştuğu ortamda Musul’un Misakımilli sınırlar içinde olduğunu söyleyen Gazi Mustafa Kemal Paşa, Meclisteki gizli oturumda yapılan eleştirilere cevap verirken siyaset yapıyordu; *“Efendiler, arazi meselesi ve hudut meselesi Misak-ı Milli’nin malumu âliniz, birinci maddesinin kapsamındadır. Misak-ı Milli şu hat, bu hat diye hiçbir şekilde hudut çizmemiştir. O hududu çizen şey milletin menfaati ve yüce heyetinizin bakışındaki isabettir. Yoksa haritası mevcut bir hudut yoktur.”* Bakış açısına göre Mustafa Kemal Paşa’nın bu yaklaşımına “reel politika” diyenlerde vardır.

Başbakan Rauf Bey için ise, Musul demek, İngiltere ile savaşı göze alıp almamaktı. Rauf Bey, İngiltere ile savaşı göze alamayanlardandı. Gerekçesini şöyle belirtiyordu; *“İngiliz tayyarelerine, İngilizlerin maddi vasıtalarına ve diğer vasıtalarına, silahına vesaire sine karşı koyacak vasıtaları tedarik ederek harp etmek Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin iktidarı dâhilinde değildir.”* (Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, cilt 3 Sf:1258. 28 Ocak 1923)

Muhalefetin “savaşalım” sözleri bir yana, Musul için İngiltere ile savaşı göze alan kimse de yoktur.

5 Mart Pazartesi günü İzmit milletvekili Hüseyin Sırrı Bey tekrar kürsüye çıkarak özetle şunları söyler: *“Musul nüfus çoğunluğu Kürt olan bir coğrafya olması nedeniyle mutlaka bizimle birlikte yaşaması gerekmektedir. Yarın İngilizler orada şeklen bir hükümet oluşturacaklardır. Bizimle beraber savaşan, bizimle beraber evlatlarını feda eden Kürtlerin de oraya katılmasına çalışacaklardır. Şimdiki terbiye dâhilinde yetişen nesillerden şüphem yoktur. Ancak İngiliz etkisi altında yetişecek nesillerin hangi fikre sahip olacaklarını bilemeyiz.”*

Aynı gün kürsüye çıkan Ali Şükrü Bey, İstanbul ve Çanakkale'nin işgal altında olduğu, Yunanistan'ın Trakya'ya asker yığdığı gerçeğinden yola çıkarak, İngilizlerle bir savaşa karşı olduğunu söylemekle birlikte, Musul'un Süleymaniye'ye kadar ki bölümünü teklif eden İngilizlere neden geri çevirdiğimizi sorgular. Ayrıca, İngiliz liberallerinin Basra'dan yukarıda İngiliz askeri bulunmasını istemediklerinden söz eder. İngilizlerin kriz içinde olduğunu ve savaşı da göze alamayacakları kanısını taşıdığını belirtir.

Gerçekten Avam Kamarasında İngiliz askerinin derhal Musul'dan çekilmesi kararı çok az bir oyla ret edilmiştir. Türkiye'nin Lozan'da Musul konusunda direnmemesi ve ertelenmesi konusunda taviz vermesi nedeniyle İngiliz Avam Kamarası ve İngiliz kamuoyu bekle gör politikasına karar vermiştir.

Mustafa Kemal Paşa, kürsüye çıktıktan sonra Ali Şükrü Bey ile yapılan tartışma, mecliste kavga çıkmasına yol açmış, o gün başkan vekili sıfatıyla meclisi yöneten Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, "Siyasi Hatıralar" adlı kitabında ayrıntılı şekilde belirttiği üzere, masanın üstündeki büyük çanı ortaya atarak, çanın çıkardığı ses üzerine oluşan şaşkınlıkta meclisi tatil etmiştir.

6 Mart Salı günü yapılan gizli oturumda Mustafa Kemal Paşa, "*Barış yapılacaksa bir an önce yapılmalıdır*" diyerek, Birinci Grup tarafından verilen önergeye destek istedi. Önergede, Bağlaşıkların sunduğu projenin kabul edilemez olduğu, Mali ve ekonomik konularda tam bağımsızlığa aykırı düzenlemelerin kabul edilemeyeceği, Musul sorununun ise, Konferans dışında İngiltere ile çözümlenmesi ve İsmet İnönü ile Lozan heyetine, aynı zamanda Rauf Bey Hükümetine güvenoyu verilmesi istenmektedir. Mustafa Kemal Paşa konuşmasında, İstanbul ve Çanakkale'nin halen işgal altında olduğunun da altını çizdi.

Mecliste 190 milletvekilinin katıldığı oylamada 170 olumlu oy ile öneri kabul edildi. Böylece Lozan Konferansının devam yolu da Türkiye açısından açılmış oldu. Ayrıca Lozan görüşmelerini yürütme yetkisi, Meclisten hükümete geçmiş oldu. Bu konu, özellikle istihbarat açığı nedeniyle de ele alınmıştı. Pek çok kaynakta belirtildiği gibi, gizli celselerde dahi konuşulanlar çok kısa bir süre sonra, İngilizlerin eline geçiyordu.

Taha Akyol ayrıca, "Bilinmeyen Lozan" adlı kitabında bu durumun, Meclis Hükümeti sisteminden, Kabine sistemine geçişin önemli bir kilometre taşı olduğundan söz etmektedir.

Lozan'da Konferansın tekrar başlaması, Kapitülasyon ve Osmanlı Borçları Sorunu:

Bu arada Lozan Konferansının kesilmesi üzerine, İngiltere ile anlaşmanın sağlanamayacağını düşünen hain Padişah Vahdettin, Mekke'den Mustafa Kemal ve Türkiye Devleti aleyhine bir bildiri yayınladı. Türkçe ve Arapça yayınlanan bildiri, Avrupa dillerine de çevrildi. Hain Padişah yurtdışında da rahat durmuyordu. Bu kritik zamanda başta İngiltere olmak üzere emperyalistlere yardım etmeye devam ediyor, onlar sayesinde tekrar İstanbul'a gelip Padişah ve Halife olacağı hayallerini kuruyordu.

Orhan Koloğlu'nun "Sorularla Vahdettin" kitabından özetle son padişah hain Vahdettin, bildirisinde şunları söylüyordu;

"Mondros ateşkes antlaşması yapıldığı sırada, Osmanlının en büyük askeri gücüne Mustafa Kemal komuta ediyordu. Dolayısıyla ateşkes antlaşmasının sorumlusu odur, aynı zamanda yenilgi de tek suçlu Mustafa Kemal'dir. Yunanlılara karşı savaşı destekledim. Ancak Mustafa Kemal devlete isyan etmiş ve birçok kişiyi asmış ve öldürmüştü ve devletin başına bela olmuştu. Sevr-i ben onaylamadım. Anayasa sultanın hiçbir sorumluluğu olmadığını belirtiyor. Yine de uygun zamana kadar vakit kazanmak için hükümetin kabul etmesine taraftar göründüm. Hep meşruti ilkeleri izledim. Mustafa Kemal'i Anadolu'ya gönderen nezarete rıza göstermediğim gibi, bağlı olduğu devleti inkâr edince onu cezalandırmak için kuvvet gönderen ne-

zarete de karşı çıkmadım. Kamuoyunu hep dikkate aldım. Kamuoyu lehinde olduğu için İstanbul'da Kemalistlerin etkisini yerleştirmeye yönelik hoşgörüsüne aldırmadan Tefrik Paşa kabinesinin iki yıldan fazla devamına izin verdim. Ankara ile İstanbul arasındaki uyuşmazlığın giderilmesi için tüm fedakârlığı yaptım. Ancak Kemalistlerin saltanatla hilafeti ayırmalarına ve başkentin Ankara'ya taşınmasına karşı çıktım. Başkentin Ankara'ya taşınmasının nedeni Bolşeviklere teslim etmek içindi. Kemalistler saltanatla hilafeti ayırarak Saltanatı Muhammediye'ye ihanet ettiler. Hain değilim. Hilafetin şerefini korumak için Hazreti Peygamber gibi hicret sünnetini işledim. Yanıldığım bir şey varsa, o da devletin ileri gelen kişilerin Kemalistleri açıktan veya gizli destek vereceklerine ihtimal vermememdi. Ayrıca Hilafet sorunu; dini, Milliyeti, vatani şüpheli ve karışık, kimi asker kimi değişik sosyal tabakalardan oluşan az miktardaki kötü kişiler ile **kısmen zorlama altında, kısmen dünya gerçeklerinden cabil olup kolayca aldatılan beş ya da altı milyon Türk'ün yetkisinde değildir.** Hilafet sorunu 300 milyonluk Âlemi İslam'ın tamamına ait büyük bir sorundur. Bu nedenle Ankara ve İstanbul'un yetkisiz ve zorlayıcı kararını onaylamıyorum ve iftiralarını ret ediyorum. Vatanıma dönünceye kadar yaşamımı mübarek toprağının arzulayıcısı olduğum Kutsal diyarda geçireceğim. Teşekkür ve minnetle kutsal Arap toprağının kralı majestelerinin ve soylu halkının bana ve sürgün vatandaşlarıma gösterdikleri âlîcenaplığa şükran borçluyuz. Soyunun şerefi ve temizliğine uygun olarak davranan kralın soylu ailesinin güç ve şerefle yücelmesini temenni ederim.(Sorularla Vahdettin. Orhan Koloğlu. Pozitif yayınları. Eylül 2007 Sf:193 vd.)

Orhan Koloğlu, adı geçen kitabında Vahdettin'in kendi tezinin kendi çelişkilerinin bir kanıtı olduğunun altını çiziyor. Konuyu tamamlaması için Orhan Koloğlu'nun eleştirilerinden oluşan 95. Soruyu aktarıyorum.

“Devleti batırmanın savaşı kaybeden ve Mondros'a sebep olanın İttihatçılar olduğunu kendisi ileri sürerdi. Şimdi ise bu sorumlu sadece M. Kemal'dir.

-Sevr-i onaylamadığını ama vakit kazanmak için taraftar görüldüğü itirafı, adından hiç bahsetmediği Damat Ferit'i onayladığını kanıtlıyor, Sevr-i de.

-Anayasayı sultanın hiçbir konuda sorumlu sayılmayacağı noktasından geçerli sayıyor ancak meclisin hakları konusunu hiç anmak istemiyor.

-Meşrutî rejime bağlılığı belirtiyor ama halkın seçtiği ve Kurtuluş Savaşı'nı verip zaferi sağlayan meclisi tanımamakta zaferden sonra bile inat ediyor.

-M. Kemal'i onun göndermediği doğrudur ama Paşanın idamını isteyen fetvanın onun iradesine dayandığı da bir gerçektir.

-Milliyetçi hareketi Bolşeviklikle damgalamaya çalışması M. Kemal'in bu konuda ne kadar hassas davrandığını bilmediğini gösteriyor. Ankara'nın Bolşeviklerden büyük yardım aldığı malumdur, ancak ideoloji olarak asla benimsenmediği, hatta yanlış anlamaları önlemek için kurdurulan süs Komünist partisinin başına, Ankara'daki en dini bütün Fevzi Çakmak'ın getirildiği bir sır değildir. Kendisi İslam'ı İngilizlere peşkeş çekmeyi doğal karşılayanın, canını kurtarmak için Bolşeviklerden yardım alanı suçlaması olaylara at gözlüğüyle bakmak demektir.

-Kamuoyuna saygı ve milliyetçi hareketin topluma yansımalarına hizmet eden Tefik Paşa hükümetini iktidarda tuttuğunu söylüyor. Oysa Damat Ferit'in sadareten uzaklaştırılmasını işgalcilerin kararı olduğunu bilmeyen yok. İşgalcilerin Tefik Paşayı onaylamaları da uzlaşmacı olduğunu bildiklerinden. Üstelik kamuoyunu koyun sürüsü kendisini çoban ilan eden de yine kendisiydi.

-Başkentin Ankara'ya gitmesine karşı çıktığı doğru ancak İstanbul kaybedilebilir endişesi ile Ankara'nın da buna rıza gösterdiği herkesçe biliniyor.

-Kendisini hainlik suçlamasından temizlemeye çalışırken, vatani ve milleti kurtarmak için ölümü göze alarak bunu başaranları aynı şekilde damgalamasını, bir kızgınlık reaksiyonu olarak değerlendirmeyi tercih ediyoruz.

-Hilafet sorununun cabil 5-6 milyon Türk'ün değil, 300 milyonluk İslam âleminin sorunu olduğu iddiası, içinde yaşadığı dönemde İstanbul dışı İslam âlemindeki oluşumlardan hiçbir haberi olmadığını gösteriyor.

-Hicaz'a sadece saltanatla hilafetin ayrılması yüzünden geldiğini ve tekrar dönünceye kadar kalacağını belirtiyor, yani hala İngiliz işgali altında bulunan İstanbul'a —onların nasıl olsa oradan vazgeçmeyecekleri inancıyla— kendi kabul ettiği koşullarla dönebileceğine inanıyor.

-İlk barış hazırlıkları sırasında, Arap vilayetlerinin tümüyle kendi hüküme bağlı kalmasını ister ve bağımsızlıklarını kabul etmezken, şimdi saygıdeğer Arabistan Kralından bahsedebiliyor.” (Sorularla Vahdettin. Orhan Koloğlu. Pozitif yayınları. Eylül 2007 Sf:196.)

6 Mart 1923 tarihinde Mecliste gizli oturumda kabul edilen önerge ile birlikte İsmet Paşa başkanlığındaki Lozan delegasyonunun görevine devam etmesi de sağlanmıştı.

Bunun üzerine 8 Mart 1923 tarihinde yüz sayfa olan karşı barış projemiz ve on beş sayfalık cevap niteliğinde olan notamız İstanbul'daki İngiliz, Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserlerine sunuldu.

Karşı projemiz özetle şöyle idi: Öncelikle Lozan'da İsmet Paşa'nın kabul ettiği tüm konuları içermekte ve kabul etmekteydi. Irak sınırı ve bize göre Musul sorunu İngiltere ile Türkiye arasında 12 ay içinde çözüme kavuşturulacak, eğer çözüme kavuşturulmaz ise, Milletler Cemiyetine sunulacaktı. Bunun dışında Karaağaç'ın terki, Boğazlar konusu, Gelibolu mezarlıklarının kullanma/intifa hakkının verilmesi, azınlıklara ait Lozan'da konuşulanların kabulü, yabancı adli danışmanların Lozan'da konuşulan şekilde kullanılması konuları vardı. Ayrıca Eşek adalarının ve Kastellorizo adasının Türk egemenliğine verilmesi ve askerden arındırılması, Trakya sınırının Meriç nehrinin orta yerinden çizilmesi, Düyunu Umumiye'nin sermaye itibarıyla taksimi, İtalya'ya verilen 12 ada ile Yunanistan'a verilen Akdeniz adalarının işgal tarihinden itibaren Düyunu Umumiye hissesine katılması, Demiryollarının yapımı için alınan borçların Düyunu Umumiye'nin diğer ülkelere taksim edilmesi kararının içine alınması, kaimelerin/kağıt paralarının tedavülünden kaldırıldıkça, Suriye ve Irak'ın Düyunu Umumiye hisseleri doğrultusunda ortadan kaldırılma oranında ödemeye katılmaları, Balkan devletlerinin Düyunu Umumiye borçları konusunda 20 yıllık ve faizsiz ödemenin Türkiye içinde uygulanmasını, Balkan devletleri adına yapılan ödemelerin bizim borçlarımızdan mahsup edilmesini, Düyunu Umumiye ödemelerinin altınla ya da İngiliz lirası ile olamayacağını ve alacaklılar ile Türkiye Devleti arasında nasıl ödeneceğine dair karara bağlanmasını, yabancılar konusunda karşılıklılık esasının kabul edilmesini ve Yunanistan'ın Türkiye'ye savaş tazminatı ödemesini istiyorduk. Ekonomik alandaki pek çok uyuşmazlığın konferans sonrasına bırakılmasını da istiyorduk. Lozan'da tekrar toplanmanın tarihi olarak da 23 Nisan 1923 tarihi olabileceği belirtilmişti.

Bağlaşıklar tarafından 28 Mart 1923 tarihinde cevap verildi. Lozan Konferansına ara verilen 4 Şubat tarihinde kabul edilen bazı konuların tekrar ve farklı olarak ileri sürülmesi konusunda

şikâyetleri olmakla birlikte, tekrar bir araya gelinmesi kabul edilmişti. Bir araya gelebilmek için toprak ve sınır konusunda kararlaştırılmış hükümlerin tekrar dile getirilmemesi koşulunu ileri sürüyorlardı.

İsmet Paşa, danışmanlarının yaklaşık yarısını Türkiye’de bırakarak 18 Nisan 1923 tarihinde İstanbul’dan Şark Ekspresiyle Lozan’a hareket etti.

Türkler 21 Nisan günü, Bağlaşıklar 22 Nisan akşamı Lozan’a ulaştılar. İngiltere’nin Lozan görüşmelerinin ikinci bölümünün başlamasına bir gün kala yani 22 Nisan 1923 tarihinde temsilcisi Lozan’a vardığı sırada, Musul’da Revandiz’e saldırıp geri alması ise ayrı bir tartışma içermektedir. İngiltere Türkiye’nin Musul’dan vazgeçtiğini kesin kanaat getirmiştir.

Bağlaşıklar, baş delegelerini değiştirmişlerdi. İngilizler Lord Curzon’un yerine Türkiye Büyükelçisi Horace Rumbold’u ve yanına yardımcı olarak Türk düşmanı Andrew Ryan’ı, İtalyanlar, Marki Garroni yerine Montanya’yı, Fransızlar Bombard Barere’nin yerine İstanbul Yüksek Komiseri General Pelle’yi görevlendirmişti. Yeni görev alanlar, Türkiye’yi daha iyi tanıyan kişilerdi. Sovyet Rusya’da Çiçerin yerine Vorovski adlı bir diplomatını yolluyordu. Bu diplomat, Lozan’da suikasta kurban gidecek ve İsviçre faşistleri tarafından öldürülecektir. Cenazesine de Türkler dışında diğer devlet temsilcileri katılmayacaktır. ABD’yi de bu sefer Joseph Grew’in başkanlığında FredericDolbeare, G. Howland Shaw, Edgar W. Turlington, F. Lammont Belin ve Maynard Barnes temsil ediyordu.

23 Nisan 1923 günü yine Uşi’de Şato otelinde konferansın ikinci bölümü törensiz olarak başladı. Çalışmalar yine üç ana komite altında yapılıyordu. İlk konuşmalar yumuşak ve bir önce barışın yapılmasına yönelik temenniler şeklinde oldu.

Bu arada ABD temsilcisi Bern elçisi Grew, Lozan Konferansı anlaşma ile biterse, Türk heyeti ile özel ticaret ve dostluk antlaşması yapılacağını ipuçlarını verdi. ABD emperyalizmi havuç politikası uyguluyordu.

Ağırlıklı ekonomik alan olmak üzere çözüm bekleyen sorunlar, Bağlaşıkların Birinci Dünya savaşına girmesi nedeniyle Osmanlı adına Türkiye’den istediği tazminat ile Türkiye’nin Yuna-

nistan'dan istediği tazminat konusu, Boğazların ve İstanbul'un işgal güçlerinden arınması sorunu, Osmanlı devlet borçlarının nasıl, ne şekilde ve hangi para cinsi ile ödeneceği sorunu, adli kapitülasyonlar sorunu ve yabancı şirketlerin Osmanlı hükümeti ile yaptıkları imtiyazlı/ayrıcalıklı sözleşmelerin yeni Türkiye Devletince kabulü sorunu idi.

Birinci Komite başkanı İngiliz Rumbold, taslak antlaşmanın siyasal nitelikteki 1. maddesinin sonra görüşülmesini söyleyerek 2. maddeye geçti. 2. madde Trakya sınıydı ve Türkiye Meriç Nehri'nin ortasından geçen hayali bir çizgi olan Talveg hattını istiyordu. Bağlaşıklar ve Yunanistan ise, Meriç nehrinin sol tarafının Türkiye'ye ait olmasını söylüyorlardı. İsmet Paşa nehrin zaman zaman mecrasının değiştiğini ve bunun sorun olacağını dile getirerek Talveg hattı konusunda ısrarcı oldu. Bağlaşıklar ve Yunanistan delegeleri, toprak ve sınırı konusunda anlaşma olduğunu ve bu yüzden tekrar gündeme gelemeyeceğini dile getirdilerse de, İsmet Paşa bu konunun ana/esas bir değişiklik olmadığını ve tali bir konu olduğunu ileri sürüyordu. Anlaşma sağlanamayınca, İsmet Paşanın itirazları kayda geçirilip 3. maddeye geçildi. İsmet Paşa 1. maddenin de mutlaka ele alınması gerektiğini ayrıca belirtti. 3. madde Suriye ve Irak sınırı ile ilgiliydi ve Ankara antlaşmasının tüm ekleriyle birlikte geçerli kabul edilmesi Türk heyeti tarafından isteniyordu. Fransız baş delegesi General Pelle ise, Ankara Antlaşmasının, Türkiye ile Fransa arasında olduğunu ve bunu Lozan'da anlaşmaya ilave edilmesinin mantıklı olmadığını Türk tarafı istiyorsa bu konuda özel görüşme yapabileceğini ve Türk tarafının tatmin olacağını söylüyordu. Kısa bir tartışmadan sonra İsmet Paşa, Fransa ile özel görüşmeyi kabul etti. Irak sınırı ve Musul konusunda antlaşma sağlandığı için bu konu görüşülmeden diğer maddeye geçildi.

12. maddeye kadar uzlaşma sağlanmış olduğu için görüşme yapılmayarak 12. madde gündeme alındı. Türk tarafı İmroz ve Bozcaada dışında Bozcaada'ya bağlı Eşek/Merkep adalarının da yazılmasını istiyordu. Bu teklif kabul edildi.

17. madde Mısır ve Sudan ülkelerinden Türkiye'nin vazgeçmesi idi. Türkiye, Mısır ve Sudan üzerindeki haklarından vazgeçiyor, İngiltere ise, Türkiye'nin bu haklarından vazgeçmesinin, Mısır'ın Osmanlı zamanında aldığı borçlar konusunda Türkiye'nin so-

rumluluğunu ortadan kaldıramayacağını savunuyordu. Maalesef, emperyalist İngiltere, amiyane tabirle burnundan kıl aldırıyor, her şeyi istiyordu. Kısa bir tartışmadan sonra konunun uzmanlar komisyonuna yollanmasına karar verildi. 19. madde ise Kıbrıs adasından Türkiye'nin feragat etmesiydi. Bu konuda da İngiltere Kıbrıs'ı da ilgilendiren 1855 Borçlanmasının uzmanlar komisyonunda ele alınmasını istedi.

45. ve 50. madde, Düyunu Umumiye'nin bizden ayrılan devletler arasında taksimi konularını içerdiğinden birlikte ele alındı. Delegemiz Hasan Bey, "Düyunu Umumiye Meclisi" yerine "Yetkili olanlar" ibaresinin yazılmasını, çünkü Düyunu Umumiye'nin tüm borçlanmaları kapsamadığını ileri sürdü. Yazılış hatası olduğu söylenerek kabul edildi. Türk tarafı 37. maddenin kaldırılmasını istiyordu. Bu madde de, Türkiye'den borçların ödenmesi konusunda yeni taahhütler isteniyordu. Konu uzmanlar komisyonuna havale edildi. 48 ve 49. maddelerde ise bazı sözcük ve yazım değişiklikleri yapıldı. 50. madde demiryolları ile ilgili borçlanmalar (şimendifer istikrazları) konusuydu. Türkiye bu maddenin kaldırılmasını istiyordu. Bu konuda delegemiz Hasan Bey, şunları söyledi:

"Mösyö Venizelos bundan evvelki toplantılarımızda Selanik iltisak hattına ait olan kilometre teminat borcunu bir devlet borcu addetmiş ve bu itibarla taksim edilsin demişti. Biz bunu kabul etmedik ve dedik ki; Kilometre teminatında faiz ve amortisman yoktur. Kilometre teminatı şimendiferin bulunduğu memleketin iktisadi şartlarına ve taşıma gelirine göre değişir. Bu bir nevi iktisadi gelişmeyi kolaylaştırmak için devlet tarafından verilmiş tahsisat gibidir. Onun için beyhude teminattan dolayı ortaya çıkan taahhütler meselelerinde, yani prensibin tayini meselelerinde hakemi kabul ederiz. Fakat bu şimendifer içinde iki farklı mesele var, biri yukarıda dediğimiz gibi kilometre teminatından doğan taahhütler, diğer ise hat için yapılan istikraz/borçlanma meselesidir ki başka başka şeylerdir. Bu ikinci devlet borcudur ki taksim edilebilir."(Lozan Konferansı ve İsmet İnönü. Ali Naci Karacan. Bilgi yayınevi. Temmuz 1993. Sf:232) Yunan baş delegesi Venizelos'ta bunu kabul edince ayrıntılar için uzmanlar komisyonuna gönderildi.

50. maddenin son fıkrası ise, Osmanlı Devleti tarafından piyasaya sürülen kâğıt paraların/kaimelerin, piyasadan çekildikçe çekilen oranda Osmanlı Devletinden ayrılan devletlerin hisselerini ödemeleri konusuydu. Bu konu Fransızlar tarafından şiddetle ret

edildi ve öylece kaldı. 51. ve 52. madde kabul edilmekle birlikte 52. maddenin 2. Fıkrasında İtalyanlar, 12 adayı 1920 yılına kadar Türkiye'ye vekâleten yönettiklerini söyleyerek, adaların borçlarının o tarihten sonrakilerini kabul ettiklerini öncekilerin ise Türkiye tarafından ödenmesini utanmadan istiyorlardı. Hasan Bey; *"1912 yılından bu yana adalardaki tüm vergi barç ve resimlerin İtalyanlar tarafından alındığını ancak borçları ise Türkiye'ye yıkmak istendiğini ve bunun kabul edilemez olduğunu dile getirdi."* Bu duruma Venizelos bile isyan ederek; *"Biz bile adalara ait borçları 1912 yılından itibaren kabul ettik."* deyince, İtalyan delege ve danışmanları sustu ve konu uzmanlar komisyonuna havale edildi.

Daha sonraki günlerin en ateşli tartışmaları taslak planın 15. Maddesi ile konuşulurken oldu. Türkiye Meis adasının karasularımız içinde olduğundan bize verilmesini istiyordu. Bağlaşıklarca kabul edilmedi. Daha sonraki görüşmeler sonrası Türk tarafı, Meis adasının 12 adalara ait borçların 1912 yılından itibaren İtalya'ya geçmesi ve adanın silahsızlanması karşılığında İtalya'da kalmasını kabul etti.

16. maddenin 3. Fıkrası "Adakale" ile ilgiliydi. Türkiye'nin Adakale'yi istemesine, İngiliz, Romanya ve Yugoslavya delegele-rince itiraz edildi ve toprak meselesi olarak kabul edilip Lozan'a gelmeden Bağlaşıkların toprak konusunda esaslı değişikliğe gidil-memesi ön şartını içeren notalarına atıfta bulunularak ret edildi.

19. 20. 21. 25. maddeler konusunda anlaşmaya varılarak toplantı sona erdi.

Aslında Lozan Konferansının üçüncü günü akşamına gelince, ana konular dışındaki küçük pürüzler giderilmiş oluyordu. Sıra Fransızlarla borçlar, Kapitülasyonlar ve İmtiyazlar/ayrıcalıklar konusunda anlaşmazlıklara gelmişti. Bu arada İtalyan de-legesi Montanya, 79. maddeyi görüşmeden geçirmek istiyordu. Bu madde konferansın ilk bölümünde Bağlaşıkların tazminat taleplerinin, Almanya ve Avusturya'da bulunan altınlarımızdan ve İngiltere'de bulunan parası ödenmiş gemilerden vazgeçmemiz üzerine takas edilmiş olmasına karşın, tekrar tazminat talep hak-larını içermekteydi. İsmet Paşa; *"79. madde tartışılmadan geçildiğine göre bu maddeyi kaldırılmış sayıyorum."* demesi üzerine yeni bir tartış-ma başladı. Ancak Türk tarafının haklı olduğu sonucuna varılarak 79. Madde ortadan kaldırılmış oldu ve 80. maddeye geçildi. Türk

delegesi Hasan Beyin 80. maddenin şirketlerle Türkiye Devleti arasındaki borç alacak ilişkisi olduğunu söyleyerek kaldırılmasını teklif etmesi üzerine yapılan tartışmalar sonucu ortadan kaldırıldı. 90. maddeye kadar ufak değişikliklerle sorunsuz geçildi. Bu arada açık toplantılar dışında özel yemeklerle, özel toplantılarla konular ele alınmaya devam ediyordu.

İlginç bir noktada, Bağlaşıkların “Kapitülasyonların ortadan kaldırılmasında anlaşma sağlanmıştır” sözüne karşılık, Türk tarafının “*Kapitülasyonlar kaldırılmıştır*” denilmesi üzerine çıkan tartışmadır. Türk tarafı, kapitülasyonlar kaldırılmıştır sözünün açık ve net bir ifade olduğunu söylerken, Bağlaşıklar bu konuda müphem bir ifade tarzını kabul ediyordu. Türk tarafının ısrarı üzerine “Kapitülasyonlar kaldırılmıştır” cümlesi esas alındı.

Lozan Konferansının ilk bölümünde İngilizler, Boğazlar ve Irak sınırı (Musul) konusunda istediklerini elde ettiklerinden konferansın ikinci bölümünde pek ortaya çıkmıyorlardı. Tartışmalar, Fransa, İtalya, Yunanistan ile Türkiye arasında oluyordu. İtalyanlar ile ilgili en büyük sorun Meis adasıydı. İtalyanlar Meis adasını vermek istemiyorlardı. Yunanistan ile ilgili sorun ise, Türkiye’nin istediği tazminattı. Venezilos tazminat ödemeye yanaşmıyordu. Fransızların sorunu ise, Osmanlı borçları ve imtiyazlar konusuydu. Osmanlıdan büyük alacağı olan Fransız şirketlerdi. Bu borçların ödenmesi ile birlikte nasıl ve hangi para ile ödeneceği de büyük sorundu. Alınan borçlarla ilgili sözleşmelerde faizlerin Fransız Frankı ile ödenebileceği gibi İngiliz sterlini ile de ödenebilecek olması en büyük sorundu. Türkiye, borçları ne altınla ne de İngiliz sterlini ile ödemek istemiyordu. Türkiye borçları ve faizleri Fransız Frankı ile ödemek istiyordu.

Osmanlı Devleti iki türlü borçlanmıştı. Bunların bir kısmı “Muharrem Kararnamesi”ne dahil edilmişti. Diğer Borçlar Kararname dışında olan ve çoğunlukla Fransa’dan alınmış borçlardı.

Bilmeyenler için kısaca Muharrem/Aralık Kararnamesinden söz etmek istiyorum. Muharrem Kararnamesi, Osmanlı Devleti’nin iç ve dış borcunu ödeyememesi sonucu 2. Abdülhamit tarafından 20 Aralık 1881 tarihinde açıklanan mali kararlardır.

Osmanlı-Kırım savaşından sonra 1854 yılında başlamak üzere (bazı kaynaklar daha önceden başlatıyorlar) Osmanlı Devleti

borç almaya başlamıştır. Borçların verimli kullanılamaması, borçların yeni alınan borçlarla ödenmesi sonucu batık duruma düşen Osmanlı Devlet ekonomisini düze çıkarmak için 30 Ekim 1875 yılında açıklanan Ramazan Kararnamesi ile bir ödeme cetveli oluşturulmuştur. Ancak Osmanlı Saltanat makamı, ödeme cetveline uymayı da beceremeyince, bütçe tamamen bozulmuş, Osmanlı Devlet gelirleriyle, borçların faizlerinin dahi ödenemeyeceği anlaşılmıştır.

1876-1881 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin borçların ödenmesiyle ilgili mali sistemi düzenleyici çalışma yapamaması sonrasında, alacaklı devletlerin ve bankerlerin yoğun baskı ve lobbiesi neticesinde çeşitli görüşmeler yapılmış ve alacaklıların anapara indirim yapmaları konusunda uzlaşmış, 20 Aralık 1881 tarihinde açıklanan Muharrem Nizamnamesi/Kararnamesi ile borçların ödenmesi için devletin ekonomik faaliyetlerinin yönetimi yabancıların kontrolüne verilmiştir. Bu tarihten sonra Avrupalı Emperyalistler, Tuz, İpek, Tütün, Alkollü içecek ve balık sektörlerinden gelecek olan vergilere el koymuşlardır. El koydukları vergileri kontrol altında tutabilmek için Düyunu Umumiye/Genel Borçlar İdaresi kurulmuştur. Bu kararname neticesinde Osmanlı Devleti ekonomik olarak bağımsızlığını tam olarak kaybetmiştir.

İşte Muharrem Kararnamesi dışında kalan ve Fransa'dan alınmış olan borçların faizleri, Fransız Frankı ile ödeniyordu. Türk tarafı Fransız Frankı ile ödemeye devam edilmesini istiyor, Bağlaşıklar tahvil sahiplerinin isteğine göre, Fransız Frankı ya da İngiliz sterlini ile ödeme yapılmasını savunuyorlardı. Bu sorun çözülüyor, kördüğüm olarak masada duruyordu.

Özellikle Fransız delegasyonu, adeta tüccar gibi borçların altınla ya da İngiliz Sterlini ile ödenmesi ve Fransız şirketlere imtiyazlar sağlanması için çeşitli taktikler uygulamaya çalışıyordu.

1854 yılında başlayan Osmanlı Devletinin borçlanma serüveni oldukça trajikti. Alınan borçlarla doğu demiryolları ve Konya-Bandırma-Soma demiryolu hattı yapılmıştı. Yapılanlar en fazla 30 milyon altın lira değerinde olduğuna göre, alınan 210 milyon altından kalan 180 milyon altın lira, bütçedeki günlük ihtiyaçlar ve yapılan saraylar ve saltanat giderleri için kullanılmıştır. Bunun yanında son yıllarda Osmanlı devleti, kasasına giren 32 kuruş için 100 kuruş borçlandığı da olmuştur.

Osmanlı Borçları:

Okuyucunun hem bütünselliği kavraması hem de bilgi sahibi olması amacıyla Osmanlı Borçlarının başlangıcını ayrı bir başlıkla ele almanın daha doğru olacağını düşündüm.

Osmanlının kabul edilecek bir maliye politikasının olmadığı açıktır. Kanuni Sultan Süleyman'a kadar, Osmanlı maliyesi ganimet ve haraç üzerine kurulu idi. Ele geçirilen topraklardaki her türlü mala ganimet olarak el konuluyor, akabinde söz konusu bölgelerden haraç adı altında vergi alınıyordu. Elde edilen sermaye, Osmanlı hanedanı tarafından üretime dönüştürülemediği için fetihlerin yapılamaması ve toprak kayıplarının başlaması ile birlikte gelirler azalmaya başlamıştı. Süreç içinde Osmanlı Devleti, Avrupalı kapitalist devletlerin pazarı haline gelmişti. Bu durumun ekonomik alandaki ilk yansıması 1838 Ticaret Sözleşmesidir. İngiltere ile yapılan bu ticaret anlaşması ile Osmanlı devletinde, yabancılarla karşı konulan kısıtlamalar kaldırılmıştır. *“Özetle söylemek lazım gelirse, bir yabancı tüccar, bu anlaşma hükümlerine göre, dışarıdan ithal edilen bir mala yalnızca toplam % 5 kadar bir vergi ödeyecek, Osmanlı tüccarı, buna karşın iskelede % 9 ibraç resmi, % 3 gümrük resmi ödeyecekti. Böylelikle ithalata kapılar ardına kadar açılmış, ihracat, gümrük vergileriyle tamamen imkansız hale getirilmişti. Bu olgu, yerli üretimin*

baltalanması, dahası çökertilmesi demektir.”(Osmanlı Borçları Tarihi. Faruk Yılmaz. Berikan yayınevi.2013 sf:29)

Osmanlı Devleti mecburen borç alma yolunu tercih etmiştir. Devlete borç verecek ülkede mali bir kesim olmadığı için borçlanma dış sermaye ile olmaktadır. İç sermaye olarak kabul edilen Galata Bankerleri ise dış sermayenin temsilcisi aracı kurumlar konumundaydı.

Genel kabul olarak borçlanma başlangıcı 1854 olarak kabul edilse de, Yalçın Doğan'ın “İMF Kıskaçında Türkiye” isimli çalışmasında, 1840 yılında devlet tahvili çıkarılarak İngiliz bir bankaya satıldığı belirtilmiş ilk borçlanmanın 1840 olduğu iddia edilmiştir. Düyunu Umumiye/Genel Borçlar İdaresi kuruluncaya kadarki borçlanmalara kısaca bakarsak;

1854 Borçlanması, Kırım savaşı harcamaları için Sultan Abdülmecit tarafından 5 milyon İngiliz lirası borçlanma için irade çıkarılmış ve 24 Ağustos 1854 yılında 33 yıl ödeme süreli % 6 faizli borç sözleşmesi yapılmıştır. Karşılık olarak Mısır vergileri gösterilmiştir.

1855 Borçlanması, Kırım savaşının devam etmesi üzerine alınan borç yetmeyince tekrar İngiltere ve Fransa ile borç sözleşmesi yapılmıştır. Yine 5 milyon İngiliz lirası alınan kredinin faizi % 4 dür. Karşılık olarak Mısır vergilerinin kalan miktarı ile İzmir ve Suriye gümrük vergileri gösterilmiştir.

1858 Borçlanması, 5 milyon İngiliz lirası olarak yapılan bu borçlanmanın da amacı, Kırım savaşı sonrası Osmanlı kağıt parasının/kaimesinin aşırı değer kaybı üzerine piyasadan bu kaimlerin çekilmesi amacıyla. 3,5 milyon kaimenin tedavülde çekildiği sonucuna varılmışsa da kolay taklit edildiği için tedavülde ne kadar kaimenin bulunduğu bilinmemektedir.

1860 Borçlanması, gelir gider dengesizliği ve Osmanlının borçlarını ödeyemez durumda olması nedeniyle yeni borç bulma girişimi sonucu, başkasından borç bulamayınca Mire isimli Fransız banker ile yapılan borçlanmadır. Güvenilmez bir banker olan Mire batınca, borçlanma yarım kalmış ortaya çıkan sorun İngiltere ve Fransa devleti ile çözüme kavuşturulmuştur.

1862 Borçlanması, yapılamayan Mire borçlanması ve Suriye'de ortaya çıkan karışıklıklar üzerine, Londra'da İngiliz Devaux şirketi ile 200 milyon franklık bir borçlanmadır. % 6 faiz ile ve

23 yıl geri ödemeli olarak yapılmıştır. Karşılık olarak tütün, tuz, damga resmi ve temettü gelirleri vergisi gösterilmiştir.

1863 Borçlanması, Galata bankerlerine olan kısa vadeli borcun ödenmesi amacıyla % 6 faizli ve 23 yıl geri ödemeli olarak 200 milyon frank olarak gerçekleşmiştir. Karşılık olarak illerin gümrük vergileri, Bursa ve Edirne ilinin ipek öşür vergisi, Midilli, Karesi, İzmir zeytinyağları öşür vergisi, tütün öşür vergisi ve tuz resmi gösterilmiştir.

1865 Borçlanması, kamu gereksinimleri için yapılan bir borçlanma olmayıp, vadesi gelen dış borçlar için yapılan borçlanmadır. Yani Osmanlı devleti borcunu ödemek için borç almaktadır. Fransız şirketleri ile % 6 faizli ve 150 milyon franklık bir borçlanmadır. Ergani Bakır madeni gelirleri ve koyun/Ağnam resmi karşılık olarak gösterilmiştir.

1865 Borçların değiştirilmesi (1. Tertip), önceden alınan iç borçlar, yeni faizli (%5) olarak yeni tahvillerle değiştirilmiştir. Böylece vadesi gelen borçlar ertelenmiş bir nevi yeni borç alınmıştır. İçte olumlu yaklaşılan bu yeni tahviller özellikle Fransa'da ilgi görmemiştir. Bunun üzerine değeri düşmüş ve Osmanlı devleti yine zarara uğramıştır. Şöyle ki, borçlanılan toplam miktar 40 milyon Osmanlı altın lirası olurken, ele geçen para 20 milyon Osmanlı altın lirasıdır.

1869 Borçlanması, Abdülaziz'in Paris gezisi sonrası oluşan olumlu hava nedeniyle Fransız bankası ile yapılmıştır. 300 milyon franklık bu borçlanma 33 yıl geri ödemeleri ve % 6 faizli idi. Karşılık olarak Suriye dışında İç Anadolu ve Karadeniz illerinin aşar vergileri gösterilmiştir.

1870 Borçlanması, Bu borçlanma Rumeli Demiryolu yapılması ve 90 yıl boyunca Yahudi Avusturyalı Baron Hirsch'e imtiyaz olarak verilmek üzere yapılmış bir borçlanmadır. Osmanlı devleti yine 34 milyon Osmanlı altını borçlanırken eline geçen para 11 milyon Osmanlı altını civarındadır.

1871 Borçlanması, Alman Fransız savaşı nedeniyle piyasalarda oluşan krizin Osmanlı Devletine yansımaları üzerine yapılmak zorunda kalınmıştır. İngiliz bankası ile yapılan bu borçlanma 5 milyon 700 bin İngiliz lirasıdır. Osmanlı altını olarak 6 milyon 270 bin Osmanlı altını ediyordu. Osmanlı devletinin eline geçen para ise, 4 milyon 577 bin Osmanlı altını olmuştur. % 6 faizli bu borçlanmanın karşılığı ise Mısır'ın serbest kalan vergileridir.

1872 Borçlanması, bütçe açıklarının kapatılması ve vadesi gelen borçların ödenmesi için yapılmış % 9 gibi büyük bir faiz kabul edilmiştir. Bu sözleşme ile borçlanılan miktar 12 milyon 238 Osmanlı altını iken, ele geçen para miktarı ise 10 milyon 403 bin Osmanlı altınıdır. Karşılık olarak da, Selanik ve Trakya bölgesindeki illerin gelirleri gösterilmiştir.

1873 Borçların değiştirilmesi (2. Tertip) Bu yıllarda İstanbul'da pek çok kredi kurumu oluşmuştu. Bu kredi kurumlarının amacı, Osmanlı Devletini borçlandırmak ve bu sayede para kazanmak idi. Bu talep fazlalığı borsanın hareketlenmesi ve yükselmesine yol açtığından Osmanlı Devleti borsanın yükselmesinden yararlanmak için Borçların değiştirilmesi yoluna gitti. Böylece Genel Borçlar Büyük Defterine, 22.252.400 lira tutarında 2. Tertip genel borç kaydedilerek, 1876, 1877, 1878 yıllarında ödenmesi gereken orta vadeli hazine tahvillerinin uzun vadeli 1873 genel tahvilleri ile değiştirilmesi hükme bağlandı. Yeni borçlanmanın faiz oranı % 9 olarak kabul edilmiştir.

1873 Borçlanması, Osmanlı ile Credit General ve Credit Mobilier şirketleri arasında 694.444.500 Franklık bir borçlanma sözleşmesidir. Bu anlaşmaya göre Osmanlı Devleti 30 milyon 555 bin Osmanlı altını borçlanıyor, eline 16 milyon 500 bin Osmanlı altını geçiyordu. Faiz oranı % 6 olan bu anlaşmaya karşılık olarak Ankara, Tuna illeri öşür vergisi ile Anadolu koyun/ağnam resmi hasılatı gösteriliyordu. Osmanlıdaki mali kriz, Anadolu'yu çok ciddi oranda etkilemiş, köy ve kasabalarda açlık tehlikesi baş göstermiştir.

1874 Genel Borçları (3. Tertip). 1873 borçlanması başarısızlıkla sonuçlanınca, dış borçların kupon bedelleri ödenemez duruma gelmiştir. Yabancı bankalar, kendilerinde bulunan Osmanlı devletinin menkul değerlerine haciz koydular. Bu arada Osmanlı bankasına yeni ayrıcalıklar tanındı ve bankaya Osmanlı devletinin hazine işlerini yapma görevi verildi. Osmanlı Bankası da Osmanlı hükümetine 1 milyar franklık borçlanma sözleşmesi yapmış, karşılık olarak da devletin genel geliri gösterilmiştir. O yüzden bu anlaşmaya "Genel Borçlar" adı verilmiştir. Bu borçlanma Osmanlı devletinin iflas etmesinden yani aciz duruma düşmesinden önce yapılan son borçlanmadır.

Osmanlı Devleti, 20 yıl içinde 15 dış borçlanma yapmış, eline geçen 127 milyon altın lira olmasına karşın 239 milyon altın lira

borçlanmıştı. 1874 yılı sonuna gelince bütçe gelirinin üstünde yıllık borç ödemesi söz konusuydu ve bu da olanak dahilinde değildi.

13 Haziran 1878 yılında Berlin’de Avrupa Devletleri tarafından toplanan konferansta Osmanlı Devleti masa üzerine yatırıldı. Yapılan ameliyat sonrası, Osmanlı Devletinin mali kontrolünün uluslararası bir komisyona devredilmesi karara bağlandı. Sadrazam Mahmut Nedim Paşa’nın Ramazan Kararnamesi ile 1875 yılında başlayan, Avrupa devletlerinin Osmanlı Devletinin ekonomisine müdahalesi tamamen kontrolün Avrupa Devletlerine geçmesi ile sonuçlanmıştı. Böylece Muharrem Kararnamesi 1881 yılında ilan edilmek zorunda kaldı. Yukarıda Muharrem Kararnamesinden söz ettiğim için tekrar etmeyeceğim.

Düyunu Umumiye kurulmasından sonra da borçlanmalara devam edilmiştir. İttihatçıların ünlü Maliye Nazırı Cavit Bey, onur kırıcı olmasına karşın, Düyunu Umumiye ile Avrupa’dan kredi bulunması, devletin gelirlerinin düzenli toplanması, kamu harcamalarındaki düzensizlik ve israfın önlenmesi açısından önemli düzenlemelerin yapıldığını belirtmektedir. *(Bu açıklama benim aklıma Kemal Derviş’i getirmektedir. A. Hür)*

Fransa’nın başını çektiği Bağlaşıklar, Osmanlıdan ayrılan diğer devletlere borç olarak taksim edilen ve yapılan indirimler sonrası Türkiye’nin ödemek zorunda kaldığı yaklaşık 90 milyon lira için, altın ya da İngiliz lirası ile ödeme yapılmasını dayatıp, borcun yaklaşık 600 milyon liraya çıkması için uğraşıyorlardı.

Bu arada Konferansın ilk bölümünün kesintiye uğradığı 4 Şubat ve 5 Şubat günü, Fransız delege Montanya’nın İsmet Paşaya sunduğu ve “Montanya” formülü denilen ve o zaman için Bağlaşıkların kabul ettiği pek çok konu, şimdi tekrar tartışma zeminine çekilmeye başlamıştı.

Sir Horace Rumbold, 4 Mayıs 1923 günü yapılan toplantıyı şu sözlerle açtı: *“Önceki konferansta adli usul hakkında yapılan en son görüşme Beau Rivage Otelinde Lord Curzon’un dairesinde gerçekleşmiştir. Ondan sonraki görüşmeler Bağlaşıkların ve özellikle İngiltere’nin bilgisi ve izni dışındadır. Bununla beraber bu toplantının sonunda dağıtılacak olan proje, notamızda belirttiğimiz gibi Türk projesiyle bizim projenin birbirine yaklaştırması ile gerçekleştirilmiştir. Ondan dolayı Türk heyetince de kabul edileceğini ummaktayız.”*

İsmet Paşa söz alarak; *“Başkan Beyefendinin, Türk projesi dedikleri, Bağlaşıklarla aramızda ve herkesin kabulü ile oluşmuş olan “Montanya Formülü” denilen projedir ki, bu bize teklif edilmiş ve bizce de kabul edilmiştir.”* Dedi. Sir Horace Rumbold bunu kabul etmeyerek, 4 Şubattan sonra yapılan görüşmelerin konferansın içinde yapılan görüşmeler olmadığını dile getirdi. Mösyö Montanya’da söz alarak, o zaman için derhal barış yapılması adına bazı tekliflerde bulunduğunu, Türk tarafının önce bu teklifi ret ettiğini sonra ise kabul ettiğini ancak, konferans dağıldığı için bu kabulün hukuki olarak bir anlam ifade etmediğini söyledi. Tartışma genel af ile devam etti. Toplantı sonrası Bağlaşıkların dağıttığı proje yeni Kapitülasyonlar demek olduğu için Türkiye açısından kabul edilemez idi.

Ertesi gün İsmet Paşa’nın yanına gelen Fransız delegesi Montanya’ya İsmet Paşa son sözünü söyledi: *“Bir kere kabul edilmiş, ta-karrür etmiş olan bir meseleyi yeniden müzakere edemem. Bu hususta kararım katidir. Benim için başka türlü harekete imkân yoktur. Bu adli usul meselesinde memleketim çok hassastır. Hiçbir ad ve şekil altında kapitülasyon kabul edemeyiz. Kazâ/Yargı hakkımızı asla feda edemeyiz. Esasen sizin bulduğunuz şekli kabul etmekle büyük fedakârlığı yapmış bulunuyoruz. Fakat daha fazlasını istemeyin.”*(Lozan Konferansı ve İsmet İnönü. Ali Naci Karacan. Bilgi yayınevi. Temmuz 1993. Sf:277)

Bu arada Uzmanlar Komisyonu pek çok küçük uyuşmazlığı ortadan kaldıracak formülleri bulmuştu. Büyük sorunlar ise duruyordu.

Çoğu Fransız olan yabancı şirketler, savaş sırasında uğradıkları zararları tazmin etmek ve sahip oldukları ayrıcalıkları yeni koşullara uydurmak için İstanbul’a gitmişler ve Türk yetkililer ile görüşmeye başlamışlardı. Ancak Ankara’ya gitmek ve Hükümet yetkilileri ile görüşmek istemiyorlar, Ankara Hükümetinin İstanbul’a gelmesini istemek gibi garip bir davranış içine giriyorlardı. Bir anlaşma sağlanamaması, Lozan Konferansının uzaması demektir.

Yine Hasan Bey, mali danışman Şefik Beyle birlikte Paris’e giderek alacaklıların sendikasıyla görüşmeler yaptı. Amaç Düyunu Umumiye kuponlarının Fransız Frankıyla ödeneceğinin alacaklılara kabul ettirilmesi idi. Türk ekonomik heyeti Paris’ten olumlu döndü. Alacaklıların tam ve kesin bir taahhüt içinde olmamakla birlikte ödemelerin Fransız Frankıyla yapılmasına fazla bir itirazları görünmüyordu. Ancak gerekli incelemenin kısa süre içinde

yapılamayacağını dile getirerek, bu sorunun konferans sonrasına bırakılmasının daha uygun olacağını söylüyorlardı.

Yapılan görüşmeler sonrasında Birinci Komitenin alanına giren konularda anlaşma sağlanmış görünüyordu. Ama sorunlar bitmiyordu. Venizelos, herhangi bir tazminat ödemeyi kesin olarak kabul etmeyeceğini deklare ediyordu. Türk tarafı yeni bir teklif sundu. Bu teklife göre Yunan ordu ve memurlarının Anadolu'da yol açtıkları zarar ve ziyanın tazmini Türk ve Yunan hükümetleri arasında halledilmesi eğer halledilemezse, Yunanistan'ın ödeyeceği miktarın hakem aracılığıyla belirlenebileceği idi. Bağlaşıklar araya girerek, Yunanistan'ın tazminat olarak Karaağaç'ı vermesi konusunda bir ortak nokta bulmuşlardı. İsmet Paşa bu durumu Türk Hükümetine danışmadan kabul etti. İsmet Paşa'nın Başbakan Rauf Beyle arasının açılmasının önemli bir nedeni de bu konudur. Böylece, Yunanistan, Türkiye'ye herhangi bir tazminat ödemeyecek, Karaağaç Türkiye'ye verilecek ve savaş sırasında Yunanistan'ın ele geçirdiği Türk gemileri Türkiye'ye iade edilecekti. Aslında anlaşmada karşılıklı olarak ele geçirilen gemilerin iadesi söz konusuydu ama Türkiye'nin ele geçirdiği Yunan gemisi zaten yoktu.

Osmanlı zamanında Osmanlı kanun ve nizamnamelerine uygun olarak kurulmuş ve Osmanlı şirketi kabul edilen ama aslında yabancı sermaye ile oluşmuş şirketler konusu bir sorun olarak devam ediyordu. Bağlaşıkların temsilcileri bu şirketlerin Bağlaşıkların sermayesi ile oluşturulduğunu, Osmanlılık konusunun sadece isimlerinden ibaret olduğunu, bir kuruluş bile Türk sermayesinin bulunmadığını ve Türk hükümeti ile ayrıcalıklar konusunu görüştüklerini anlaşmaya varılırsa sorunun zaten çözülmüş olacağını, anlaşılamazsa bu durumun kabul edilemeyeceğini ve tazminat talep etme haklarının olduğunu söylüyorlardı.

Şirketlerin tazminat taleplerini ne şimdi ne de gelecekte taahhüt edemeyeceğini belirten İsmet Paşa; *"Onlar Osmanlı şirketleridir. Ankara'da Hükümetimizle görüşüyorlar. Eğer bu şirketleri yabancı kabul edersek, Bağlaşıkların zarar ve ziyan konusu çözüme kavuştuğu için bu şirketler herhangi bir şey talep edemezler. Eğer Türk kabul edersek o zamanda bu konu diğer Türk şirketleri gibi bizim kendi içimizde çözeceğimiz bir konudur"* diyerek çok güzel bir cevap vermiştir.

Lozan'da bu arada Türkiye ile Lehistan arasında ticari bir anlaşma da yapılmıştır.

Türk Mahkemelerinin kötü durumu, yargılama usullerindeki eksiklikler bazı konularda bir usulün olmaması gibi nedenlerle, Bağlaşıklar adli usul konusunda ısrarcı oluyorlar, Türk tarafı da kaza/yargı yetkisinin Türkiye Devletinde olduğundan yola çıkarak, bu durumun adli kapitülasyon olduğunu ve kabul edilemez olduğunu söylüyordu.

Burada mahkemelerin hukuka uygun olmaması üzerine, özellikle Türkiye’de ticaret yapanların serbest ticaret yapabilmesi, kişi hak ve güvenliği açısından yargı reformu ile mahkemelerin hukuka uygun hale gelmesi talebi vardır. Örneğin Cumhuriyetin ilk ABD büyükelçisi olan John Grew anılarında, Lozan’da özellikle İngiliz delege Bristol’un, Türk mahkemelerinin şu eksikliklerinden söz ettiğini belirtmektedir.

“1) Seçiliş yolları ve çok düşük ücretlerinden ötürü yargıçlara güvenilmemesi.

2) Medeni, ticari ve ceza kanunlarının yeniden düzenlenmesi, bu kanunlardan şeriat hukukuna ilişkin izlerin atılması gereği,

3) Duruşmaların uygun şekilde yönetimi, tanık çağırılması ve kanıt toplanması hakkındaki usul kanunlarının bulunmayışı.

4) İkametgâha saldırıyı önleyici kanunların yapılması gereği.

5) Yeni ceza evlerine ve yönetmeliklerine olan gereksinme.”(Atatürk ve İnönü. John Grew. Cumhuriyet gazetesi yayını. Şubat 2000. Sf: 40)

İsmet İnönü ise bu konularda reform yapmaya ihtiyaç olmadığını, yabancı tacirlerin bu durumu abarttığını, isterlerse Türkiye ile rahat ve güvenlik içinde ticaret yapabileceklerini iddia etmiştir. İnönü’ye sunulan olumsuz örnekler üzerine susmuş ve hukukçu uzmanların itilaf devletleri dışından olmak koşuluyla Türkiye’ye gelmesini ve yapılacak reformlarda yardımcı olmalarını kabul etmiştir. İsmet Paşa anılarında Hollanda ve İspanya’dan hukukçu uzmanların geldiğini ancak yapılan adli reformlarda çok fazla yararlarının olmadığını söylemektedir.

Bu arada İstanbul’un işgal güçlerince boşaltılması da sürünce mede bırakılmaya çalışılıyordu. Sonuç olarak Bağlaşıklar, ekonomik konularda bir anlaşma sağlanmadan İstanbul’u adeta lehin olarak tutuyorlardı.

Anlaşmanın sağlanması ve imzalanması:

İsmet İnönü'nün anılarında belirttiği gibi adli usul konusu uzun tartışmalar sonrası uzlaşmıştır. *“Biz, hukukçu ve iktisatçı olmayan vatandaşlar, kapitülasyon belası denilince memleketin yüzyıllardan beri mahkûm edilmiş olduğu mali ve iktisadi kısıtlamaları anlar ve bunları kaldırmanın çok güç olacağını, adalet sahasındaki kapitülasyonların kaldırılmasının daha kolay olacağını zannederdik. Gençliğimden beri kapitülasyonların yalnız iktisadi hükümlerinden dolayı elimiz kolumuz bağlı bilirdik. İşin içine girdikten sonra anladım ki, asıl ehemmiyet verdikleri, kapitülasyonun adli kısmıdır. Nitekim mali ve ticari hükümlerden dolayı fazla güçlük çıkarmaksızın kapitülasyonların kalkmasını kabul ettiler. Ama adli kısım üzerinde sonuna kadar direndiler.”*(Hatıralar. İsmet İnönü. Bilgi yayınevi. Ekim 2009. Sf:400)

Adli Usul Konusunda kabul edilen metin bu günün Türkçesi ile şöyledir:

“Türk delegasyonu TBMM hükümetini mahkemeleri huzurunda yabancılara tam bir adaletin dağıtılmasını içeren güvenciyi vermeye ve buna egemenliğini bütünüyle kullanarak, hiçbir yabancı müdahalesi olmadan kullanmaya yetkili ve iktidar olduğunu bildirmek fırsatını yakalamıştır. Bununla beraber BMM hükümeti uygar ve ahlaki ilerlemelerin haklı göstereceği yeniliklerin oluşturulması için tabkikat ve tetkikat icra ettirmeye hazırır. Bu açıklamaya dayanarak Türk delegasyonu aşağıdaki açıklamayı yaparlar;

-Türk hükümeti beş seneden az olmamak üzere uygun göreceği bir süre için 1914-1918 savaşına katılmamış devletler yurttaşlarından ve Lahay'deki uluslararası Adalet Mahkemesi tarafından oluşturulmuş olan listedeki hukukçular arasından seçilecek Avrupalı hukuk müşavirlerini/ danışmanlarını gecikmeden hizmetine almak istemektedir. Bu hukuk danışmanları Türk memuru olacaklar ve adliyeye bağlı bulunacaklardır.

-Bu hukuk danışmanlarının bazıısı İstanbul'da bazıısı İzmir'de bulunacaktır. Bakanlıkta adli reform komisyonlarının çalışmalarına katılacaklar ve Adliye çalışanlarının (hâkim, savcı, katip vb) görevlerine karışmamak şartıyla Ticaret, Hukuk ve Ceza mahkemelerinin nasıl görev yaptıklarını takip, gerekli gördükleri raporları Adalet Bakanlığına vermeye, gerek cezaların infazı gerekse yasaların uygulanması hakkındaki şikayetleri kabul edecekler ve Türk yasalarının doğru bir şekilde uygulanmasını sağlamak için Adalet bakanını bilgilendireceklerdir.

-Danışmanlar, İstanbul ve İzmir Yargı çevrelerinde tutuklama ve ev araması konularında da şikâyetler kabul edecekler ve bu uygulamalar yerine getirildikten sonra o yerdeki Savcılar tarafından geciktirilmeden haberdar edileceklerdir. Savcılar doğrudan danışmana tebligat yapacaklardır.

-Genel asayiş ihlal ve soruşturmanın gizliliği ve sağlıklı yürümesini zorlaştırmayacak hallerde yabancı şüpheliler kefaletle serbest bırakılacaklardır.

-Hukuki ve Ticari maddelerde tabkime başvuru yolu açıktır. İlk derece mahkemesinin kararları mahkeme başkanı Yargıcın onayı ile icra edilecek ve ilk derece mahkemesi başkanı genel güvenliğe aykırı olmadıkça onaylamaktan kaçınmayacaktır.

-Bu beyanname 5 sene geçerlidir.”

Görüşmeler olumlu şekilde devam ediyordu. İlk toplantılarda uzunca bir süre tartışılan Meriç nehrinin Talveg hattı, Türk tarafının istediği şekilde kabul edildi. Meis adasından vazgeçmiştik. İsmet Paşa dünya barışı adına bu fedakârlığı yaptığımızın bir kez daha altını çizdi. Yine dünya barışı için Adakale ile ilgili Türk tarafının ihtirazı kaydı geri çekildi. Trablusgarp'tan vazgeçildi. Türkiye'de görev yapacak hukuk danışmanlarının en az dört kişi olacağı belirtildi. Genel af ve 150 kişinin yurt dışına çıkması konusunda da anlaşma sağlandı. Konferansın sonuna yaklaşıyordu. Çözümlememiş Düyunu Umumiye kuponlarının hangi para ile ödeneceği konusu kalmıştı.

İsmet Paşa, son bir teklifte bulundu. Bu teklife göre; ya borçlarımızın faizlerinin hangi para ile ödeneceğinden hiç söz etme-

mek, ya sözleşmeleri ve Muharrem Kararnamesini kabul etmek ama İngiliz lirası ya da altın ile ödenmeyeceğini açıkça beyan etmek ya da borcumuzun ne kadar olduğunu net olarak belli olmasını istemektir. Emperyalistler kabul etmeyince, görüşmeler yine tıkanmış oldu.

Bağlaşıklar, şirketlerin Ankara hükümeti ile yaptıkları görüşmelerin olumlu devam etmesine karşın kısa sürede sona ermeyeceğini, konferansın uzun süre devam edemeyeceğini ve bunun için şu prensiplerin kabul edilmesini istiyorlardı.

-Şirketlere verilen eski ayrıcalıklar doğru ve geçerlidir.

-Bu ayrıcalıklar yeni duruma göre bir düzenlemeye tabi tutulabilir.

-Ayrıcalıklara sahip olanların savaş yüzünden uğradıkları zarar ve ziyanlar uygun şekilde giderilecektir.

-Şirketlerle Türk hükümeti arasında anlaşma sağlanamazsa, sorun hakeme gidilerek halledilecektir.

İsmet Paşa, konferansın başından bu yana söylediği sözleri tekrar etti ve *"Bu sorun tek kelime ile konferansın yetkisi dışındadır"* dedi.

Paris'teki borsacı simsarları ve sarrafların baskısı anlaşmayı zora sokarken, Fransız temsilci General Pelle'de sıkıntı içine düşmüştü. İngiliz ve İtalyanlar ile hemen hemen her konuda anlaşan Türkiye, Fransızların doymaz iştahı yüzünden konferansı olumlu sonuçlandıramıyordu. Fransız delegasyonunun içinde yer alan ve aynı zamanda Düyunu Umumiye'nin delegesi de olan Mösyö de Clauzieres, *"kuponlar yüzünden Türkler barıştan vazgeçmez"* diyerek, General Pelle'nin ısrar etmesini isteyenlerden biriydi. Bu kişi İstanbul'da özellikle "Tanin" gazetesinde çıkan ve İsmet Paşa ve ekibini eleştiren ve kuponlar konusunda ki yaklaşımı nedeniyle barışı istemeyen olarak Türk tarafını gösteren yayınlardan umutluydu. Bu da gösteriyor ki, içindeki hainler de, satılmış kalemler de boş durmuyorlardı.

Haziran ayının sonuna doğru Lozan'daki durum böyleydi. Bu arada Ankara'da çoğunluğu Fransız şirketleri ile olan görüşmeler olumlu gidiyor pek çok şirket ile anlaşmaya varılıyordu. İşin doğrusu Türkiye Batıya yanaşmak ve barışı sağlayıp, ülkenin temel ve büyük sorunlarına dönmek için tavizler vermek zorunda kalıyordu.

İngilizlerle Musul sorunu da özel görüşme de 9 ay içinde çözüme kavuşturulması olarak kabul edilmişti. İngilizlerin bir yıl

bile beklemeye tahammülü yoktu. Milletler Cemiyetinde kendi istedikleri kararı çıkaracaklarına emindiler ve nitekim öyle de oldu.

Portekiz ve Belçika'nın anlaşmaya dâhil olması da genel kabul gördü. Fransız baş delegesi General Pelle, Çekoslovakya'nın yabancılardan yerleşmesi hakkındaki sözleşmeden yararlanmasını istedi. Kısa bir tartışma sonrası İsmet Paşa bu teklifi de kabul etti.

Bunun yanında Bağlaşıkların Türkiye'den tazminat talepleri, İngiltere'yi sipariş edilen iki savaş gemisi için ödenen 6 milyon İngiliz lirası ve Almanya ile Avusturya'ya verilen 5 milyon altın lira değerindeki hazine bonosuna karşılık vazgeçilmişti. Bu durumda Türkiye açısından olumsuz bir uzlaşma olmuştur. Çünkü hukuksal sözleşme yerini emperyalistlerin ganimetçi yaklaşımına bırakmıştır. Başka bir deyişle hukuksal sözleşme ile hakkımız olan alacağımız, emperyalist talan ve zor kullanma ile elde edilmiş olan haksız bedel ile takas edilmiş ve ortadan kaldırılmıştır.

Bağlaşıklar hemen hemen her konuda anlaşma sağlanmasına karşın özellikle borçların faizleri ile ilgili para cinsinde anlaşmıyor ve yavaş hareket ediyorlardı. Bunun üzerine İsmet Paşa 2 Temmuz 1923 tarihinde konferans genel sekreterine bir nota vermek zorunda kaldı.

Türkiye ile Yunanistan arasında da hiçbir sorun kalmamıştı. Ama konferans sürüncemede kalmaya devam ediyordu. Bu arada İsmet İnönü ile Rauf (Orbay) Beyin anlaşmazlığa düştüğü konu da Yunanistan'ın tazminat ödemeyecek olmasıdır. Rauf Bey bu durumu kesin olarak ret ediyor ve eğer tazminat karşılığında toprak verilecek ise, Türkiye'nin 1913 yılı sınırının kabul edilmesini istiyordu. Rauf Bey bu da olmaz ise, Yunan şirketlerinin taşınmazlarının talep edilmesini istiyordu. Oysa İsmet İnönü Ankara Hükümetinin onayını almadan 26 Mayıs 1923 tarihinde yapılan ikinci komisyon toplantısında anlaşmaya varmış, küçük Karaağaç istasyonu karşılığında tazminattan vazgeçmişti. Bu yüzden sınırlenen İsmet Paşa, ağır sözlerle Rauf Beyi suçlamaya ve Mustafa Kemal'e şikâyet etmeye başladı. Mustafa Kemal Paşa, İsmet İnönü'yü suçlamaları nedeniyle haksız bulsa da, bir an önce barış yapılmasını istiyordu. Rauf Bey ve hükümeti daha fazla dayanamadı ve bu durumu kabul etmek zorunda kaldı.

İsmet Paşanın notasına 3 Temmuzda cevap veren bağlaşıklar, konferansın uzamasının nedeni olarak İsmet Paşanın ısrarcı davranışı olarak gösteriyor, kibarca Türk tarafını suçluyorlardı. İsmet Paşa derhal bu notaya karşılık ikinci notayı Bağlaşıklara ulaştırdı. Böylece Bağlaşıkların Konferansı sürüncemede bırakacak her-

hangi bir kozları kalmamıştı. 7 Temmuzda Türk tarafı özel konferansa çağrıldı. Çözümeyen üç sorun vardı ve hepsi bu toplantıda tartışılacaktı. Bu üç sorun, Kuponların faizlerinin hangi parayla ödeneceği, şirketlerin ayrıcalık talepleri ve İstanbul'un ve çevresinin işgal güçlerinden tahliye edilmesi idi.

Konferansın dışında bekleyen gazeteciler uzun süre beklemek zorunda kaldılar. Sonunda toplantıdan ilk çıkan İsmet Paşa oldu. Çevresine saran gazetecilere gülümseyerek, *"Kabul ettiler, İtilaf ettik. Sulh olmuştur. Gece 11 de toplanarak teferruatını tespit edeceğiz"* dedi.

Bağlaşıklar, ayrıntıları konuşurken tekrar maraza çıkarmak-ta sakınca görmemişler ve barış yapıldı derken tekrar olumsuz bir havanın ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Bağlaşıklar Boğazlar sözleşmesi yürürlüğe girinceye kadar Türk karasularında İngiltere, Fransa ve İtalya adına ikişer savaş gemisinin kalması gerektiğinde ısrar ediyorlardı. Ayrıca şirketlerin ayrıcalık talebi ve müktesep/kazanılmış hak talepleri doğru değildi.

16 Temmuz Pazartesi sabahı yapılan toplantı sonrası pürüzler halledilmiş ve anlaşma tam olarak sağlanmıştır. Bağlaşıkların kara ve deniz kuvvetleri İstanbul ve Boğazları, antlaşma TBMM tarafından onaylandıktan 6 hafta içinde boşaltacaklardı. Kuponlar konusu ve Turkish Petroleum şirketi sorunu antlaşma dışına bırakılmıştı. Armstrong Wickers ve Regie General şirketlerine taviz verilmişti. Ancak bu tavizle ilgili anlaşmazlık çıkarsa oluşan zarar Türk Devleti tarafından ödenecekti. 5 yıl boyunca yabancı şirketlerle rekabet serbestliği kabul edilmişti.

Böylece eski Türkiye(Osmanlı Devleti) ortadan kalkmış ve yeni Türkiye Devleti dünya kamuoyu tarafından kabul edilmiştir.

24 Temmuz 1923 günü saat üçü dokuz gece İsmet İnönü, Türkiye Devletinin baş delegesi olarak Lozan Antlaşmasını Mustafa Kemal Atatürk'ün kendisine gönderdiği altın kalemle imzaladı.

İmzalar atıldıktan sonra İsviçre Konfederasyon başkanı kapanış konuşmasını yaptı. Önemli olduğu için bugünün Türkçesi ile aktarıyorum:

"Beyefendiler,

Aylarca süren çalışmalardan sonra Lozan Konferansının amacına ulaştığı ve barışın sağlandığı hakkındaki sevinçli haber, birkaç gün önce dünyaya ilan edildi. O kadar zamandan beri beklenen bu olaya resmi bir şekil vermek ve oluşan anlaşmaları imza etmek için yeniden toplandık.

Konferans, tartışma yeri olarak memleketimizi seçti ve nasıl açılış törenine İsviçre Federasyon Meclisini davet etti ise bugün de mutlu bitiş celsesine

de davet etme lutfunda bulundu. Daba dün özel dostane bir mektup, size sunmak şerefine nail olduğumuz konukseverlikten dolayı teşekkürlerini bize bildiriyordu. Oysaki İsviçre'ye verdiğiniz şereften dolayı bütün kalbimizle teşekkür etmek asıl bize düşer. Bu nedenle ulusların kucağında yaşayan ülkemizin görevine tamıyla uyan bir bizmete katılmak ve İsviçre adını bir daha barış ve dostluk emrine sunma fırsatını bize verdiniz. Ortaya çıkan anlaşmayı ilk olarak selamlamak ve sizleri bundan dolayı tebrik etmekten onur duyuyoruz. Konferansın yenmek zorunda kaldığı zorluklar çok büyüktü. Fakat hepimiz için çok şükür ki konferansa katılanların fazilet ve kemali üstün geldi. Ve kendilerine sunulan görevi iyi sonuca ulaştırmak kararlılıkları bu zorluklardan daha üstün göründü ve bu suretle gerçekleşti.

Genel çıkarlar adına kabul ettiğiniz fedakârlıklar hiç şüphesiz çok ağırdı. Fakat elde edilen sonuç buna değerdı. Bu fedakârlıklar çarpışmaların/ anlaşmazlıkların kesin bitişinin ve barışın oluşmasının göstergesidir. Yalnız doğrudan ilgisi bulunan uluslar değil, bütün dünya bundan dolayı size minnettardır.

Biz İsviçreliler, ırk, dil, din farklarının ne kadar tehlikeli olduğunu tecrübe ile biliyoruz. Tarihimizde bu ayrılıklar devletimizin varlığını birçok defalar tehlikeye düşürdü. Fakat yine biliyoruz ki bütün bu farklara karşın barış ve insanlık dairesinde yaşamak ve bu yaşamda bir ilerleme ve gelişme kaynağı bulmak da mümkündür.

Barışın sözleşmesine katılan uluslara bu dersin tekrarını gelecekte de görmelerini bütün gönlimizle dileriz. Silahların çarpışması insanlar için çok büyük ıstıraplar doğurur, oysaki düşüncelerin çarpışmasından ancak gerçek oluşur.

Yeryüzündeki hiçbir ulus, haklarından yoksun bırakılamaz, insanlığın iyiliğine katılma görevinden de kurtulamadığı gibi. Yakın Doğu Uluslarına karşı, uygarlığın gelişmesindeki önemli paylarından dolayı borçlu olduğumuz şükranı tarih bize öğretiyor. Bu uluslar bugün uzun zamandır devam eden kahramanca mücadelelerden sonra silahlarını bırakıyorlar. İsteriz ki yaralarını sardıktan ve barış yolunda çalışmalarına başladıktan sonra vaktiyle insanlık adına bol bol dağıttıkları bütün iyiliklerden tekrar faydalanırsın. Aralarında rekabet devam edebilir. Fakat rekabet barış ve çalışma dünyası içinde devam eder.

En şiddetli isteğimiz bu gelişime aittir. Özellikle delegeleri bugün barış imza eden uluslara aittir. Allah isterse bu gelişme ve mutluluk bütün dünyayı kapsar ve hepimizi sıkı baskıdan bizleri kurtarır.

Lozan Konferansını bu sözlerimle kapıyorum. Dilerim ki bugün, uluslar için daimi bir kurtuluş ve mutluluk kaynağı olsun.”

Lozan Antlaşmasının TBMM’de onaylanması

Lozan anlaşması 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalandı. Bu arada Türkiye Büyük Millet Meclisi seçime gitmiş ve milletvekilleri yenilenmişti. Birinci Mecliste ikinci gruba ait milletvekilleri seçilememişti. Daha doğrusu Gümüşhane bağımsız milletvekili Zeki Kadirbeyoğlu dışında seçilenlerin hepsi Mustafa Kemal Paşa’nın gösterdiği adaylardan seçilmişti. Buna karşın Lozan antlaşması Mecliste üç gün boyunca (21-22-23 Ağustos 1923) hararetli tartışmalara neden oldu ve Lozan antlaşmasının onayı için çıkarılan yasa 227 milletvekilinden 213’ü tarafından kabul edilirken 14 milletvekili de ret oyu verdi.

Mersin milletvekili Niyazi (Ramazanoğlu) Bey ret oyu verme gerekçesi olarak, İskenderun ile Antakya’nın ve Halep ile Rakka’nın nüfusunun ezici çoğunluğunun Türkmen olduğunu ancak Misakımilli sınırları dışında bırakılıp, Fransa’nın egemenliğine terk edilmesinin doğru olmadığını dile getirmiş ve Lozan anlaşmasını eleştirmiştir. Niyazi Bey konuşmasında *“Bir aile bir kabile ikiye bölünmüştür”* der.

Bursa milletvekili Necati Bey, Boğazlar konusunun çözüme bağlanmadığını dile getiriyor ve Batı Trakya’nın Türkiye’ye dâhil edilmemesini eleştiriyordu. Yine Musul konusunda da diğer pek çok milletvekili gibi Lozan Antlaşmasını eleştirmiştir.

Ret oyu verenlerden, Hüseyin Vasıf (Çınar) Bey, Faik Öztarak, Şükrü Kaya, Yahya Kemal(Beyatlı), Hamdullah Suphi beyler, Yunanistan'ın tazminat ödememesini kabul etmediklerini dile getirdiler. Bir başka konuda İstanbul Rum Patrikhanesine tanınan ayrıcalıktı. İstanbul'da kalması eleştirilmekteydi.

Eleştirilere cevap vermek için kürsüye gelen İsmet Paşa özetle, Lozan'da uzlaşmayı tercih ettiklerini aksi durumda savaşa devam etmek zorunda kalacaklarını ve bu durumun büyük zararlara yol açacağını anlatmaya çalışmıştır. Trakya, İstanbul ve Boğazlar çevresinin kan dökülmeden kurtarıldığını özellikle belirten İsmet Paşa, Kapitülasyonların kaldırıldığını, borçların Osmanlıdan ayrılan devletlere taksim edildiğini ve ekonomik bir rahatlamaya gildiğini söyler.

Bu arada ret oyu veren milletvekilleri arasında Mustafa Kemal'in koruması olan Kılıç Ali ayrıca Şükrü (Kaya) Bey, Şair Yahya Kemal (Beyatlı) Bey gibi kişilerinde olması ilginçtir.

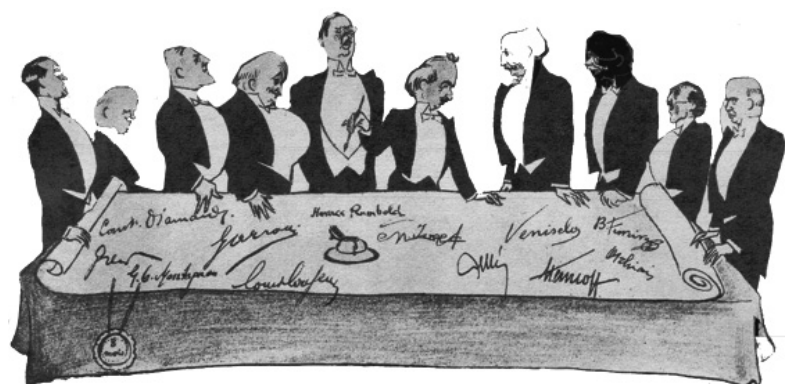
Antlaşmanın bir an önce TBMM'de onaylanmasının amacı, halen işgal altında olan İstanbul ve çevresinin işgalden kurtarılmasıdır. Nitekim 6 Ekim 1923 günü Şükrü Naili Paşa komutasındaki Türk askeri sevgi gösterileri arasında İstanbul'a girmiştir. 5 Ekim tarihinde İstanbul'dan ayrılan İngilizlerin Yüksek Komiser vekili Neville Henderson ise, Ankara hükümetinin İstanbul'daki temsilcisi Adnan Bey'e Musul konusundaki 9 aylık görüşme sürecinin başladığını bildirmeyi ihmal etmemiştir. İsmet İnönü'nün ve danışmanlarının acemiliği bu konuda da ortaya çıkmıştır. Musul konusundaki çözüm sürecinin başlamasını, Lozan Antlaşmasının TBMM tarafından onaylanması ve İstanbul'un İngiliz işgalinin bitmesi yerine Türkiye ve İngiltere Meclislerinden onaylanması şartı konmuş olsaydı, Lozan Antlaşmasının Bağlaşıklarca onaylanması bir yıl yakın süre sürüncemede kalmazdı.

Lozan antlaşması Yunanistan tarafından 25 Ağustos 1923 günü onaylanırken, Bağlaşıkler yaklaşık bir yıl boyunca parlamentolarında antlaşmayı onaylamayarak Türkiye Devletine baskı politikası uygulamışlardır. Bağlaşıklerin meclislerinde Lozan Antlaşmasını geç onaylamaları üzerine pek çok yorum yapılsa da, en mantıklı yorum yeni Türkiye Devletinin özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra, devam edip etmeyecekleri üzerindeki şüpheleridir. İngiliz Yüksek Komiser vekili Neville Henderson'un 14

Ağustos 1923 tarihinde Londra'ya gönderdiği raporda da bu durum açıklanmış ve mevcut Ankara hükümetinin devam etmesinin zor olduğu ve İngiliz taraftarı bir hükümetin işbaşına geleceği ümidini taşıdığını yazmakta sakınca görmemiştir. Hatta İngilizler bu duruma o kadar çok inanıyorlardır ki, Türkiye'ye Büyükelçi göndermemişlerdir. Bu durum dışişleri bakanı Lord Curzon'un dışişleri bakanlığından düşmesine kadar yani 1924 yılının Şubat ayına kadar devam etmiştir.

Lozan Antlaşmasının İngiltere'de onay sürecinin başlaması ancak İngiliz (Sosyal demokrat/Sosyalist) İşçi Partisinin iktidara gelmesi ile gerçekleşmiştir.

Lozan Antlaşması tüm devletler için 6 Ağustos 1924 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Lozan Antlaşması konusunda ki görüşler

Resmi tarihçi Ali Naci Karacan'a göre Lozan Antlaşması yeni Türkiye'nin ve İsmet Paşa başkanlığındaki Türk heyetinin tam bir başarısıydı. Ali Naci Karacan "Lozan Konferansı ve İsmet Paşa" isimli çalışmasını şöyle tamamlıyor:

"Trakya Yunanistan'ın olacaktı. İstanbul beynelmilel/uluslararası olacaktı. Batı Anadolu Yunan sömürgesi olacaktı. Doğu Anadolu Ermenistan olacaktı. Adana Fransız sömürgesi olacaktı. Antalya, İtalyan sömürgesi olacaktı. Ordumuz olmayacaktı, donanmamız olmayacaktı. Saray büyük küçük bütün devletlerin denetiminde ve Orta Anadolu'da bir iki vilayet bu sarayın çiftliği hükmünde kalacaktı. MalİYemiz, adliYemiz, naflımız, harbiYemiz, denizciliğimiz, kara sınırlarımız, Boğazlarımız doğrudan doğruya maarifimiz ve bütün diğer müesseselerimiz sarayın esir hükümetleri vasıtasıyla yabancı kontrolü altında bulunacaktı.

Türk milleti köle, yabancı ve Hristiyanlar Türk milletinin efendisi olacaktı. Nüfus bölgeleri coğrafi birliği, milli eğitimin kontrolü milli birliği imkânsız bırakacak, yabancıların bağışlanan imtiyazlar ekonomi ve ticaretle kazanç bakımını kaldırarak büyük şehirlerde ve sahillerde yaşayan Türkler dağıtılacak, öyle istiyorlardı ki ölmez Türk milleti ölecek, bu milletin ezeli devleti sona erecek, Akdeniz ve Marmara sularında bir daha Türk bayrağı görünmeyecekti. İstedikleri bu idi. "Sevres" Antlaşmasının anlamı budur.

O zaman bir tek erimiz, bir tek silahımız yoktu. Tek ümit ve kuvvetimiz şu idi; Türk milleti bu talibe layık değildir. Türk milleti için bu talib imkânsızdır. Neler olduğunu hepimiz biliyoruz. Kutsal ihtilal İzmir dağlarında Yunanlılara, Antep kapılarında Adana istila kuvvetlerine, doğu sınırında Ermenistan kuvvetlerine karşı koydu. Ermenistan'ı Adana istilasını, Yunanistan'ı yendik. Antalya istilası çekilip gitti. Gidenlere ne mutlu, çünkü canlarını kurtardılar. Kalanlar ise Anadolu topraklarının altında yatıyorlar. Bugün Batı Anadolu, Doğu Anadolu, Adana, Trakya, Antalya, Hatay, Boğazlar ve İstanbul bizimdir. Ordumuz vardır, donanmamız vardır. Saray yoktur. Maliyemiz, adliyemiz, nafiamız, harbiyemiz, denizciliğimiz serbesttir. Efendiyiz. Coğrafi birlik, milli birlik gerçekleşmiştir. Türkiye'de en imtiyazlı insan yine Türk'tür. Büyük küçük bizimle savaşan bütün devletler Türk milletinin iradesini onaylamışlardır. İstiklal Savaşının gayesi bu idi, Lozan Antlaşmasının anlamı budur.”(Lozan Konferansı ve İsmet İnönü. Ali Naci Karacan. Bilgi yayınevi. Temmuz 1993. Sf:431)

İllegal Türkiye Komünist Partisi de Lozan Antlaşmasını Türkiye açısından başarılı bulmuştur. Komintern belgelerinde yer alan 8 Ağustos 1923 tarihli S. Brike imzalı yazı da Lozan için şöyle deniyor;

“Lozan Konferansının sonucu, sadece Türkiye burjuvazisi için büyük bir zafer olmakla kalmamakta, aynı zamanda sosyal devrimin gelişmesi yönünde etkin kuvvetleri de güçlendirmektedir.

Lozan Antlaşması, sadece Sevr'in mekanik bir tasfiyesi anlamına gelmiyor. Bu antlaşma, Versay Antlaşması ile boyunduruk altına alınmış olan ve kurtuluş yolları arayan Avrupa ve Asya'nın geniş halk kitlelerindeki derinlemesine devrimci sarsıntıların da bir ifadesidir.” (Mustafa Suphi'nin Partisi. Mehmet İnanc Turan. Etki yayınları. Şubat 2013. Sf:59)

Lozan ABD gözlemcisi ve Türkiye'nin ilk ABD Büyükelçisi John Grew'e göre de Lozan bir başarıdır ve her şeye karşın İsmet İnönü Lozan'dan başarılı olarak ayrılan bir diplomattır.

“Basın haberlerinden hepimiz öğrenmiş bulunuyorsunuz ki İsmet Paşa Lozan'da büyük bir diplomatik zafer kazanmıştır. Bütün müttefik diplomatlarının sırtını yere getirmiştir. Bu olayı inkâr etmenin yararı yoktur. Bu tamamen doğrudur ve kolaylıkla açıklanması mümkündür. Belki bu, tarihte kazanılmış en büyük diplomatik zaferdir ve daha başlangıçta İsmet Paşa'nın bütün koşulları elinde bulundurmasıyla sağlanmıştır. Daba işe

başlarken elinde dört as vardı ve bunlar anlaşmayı sağlayan yararlı temeller oldu. Birincisi; arkasından zaferden yeni çıkmış bir ordu bulunuyordu ve bu Sevr anlaşması sırasındaki Türk ordusundan çok başkaydı. İkincisi; ordu çok iyi denebilecek bir durumda ve her an savaşa görmeye istekli bir halde idi. Üçüncüsü; büyük ülkelerden hiçbiri savaş istemiyor, İsmet Paşa'da bunu biliyordu. Dördüncüsü; Müttefikler diplomatik görüşmelerde bile sıkı ve birleşik bir cephe kuramıyorlardı. Daha çok çıkarlar elde etmeye çalışacak yerde, her devlet her şeyden önce kendi yanındakinden kışkırtılıyordu, hiçbiri genel ve ortak bir plan hazırlayıp bunu her güçlüğe göğüs gererek gerçekleştirmeye yanaşmıyordu.”(Atatürk ve İnönü. John Grew. Cumhuriyet gazetesi yayını. Şubat 2000. Sf: 55)

Başka bir ABD’li Büyükelçi Charles N. Sherrill’de Türkiye açısından Lozan’ın bir zafer olduğunu söylemektedir.

“Tarible yakından ilgilenenler unutmamalıdır ki, dünya savaşından sonra açık açık görüşmesi yapılan, yenilmiş olana zorla kabul ettirilemeyen tek antlaşma Lozan Antlaşmasıdır.”(Mustafa Kemal-2. Charles N. Sherrill. Cumhuriyet gazetesi yayını. Şubat 1999. Sf:36)

Yazar Arnold J. Toynbee’de Lozan’dan Türkiye’nin başarılı olarak çıktığını belirterek özellikle bazı maddelerin altını çiziyor.

“Antlaşmanın en önemli maddeleri de Türkiye’nin yeni sınırlarını tespit eden, Osmanlı borçlarının ödeme şeklini öngören, kapitülasyon ve karım sistemlerini kaldıran, azınlıkların korunması ve mübadelesini düzenleyen maddelerdir.”(Türkiye-2. Arnold J. Toynbee. Cumhuriyet gazetesi yayını. Ocak 2000. Sf:27)

Tarihçi Sevtap Demirci’de Lozan’ı başarı olarak kabul edenlerdendir. Sevtap Demirci’ye göre; Lozan Antlaşması, Yeni Türkiye’nin tapusu olmasının yanında, Birinci Dünya Savaşına son veren tüm antlaşmalar galip devletlerin mağlup devletlere diktesi olmasına karşın sadece Lozan’da dikte söz konusu olmayıp müzakere yolu ile anlaşma sağlanmıştır. Yaklaşık iki yüzyıldır devam eden “Şark/Doğu Sorununu” çözen Lozan Antlaşması halen yürürlükte olması nedeniyle de bir başarıdır.

Bunun yanında Lozan Antlaşmasının bir başarı olmadığını hatta bir hezimet olduğunu söyleyenler de vardır. Kadir Mısıroğlu gibi, bilimsellikten uzak lafazanları bir kenara bırakırsak eleştiri noktaları belli konularda yoğunlaşmaktadır.

Yeni Osmanlıcı yazar Mustafa Armağan, Lozan'ı konuşurken, Türkiye sınırları içindeki kısmı ile ilgilendiğimizi, diğer ülkelerde ki haklarımızı savunmadığımızı söylemektedir: *“Lozan’ın asıl tartışmamız gereken boyutu, Ortadoğu’nun paylaşılması ve sınırların yeniden çizilmesi karşısında aldığı uysal tavidir. Ancak can yakıcı gerçek feryatta; Lozan zaferiyle diğer Arap topraklarında olduğu gibi Filistin’de de Sevr’in bütün istekleri olduğu gibi kabul edilmiştir.”*(Küller Altında Yakın Tarih-3. Mustafa Armağan. Timaş yayınları. Eylül 2007. Sf:85)

Bu konuda Tarihçi Cemal Kutay’da aynı şeyleri söylemektedir: *“Lozan’da barış görüşmeleri gündemini karşımızdakiler hazırlamışlar ve bize eklemeler veya çıkarmalar için düşüncelerimizi sormuşlardı. Biz ki yükselme devrinde genişliği yirmi milyon sekiz yüz kırk bin kilometrekarelik bir cihan imparatorluğunun varisi idik, üç kıta üzerinde batmayan güneşimiz vardı, onlarla maddede manada kopmaz bağlarımız olması akıl, mantık ve tarih icabı idi. Gündeme bu hakikati değil de Misakımilli sınırlarımıza komşu olanlarla ilişkilerimizi aldık, sınırımız kalmamış olanları gündem dışı bıraktık. Ve bu görüş açısı içinde, bağrılarında maddede ve manada inkâr imkânsız, ele alınmaması akıl almaz hatalar birbirini kovaladı. Bağrılarında zamanın aşındıramadığı himmetlerimiz olan belde-lerdeki haklarımızı kendi tercihimizle sadece tarihin hükmüne bıraktık. Karşımızdakiler çirkin politika ustası idiler. Bize ihtisaslarının tipik bir örneğini gösterdiler. Ve adaletin de hakkı temsil eden kanunların da tasdikindeki varlığımız yok sayıldı”*(Dünya Türk’e Borcunu Öde. Cemal Kutay. Kurtiş Matbacılık. Ekim 2000. Sf:69)

İsmet İnönü ise, bu konuda zaten Misakı Millide karar alınıp, Arap topraklarındaki taleplerimizden vazgeçildiğini, Lozan’da Arap ülkelerin temsilcilerinin Türkiye aleyhine çalıştığını, hatta kendisi ile Arap temsilcilerin yaptığı toplantıda bunu dile getirdiğinde suçu birbirlerine attıklarını, hiçbir koşulda bu topraklarda mandacılığı kabul etmediklerini, bu topraklarda yaşayanların kendi kaderlerini kendilerinin tayin hakkının bulunduğunu dile getirdiklerini söylemektedir.

O günün koşullarında söylenenlerinde aksine, Birinci Dünya Savaşı’nda net olarak yaşanmış bir gerçeklik olarak, gönül bağının da kalmadığı belli olan Arap topraklarından hak talep etmenin mantıksız ve hayali olduğu açıktır. Bu bağlamda donanmamız olmadığı için adalar ve Kıbrıs konusunda da –pazarlık payı dışında- bir hak talep etmemiz gerçekçi bir talep olmayacaktır. Bunun

dışında bırakın Mısır'ı, Suriye konusunda bile masaya yumruğu-muzu vurmamız mümkün değildir. Bunun aksini söyleyenlerin uçuk fikirli ve bol keseden atanlar olduğu akli başında herkesin malumudur. Kuzey Irak ve Musul konusu bu noktada farklılık göstermektedir. Yukarıda bu konuda gerekli açıklamayı yaptığım için tekrarlamayacağım. Sadece Musul konusunda askeri danış-man Tevfik Bıyıklıoğlu'nun stratejik yanlışlığı, İsmet Paşa'nın diplomat olarak acemiliği, İngiltere'de yaşananların ne olduğu-nun tam bilinmemesi yani istihbarat eksikliği, en azından Süley-maniye ve çevresinin Türkiye'ye Lord Curzon tarafından verildiği halde kabul edilmemesine yol açtığını düşünüyorum. Musul ko-nusundaki bu çok büyük yanlışlığın, günümüzde dahi herkesin canını yakan "Kürt Sorununun" çözümsüzlüğünün de bir nedeni olarak görüyorum.

Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da Meclisin açılışının ertesi günü yani 24 Nisan 1920 Cumartesi günü gizli celsede Or-tadoğu politikası ile ilgili konuşması ve meclisin konuşmayı al-kışlarla desteklemesi o günkü bakış açısını net olarak bizlere ver-mektedir. Konuşma bugünün Türkçesi ile özet olarak şöyledir;

"Yabancıların en çok korktukları ve tedirgin oldukları İslamcılık po-litikasının açıkça deklere edilmesinden mümkün oldukça uzak durmaya çalıştık. Ancak Hristiyan politikasının saldırgan tutumuna karşı Müslü-man kesimler bize yardımcı olacağı normaldir. Bize yardımcı olacak güçler İslam âleminin güçleri olmuştur.

Araplar 1914 yılından bu yana Osmanlının bir parçası olmaktan rahatsızlık duyar ve bağımsız olmaya çalışırlardı. Bunu kendi güçleri ile başaramayacaklarını düşünüp düşmanlarla işbirliği yaptılar. İngilizlerin, Fransızların onların amaçlarını gerçekleştirmelerine yardımcı olacaklarını düşünüp onların eteklerine sarıldılar.

Dünya savaşının sonucunu gördükten sonra, Suriye'de İngiliz ve Fran-sızların aşağılayıcı yönetim biçimine hedef olduktan sonra, bu bölgedeki Müslümanlar çok büyük bir yenilgiye düştiklerini anladılar ve işlerinde bağımsız olmak fakat Osmanlı toplumun içinde olmak istediler. Sınırım Suriyeliler herhangi bir yabancı devlet ile ilişkilerin sonunda esaret olacağına inandılar. Bizim karşılık olarak söylediğimiz şudur; İslam Dünyasının maddi ve manevi olarak bağlaşıklık ve birleşik olmasını kuşkusuz memnun-lukla karşılarız. Bunun içindir ki bizim kendi sınırlarımız içinde bağımsız olduğumuz gibi Suriyeliler de sınırları içinde bağımsız olabilirler. Bizimle

de federatif ya da konfederatif biçimlerinden biri ile bağlantı kurabilirler/ kurabiliriz.

Irak’a gelince, Irak’ta İngilizlerin yaptıkları Müslüman halkın gönlinü fena kırmıştır. Biz Irak’la bağlantı kurmadan onlar bizimle bağlantı kurdular. Osmanlının bir parçası olmayı istediler. Fakat biz onlara Suriyelilere söylediklerimizi söyledik. Kendi içinizde kendi gücünüzle, kendi varlığınızla bağımsızlığınızı sağlamaya çalışın. Bizde bağımsızlığımızı sağlamaya çalışıyoruz. Sonra birleşmemiz için hiçbir engel kalmaz.”

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal, Misakımilli sınırları içinde ülkenin bağımsızlığını sağlamaya çalışıyor, Suriye ve Irak halkına da aynı şeyi öğütlüyor.

Tarihçi Yazar Müslüm Ulusoy’da “İhtilalcı Türkler” adlı kitabında İsmet Paşa heyetinin bazı konularda başarı sağlayamadığından söz etmektedir;

“Yeni Türk Devleti temsilcileri Lozan’a giderken son Osmanlı Mebuslar Meclisinin aldığı Misakı milli kararlarını kabul ettirmek ve gerçekleştirmekle görevliyidiler ama bazılarında başarı sağlayamamışlardı. Bunların en önemlileri:

1.Musul sorunu: İngilizler, Musul’un arazisinden ziyade petrollerine talip olmuş, görüşmeler sırasında Türk tarafı da petrollerde ısrar edince konunun çözümü Milletler Cemiyetine bırakılmıştı. Milletler Cemiyeti ise, Musul’u Irak’a teslim etmiş ve Türkiye’ye Musul petrollerinden yirmi beş sene müddetle yüzde on hisse vermişti.

2.Batı Trakya ve Ekalliyetler(azınlıklar) Sorunu: Sevr Antlaşması ile Türkiye toprakları işgal altına alındığında, Batı Trakya Türkleri bağımsızlık savaşı başlatmışlar ve başarılı olmuşlardı. Bunların mücadelesi dikate alınmadan Batı Trakya, Lozan’da feda edilmişti.

3.Batum sorunu: Misakı milliye göre, Batum’un geleceği, halkın oyuna müracaatla belirlenecekti. Batum, Birinci Dünya Harbi sonunda imzalanan Brest-Litovsk Antlaşmasıyla da Anavatana kavuşmuştu ama Moskova Antlaşmasıyla Ruslara bırakıldığı için, Lozan’da Batum’la ilgili bir girişim olmamıştı.

4.Kıbrıs ve 12 Adalar sorunu: İkinci Abdülhamit tarafından geçici olarak İngilizlere bırakılan Kıbrıs’ın Birinci Dünya Savaşının başlarında İngiltere tarafından tek taraflı olarak ilhak edilmesini Türkiye daha önceden tanımadığı halde 20 ve 21. Maddeler ile bu ilhak kabul edildi. 12

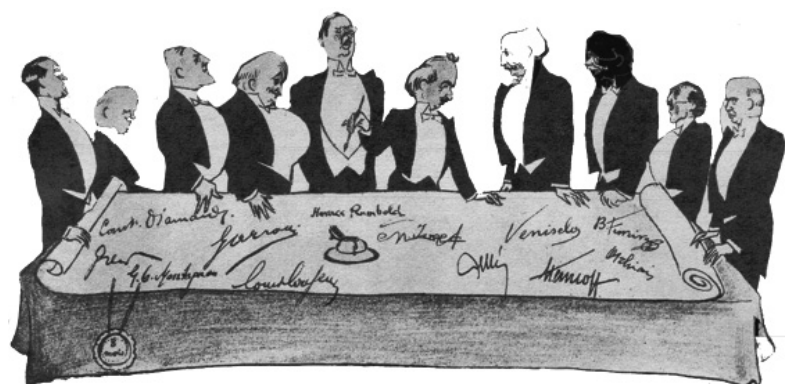
Adaların İtalyanlara terki de, benzer şekilde oldu.”(İhtilalci Türkler. Müslüm Ulusoy. Kamer yayınları. Ocak 2008. Sf: 482)

Lozan Antlaşmasına ret oyu veren milletvekillerinin eleştirilerini de yukarıda yazdığım için tekrarlamayacağım.

Lozan’da yeni Türkiye Devletinin liberal bir bakış açısına sahip olduğunun altı özenle çizilmiştir. Örnek olarak, Lozan’da gümrük resimlerinin 1913 düzeyinde 1929 Aralık ayına kadar tutulmasının kabul edilmesi de ekonomide liberal bir rüzgârın olmazsa olmaz şartını hazırlamıştı. (Lider Biyografilerindeki Türkiye: İsmet İnönü. Tefvîk Çavdar. Aykırı Tarih. Kasım 2001. Sf:59)

Yeri gelmiş iken, bir bilgi kirliliğini de ortadan kaldırmakta yarar vardır. Lozan Konferansına ABD, taraf olarak değil gözlemci olarak katılmıştır. Dolayısıyla Lozan antlaşmasında ABD’nin imzası yoktur. Bu yüzden Lozan anlaşması ABD Senatosunda onaylanmadı şeklinde ortaya çıkan iddialar asılsızdır. Bu iddiaların ortaya çıkış nedeni İsmet Paşa ile ABD temsilcisi Joseph Grew arasında 6 Ağustos 1923 tarihinde yapılan dostluk ve ticaret anlaşmasıdır. Bu anlaşma, ABD Senatosunca o yıllarda pek çok başka ülke ile yapılan anlaşmalar gibi ret edilmiştir. Altını çizerek belirtelim ki, bunun Lozan Antlaşması ile bir ilgisi bulunmamaktadır.

Yine 12 adalar konusu da alınan borçlar dışında Lozan’da ele alınmamıştır. Daha önce Balkan savaşlarından sonra İtalya’ya bırakılan 12 adaları Lozan’da tartışmak o günün koşullarında çok mümkün görülmemektedir. Neden tartışılmadı demek ise çok anlamlı değildir. Lozan’da sadece “Meis” adası tartışılmış ve sonra yapılan pazarlık sonrası İtalya’ya verilmiş ve bu talepten vazgeçilmiştir. Yapılan pazarlık ise, 1920 yılına kadar 12 adaların İtalya tarafından Osmanlı devletine vekâleten yönetildiği ve 1912 ile 1920 yılları arasında adalarla ilgili alınan borçların Yeni Türkiye Devleti tarafından ödenmesi talebidir. İtalyanlar bu taleplerinden “Meis” adasının kendilerine verilmesi karşılığında vazgeçmişlerdir. Trajikomik ama gerçek budur.

Yeni Türkiye Devleti ne istedi ne aldı:

Yeni Türkiye, Doğu Trakya için 1913 sınırı olan, Karadeniz'den Meriç dökümüne kadar olan Karaağaç-Mustafa Paşa köprüsü-Dimetoka-Simelin parçasını istedi. Ayrıca 24 Eylül 1922 notası ve Mudanya mütarekesi sonucu, doğu Trakya'yı, Edirne'de içinde olmak üzere, zaten vermeyi kabul ettiklerini söyleyerek, eski Edirne şehrinin Meriç nehrinin sol kıyısında olduğunu ve Edirne istasyonunun da Karaağaç mahallesi ile birlikte Türkiye'ye bırakılmasını istedi.

İsmet Paşa, Batı Trakya konusunda da referandum yolu ile kendi kaderlerini kendilerinin tespit etmesi gerektiğini söyleyerek Batı Trakya'nın bağımsızlığını savundu. Lozan Konferansı devam ederken, 30 Kasım 1922 tarihinde Yunan birliklerinin Doğu Trakya'dan çekilmeleri tamamlanmıştı. Lozan'da tartışma Karaağaç üzerine olmuştur. Karaağaç'ın yerleşim bölgesinin Türkiye'ye verilmesi konusunda bir sorun yoktur. Sorun, Bağlaşıklar Karaağaç İstasyonunu Yunanistan'a vermek istiyorlardı. Sonuçta, Yunan Ordusunun Anadolu'da yaptığı zarar ve ziyan tazminatı olarak Karaağaç, tren istasyonu ile birlikte Türkiye'ye bırakılmıştır. Batı Trakya konusunda Türk tezi kabul görmedi. Batı Trakya Yunanistan'da kaldı. İstanbul'daki Yunanlılar/Ortodoks Hristi-

yanlar ve Batı Trakya'daki Türkler/Müslümanlar mübadele dışında bırakıldı ve azınlık statüsü tanındı.

Türkiye küçük ve yakın adalarla birlikte İmroz, Bozcaada, Semadirek adasını Türkiye'ye verilmesini, diğer adaların askerden arındırılmasını, tarafsız ve özerk olmasını savunuyordu. Lozan anlaşmasında, Lozan öncesi anlaşmalar esas kabul edildi. Türkiye'ye sadece İmroz ve Bozcaada verildi. Yakın adaların silahsızlandırılması düşüncesi ise kabul edildi. 12 ada (zaten İtalyanlardaydı ve Lozan'da egemenlik konusu tartışılmadı) ve Türk karasularında olmasına karşın Meis adası İtalyanlara bırakılmıştır. İkinci Dünya savaşı sonrasında da savaş tazminatı ya da başka bir bakışa göre de savaş ödülü olarak Yunanistan'a verilmesi sağlanmıştır.

Adalar konusunda Türkiye'nin fedakârlık yapmak zorunda kalmasının ve direnmemesinin en önemli nedeni, deniz gücünün olmamasıdır. Hava ve deniz gücü olmayan sadece kara ordusu durumunda bulunan Türk ordusu, adalar dışında Boğazlar konusunda da, Trakya konusunda da, hatta Musul konusunda da fazla direnç gösterememiştir. Bağlaşıklarla savaşa girmesi durumunda dünyanın en büyük deniz ve hava gücüne sahip Bağlaşıklar karşısında zafer kazanılması pek mümkün görülmemektedir.

Lozan'a gitmeden Kıbrıs konusunda zaten ısrarcı bir talebimiz yoktu. Lozan antlaşması ile Kıbrıs'ın İngiltere'ye bırakılması meşrulaşıp tescil edilmiştir.

Suriye sınırı zaten Ankara antlaşması ile Fransa ile çözülmüş ve Hatay'da Fransızlara bırakılmıştı. Lozan konferansında bu konuda sorun çıkmadı, Türk tarafı Hatay'ı zaten istemedi.

Musul konusunda diğer bölümlerde ayrıntılı incelediğimiz gibi, İngiltere ile Türkiye'nin kendi arasında çözümlenmesine karar verilmiş önce on iki ay, sonra İngiltere'nin talebi üzerine dokuz ay içinde çözümlenmez ise, Milletler Cemiyetine gidilmesine karar verilmişti. Musul konusu Lozan Konferansında başarısız olduğumuz konulardan biridir. Ali Şefik Özdemir'e gerekli lojistik destek verilmesi durumunda İngiltere'nin Musul'dan çekileceği, en azından belli kısmından vazgeçeceği tarihsel kaynakların objektif değerlendirmesi durumunda hemen hemen kesindir. İsmet Paşa'nın Lozan'daki İngiliz "sempatizanı" danışmanları ve İsmet Paşa'nın İngiltere yönündeki eğilimi, Mustafa Kemal Paşa'nın ve Ankara Hükümetinin de Musul konusunda yanılmasına yol aç-

miştir. Mustafa Kemal Paşa, Musul'un Türkiye'ye katılması düşüncesinden vazgeçmemiş sadece bu konuyu ertelemiştir. Daha sonra Çankaya'da Kazım Karabekir Paşa'ya bu konuyu açıp, Musul'u alan ordunun komutanı olmasını da önermiş, ancak siyaset yapmak ve iktidar olmak derdine düşen Karabekir Paşa bu cesareti gösterememiştir. Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgiyi, "*50 Soruda Milli Mücadele*" isimli çalışmamın Kazım Karabekir Paşa ile ilgili bölümünde bulabilirsiniz.

Boğazlar konusunda da, Türk tarafı taviz vermiştir. Boğazları alamamış ve uluslararası bir komisyona devredilmesi kabul edilmiştir. Boğazlar konusunda bence başarısız olunmasına karşın, pek çok tarihçi açıdan ise, Boğazlar konusunda Türkiye Devletinin başarılı olduğu ve ileri görüşlü bir politika yürütüldüğü kabul edilmektedir. Böyle düşünülmesinin iki nedeni vardır. Birincisi Sosyalizm düşmanlıdır. O günün tek Sosyalist devleti olan Sovyet Rusya'nın Karadeniz'de güçlü bir donanma oluşturması durumunda onu dengeleyecek Batılı (emperyalist) devletlerin donanması olmayacağı ve bu durumun Türkiye aleyhine olacağı tezidir. Bu politika İsmet İnönü'nün dengeci politikasıdır. Pek çok konuda farklı düşünmelerine karşın, Sovyet Rusya düşmanı o zamanın başbakanı Rauf Orbay ile hem fikir olmuşlardır. Mustafa Kemal Paşada, başbakanının ve dışişleri bakanının bu tezini kabul etmek zorunda kalmıştır. İkinci neden ise, Milli Mücadelenin kazanılmasında her türlü yardımla çok önemli rol oynayan Sovyet Rusya'dan uzaklaşıp, bizi işgal eden ve bizi bölüp Anadolu'da bir kaç devlet oluşturmayı hedefleyen emperyalist batı devletleri ile yakınlaşıp liberal bir bakış açısında olduğumuzun dünyaya gösterilmesidir. İzmir İktisat Kongresi de Lozan Antlaşması öncesinde zaten bunun için yapılmıştır. İsmet İnönü'nün bir stratejisi daha vardır. Şöyle ki; İngiltere'nin Yeni Türkiye ile önemli sorunları Boğazlar ve Musul konusudur. Bu iki konuda taviz verip, İngiltere ile anlaşılırsa, diğer devletler Türkiye ile savaşı göze alamazlar ve bu durumda barış gerçekleşir. Bu stratejiyi danışmanlardan bir kısmı da desteklemektedir. Benim görüşüm ise, başta emperyalist İngiltere olmak üzere, diğer batılı emperyalist devletlere karşı, Milli Mücadelede olduğu gibi, Milli Mücadele sonrası da, Sovyet Rusya ile birlikte hareket etmek ve doğudaki mazlum halkların da başkaldırmasını sağlayarak dünyanın kötü gidişine dur demektir. Anadolu insanının refahı ve mutluluğunun, emperyalist batı dev-

letlerinin yanında olmak ile gerçekleşmediğini hep birlikte gördük ve görüyoruz. Bunun yanında benim dediğim görüş kabul edilsaydı ikinci dünya savaşı olmayacağı gibi savaşın hakim olduğu şu an ki dünyanın da olmama olasılığı vardır.

Azınlıklar konusunda Türkiye, din konusunu ele almış ve Gayrimüslimleri azınlık olarak kabul etmiştir. Soy ve dil farklılığını azınlık olarak kabul etmemiştir. İsmet Paşanın Lozan'da *"Türkiye'de hiçbir Müslüman azınlık yoktur."* sözü Türkiye'nin azınlık konusunda ki bakışını çok iyi özetlemektedir. Lozan'da Türk heyetinin bir talebi de, Fener Rum Patrikhanesinin yurt dışına çıkarılmasıdır. Türk heyetinin bu talebi kabul edilmemiştir. İsmet İnönü anılarında, Dr. Rıza Nur'un Lozan görüşmeleri sırasında, Lord Curzon'un katibi Nicolson ile yapmış olduğu görüşmede, konu Patrikhane'nin İstanbul'dan taşınmasına geldiğinde, *"bu İsmet Paşa meselesidir, bizât kendisi meşgul oluyor, o bilir, biz karışmayız, ona söylemek lazımdır"* dediğini ve bunun yanlış olduğunu belirtmektedir. Böylece, Patrikhane meselesinin, tüm delegeleri ilgilendiren bir mesele olmadığı, Ankara hükümetinin de politikası olmadığı, İsmet Paşa'nın şahsi politikası gibi görüleceğini söylemekte, Dr. Rıza Nur'un iyi niyetli olmakla birlikte yanlış hareket ettiğini dile getirmektedir. (Hatıralar. İsmet İnönü. Bilgi yayınevi. Ekim 2009. Sf:397) Ancak Patrikhanenin siyasi sorunlarla ilgilenmemesi, ruhani bir kurum olarak kalması kabul edilmiştir. Bu aslında Fransızların yaklaşımıdır. Türk tarafının Fener Ortodoks Patrikhanesinin yurt dışına çıkarılması tezine karşın, Yunanlılar, İngilizler ve ABD Türkiye'de kalması tezini savunuyor ve anlaşma sağlanamıyordu. Fransızlar, Patriğin tüm siyasi yetkileri kaldırılarak sadece ruhani yetkilerinin kalması ve bunun da Türk hükümeti tarafından denetlenmesi konusunda bir ara formül oluşturmuş ve bu formül taraflarca kabul edilmiştir.

Lozan'da azınlıklar konusu ve adli kapitülasyonlar konusu, yeni Türkiye'nin Laik bir ülke olması gerektiğini gösteren örneklerle doludur. Örneğin, Yunanistan baş delegesi Venizelos, Türkiye'nin teokratik bir devlet olduğunu ve İslam hukukunun esas olarak uygulandığını, dolayısıyla Hristiyanlar içinde kendi hukuklarının uygulanmasını talep etmiştir. Bağlaşıklar da Yunanistan gibi düşünmektedir. 18 Aralık 1922 pazartesi günü yapılan otu-

rumda Türk delegesi Dr. Rıza Nur'un konuşması, **Laiklik konusunda yeni Türkiye Devletinin ilk resmi açıklaması olarak kabul edilebilir.** *"Türkiye Devleti, büyük bir devrim yaparak, hilafetle devletin ayrıldığını belirtmiş ve teokratik monarşiye son vermiştir. Türkiye, tam anlamıyla çağdaş ve laik bir devlet olmuş ve bunun doğal sonucu olarak din ve devleti kesin olarak birbirinden ayırmıştır. Din işlerine devletin karışmasını istemek, demokratik yeni Türk hükümetinin kabul ettiği laiklik ilkesine de aykırı olacaktır. Fransız hükümetinin din konularına karışması ya da öteki hükümetlerin dini nitelikteki fillere karışmamaları gibi Türk hükümeti de bu konulara karışma durumunda değildir. Böyle olunca, Museviler ve Hristiyanlar, batılı öteki ülkelerde olduğu gibi özgürdürler ve laik Türk hükümeti, öteki hükümetler gibi dini azınlıkların üyelerinin dinlerinin gereklerini yerine getirmelerine karışamaz. Şu da bir gerçek ki, hiçbir durumda Türk hükümeti, bu azınlıkların devlet içinde devlet oluşturmalarını kabul etmeyecektir."*

Dr. Rıza Nur azınlıklar konusu tekrar gündeme geldiğinde yine benzer bir konuşma yapmak zorunda kalmıştır; *"Biz Türk Devleti, medeni milletlerde uygulanmakta olan yeni yasaları alıp uygulayacağız. Vatandaşlar arasında ayırım yapmayız. Tüm vatandaşlar bizim için aynıdır. Gayrimüslim vatandaşlarımızın din müesseselerini Cemiyeti Akvam'daki kararlar çerçevesinde koruyacağız. Vatandaşlarımızda azınlık olarak yalnız Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler vardır. Bu kural Osmanlı İmparatorluğunda da böyle idi. Ayrıca başka etnik köken öne sürmenizi şiddetle ret ederiz. Sizlerin, ülkemizdeki gayrimüslimleri araç olarak kullanarak içişlerimize müdahale etmenizi kabul edemeyiz."*

Azınlıklar konusunda, acil olması nedeniyle esir ve tutuklu değişimi ve nüfus mübadelesi ile ilgili Yunanistan ile Türkiye arasında 30 Ocak 1923 tarihinde protokol imzalanmıştır. Azınlıklar konusundaki asıl düzenleme ise Lozan Antlaşmasında yer almıştır.

Kapitülasyonlar konusunda, mali, idari ve adli kapitülasyonlarının derhal kaldırılmasını, karşılık esasıyla devletler hukuku ilkelerine uygun olmak koşuluyla ticaret, ikamet, konsolosluk, suçluları iade konularında Türkiye'nin sözleşme yapmaya hazır olduğunun altı çizilmiştir.

Kapitülasyonlar konusunda, İsmet İnönü'nün açıklamalarının çok önemli olduğu için tekrarlıyorum: *"Biz, hukukçu ve iktisatçı olmayan vatandaşlar, kapitülasyon belası denilince memleketin yüzyıllardan beri mahkûm edilmiş olduğu mali ve iktisadi kısıtlamaları anlar ve bun-*

ları kaldırmamanın çok güç olacağını, adalet sahasındaki kapitülasyonların kaldırılmasının daha kolay olacağını zannederdik. Gençliğimden beri kapitülasyonların yalnız iktisadi hükümlerinden dolayı elimiz kolumuz bağlı bilirdik. İşin içine girdikten sonra anladım ki, asıl ehemmiyet verdikleri, kapitülasyonun adli kısmıdır. Nitekim mali ve ticari hükümlerden dolayı fazla güçlük çıkarmaksızın kapitülasyonların kalkmasını kabul ettiler. Ama adli kısım üzerinde sonuna kadar direndiler.”(Hatıralar. İsmet İnönü. Bilgi yayınevi. Ekim 2009. Sf:400)

Adli Kapitülasyonlarda direnmelerinin önemli bir nedeni Osmanlı ve Yeni Türkiye Devletinde mahkemelerin hukuka uygun olmamasıdır. Mahkemelerin hukuka uygun olmaması üzerine, özellikle Türkiye’de ticaret yapanların serbest ticaret yapabilmesi ve kişi hak ve güvenliği açısından yargı reformu ile mahkemelerin hukuka uygun hale gelmesi talebi vardır. Örneğin Cumhuriyetin ilk ABD büyükelçisi olan John Grew anılarında, Lozan’da özellikle İngiliz delege Bristol’un, Türk mahkemelerinin eksiklikleri konusundaki görüşünü yukarıda belirtmişim. Bunun yanında bağlaşıkların Konsolosluk mahkemeleri gibi egemenliğe açık aykırı talepleri de vardı.

İsmet İnönü, mahkemeler konusunda reform yapmaya ihtiyaç olmadığını, yabancı tacirlerin bu durumu abarttığını, isterlerse Türkiye ile rahat ve güvenlik içinde ticaret yapabileceklerini iddia etmiştir. Gerçeğin böyle olmadığını İnönü’de bildiğinden hukukçu uzmanların itilaf devletleri dışından olmak koşuluyla Türkiye’ye gelmesini ve yapılacak reformlarda yardımcı olmalarını kabul etmiştir. İsmet Paşa anılarında Hollanda, İspanyadan hukukçu uzmanların geldiğini ancak yapılan adli reformlarda çok fazla yararlarının olmadığını söylemektedir. Temel yasaların Avrupa’dan alındığı göz önüne alındığında İsmet Paşa’nın açıklamaları biraz iç politika için yapılmış olduğu izlenimi vermektedir. Kapitülasyonlar konusunda, sonuç olarak, Bağlaşıkların talepleri kabul edilmemiş, Adli, Ticari ve Mali olmak üzere her türlü Kapitülasyonlar kaldırılmış, beş yıl için savaşa katılmayan ülkelerden yargı reformu için danışman hâkim/yargıç gelmesine rıza gösterilmiştir. Lozan antlaşması, Kapitülasyonlar açısından Türk tarafının zaferi ile bitmiştir.

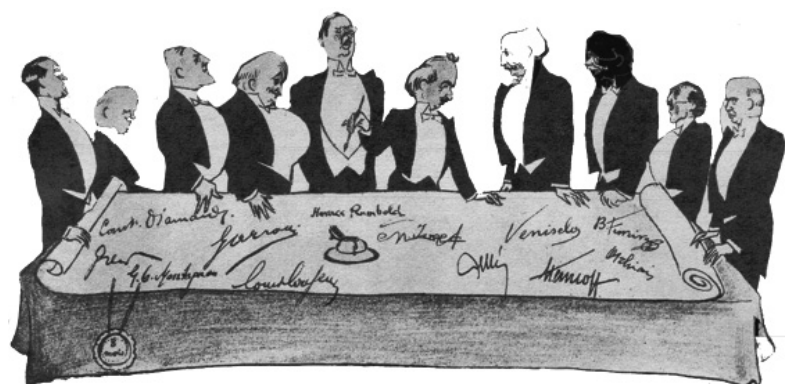
Osmanlı Borçları konusunda da, Türk tarafı başarılı kabul edilebilir. Bu bağlamda, Lozan’da Osmanlı Borçlarının taksiminde

yıllık faiz ödemeleri yanında anaparanın da taksimine karar verilmiş ayrıca Osmanlı Devletinden ayrılan devletlere borçların paylaşılmasına da karar verilmiştir.

Borç taksimi şöyle olmuştur: Türkiye'nin ödeyeceği borç 84.597.495 lira, Suriye ve Lübnan'ın ödeyeceği borç 11.108.858 lira, Yunanistan'ın ödeyeceği borç 11.054.534 lira, Irak'ın ödeyeceği borç 6.772.142 lira, Yugoslavya'nın ödeyeceği borç 5.435.597 lira, Filistin'in ödeyeceği borç 3.284.429 lira, Bulgaristan'ın ödeyeceği borç 1.776.354 lira, Arnavutluk'un ödeyeceği borç 1.633.233 lira, Suudi Arabistan'ın ödeyeceği borç 1.499.518 lira, Yemen'in ödeyeceği borç 1.182.104 lira, Ürdün'ün ödeyeceği borç 733.610 lira, İtalya'nın ödeyeceği borç 243.200 lira olarak paylaştırılmıştır.

Bunun yanında yeni Türk Devleti, Lozan'da pek çok ülke ile dostluk ve ticari anlaşmalarda yapmıştır. Böylece ilişkileri normalleştirmeyi düşünen Türk Devleti açısından bu anlaşmalar önemlidir.

“1923 yılında Avusturya, Arnavutluk, Macaristan ve Polonya ile Türkiye arasında ikili dostluk anlaşmaları imzalandı. Türkiye-Polonya Dostluk Anlaşması, tıpkı ABD ile yapılan anlaşma gibi, Lozan'da görüşülüp imzalandı. Türkiye 1924'te Almanya, Çekoslovakya, Estonya, Hollanda, Finlandiya, İspanya ve İsveç ile; 1925'te Bulgaristan, Danimarka, Norveç, Letonya, İsviçre ve Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ile; 1926'da Suriye, Lübnan, İran, Irak, Şili ve Arjantin'le benzer dostluk anlaşmaları yaptı.”(Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri. Semih Bulut. AAM. 2010. Sf:39)

Bağlaşıklar ve diğerleri Açısından Lozan Antlaşması:

Bu değerlendirmeye doğal olarak İngilizlerden başlamak gerekir. İngiliz Lloyd George'a göre Lozan Antlaşması, İngiltere açısından bir diplomasi yenilgisidir. Türk düşmanı İngiliz muhafazakâr ve liberalleri, Sevr Antlaşmasının aksine, Lozan'a Hindistan, Avustralya, İrlanda ve Kanada temsilcileri çağrılmadığı için İngiliz İmparatorluk geleneğinin çiğnendiği görüşündedirler. Yine Sevr antlaşmasında yer alan kapitülasyonların Lozan'da kaldırılması, Boğazların Türk komutan başkanlığındaki komisyona bırakılması, 'Türkiye'nin sınırlarının Sevr'e göre genişlemesi diplomatik bir hezimettir. Lozan'da Birinci Dünya Savaşını kaybeden 'Türkiye'ye, mağlup bir ülke değil, zafer kazanmış bir ülke muamelesi yapılmıştır.

Objektif bir değerlendirme yapmak istediğimizde ise, yukarıdaki görüşlere katılmak mümkün değildir. Sevr Antlaşmasının yürümeceği zaten Bağlaşıklar tarafından da bilinmektedir. Bunun yanında, İngiltere'nin Lozan'dan beklentisi, Boğazlardan savaş gemilerinin geçebilmesi ve Boğazların hâkimiyetinin 'Türkiye'ye verilmemesi, Milletler Cemiyetine bağlı bir kurulun denetimi ve askersiz bölge bırakılması ve Irak sınırı ile Musul'un kendi himayelerindeki Irak hükûmetine verilmesidir. Bunun için Musul konusunun 'Türkiye ile aralarında tartışılması ve karara bağlanamazsa Milletler Cemiyetine gönderilmesidir. Bu talebin kabul edilmesi

demek, Kuzey Irak'ın İngiltere'ye bırakılması demektir. Lozan'da İngiltere öncelikli bu iki talebini Türkiye'ye kabul ettirilmiş-tir. Hatta bazı kaynaklarda, Lozan Konferansının ilk bölümünde Lord Curzon, İngiliz tezlerini kabul ettirdiği için Lozan Konfe-ransının ikinci bölümüne gelmeye bile gerek görmemiş ve yar-dımcısını yollamıştır. Bu arada Süleymaniye, Revanduz bölgesinin Türkiye'ye verilmesine razı olarak başlayan Lozan'daki İngiltere-Türkiye ikili görüşmeleri Kuzey Irak'ın tamamının Irak hükümeti-ne bırakılmasıyla sonuçlanması da ayrı bir İngiliz istihbaratının ve diplomasisinin başarısıdır. Dolayısıyla İngiltere'nin başarısı, Tür-kiye'nin başarısızlığıdır. Elbette ki Montrö Boğazlar Sözleşmesini o günden tahmin etmek mümkün değildir. Bu bağlamda Montrö Boğazlar Sözleşmesinin yapılmadığı dikkate alınmalıdır.

Bir diğer konu, Kıbrıs, Mısır, Sudan konusunda bu yerlerden vazgeçtiğimiz Lozan Antlaşmasıyla resmi olarak tescillenmiş oldu.

Fransa'nın en büyük sorunu Osmanlı borçları ve şirketlerin ayrıcalıkları idi. Son zamanlarda Osmanlı Devletine en çok borcu Fransız şirketleri vermişti. Onun için bu konuda sonuna kadar di-rendiler. Yabancı şirketler için çeşitli tavizler kopardılar. Lozan'da Türk heyetine borçların altın ya da İngiliz lirası ile ödettirilmesini kabul ettiremediler. Kuponlar sorununun konferans dışında çö-zülmesine karar verildi.

Aslında, Fransa 1920 yılından başlayarak Türkiye'ye karşı po-zitif tavır geliştirmeye başlamıştı. Fransız kamuoyu da, Türk Kur-tuluş savaşının zaferle sonuçlanmasını bir ölçüde, Fransa'nın ve adaletin zaferi olarak değerlendirmişti. (Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu. Yahya Akyüz.TTK. 1988. Sf.347) Lozan Kon-feransı öncesi, Türkiye'ye karşı yapılan basındaki propaganda, Fransa'nın Almanya'ya karşı İngiltere'nin desteğine gereksinmesi, Lozan Konferansının "Şark Meselesini" çözüme kavuşturacağı düşüncesi ve hep söylediğimiz Türkiye'nin büyük savaştan yenik çıkması, Fransa kamuoyunu Türkiye aleyhine çevirmiştir. Bunda İngiltere ve Yunanistan'daki Fransa'ya sempati ile bakmayan li-derlerin değişmesi de rol oynamıştır. Dolayısıyla özellikle Lozan Konferansının ikinci döneminde Türk heyeti direnen ve uzlaş-mak istemeyen bir Fransız delegasyonuyla karşı karşıya kalmıştır. Konferansın uzamasının ve bazı zamanlarda çözümsüz noktaya gitmesinin nedeni Fransa'nın bu tutumu olmuştur.

İtalyanlar zaten “Meis” adasını istiyordu ve aldılar. Türk tarafının karasularımızda olan “Meis” adasını istemekteki ısrarı bir işe yaramadı. O konuda direnemedik ve “Meis” adası İtalyanlara bırakılmış oldu. İtalyan şirketlerinin ayrıcalığı/imtiyazı konusu ise, genel olarak diğer yabancı şirketler gibi İtalyan şirketlerinin lehine sonuçlanmıştır.

Anadolu’yu harap hale getiren Yunanistan’ın hiçbir tazminat ödememesi ve Karaağaç İstasyonunu vererek bu işten sıyrılması, Yunanistan açısından mutlak bir başarıdır. Türkiye açısından tam bir başarısızlıktır demek yanlış olur düşüncesindeyim. Yunanistan’ın zaten maddi gücü yoktu ve tazminat ödemesi çok zordu. Ancak Türk tarafı Yunanistan’dan daha fazla taviz koparabilirdi. Örneğin Yunan taşınmazlarına el konulabilirdi. Türk tarafı bunun yerine, Osmanlı borçları konusunu daha fazla önemsedti. Ağırlığını o noktaya vermeye çalıştı. Bu arada Yunan ordusu tamamen mahvolmamıştı ve kendi ölçeğinde gücünü koruyordu. Antlaşma olmazsa Trakya’yı işgal etmek için Trakya sınırında sekiz tümen bekliyordu.

Bulgaristan denize açılan bir geçit istemekteydi ve bu talebini de kabul ettirmiştir. Bulgaristan Lozan’da istediğini almıştır.

Sovyet Rusya, Boğazların savaş gemilerine kapatılması ve Türk hâkimiyetine verilmesini istiyordu. Ancak İsmet İnönü İngilizlerle anlaşma yolunu seçince Sovyet Rusya’nın -aynı zamanda Türkiye için en uygun- isteği kabul edilmemiş oldu. Sovyet Rusya, emperyalist devletler ve onun uyduları küçük devletler karşısında yalnız kalmıştır. Türk-Sovyet Rusya birlikteliği de, Türkiye’nin -özellikle İsmet Paşanın- istememesi nedeniyle gerçekleşmemiştir.

Diğer Bazı Balkan devletleri ise, şirketlere tanınan ayrıcalıklarının kendi ülkelerindeki şirketlere de tanınmasını istemiş ve bunu önemli ölçüde Türk tarafına kabul ettirmişlerdir.

Konferansa gözlemci olarak katılan ABD yeni sömürge stratejisini uygulamaya çalışıyordu. Milli Mücadele yılları boyunca Türkiye ile resmi ilişki kurmaktan kaçınan ABD 6 Nisan 1917’de Birinci Dünya Savaşı’na İtilaf Devletlerinin yanında dahil olmuştu. Ancak, bu giriş siyasi açıdan önemli sorunlar çıkardı. Çünkü ABD hükümeti ve özellikle Başkan Wilson, savaş sonrası dünya hakkında Bağlaşıklardan çok farklı görüş ve düşünceleri savunuyordu. Wilson’ın bu görüşleri savaş sonrasında toplanan barış konferansını etkilemiş ve iki savaş arası dönemde (1918-1939)

Avrupa'nın açık sömürgeci devletlerini güç durumda bırakan sorunlar çıkarmıştır.

1918 yılının Ocak ayında Başkan Wilson, savaş bitmeden, savaş sonrası dünya ile ilgili görüşlerini ünlü on dört noktası (fourteen points) ile açıkladı. Başkan Wilson, bu genellemeleri yapmadan önce, Birinci Dünya Savaşı'nın nedenleri üzerinde düşünmüş, savaşı ortadan kaldıracak önlemleri ve kendine göre adil olan sınır düzenlemelerini de içeren bir açıklamada bulunmuştu. Başkan Wilson'ın on dört maddeden oluşan bu önerilerine savaş sırasında hiçbir devletten olumlu cevap gelmedi.

Lozan Konferansında da, ABD için en önemli sorun, Boğazların savaş ve ticari gemilere açık olması ve ticari anlaşmalarla ABD sermayesinin Avrupa ve Asya'ya akmasının sağlanmasıydı. Bunun için kapitülasyonların devamı önemliydi. Amerikan baş delegesi R. Washburn Child ile özel görüşme yapan İsmet Paşa'nın Ankara'ya yazdığı rapor ilginçtir. Amerikalıları seven İsmet Paşa bile şöyle demektedir: *"Şimdiye kadar dikkat ettim ki Amerika, hangi sorunda İtilaf devletlerinden ayrı bir düşünce ileri sürmüştü bu, muhakkak Türkiye'ye karşı daha şiddetli bir çözümleme için yapılmıştır. Bununla birlikte en çok sakındığım tarafsız bir düşman olduğu için özel bir dikkat gösteriyorum."*(- Kurtuluş Savaşı Tarihi. Celal Erikan. T. İş Bankası Kültür Yayınları. Şubat 2014. Sf:403) Gerçekten de Boğazlar konusu görüşülürken, ABD delegasyonu, Boğazları bir kurul yerine devletlerin deniz ataşelerinin bu denetimi yapmasını savunuyordu. Boğazların mutlaka savaş gemilerine açık olmasını savunan Amerikan Delegeleri, *"ABD bayrağı taşıyan her gemi her yere istediği şekilde girebilir"* tezini savunuyorlardı. Bunun yanında ABD zaten uzun zamandır Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurulmasını kendi emperyalist çıkarlarına uygun buluyordu. Patrikhanenin mutlaka İstanbul'da kalmasını savunuyordu. Kapitülasyonlar ve yabancı şirketlerin ayrıcalıkları konusunda da ileri sürdükleri pek kabul edilebilir değildi. Türk tarafını Antlaşmayı kabul ettirmek için eğer antlaşma yapılsa, ABD ile Türkiye arasında Dostluk ve Ticaret Antlaşması yapılacağını ve yeni Türkiye Devletine yardım edileceği havucunu sallamayı ihmal etmiyorlardı. Nitekim Lozan Antlaşması sonrası Türkiye ve ABD arasında Lozan'da "Dostluk ve Ticaret Antlaşması" yapıldı ise de, ABD Senatosu tarafından kabul edilmedi ve antlaşma yürürlüğe girmedi. Buna karşın İsmet İnönü, Türkiye'ye döndüğünde Lozan'daki bazı konulardaki başarısızlığını ABD ile yapılan ve yürürlüğe girmeyen dostluk ve ticaret antlaşması ile perdelemeyi ve liberal kesimin tepkisini önlemeyi başardı.

Sonuç olarak:

Lozan başarıdır ya da hezimetdir demeden önce, yeni Türkiye'nin Milli Mücadele sonrası hedeflediği Türkiye'yi tanımlamak gerektiği düşüncesindeyim.

Taha Akyol, “Bilinmeyen Lozan” isimli kitabında Lozan’ı, Kemalist hareketin doğudan batıya yönelişi olarak belirtmektedir. Gerçekten de emperyalizme savaş açmış ve mazlum ülkelerin sesi olan Milli Mücadele düşüncesi Lozan’da terk edilmiş, bunun yerine batıya yönelmeyi hedefleyen ve bunun için emperyalist batı devletleri ile uzlaşmayı ön plana çıkaran bir yaklaşım sergilenmiştir. Dolayısıyla, emperyalist İngiltere başta olmak üzere, Bağlaşıklar düşman değil, birlikte ticaret yapılabilecek ülkeler konumundadır. Zaten Milli Mücadele devam ederken de maden çıkarma imtiyazları bağlaşıklar devletlere verilmeye başlanmıştı.

“Ereğli’nin Kilimli bölgesindeki 376 numaralı kömür ocağını İngiltere uyruklu Reginald Lafontaine Vitali, Çanakkale’nin Lapseki ilçesindeki linyit madenini İngiliz ordusunun İstanbul karargahındaki Yüzbaşı Bennett, Muğla’nın Köyceğiz bölgesindeki krom madenlerini Amerikan uyruklu olup, İzmir’de oturan Ernest Magnificio, borasit madenini İtalyan uyruklu George Ralli 1921 yılının Ocak ve Şubat ayları içinde arka arkaya devralmışlardı.”(Cumhuriyete Doğru. Mahmut Goloğlu. Türkiye İş

Bankası yayını. Ekim 2010. Sf: 4) *“İngiliz Bankacı Sir Ernest Casse-
l’in kurduğu ‘Türk Petrol Şirketi’ sadece Mezopotamya’da değil, Osmanlı
ülkesinin diğerbölgelerinde de petrol arama imtiyazı elde etti”*(İngiliz Bel-
gelerinde Musul Sorunu.1890-1926. Kemal Melek. 1983. Sf:14)

Lozan’da 28. Maddeye göre kapitülasyonlar kaldırılacaktır. Fa-
kat bazı ekonomik sorunların çözümü gerçekleşmediğinden bu
sorunların tasfiyesi zamana yayılacaktır. Örnek olarak *gümrük ta-
rifemizdeki serbestlik ancak 1928 yılında uygulanabilecektir.* (İzmir İkti-
sat Kongresi. Afet İnan. TTK.1989. sf.11)

Bundan dolayı ticari yaşam ve Türkiye’nin ekonomik yaşamı
Lozan konferansında da ele alınmış ve yabancı şirketlerin imti-
yazlarının/ayrıcılıklarının kabul ve devamı sağlanmıştı.

*“Muahedede esas olarak, şirketlerin imtiyaz haklarının devam ede-
ceğini ve imtiyazların yeni iktisadi şartlara göre gözden geçirileceğini kabul
ettik. Sonra muahedeye ek olarak beyanname verdik. Karşılıklı mektuplar
yazdık. Konferansın inkıtaa uğratmamak için başka bir imkân bulama-
dığımızdan, asgari ölçüler ve ifadelerle ileride memleketin menfaatine aykırı
emrivakı halinde bir taahhüde girişmeden, meseleyi bir neticeye bağladık.”*(-
Hatıralar. İsmet İnönü. Bilgi yayınevi. Ekim 2009. Sf:408)

Dolayısıyla ideolojik bakış tarzı dışında antlaşmaya bakarsak,
Lozan Antlaşmasını bir uzlaşma olarak kabul edebiliriz.

Ayrıca önemli bir noktada, Lozan Antlaşması, Türkiye Devle-
tinin Laik bir devlet olma idealinin bir göstergesidir. Adli Kapitu-
lasyonlar konusu tartışılırken, Türk delegasyonunun ileri sürdüğü
tez, Türkiye Devletinde Hukuk sisteminin laik olduğu dolayısıyla
kişilerin dinlerine göre değil, din farkı gözetilmeden vatandaş-
lık esasına göre muhakeme edilecekleridir. Lozan Antlaşmasına
olumsuz olarak bakan, günümüz Hürriyet ve İtilafçılarının bakış
açısı birazda Laik Türkiye karşıtlığından kaynaklanmaktadır. Çün-
kü **Lozan Antlaşması Laik Türkiye’nin temellerini atmıştır.**

Lozan’a dönersek, görüldüğü üzere, Türk heyeti hazırlıksız
olmasının yanında, önemli ölçüde İsmet Paşanın denge politikası
sonucu bir şey söylememeye çalışıyor, hakkını aramak ta Boğazlar
konusunda Sovyet Rus temsilcisine kalıyordu. Diğer konularda
ise Türkiye hep yalnız kalmıştır. İsmet Paşa, Lozan Konferan-

sının özellikle ilk bölümünde İngiltere talebini söylesin, biz de bu talepten ne koparırsak kârdır düşüncesindeydi. Bu yaklaşım, Lozan'da elde edeceğimiz bazı başarılarının kaybedilmesine, Bağlaşıkların/Müttefiklerin kendi aralarındaki çıkar anlaşmazlıklarından kalanlarla yetinilmesine yol açmıştır.

Fransa'yı Ankara antlaşması ile İngiltere'den kopardığını düşünen Türkiye, Lozan konferansının birinci bölümünde pasif durumda bulunan Fransa'nın ikinci bölümünde ne kadar agresif/saldırgan olduğunu görüp şok olmuştur. İngiltere birinci bölümde önem verdiği Musul sorununu ve Boğazlar sorununu önemli ölçüde kendi çıkarlarına uygun olarak çözüme bağladığından, ikinci bölümde söz söyleme yetkisini Fransa'ya devretmiş bir görüntü çiziyordu.

Lozan konferansında başından sonuna kadar ortaya konan tez, Türkiye'nin Birinci Dünya savaşında yenilmiş bir ülke olması ve bunun sorumluluğuna katlanması gerektiğidir. Yeni Türkiye Devleti bilfiil sadece Yunanistan ile savaşmış ve kazanmıştı. İngiltere, İtalya ve Fransa kendini yenilmiş kabul etmediği gibi Osmanlının devamı olan Türkiye Devletini, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmiş bir devlet olarak görüyorlardı. İngiliz Lord Curzon'un pek çok kez söylediği gibi, **Türkler Yunanı yenmişti, Bağlaşıkları değil.** Gerçekten de Milli Mücadele döneminde İngilizler ve İtalyanlar ile bir çatışma olmamıştı. Fransızlar ile de Kilikya bölgesinde çoğunluğu Ermeni lejyonları ile olmak üzere birkaç çatışma gerçekleşmiş ve Fransızlar geri çekilmişti. Zaten Yunan savaşı devam ettiği için eli çok güçlü olmayan Ankara Hükümeti ile yapılan Ankara Antlaşmasından da anlaşılacağı üzere zafer ya da yenilgi değil, içinde tavizler de bulunan bir anlaşma, uzlaşma söz konusuydu. Durum böyle olunca ortaya çıkan sonuç, bazı konularda başarı bazı konularda başarısızlık, yani Lozan Antlaşmasının pek çok hatayı ve yanlışları içinde barındırmakla birlikte bir uzlaşma antlaşması olduğudur. Peki, Lozan'da antlaşmayı kabul etmeyip, İngiltere, Fransa ve İtalya ile savaşa girebilmemiz mümkün müydü? Savaşa girmekte pek mümkün görünmüyor. Her ne kadar Fransa ve İtalya'nın savaşa isteksiz olması, İngiliz kamuoyunun savaşa kesin karşı olması söz konusu olsa da; Bağlaşıkların iki tümene yakın kuvveti, İstanbul ve Trakya'da bulunuyordu. Yunanlılar sekiz tümene yakın kuvveti Meriç Irmağı batısına toplamayı başarmışlardı. Türk Ordusunda yiyecek sıkıntısı da baş göstermişti.

Doğal olarak on iki yıldır savaşılan askerde evine gitmek istiyordu. Bu nedenle otuz bine yakın asker terhis edilmişti. Barış bir zorunluluktu ve bir an önce olmalıydı. Lozan Antlaşmasına bu yönden de bakılması doğru olacaktır.

Elbette ki, Lozan ile ilgili en son kararı okuyucu verecektir. Bunun için Lozan antlaşmasını bugünün Türkçesi ile eke koydum. Karar sağduyulu/aklı başında okuyucunundur.

Ek 1: Lozan Antlaşması:

LOZAN ANTLAŞMASI 24 TEMMUZ 1923 TARİHİNDE İMZALANMIŞTIR.

Bir yandan, İNGİLİZ İMPARATORLUĞU, FRANSA, İTALYA, JAPONYA, YUNANİSTAN, ROMANYA, SIRP - HIRVAT - SLOVEN DEVLETİ ve öte yandan TÜRKİYE, 1914 yılından beri Doğu'nun huzurunu bozan savaş durumuna kesin bir son vermek için aynı istekle duygulu olarak, Uluslarının ortaklaşa refah ve mutluluğu için gerekli olan dostluk ve ticaret ilişkilerini aralarında yeniden kurmak özlemi içinde ve bu ilişkilerin, Devletlerin bağımsızlığına ve egemenliğine saygı temeline dayanması gerektiğini düşünerek, bu amaçla bir antlaşma yapmayı kararlaştırmışlar ve tam yetkili temsilcilerini/delegelerini aşağıda belirtildiği üzere atamışlardır:

Majeste Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı ve denizler ötesi İngiliz ülkeleri kralı, Hindistan İmparatoru adına; çok Sayın Sir Horace George Montagu RUMBOLD, Baronet, G.C.M.G., İstanbul'da Yüksek Komiser.

Fransa Cumhurbaşkanı adına; Korgeneral Sayın Maurice PELLE, Fransa Büyükelçi, Cumhuriyet'in Doğu'da Yüksek-Komiseri, Lygion d'Honneur Ulusal Nişanın Grand Officier rütbesi.

Majeste İtalya Kralı adına; Sayın Marki Camile GARRONI, Krallık Senatörü, İtalya Büyükelçisi, İstanbul'da Yüksek-Komiser, Saints Maurice et Lazare Nişanlarıyla Couronne d'Italie Nişanının Grand-Croix rütbesi. M.Jules CYSar MONTAGNA, Atina'da Olağanüstü Temsilci ve Tamyetkili Ortaelçi, Saints Maurice et Lazare Nisanlarının Commandeur rütbesi, Couronne d'Italie Nişanının Grand Officier rütbesi;

Majeste Japonya İmparatoru adına; M.Kentaro OTCHIAI, Jusammi, Soleil Levant Nişanının Birinci Sınıf rütbesi, Roma'da Olağanüstü ve Tamyetkili Büyükelçi.

Majeste Yunanlılar Kralı adına; M.Eleftherios K. VENISELOS, eski Başbakan, Sauveur Nişanının Grand-Croix rütbesi. M.DYmètre CACLAMANOS, Londra'da Tamyetkili Temsilci, Sauveur Nişanının Commandeur rütbesi.

Majeste Romanya Kralı adına; M.Constantin I.DIAMANDY, Tamyetkili Ortaelçi. M.Constantin CONTZESCO, Tamyetkili Ortaelçi.

Majeste Sırplar, Hırvatlar ve Slovenler Kralı adına; M.Dr.Miloutine YOVANOVITCH, Bern'de Olağanüstü Temsilci Tamyetkili Ortaelçi.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÜMETİ adına; İSMET Paşa, Dışişleri Bakanı, Edirne Milletvekili. Dr. RIZA NUR Bey, Sağlık İşleri ve Sosyal Yardım Bakanı, Sinop Milletvekili. HASAN Bey, eski Bakan, Trabzon Milletvekili.

Bu temsilciler/delegeler, yetki belgelerini gösterdikten ve bu belgeler usulüne uygun ve geçerli kabul edildikten sonra, aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmaya varmışlardır:

BÖLÜM I

SİYASAL HÜKÜMLER

MADDE 1: İşbu Anlaşmanın yürürlüğe girişi tarihinden başlayarak, bir yandan İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ve öte yandan Türkiye arasında olduğu kadar, bunların uyrukları arasında da, barış durumu kesin olarak kurulmuş olacaktır.

Taraflar arasında resmi ilişkiler kurulacak ve tarafların ülkele-
rinde diplomasi ve konsolosluk görevlileri (agents diplomatiqu-

es et consulaires), yapılacak özel anlaşmalara hâlel gelmeksizin, Devletler hukukunun genel ilkeleri uyarınca işlem göreceklendir.

KESİM: I

ÜLKE ARAZİLERİNE İLİŞKİN HÜKÜMLER

MADDE 2: Karadeniz'den Ege Denizi'ne kadar Türkiye'nin sınırları aşağıdaki gibi saptanmıştır. (I sayılı Haritaya bakılması):

1) Bulgaristan ile: Rezvasya'nın denize döküldüğü yerden, Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan sınırlarının birleştikleri noktada, Meriç'e kadar: Bulgaristan'ın Güney sınırı, şimdiki durumuyla saptanmış olduğu gibi;

2) Yunanistan ile: Buradan, Arda ve Meriç'in birleştikleri yere kadar: Meriç'in akım yolu; Buradan Arda kaynağına doğru (vers l'amont de l'Arda) bu nehir üzerinde ve Çörek Köy'ün hemen yakınında olmak üzere arazi üzerinde saptanacak bir noktaya kadar: Arda'nın akım yolu; Buradan, Güney-Doğu doğrultusunda, Bosna Köy'ün, nehrin denize döküldüğü yönde (en aval) 1 kilometre uzaklığında bulunan bir noktaya kadar: Bosna-Köy'ü Türkiye'de bırakan, belli olacak ölçüde düz bir çizgi, Çörek Köy, 5 nci maddede belirtilen Komisyonca, nüfusunun (halkının) çoğunluğunun Türk ya da Rum olarak kabul edileceğine göre Türkiye'ye ya da Yunanistan'a verilecektir; 1 Ekim 1922 den sonra bu köye göç etmiş olanlar hesaba katılmayacaklardır; Buradan, Ege Denizi'ne kadar; Meriç'in akım yolu.

MADDE 3: Akdeniz'den İran sınırına kadar, Türkiye'nin sınırı aşağıdaki gibi saptanmıştır:

1) Suriye ile: 20 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız Antlaşmasının 8. maddesiyle saptanmış olan sınır;

2) Irak ile: Türkiye ile Irak arasındaki sınır, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak dokuz aylık bir süre içinde Türkiye ile İngiltere arasında dostça bir çözüm yoluyla saptanacaktır. Öngörülen süre içinde iki Hükümet arasında bir anlaşmaya varılmazsa, anlaşmazlık Milletler Cemiyeti Meclisine götürülecektir. Sınır çizgisi konusunda alınacak kararı beklerken, Türk ve İngiliz Hükümetleri, kesin geleceği (kaderi) bu karara bağlı olan toprakların şimdiki durumunda herhangi bir değişiklik yapacak nitelikte

hiç bir askeri ya da başka bir harekete bulunmamayı karşılıklı olarak yükümlenirler.

MADDE 4: İşbu Antlaşmada belirtilen sınırlar, Antlaşmaya eklenmiş 1/1,000,000 ölçekli haritalar üzerine çizilecektir. Antlaşma metni ile haritalar arasında uyumsuzluk çıkarsa, antlaşma metni üstün tutulacaktır.

MADDE 5: İşbu Antlaşmanın 2. maddesinin 2. paragrafında tanımlanmış sınırı, toprak (arazi) üzerinde çizmekle, bir Sınırlandırma Komisyonu görevlendirilecektir. Komisyon, Türkiye ile Yunanistan'ın -her Devlet için birer temsilci olmak üzere- temsilcilerinden ve bunların üçüncü bir Devletin uyrukları arasında seçecekleri bir Başkan'dan kurulacaktır. Sınırlandırma Komisyonu, her yerde, yönetsel sınırlarla yerel [mahalli] ekonomik çıkarları, elden geldiği ölçüde göz önünde tutarak, Antlaşmalarda verilmiş tanımlamaları en yakından izlemeye çalışacaktır. Komisyonun kararları oyçokluğuyla alınacak ve bu kararlar ilgili Taraflar için bağlayıcı nitelikte olacaktır. Sınırlandırma Komisyonunun giderleri ilgili Taraflarca eşit olarak yüklenilecektir.

MADDE 6: Bir nehrin ya da bir ırmağın kıyılarıyla değil de akım yollarıyla tanımlanan sınırlar bakımından, işbu Antlaşmadaki tanımlamalarda kullanılan «akım yolu» (mecra «cours» ya da «chenal») terimleri, şu anlama gelmektedir: Bir yandan, gemilerin gidiş-gelişine (ulaşıma) elverişli olmayan nehirlerde, akarsuyun ya da ana kolunun ortay çizgisi (ligne mYdiane), ve öte yandan, gemilerin gidiş-gelişlerine (ulaşıma) elverişli nehirlerde, ana gidiş-geliş yolunun ortay çizgisi (ligne mYdiane du chenal de navigation principale). Bununla birlikte, akım ya da gidiş-geliş yolunda değişiklikler olması halinde, sınır çizgisinin, bu biçimde tanımlanmış olan akım yoluyla gidiş-geliş yolunu mu izleyeceğini, yoksa bu yolun, işbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş anındaki durumunda olduğu gibi kesin olarak saptanmış mı kalacağını kararlaştırma-ya, işbu Antlaşmada öngörülen Sınırlandırma Komisyonu yetkili olacaktır. İşbu Antlaşmada aykırı bir hüküm bulunmadıkça, deniz sınırları, kıyıya üç milden daha yakın bulunan adaları ve adacıkları da içine alacaktır.

MADDE 7:İlgili Devletler, Sınırlandırma Komisyonuna, görevlerini yerine getirmesi için gerekli her türlü belgeleri, özellikle şimdiki ya da eski sınırların saptanmasına ilişkin tutanakların doğruluğu onanmış örneklerini, elde bulunan en büyük ölçekli bütün haritaları, geodezik verileri, yapılmış fakat yayınlanmamış yer ölçmesi (mesaha) haritalarını (levYs), sınırdaki akarsuların yatak değiştirmelerine ilişkin bilgileri vermeyi yüklenirler. Türk makamlarının elinde bulunan haritalar, geodezik veriler, yayınlanmamış olsa bile yer ölçmesi [mesaha] haritaları, işbu Antlaşmanın yürürlüğe konulmasından sonra en kısa süre içinde, İstanbul'da, Sınırlandırma Komisyonunun Başkanına teslim edilecektir. İlgili Devletler, bundan başka, bütün belgeleri, özellikle planları, kadastrolarla tapu kütüklerini ve Komisyon isterse, mülkiyet durumuna ve ekonomik akımlara ilişkin bilgilerle gerekli her çeşit bilgileri Komisyona iletmeleri için yerel makamlara yönergeler (talimat) vermeyi de yükümlenirler.

MADDE 8: İlgili Devletler, Sınırlandırma Komisyonuna, görevlerini yerine getirebilmesi için gerekli olan ulaşım, konut, işgücü ve malzemeye (direkler ve sınır işaretleri) ilişkin her türlü yardımı gerek doğrudan gerekse yerel makamların aracılığıyla yapmayı yükümlenirler. Özellikle, Türk Hükümeti, Sınırlandırma Komisyonunun görevlerini yerine getirmesinde, gerekli görünürse, teknik personel yardımında bulunmayı yükümlenir.

MADDE 9: İlgili Devletler, Komisyonca konulmuş nirengi noktalarını, sınır işaretlerini, taşlarını, kazık ya da direklerini korumayı yükümlenirler.

MADDE 10: Sınır işaretleri (taş, kazık ya da direkler), birbirinden gözle görülecek uzaklıklarda konulacaktır; bunlara sayı verilecek ve yerleriyle sayıları bir haritaya işlenecektir.

MADDE 11: Sınırlandırmaya ilişkin kesin tutanaklar, bunlara ekli haritalar ve belgeler, her biri de asıl nüsha sayılmak üzere, üç nüsha olarak düzenlenecektir; bunlardan ikisi sınırdaş Devletlere, üçüncüsü de, doğruluğu onaylanmış birer örneğini işbu Antlaşmayı imzalamış Devletlere gönderecek olan, Fransa Cumhuriyeti Hükümetine verilecektir.

MADDE 12: İmroz (İmbros) adası ile Bozcaada (Tenedos) ve Tavşan adaları (İles aux Lapins) dışında, Doğu Akdeniz adaları ve özellikle Limni (Lemnos), Semadirek (Semendirek, Samothrace), Midilli (Mitylène), Sakız (Chio), Sisam (Samos) ve Nikarya (Nicaria) adaları üzerinde Yunan egemenliği konusunda 17/30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşmasının 5. ve 1/14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşmasının 15. maddeleri hükümleri uyarınca alınan ve 13 Şubat 1914 tarihinde Yunan Hükümetine bildirilen karar, bu Antlaşmanın, İtalya'nın egemenliği altına konulan ve 15. maddede belirtilen adalara ilişkin hükümleri saklı kalmak üzere, doğrulanmıştır. İşbu Antlaşmada aykırı bir hüküm bulunmadıkça, Asya kıyısından 3 milden az bir uzaklıkta bulunan adalar, Türk egemenliği altında kalacaktır.

MADDE 13: Barışın sürekli olmasını sağlamak amacıyla, Yunan Hükümeti, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adalarında, aşağıdaki tedbirlere uymayı yükümlenir:

1. Bu adalarda hiç bir deniz üssü kurulmayacak, hiç bir istihkâm yapılmayacaktır.

2. Yunan askeri uçaklarının Anadolu kıyısı toprakları üstünde uçmaları yasak olacaktır. Buna karşılık, Türk Hükümeti de askeri uçaklarının bu adalar üstünde uçmalarını yasaklayacaktır.

3. Bu adalarda, Yunan askeri kuvvetleri, askerlik hizmetine çağırılmış ve bulundukları yerde eğitilebilecek normal asker sayısında çok olmayacağı gibi, jandarma ve polis kuvvetleri de, bütün Yunan ülkesindeki jandarma ve polis kuvvetlerine orantılı bir sayıda kalacaktır.

MADDE 14: Türk egemenliği altında kalan İmroz adasıyla Bozcaada, yerel [mahalli] yönetim ile can ve mal güvenliği bakımından, Müslüman-olmayan yerli halka gerekli bütün güvenceyi sağlayan, yerel unsurlardan kurulu bir özel yönetim örgütünden yararlanacaktır. Bu adalarda düzenin korunması yukarıda öngörülen yerel yönetim örgütünün aracılığıyla yerli halktan seçilmiş ve bu örgütün emrinde bulunan bir polis kuvvetince sağlanacaktır. Rum ve Türk halklarının mübadelesine ilişkin olarak Türkiye

ile Yunanistan arasında kararlaştırılmış ya da kararlaştırılacak olan hükümler, İmroz ve Bozcaada adaları halkına uygulanmayacaktır.

MADDE 15: Türkiye, aşağıda sayılan adalar üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından İtalya yararına vazgeçer: Bugünkü durumda İtalya'nın işgali altında bulunan Stampalia (Astropolia), Rodos (Rhodes, Rhodos), Kalki (Calki, Khalki), Skarpanto (Scarpanto), Kazos (Casos, Casso), Piskopis (Piscopis, Tilos), Miziroz (Misiros, Nisyros), Kalimnos (Calimnos, Kalymnos), Leros, Patmos, Lipsos (Lipso), Simi (Symi) ve İstanköy (Cos, Kos), adaları ile, bunlara bağlı adacıklar, ve Meis (Castellorizo) adası (2 sayılı Haritaya bakılması).

MADDE 16: Türkiye, işbu Antlaşmada belirtilen sınırlar dışında bulunan topraklar üzerindeki ya da bu topraklara ilişkin olarak, her türlü haklarıyla sıfatlarından ve egemenliği işbu Antlaşmada tanınmış adalardan başka bütün öteki adalar üzerindeki her türlü haklarından ve sıfatlarından vazgeçmiş olduğunu bildirir; bu toprakların ve adaların geleceği [kaderi], ilgililerce düzenlenmiştir ya da düzenlenecektir. İşbu maddenin hükümleri, Türkiye ile sınırdaş olan ülkeler arasında komşuluk durumları yüzünden kararlaştırılmış ya da kararlaştırılacak olan özel hükümlere hâlel vermez.

MADDE 17: Türkiye'nin Mısır ve Sudan üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından vazgeçışı, 5 Kasım 1914 tarihinden başlayarak yürürlüğe girmiş olacaktır.

MADDE 18: Türkiye, Mısır vergisiyle güvence altına alınmış Osmanlı borçlanmaları -başka bir deyimle 1855, 1891 ve 1894 borçlanmaları- konusundaki bütün yükümlerinden ve borçlarından aklanmıştır [ibra edilmiştir]. Bu üç borçlanmanın hizmetleri için Mısır'ın yaptığı yıllık ödemeler, bugün Mısır Devlet Borcu hizmetlerinin ödenmesinin bir parçasını oluşturmakta olduğundan, Mısır, Osmanlı Devlet Borcuna (Düyun-u Umumiye-i Osmaniye'ye) ilişkin olarak başka her türlü borçlardan aklanmıştır.

MADDE 19: Mısır Devletinin tanınmasından doğan sorunlar, ilgili devletlerarasında saptanacak şartlar içinde, sonradan ka-

rarlaştırılacak hükümlerle çözüme bağlanacak ve işbu Antlaşma uyarınca Türkiye'den ayrılan topraklara ilişkin olarak sözü geçen Antlaşmanın hükümleri Mısır Devletine uygulanacaktır.

MADDE 20: Türkiye, İngiliz Hükümetince 5 Kasım 1914 tarihinden ilan edilen, Kıbrıs'ın (İngiltere'ye) katılımını tanıdığını bildirir.

MADDE 21: 5 Kasım 1914 tarihinden Kıbrıs adasında yerleşmiş bulunan Türk uyrukları, yerel kanunun saptadığı şartlar içinde, İngiliz uyrukluğunu edinecekler ve bu kimseler Türk uyrukluğunu yitireceklerdir. Bununla birlikte, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak iki yıllık bir süre içinde, Türk uyrukluğunu seçme yetenekleri olacaktır; bu durumda, seçme hakkını (option) kullandıkları tarihi izleyecek on iki ay içinde Kıbrıs adasından ayrılmalari zorunlu olacaktır. İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte Kıbrıs adasında yerleşmiş olup da, bu tarihte, yerel kanunun öngördüğü şartlar içinde yapılmış başvurma üzerine İngiliz uyrukluğunu edinmiş bulunan ya da edinmekte olan Türk uyrukları da bu yüzden Türk uyrukluğunu yitireceklerdir. Şurası kararlaştırılmıştır ki, Kıbrıs Hükümetinin, Türk Hükümetinin rızası olmaksızın Türk uyrukluğundan başka bir uyrukluk edinmiş olan kimselere, İngiliz uyrukluğunu reddetme yeteneği olacaktır.

MADDE 22: Türkiye, 27. maddenin genel hükümlerine hallet gelmemek şartıyla, 18 Ekim 1912 tarihli Lozan Antlaşması ve bu Antlaşmaya ilişkin senetler uyarınca, ne nitelikte olursa olsun, Libya'da yararlandığı bütün haklarının ve ayrıcalıklarının kesin olarak sona erdiğini tanıdığını bildirir.

2.ÖZEL HÜKÜMLER

MADDE 23: Bağlı Yüksek Taraflar, Boğazlar rejimine ilişkin bugünkü tarihle yapılmış olan Sözleşmede öngörüldüğü üzere Çanakkale Boğazı'nda, Marmara Denizi'nde ve Karadeniz Boğazı'nda, denizden ve havadan, barış zamanında olduğu gibi savaş zamanında da, geçiş ve gidiş-geliş (ulaşım) serbestliği ilkesini kabul ve ilan etmekte görüş birliğine varmışlardır. (Boğazlar rejimine ilişkin olarak bugünkü tarihle yapılmış) bu sözleşme, Yüksek Taraflar bakımından, sanki bu Antlaşmanın içindeymiş gibi, aynı güç ve değerde olacaktır.

MADDE 24: İşbu Antlaşmanın 2. maddesinde tanımlanan sınır rejimine ilişkin olarak bugünkü tarihte yapılmış olan Sözleşme, işbu Antlaşmaya taraf olan Devletler bakımından, sanki bu Antlaşmanın içindeymiş gibi, aynı güç ve değerde olacaktır.

MADDE 25: Türkiye kendisiyle yan yana savaşmış olan Devletlerle öteki Bağlı Devletler arasında yapılmış Barış Antlaşmaları ile ek Sözleşmeleri tam geçerli olarak tanımadığı, eski Alman İmparatorluğu, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan topraklarına ilişkin olarak alınmış ya da alınacak kararları kabul etmeyi ve yeni devletler (bu antlaşmalarda) saptanan sınırlar içinde tanımayı yükümlenir.

MADDE 26: Türkiye, şimdiden, Almanya'nın, Avusturya'nın, Bulgaristan'ın, Yunanistan'ın, Macaristan'ın, Polonya'nın, Romanya'nın, Sırp-Hırvat-Sloven Devletinin ve Çekoslovakya Devletinin sınırlarını -işbu sınırlar 25. maddede belirtilen Antlaşmalar ya da bunları tamamlayıcı bütün sözleşmelerde saptanmış olduğu ya da saptanabileceği üzere- tanıdığını ve kabul ettiğini bildirir.

MADDE 27: Türk ülkesinin dışında, işbu Antlaşmayı imzalayan öteki Devletlerin egemenliği ya da koruyuculuğu (protectorat) altında bulunan ülkelerin uyrukları ile Türkiye'den ayrılmış ülkelerin uyrukları üzerinde, Türk Hükümeti ya da Türk makamlarınca, siyasal, yasamaya ya da yönetime ilişkin herhangi bir nedenle olursa olsun, hiç bir güç ya da yetki kullanılmayacaktır. Şurası kararlaştırılmıştır ki, Müslüman din makamlarının ruhani yetkilerine halel verilmiş değildir.

MADDE 28: Bağlı Yüksek Taraflar, her biri kendi yönünden, Türkiye'de Kapitülasyonların her bakımdan kaldırıldığını kabul ettiklerini bildirirler.

MADDE 29: Fransız uyrukluğundaki Faslılara ve Tunuslulara, Türkiye'de, her bakımdan, öteki Fransız uyruklarına uygulanan rejim uygulanacaktır. Libya uyrukluğunda olanlara, Türkiye'de, her bakımdan, öteki İtalyan uyruklarına uygulanan rejim uygulanacaktır. İşbu Maddenin hükümleri, Türkiye'de, yerleşmiş, Tunus,

Libya ve Fas kökenli kimselerin uyrukluğunu etkilememektedir. Buna karşılık, Türk uyrukları, halkı 1. ve 2. fıkraların hükümlerinden yararlanan ülkelerde, Fransa ile İtalya'da yararlandıkları aynı rejimden yararlanacaklardır. Birinci fıkradaki hükümlerden halkı yararlanan ülkelere gelen ya da bu ülkelere gönderilen mallara (ticaret eşyasına) Türkiye'de uygulanacak rejim ile, buna karşılık, Türkiye'den gelen ya da Türkiye'ye gönderilecek mallara bu ülkede uygulanacak rejim, Fransız Hükümeti ile Türk Hükümeti arasında anlaşma ile saptanacaktır.

KESİM II

UYRUKLAR

MADDE 30: İşbu Antlaşmanın hükümleri uyarınca, Türkiye'den ayrılmış ülkelerde yerleşmiş Türk uyrukları hukukça (de plein droit) ve yerel yasaların öngördüğü şartlarla, bu ülke hangi Devlete bırakılmışsa o devletin uyruğu olacaklardır.

MADDE 31: On sekiz yaşını aşmış olup da Türk uyrukluğunu yitiren ve 30. madde uyarınca hukuk açısından yeni bir uyrukluğa edinmiş bulunan kimseler, işbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, iki yıllık bir süre içinde Türk uyrukluğunu seçebileceklerdir.

MADDE 32: İşbu Antlaşma uyarınca, Türkiye'den ayrılan bir ülkede yerleşmiş ve bu ülkede halkın çoğunluğundan soy [ırk] bakımından ayrı olan, 18 yaşını aşmış kimseler, işbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak iki yıllık bir süre içinde, halkın çoğunluğu seçme hakkını (droit d'option) kullanan kişinin soyundan olan Devletlerden birinin uyrukluğunu, bu Devletin de buna razı olması şartıyla, edinebileceklerdir.

MADDE 33: 3. ve 32. maddelerdeki hükümler uyarınca, seçme haklarını (droit d'option) kullanan kimseler, bunu izleyen on iki ay içinde konutlarını/ikametgahlarını, seçme haklarını hangi devlet için kullanmışlarsa o devletin ülkesine taşımak zorundadırlar.

Bu gibi kimseler, seçme haklarını kullanmazdan önce, oturmakta oldukları öteki Devletin ülkesinde malik oldukları taşınmaz malları ellerinde tutmakta serbest olacaklardır.

Bu gibi kimseler, her çeşit taşınır mallarını yanlarında götürebileceklerdir. Bu yüzden, kendilerinden, bu malların çıkarılışı ya da sokuluşu için hiç bir vergi ya da resim alınmayacaktır.

MADDE 34: İşbu Antlaşmanın hükümleri uyarınca, Türkiye'den ayrılan bir ülkenin yerli halkından olup, 18 yaşını aşmış ve İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte yabancı ülkelerde yerleşmiş bulunan Türk uyrukları, Türkiye'den ayrılan ülkelerde yetkilerini (otoritelerini) kullanan hükümetlerle, yerleşmiş bulundukları ülkelerin hükümetleri arasında yapılması gerekli görülebilecek anlaşmalar saklı kalmak üzere, yerli halkında oldukları ülkedeki uyrukluğa seçebilirler. Bu seçme hakkı (droit d'option), İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten başlayarak iki yıllık bir süre içinde kullanılmalıdır.

MADDE 35: Bağlı Devletler, İşbu Antlaşmada, ya da Almanya, Avusturya, Bulgaristan ya da Macaristan ile yapılmış Barış Antlaşmalarında, ya da Türkiye'den başka bağlı devletlerle ya da onlardan biriyle Rusya arasında, ya da kendileri arasında yapılmış bir Antlaşmada öngörülen ve ilgililere, kendileri için edinilmesi mümkün her hangi bir uyrukluğa geçme olanağını sağlayan seçme hakkının (droit d'option) kullanılmasına, herhangi bir engel çıkartmamayı yükümlenirler.

MADDE 36: İşbu Kesimdeki hükümlerin uygulanmasında, her bakımdan, evli kadınların durumu kocalarının, ve 18 yaşından küçük çocukların durumu da ana-babalarının durumuna göre ayarlanacaktır.

KESİM III

AZINLIKLARIN KORUNMASI

MADDE 37: Türkiye, 38. maddeden 44. maddeye kadar olan maddelerin kapsadığı hükümlerin temel yasalar olarak tanınmasını ve hiç bir kanunun, hiç bir yönetmeliğin (tüzüğün) ve hiç bir resmi işlemin bu hükümlere aykırı ya da bunlarla çelişir olmasını ve hiç bir kanun, hiç bir yönetmelik (tüzük) ve hiç bir resim işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlenir.

MADDE 38: Türk Hükümeti, Türkiye’de oturan herkesin, doğum, bir ulusal topluluktan olma (milliyet/nationalitY), dil, soy ya da din ayırımı yapmaksızın, hayatlarını ve özgürlüklerini korumayı tam ve eksiksiz olarak sağlamayı yükümlenir.

Türkiye’de oturan herkes, her İncanın, dinin ya da mezhebin, kamu düzeni ve ahlak kurallarıyla çatışmayan gereklerini, ister açıkta isterse özel olarak, serbestçe yerine getirme hakkına sahip olacaktır.

Müslüman olmayan azınlıklar, bütün Türk uyruklarına uygulanan ve Türk Hükümetince, ulusal savunma amacıyla ya da kamu düzeninin korunması için, ülkenin tümü ya da bir parçası üzerinde alınabilecek tedbirler saklı kalmak şartıyla, dolaşım ve göç etme özgürlüklerinden tam olarak yararlanacaklardır.

MADDE 39: Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, Müslümanların yararlandıkları aynı yurttaşlık haklarıyla siyasal haklardan yararlanacaklardır Türkiye’de oturan herkes, din ayırımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşit olacaktır.

Din, inanç ya da mezhep ayrılığı, hiç bir Türk uyruğunun, yurttaşlık haklarıyla (medeni haklarla) siyasal haklarından yararlanmasına, özellikle kamu hizmet ve görevlerine kabul edilme, yükseltilme, onurlanma ya da çeşitli mesleklerde ve iş kollarında çalışma bakımından, bir engel sayılmayacaktır.

Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiç bir kısıtlama konulmayacaktır.

Devletin resmi dili bulunmasına rağmen, Türkçeden başka bir dil konuşan Türk uyruklarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır.

MADDE 40: Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, hem hukuk bakımından hem de uygulamada, öteki Türk uyruklarıyla aynı işlemlerden ve aynı güvencelerden yararlanacaklardır. Özellikle, giderlerini kendileri ödemek üzere, her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar

ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dinsel ayinlerini serbestçe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır.

MADDE 41: Genel (kamusal) eğitim konusunda, Türk Hükümeti, Müslüman olmayan uyrukların önemli bir oranda oturmakta oldukları il ve ilçelerde, bu Türk uyruklarının çocuklarına ilkokullarda ana dilleriyle öğretimde bulunulmasını sağlamak bakımından, uygun düşen kolaylıkları gösterecektir. Bu hüküm, Türk Hükümetinin, söz konusu okullarda Türk dilinin öğrenimini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır.

Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyruklarının önemli bir oranda bulundukları il ve ilçelerde, söz konusu azınlıklar, Devlet bütçesi, belediye bütçesi ya da öteki bütçelerce, eğitim, din ya da hayır işlerine genel gelirlerden sağlanabilecek paralardan yararlanmaya ve pay ayrılmasına hak gözetirliğe uygun ölçülerde katılacaklardır. Bu paralar, ilgili kurumların yetkili temsilcilerine teslim edilecektir.

MADDE 42: Türk Hükümeti, Müslüman olmayan azınlıkların aile durumlarıyla/statüleriyle (aile hukukuyla), kişisel durumların/statüleri, (kişi halleri) konusunda, bu sorunların, söz konusu azınlıkların gelenek ve göreneklere uyarınca çözümlenmesine elverecek bütün tedbirleri almağı kabul eder.

Bu tedbirler, Türk Hükümetiyle ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden kurulu özel Komisyonlarca düzenlenecektir. Anlaşmazlık çıkarsa, Türk Hükümetiyle Milletler Cemiyeti Meclisi, Avrupalı hukukçular arasından birlikte seçecekleri bir üst hakem atayacaklardır.

Türk Hükümeti, söz konusu azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki din kurumlarına tam bir koruma sağlamayı yükümlenir. Bu azınlıkların Türkiye'deki vakıflarına, din ve hayır işleri kurumlarına her türlü kolaylıklar ve izinler sağlanacak ve Türk Hükümeti, yeniden din ve hayır kurumları kurulması için, bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağlanmış gerekli kolaylıklardan hiç birini esirgemeyecektir.

MADDE 43: Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, inançlarına ya da dinsel ayinlerine aykırı herhangi bir davranışta bulunmağa zorlanamayacakları gibi, hafta tatili günlerinde mahkemelerde hazır bulunmaları ya da kanunun öngördüğü herhangi bir işlemi yerine getirmemeleri yüzünden haklarını yitirmeyeceklerdir. Bununla birlikte bu hüküm, söz konusu Türk uyruklarını, kamu düzeninin korunması için, öteki Türk uyruklarına yükletilen yükümler dışında tutar anlamına gelmeyecektir.

MADDE 44: Türkiye, bu Kesimin bundan önceki Maddelerdeki hükümlerin, Türkiye'nin Müslüman-olmayan azınlıklarıyla ilgili olduğu ölçüde, uluslararası nitelikte yükümler meydana getirmelerini ve Milletler Cemiyetinin güvencesi (garantis) altına konulmalarını kabul eder. Bu hükümler, Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca uygun bulunmadıkça, değiştirilemeyecektir. İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japon Hükümetleri, Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca razı olunacak herhangi bir değişikliği reddetmemegi, İşbu Antlaşma uyarınca kabul ederler. Türkiye, Milletler Cemiyeti Meclisi üyelerinden her birinin, bu yükümlerden herhangi birine aykırı herhangi bir davranışı ya da böyle bir davranışta bulunma tehlikesini Meclise sunmağa yetkili olacağını ve Meclisin, duruma göre, uygun ve etkili sayacağı yolda davranabileceğini ve gerekli göreceği yönergeleri [talimatı] verebileceğini kabul eder. Türkiye, bundan başka, bu maddelere ilişkin olarak, hukuk bakımından ya da uygulamada, Türk Hükümetiyle imzacı öteki Devletlerden herhangi biri ya da Milletler Cemiyeti Meclisine üye herhangi bir başka Devlet arasında görüş ayrılığı çıkarsa, bu anlaşmazlığın, Milletler Cemiyeti Misakının 14. maddesi uyarınca uluslararası nitelikte sayılmasını kabul eder. Türk Hükümeti, böyle bir anlaşmazlığın, öteki taraf isterse, Milletlerarası Daimi Adalet Divanına götürülmesini kabul eder. Divanın kararı kesin ve Milletler Cemiyeti Misakının 13. maddesi uyarınca verilmiş bir karar gücünde ve değerinde olacaktır.

MADDE 45: Bu Kesimdeki hükümlerle, Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarına tanınmış olan haklar, Yunanistan'ca da, kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır.

BÖLÜM III

MALİ HÜKÜMLER

KISIM I

OSMANLI DEVLET BORCU

MADDE 46: İşbu Kesime ekli çizelgede belirtildiği üzere, Osmanlı Devlet Borcu (Düyun-u Umumiye-i), Türkiye, 1921-1913 Balkan Savaşları sonucu olarak kendilerine Osmanlı İmparatorluğundan topraklar katılmış devletler, İşbu Antlaşmanın 12. ve 15. maddelerinde belirtilen adalarla, bu Maddenin son fıkrasında belirtilen toprak parçası kendilerine bırakılmış olan Devletler ve, son olarak, İşbu Antlaşma uyarınca Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış Asya toprakları üzerinde yeni kurulan Devletler arasında, İşbu Kesimde belirtilen şartlar içinde, bölüştürülecektir. Bundan başka, yukarıda belirtilen bütün bu Devletler, 53. Maddede gösterilen tarihlerden başlayarak, Osmanlı Devlet Borcu hizmetlerinin ödenmesine ilişkin yıllık yükümlere (taksitlere) de, İşbu kesimde belirtilen şartlar içinde, katılacaklardır. Türkiye, 53. Maddede belirtilen tarihlerden başlayarak, öteki Devletlere yükletilmiş katılma paylarından artık hiç bir biçimde sorumlu tutulmayacaktır. 1 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı egemenliği altında olup, Türkiye'nin, İşbu Antlaşmanın 2. Maddesinde saptanan sınırları dışında bulunan Trakya arazi, Osmanlı Devlet Borcunun bölüştürülmesi konusunda, İşbu Antlaşma uyarınca Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış gibi sayılacaktır.

MADDE 47: Osmanlı Devlet Borcu (Düyun-u Umumiye-i Osmaniye) Meclisi, İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak üç aylık bir süre içinde İşbu Kesime ekli çizelgenin (A) Bölümünde yazılı borçlanmalara ilişkin olan ve ilgili Devletlerden her birine düşen yıllık taksitlerin tutarını, 50. ve 51. Maddelerde kabul edilmiş esaslara dayanarak saptayacak ve bu tutarı sözü geçen Devletlere bildirecektir. Bu Devletler, Osmanlı Borcu Meclisinin bu konudaki çalışmalarını izlemek üzere, İstanbul'a temsilciler gönderebileceklerdir. Osmanlı Devlet Borcu Meclisi, Bulgaristan ile yapılmış 27 Kasım 1919 tarihli Antlaşmanın 134. Maddesinde öngörülen görevleri de yerine getirecektir. İşbu bu Maddede yazılı ilkelerin uygulanması konusunda, ilgili taraflar

arasında doğabilecek her türlü anlaşmazlıklar, 1. fıkrada belirtilen bildirinin yapılması tarihinden başlayarak en çok bir ay içinde, Milletler Cemiyeti Meclisinden atanması rica edilecek bir hakeme sunulacak ve bu hakem, en çok üç aylık bir süre içinde kararını verecektir. Hakemin kararları kesin olacaktır. Anlaşmazlığın sözü geçen hakeme sunulmuş olması, yıllık taksitlerin ödenmesini geciktirmeyecektir.

MADDE 48: İşbu Kesime ekli çizelgenin (A) Bölümünde gösterilen Osmanlı Devlet Borcunun aralarında bölüştürüleceği, Türkiye’den başka Devletler, 47. Maddede öngörülen aylık taksitlerden her birine düşen pay konusunda, 47. Madde uyarınca kendilerine yapılacak bildiri gününden başlayarak üç aylık bir süre içinde, Osmanlı Devlet Borcu Meclisine, kendi paylarının güvence altına alınması için yeterli sağlancalar (karşılıklar, rehinler) vereceklerdir. Bu sağlancalar yukarıda belirtilen süre içinde gösterilmemiş olursa, ya da bu sağlancaların uygun olup olmadığı konusunda anlaşmazlık çıkarsa, İşbu Antlaşmanın İmzacısı Devletlerden herhangi birince, Milletler Cemiyeti Meclisine başvurulabilecektir. Milletler Cemiyeti Meclisi, sağlanca olarak ayrılan gelirlerin toplanmasını, aralarında Borcun bölüştürülmüş olduğu, Türkiye dışındaki Devletlerde bulunan uluslararası maliye örgütlerine emanet edebilecektir. Milletler Cemiyeti Meclisinin kararları kesin olacaktır.

MADDE 49: İlgili Devletlerden her birine düşecek yıllık taksitler tutarının 47. madde hükümleri uyarınca kesin olarak saptanmasına girişileceği günden başlayarak bir aylık bir süre içinde, İşbu Kesime ekli çizelgenin (A) Bölümünde gösterilen Osmanlı Devlet Borcunun nominal sayısal anaparasının bölüştürülme yol ve yöntemlerini saptamak üzere, Paris’te bir komisyon toplanacaktır. Bu bölüştürme, yıllık taksitlerin bölüştürülmesi için kabul edilen oranlara göre, borçlanma sözleşmeleriyle İşbu Kesimin hükümleri göz önünde tutularak, yapılacaktır.

1. fıkrada öngörülen Komisyon, Türk Hükümetinin bir temsilcisiyle, Osmanlı Devlet Borcu Meclisinin temsilcilerinden, Birleştirilmiş Borç ve İkramiyeli Türk Tahvilleri (Düyun-u Muvahhide ve İkramiyeli Türk Tahvilatı, la Dette unifiée et les Lots

turc) dışında kalan Osmanlı Devlet Borcunun bir temsilcisinden ve ilgili Devletlerden her birinin atayabileceği birer temsilciden kurulacaktır. Komisyonda görüş birliğine varılamayacak bütün sorunlar, 47 nci Maddenin 4. fıkrasında öngörülen hakeme sunulacaktır.

Türkiye, kendi payını temsil etmek üzere yeni borç senetleri çıkarmağa karar verirse, Borç anaparasının bölüştürülmesi, önce, Türkiye bakımından, Türk Hükümetinin temsilcisinden, Osmanlı Devlet Borcu temsilcisinden ve Birleştirilmiş Borç ve İkramiyeli Türk Tahvilleri dışındaki borcun temsilcilerinden kurulu bir Komitece yapılacaktır. Yeni çıkartılmış borç senetleri Komisyona teslim edilecektir; Komisyon da, bunların, bir yandan Türkiye'nin aklanmış (ibra edilmiş) olduğunu, öte yandan da borç senetlerini ellerinde bulunduranların, Osmanlı Devlet Borcundan kendilerine bir pay düşen öteki Devletlere karşı haklarını göz önünde tutarak, borç senetlerini ellerinde bulunduranlara verilmesini sağlayacaktır. Osmanlı Devlet Borcundan her Devlete düşecek payı temsil etmek üzere çıkartılacak senetler, Bagetli Yüksek Tarafların ülkelerinde, her türlü damga resimlerinden ya da bu senetlerin çıkartılmasının yol açabileceği her çeşit vergilerden bağışık tutulacaktır. İlgili Devletlerden her birine düşecek yıllık taksitlerin ödenmesi, İşbu Maddenin, nominal/sayısal anaparanın bölüştürülmesine ilişkin hükümleri yüzünden, ertelenmeyecektir.

MADDE 50: Yıllık taksitlerin 47. Maddede öngörülen bölüştürülmesi ile, Osmanlı Devlet Borcu (Düyun-u Umumiye-i Osmaniye) nominal anaparanın 49. Maddede sözü edilen bölüştürülmesi, aşağıdaki gibi yapılacaktır:

1- 17 Ekim 1912 tarihinden önce borçlanmalar ve onlara ilişkin yükümler, 1912-1913 Balkan Savaşlarından sonraki durumda Osmanlı İmparatorluğu ile, Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı İmparatorluğundan toprak almış Balkan Devletleri ve İşbu Antlaşmanın 12. maddesinde belirtilen adalar kendilerine verilmiş olan Devletler arasında bölüştürülecektir; bu savaşlara son veren Antlaşmaların ya da sonradan yapılan antlaşmaların yürürlüğe girişlerinden bu yana meydana gelen ülke değişiklikleri de göz önünde tutulacaktır.

2- Bu ilk bölüştürmeden sonra, Osmanlı İmparatorluğunun üzerinde kalmış borçlanmaların ve onlara ilişkin yıllık taksitlerin, 17 Ekim 1912 ile 1 Kasım 1914 tarihi arasında, Osmanlı İmparatorluğunun yapmış olduğu borçlanmaların ve bunlara ilişkin taksitlerin ertelenmesiyle artmış olan geri kalan parçası, Türkiye ile, bu Antlaşma uyarınca kendilerine Osmanlı İmparatorluğundan toprak katılmış Asya'da yeni kurulmuş Devletler ve bu Antlaşmanın 46. Maddesinde belirtilen toprağın kendisine verilmiş bulunduğu Devlet arasında bölüştürülecektir.

Anaparanın bölüştürülmesi, İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişi tarihinde her borçlanmanın anaparasının tutarı üzerinden yapılacaktır.

MADDE 51: 50. maddede öngörülen bölüştürme sonucu olarak, Osmanlı Devlet Borcu'nun (Düyun-u Umumiye-i Osmaniye'nin) yıllık borçlarından, ilgili her Devlete düşen pay şöyle saptanacaktır:

1- 50. maddenin ilk fıkrasında öngörülen bölüştürme için, önce, 12. ve 15. maddelerde belirtilen adalar ile Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış toprakların tümüne düşen payın saptanmasına girişilecektir. Bu payın 50. maddenin 1. paragrafı hükümleri uyarınca bölüştürülmesi gereken yıllık taksitler toplam tutarına göre tutarı, yukarıda sözü geçen adalarla toprakların, birlikte hesaplanan ortalama genel gelirinin, Osmanlı İmparatorluğunun 1910-1911 ve 1911-1912 mali yılları içindeki -1907 yılında konulmuş ek gümrük vergisi gelirini de kapsamak üzere- ortalama genel gelirine olan oranına eşit oranda olacaktır. Böylece saptanan tutar, daha sonra, bir önceki fıkrada öngörülen topraklar kendilerine verilmiş bulunan Devletler arasında bölüştürülecektir. Bu işlem üzerine, sözü geçen Devletlerin her birine düşen payın, aralarında bölüşülen toplam tutara göre oranı, Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış bütün topraklar ile 12. ve 15. Maddelerde belirtilen adaların -1910-1911 ve 1911-1912 mali yılları içindeki- genel ortalama geliri oranıyla aynı oranda olacaktır. Bu fıkrada öngörülen gelirlerin hesaplanmasında, gümrük vergi gelirleri dikkate alınmayacaktır.

2- 46. Maddenin son fıkrasında belirtilen toprağı da kapsamak üzere, İşbu Antlaşma uyarınca Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan topraklara gelince, ilgili Devletlerden her birine düşen payın, 50. Maddenin 2. fıkrası hükümleri uyarınca bölüşürülecek yıllık taksitlerin toplam tutarına göre tutarı, ayrılan toprakların ortalama gelirinin 1910-1911 ve 1911-1912 mali yılları içindeki -1907 yılında konulmuş ek gümrük vergisi gelirini de kapsamak üzere-Osmanlı İmparatorluğunun, 1. paragrafta belirtilen topraklarla adaların payının düşülmesinden sonraki ortalama toplam gelirine olan oranına eşit oranda olacaktır.

MADDE 52: İşbu Kesime bağılı çizelgenin (B) Bölümünde öngörülen öndelikler [avanslar], Türkiye ile 46. Maddede belirtilen öteki Devletler arasında, aşağıdaki şartlar içinde bölüşürülecektir:

1- Çizelgede gösterilen ve 17 Ekim 1912 tarihinde var olan öndeliklerin, İşbu Antlaşmanın yürürlüğe konulması tarihinde ödenmemiş bulunan anaparası varsa, İşbu anapara ile, bunun, 53. Maddenin birinci fıkrasında belirtilen tarihlerden bu yana birikmiş faizleri ve bu tarihlerden sonra yapılmış bulunan ödemeler, 50. maddenin birinci paragrafı ile 51. maddenin birinci paragrafı hükümleri uyarınca bölüşürülecektir.

2- Bu ilk bölüşürmeden sonra, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde kalan borçlara ve bu İmparatorlukça 17 Ekim 1912 ve 1 Kasım 1914 tarihleri arasında alınmış ve çizelgede gösterilen öndeliklere gelince, İşbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinde ödenmemiş anapara varsa, bu anapara ile, bunun, 1 Mart 1920 tarihine kadar birikmiş faizleri ve bu tarihten sonra yapılmış ödemeler, 50. Maddenin 2. paragrafı ile 51. Maddenin 2. paragrafı hükümleri uyarınca bölüşürülecektir.

Osmanlı Devlet Borcu Meclisi, söz konusu öndeliklerden (avanslardan) ilgili Devletlerden her birine düşen payın tutarını, İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak üç aylık bir süre içinde saptayacak ve bu tutarı söz konusu Devletlere bildirecektir.

Türkiye'den başka devletlerin borçlu tutuldukları paralar, bu Devletlerce, Osmanlı Devlet Borcu Meclisine ödenecek, ya da Türkiye'nin bu Devletler hesabına gerek faiz gerekse borcun kar-

şılığı olarak ödemiş bulunduğu para tutarına eşit bir tutarı buluncaya kadar, Türk Hükümeti hesabına gelir yazılacaktır.

Bir önceki fıkrada öngörülen ödemeler, İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak yıllık beş eşit taksitle yapılacaktır. Söz konusu ödemelerin Osmanlı İmparatorluğunun alacaklılarına yapılacak parçası, öndeki sözleşmelerinde Sart koşulan faizleri de kapsayacak ve Türk Hükümetine düşen parçası ise faizsiz ödenecektir.

MADDE 53: Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan toprakları kendilerine katmış olan Devletlerce ödenmesi gereken, İşbu Kesime ekli çizelgenin (A) Bölümünde belirtilmiş bulunan Osmanlı Devlet Borcu borçlanmalarının yıllık taksitleri, bu toprakların sözü geçen Devletlere katılmasını sağlamış bulunan Antlaşmaların yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, ödenmesi gerekli duruma gelecektir. 12. maddede belirtilen adalara ilişkin yıllık taksit 1/14 Kasım 1914 den başlayarak ve 15. maddede belirtilen adalara ilişkin yıllık taksit de 17 Ekim 1912 den başlayarak ödenmesi gerekli duruma gelecektir.

İşbu Antlaşma uyarınca, Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan Asya'daki topraklar üzerinde yeni kurulmuş Devletlerin ve 46. maddenin son fıkrasında belirtilen toprağı kendisine katan Devletin borçlu oldukları yıllık taksitler, 1 Mart 1920 tarihinden başlayarak ödenmesi gerekli duruma gelecektir.

MADDE 54: İşbu Kesime ekli çizelgenin (A) Bölümünde sayılan 1911-1912 ve 1913 yılları Hazine Tahvilleri (Bons de TrYsor), sözleşmelerinde öngörülen ödeme tarihlerinden başlayarak on yıl içinde, kararlaştırılmış faizleriyle birlikte ödeneceklerdir.

MADDE 55: Aralarında Türkiye de bulunmak üzere 46. Maddede belirtilen Devletler, İşbu Kesime ekli çizelgenin (A) Bölümünde gösterildiğı üzere Osmanlı Devlet Borcundan kendilerinde düşen ve 53. Maddede belirtilen tarihlerden başlayarak ödenmesi gerekirken ödenmemiş bulunan yıllık taksitlerin tutarını Osmanlı Devlet Borcu Meclisine ödeyeceklerdir. Bu ödeme, İşbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, eşit yirmi taksitle, faizsiz yapılacaktır.

Türkiye’den başka Devletlerin Osmaneli Devlet Borcu Meclisine ödedikleri yıllık taksitler, Borç Meclisince, söz konusu Devletler hesabına Türkiye’nin ödemiş olduğu para tutarını buluncaya kadar, Türkiye’nin borçlu kalabileceği gecikmiş taksitler hesabından düşülecektir.

MADDE 56: Bundan böyle, Osmanlı Devlet Borcu Yönetim Meclisinde, ellerinde borç senetleri bulunduran Almanların, Avusturyalıların ve Macarların temsilcileri (vekilleri) bulunmayacaktır.

MADDE 57: Osmanlı Devlet Borcu borçlanmalarıyla faizlerine ve karşılığı Mısır vergisi ile sağlanmış olan 1855, 1891 ve 1894 borçlanmalarına ilişkin faizsiz kuponların sunulmasına ilişkin süreler ile, sözü geçen borçlanmalardan adçekme vurmuş olan borç senetlerinin ödenmek üzere sunulma süreleri, Yüksek Bağlaşık Taraflar ülkesinde 29 Ekim 1914 tarihinden başlayarak İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişini izleyecek üç ayın sona ermesine kadar ertelenmiş sayılacaktır.

KESİM II

ÇESİTLİ HÜKÜMLER

MADDE 58: Bir yandan Türkiye ve öte yandan (Yunanistan dışında) öteki Bağlaşık Devletler, bu Devletlerle (tüzel kişileri de kapsamak üzere) uyruklarının, 1 Ağustos 1914 tarihiyle İşbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihi arasındaki süre boyunca uğramış oldukları, gerek savaş eylemleri, gerekse zoralık, haciz, dilediği gibi kullanma ve el koyma tedbirlerinden doğan kayıp ve zararlardan dolayı her türlü parasal istemde bulunma hakkında karşılıklı olarak vazgeçerler. Bununla birlikte, yukarıdaki hüküm, İşbu Antlaşmanın II. Bölümünde (Ekonomik hükümleri) öngören hükümlere halel getirmeyecektir.

Türkiye, Almanya ile yapılmış 28 Haziran 1919 tarihli Barış Antlaşmasının 259. Maddesinin birinci fıkrası ve Avusturya ile yapılmış 10 Eylül 1919 tarihli Barış Antlaşması 210. Maddesinin birinci fıkrası uyarınca, Almanya ile Avusturya’nın geçirmiş (transfer etmiş) oldukları altın paralar üzerindeki her türlü haktan,

(Yunanistan dışında) öteki Bağlıklı Devletler yararına vazgeçer.

Sürüme (tedavüle) çıkarılan birinci tertip Türk kağıt paralarına/kaime ilişkin olarak, gerek 20 Haziran 1331 (3 Temmuz 1915) tarihli sözleşme, gerekse söz konusu kağıt paraların arkasında yazılı metin uyarınca, Osmanlı Devlet Borcu Meclisine yükletilmiş bütün ödeme yükümleri geçersiz sayılmıştır.

Bunun gibi, Türkiye, Osmanlı Hükümetince İngiltere'ye ısmarlanmış ve İngiliz Hükümetince 1914 de el konmuş olan savaş gemileri için ödenmiş bulunan paranın geri verilmesini İngiliz Hükümetinden ya da İngiliz uyruklarından istememeyi kabul eder ve bu yüzden her türlü istemde bulunmaktan vazgeçer.

MADDE 59: Yunanistan, Anadolu'da, savaş yasalarına aykırı olarak, Yunan ordusu ya da Yunan yönetiminin eylemleriyle islenmiş zararları onarma yükümünü kabul eder. Öte yandan, Türkiye, Yunanistan'ın, savaşın uzamasından ve savaş sonuçlarından doğan mali durumunu dikkate alarak, onarımlar karşılığı olarak, Yunan Hükümetine karşı yöneltebileceği her türlü zarar/giderim/tazminat isteminde kesinlikle vazgeçer.

MADDE 60: Gerek Balkan Savaşları sonucu olarak gerekse İşbu Antlaşma ile kendilerine Osmanlı İmparatorluğundan bir toprak parçası ayrılmış ya da ayrılan devletler, Osmanlı İmparatorluğunun bu toprak parçasında bulunan her türlü taşınır ve taşınmaz malları, herhangi bir karşılık ödemeksizin, edinmiş olacaktırlar. Şurası kararlaştırılmıştır ki, 26 Ağustos 1324 (8 Eylül 1908) ve 20 Nisan 1325 (2 Mayıs 1909) tarihli İradelerde, Hazine-i Hassa'dan (Liste civile) Devlete geçirilmesi buyrulmuş olan taşınır ve taşınmaz mallarla, 30 Ekim 1918'de, bir kamu hizmeti yararına Hazine-i Hassa'ca yönetilen mallar, sözü geçen Devletler Osmanlı İmparatorluğunun yerini almış olduklarından ve bu mallar üzerinde kurulmuş bulunan Vakıfların geçerli tanınması şartıyla, bir önceki fıkrada belirtilen taşınır ve taşınmaz malların kapsamı içinde bulunmaktadırlar. Gerek Balkan Savaşları sonucu olarak, gerek daha sonra Yunanistan'a geçmiş eski Osmanlı İmparatorluğu topraklarında bulunan ve Hazine-i Hassa'dan Devlete geçmiş taşınır ve taşınmaz mallar konusunda, Türk Hükümeti ile Yunan Hükümeti arasında çıkan anlaşmazlık, 1-14 Kasım 1913

tarıhli Atına Antlaşmasına ekli özel bir protokol uyarınca yapı-
lacak bir hakemlik sözleşmesine göre, La Haye’de bir hakemlik
mahkemesine götürülecektir. İşbu Maddenin hükümleri, Hazine-
i Hassa adına yazıtlı bulunan ya da Hazine-i Hasa’ca yönetilen ve
bu Maddenin 2. ve 3. fıkralarında öngörölmeyen taşınır ve taşın-
maz malların hukuksal niteliğini değıştirmeyecektir.

MADDE 61: Türk sivil ya da askeri emeklilik maaşından ya-
rarlananlardan, İşbu Antlaşma uyarınca Türkiye’den başka bir
Devletin uyrukluğuna geçmiş bulunanlar, emeklilik maaşlarına
ilişkin olarak Türk Hükümetine karşı herhangi bir istemde bulu-
namayacaklardır.

MADDE 62: Türkiye, Almanya ile Versailles’de 28 Haziran
1919 tarihinde yapılmış Barış Antlaşmasının 261. Maddesi ve
Avusturya ile 10 Eylül 1919 da, Bulgaristan ile 27 Kasım 1919
da ve Macaristan ile 4 Haziran 1920 de yapılmış Barış Antlaşma-
larının bu konuyla ilgili maddeleri uyarınca, Almanya, Avusturya,
Bulgaristan ve Macaristan’ın, Türkiye’den olan bütün alacakları-
nın (Bağlaşık Devletlere) geçirilmesini (transferini) kabul eder.
Bağıtlı öteki Devletler, bu yüzden Türkiye’ye düşen borçlardan
Türkiye’yi aklanmış/ibra edilmiş saymayı razı olurlar. Türkiye’-
nin, Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Macaristan’dan olan ala-
cakları da sözü geçen Bağıtlı/Bağlaşık Devletlere geçirilmiştir.

MADDE 63: Türk Hükümeti, öteki Bağıtlı Devletlerle görüş
birliği içinde, savaştan sonra Almanya’dan Türkiye’ye gönderile-
cek malların tutarına karşılık olarak, Alman Hükümetince sürüme
çıkartılmış kağıt paraları belli bir kambiyo değeri üzerinden kabul
edeceğı konusunda girmiş olduğı yükümlerden Alman Hüküme-
tini aklanmış/kurtulmuş/ibra edilmiş saydığını bildirir.

BÖLÜM III

EKONOMİK HÜKÜMLER

MADDE 64: Bu Bölümde, «Müttefik Devletler» (Puissan-
ces alliYes) terimi, Türkiye’den başka bağıtlı Devletler anlamına
gelmektedir; «Müttefik uyrukları» (ressortissants alliYes) terimi,

Türkiye’den başka bağıtlı Devletlerin uyrukluğunda bulunan ya da bu Devletlerin koruyuculuğu (protectorat) altında bulunan bir devletin ya da bir ülkenin uyrukluğunda olan gerçek kişileri, dernekleri ve kurumları kapsamaktadır. Bu Bölümün, sözü geçen «Müttefik Uyrukları»na ilişkin hükümleri, Müttefik Devletlerin uyrukusunda bulunmamakla birlikte, bu Devletlerin olgusal/fiili korumasından (protection) yararlanmış bulunmaları yüzünden, Osmanlı makamlarınca kendilerine Müttefik uyrukları gibi işlem yapılmış ve bu yüzden de zarar görmüş olan kimselere de uygulanacaktır.

KISIM I

MALLAR, HAKLAR VE ÇIKARLAR

MADDE 65: İşbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinde Türk Egemenliği altında kalmış bir ülkede bugün de bulunup kimliği ortaya konulabilecek ve 29 Ekim 1914 tarihinde Müttefiklerin uyruğu olan kimselere ait mallar, haklar ve çıkarlar, bulundukları durumlarıyla, derhal hak sahiplerine geri verilecektir. Karşılıklı olarak, 29 Ekim 1914 tarihinde Müttefik Devletlerin egemenliği ya da koruyuculuğu altına konulmuş ülkelerde ya da Balkan Savaşlarından sonra Osmanlı İmparatorluğundan ayrılarak bugün sözü geçen Devletlerin egemenliği altına konulmuş ülkelerde bulunup da Türk uyruklarına ait olan mallar, haklar ve çıkarlar, derhal hak sahiplerine geri verilecektir. İşbu Antlaşma uyarınca Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış ülkelerde bulunan ve Müttefik Devletler makamlarınca tasfiye konusu yapılmış ya da başka herhangi olağanüstü tedbirler uygulanmış, Türk uyruklarına ait olan mallar, haklar ve çıkarlar konusunda da bu hüküm uygulanacaktır. İşbu Antlaşma uyarınca Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış bir ülkede bulunup, Osmanlı Hükümetince uygulanan kuraldışı/istisnai bir savaş tedbirine konu olduktan sonra, bu ülkede yetkilerini [otoritesini] kullanan Bağıtlı/Bağlaşık Yüksek Tarafların şimdi elinde bulunan mallardan kimliği ortaya konulabilecek olanlar, bulundukları durumlarıyla, meşru maliklerine geri verilecektir. Bu ülkede yetkilerini kullanan Bağıtlı Devletçe tasfiye edilmiş taşınmaz mallar konusunda da aynı işlem yapılacaktır. Özel kişiler arasında bunlar dışında kalan istemler, yetkili yerel mahkemelere sunulacaktır. İstenmiş malların kimin olduğu

ya da bunların geri verilisi konusunda ortaya çıkacak her türlü anlaşmazlıklar, bu Bölümün V. Kesiminde öngörülen Hakemlik Karma Mahkemesine sunulacaktır.

MADDE 66: 64. maddenin 1. ve 2. fıkralarındaki hükümleri yürürlüğe koymak için, Bağlı Yüksek Taraflar, en hızlı bir yönetim süreci uygulayarak, maliklerin rızası olmaksızın konmuş olabilecek her türlü yükümlerden ya da yararlanma haklarından arınmış olarak, maliklere, mallarını, haklarını ve çıkarlarını geri verdireceklerdir. Malları, hakları ve çıkarları, bu geri verdirmeyi yaptıracak olan Hükümetten dolayı ya da dolaysız olarak edinmiş olan ve bu geri vermeden zarara uğramış bulunabilecek üçüncü kişilerin zararlarını gidermekle, geri verdirmeyi yaptıran Hükümet yükümlü olacaktır. Bu zarar/giderim/tazminat konusunda ortaya çıkabilecek olan anlaşmazlıkların çözümünde ortak (genel) hukuk mahkemeleri yetkili olacaklardır. Bütün öteki durumlarda, zarar/giderimde bulunmaları gerekenlere karşı, zarara uğramış üçüncü kişilerin dava açma hakları olacaktır. Bu amaçla, Bağlı Yüksek Taraflarca, düşman mallarına, haklarına ve çıkarlarına ilişkin olarak alınmış bütün kullanım/geçirim işlemleri ya da başka olağanüstü savaş tedbirleri -henüz tamamlanmamış bir tasfiye söz konusu ise- derhal kaldırılacak ve durdurulacaktır. İstemde bulunan maliklerin malları, hakları ve çıkarları -bunların sahipleri belli olur olmaz- derhal geri verilerek, bu istemler yerine getirilecektir. Geri verilmesi 65. maddede öngörülen mallar, haklar ve çıkarlar, İşbu antlaşmanın imzası tarihinde Bağlı Yüksek Taraflardan birinin yetkili makamlarınca tasfiye edilmiş bulunursa, bu Bağlı Taraf, tasfiye tutarını, malların, hakların ve çıkarların maliklerine ödeyerek, geri verme yükümünden aklanmış/kurtulmuş/ibra edilmiş olacaktır. Malikin başvurusu üzerine, Hakemlik Karma Mahkemesi, tasfiyenin haklı bir değeri tutturacak koşullar altında yapılmamış olduğu kanısında bulunursa, bu Mahkeme, taraflar anlaşamazlarsa, tasfiyeden elde edilen geliri, hak gözetirliğe uygun göreceği ölçüde arttırabilecektir. Söz konusu mallar, haklar ve çıkarlar, malikleriyle yapılmış anlaşmadan ya da yukarıda öngörülen Hakemlik Karma Mahkemesinin kararından sonra iki ay içinde ödeme yapılmamışsa, geri verilecektir.

MADDE 67: Bir yandan Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ve öte yandan Türkiye, Türkiye ülkesinde ve karşılıklı olarak, Yunanistan, Romanya ve Sırp Hırvat-Sloven Devleti ülkelerinde, ordularınca ya da yönetim makamlarınca el konmuş, haczedilmiş ve geçici olarak el konulmuş olup da şimdi de bu ülkede bulunan her türlü taşınır malların kendi ülkelerinde aranmasını ve bulunanların geri verilmesini, gerek uygun düşen yönetim tedbirleri alarak, gerekse bunlara ilişkin bütün belgeleri teslim ederek, kolaylaştıracaktır. Bu araştırma ve geri verme, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan ordularınca makamlarınca, Yunanistan, Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ülkesinde haczedilmiş ya da geçici olarak el konulmuş ve Türkiye'ye ya da Türk uyruklarına geçirilmiş mallarla, Yunanistan, Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ordularınca Türk ülkesinde el konularak ya da haczedilerek Yunanistan'a, Romanya'ya ya da Sırp-Hırvat-Sloven Devletine ya da bunların uyruklarına geçirilmiş mallar için de uygulanacaktır. Bu araştırmalara ve geri vermelerle ilişkin istemler/dilekçeler, İşbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak altı aylık bir süre içinde sunulacaktır.

MADDE 68: Türkiye'de Yunan ordusunca işgal olunan bölgelerde, bir yandan Yunan makamları ve yönetimleri ile, öte yandan Türk uyrukları arasında yapılmış sözleşmelerden doğan borçlar, bu sözleşmelerde öngörülen şartlar içinde, Yunan Hükümetince ödenecektir.

MADDE 69: 1922-1923 mali yılından önceki mali yıllar için, Müttefiklerin uyruklarından ya da bunların mallarından, Müttefik uyruklarının ve mallarının 1 Ağustos 1914'de yararlandıkları statü uyarınca bağlı kılınmamış bulundukları hiç bir vergi resim ya da ek-resim (vergi) alınmayacaktır. 1922-1923 mali yılından önceki mali yıllar için, 15 Mayıs 1923'den sonra para alınmış bulunuyorsa, İşbu Antlaşma yürürlüğe girer girmez, bu paralar hak sahiplerine geri verilecektir. 15 Mayıs 1923 den önce alınmış paralar için hiç bir başvurmada bulunulamayacaktır.

MADDE 70: 65. 66. ve 69. maddelere dayandırılacak istemlerin, işbu Antlaşmanın yürürlüğe konulusundan başlayarak yet-

kili makamlara altı ay içinde ve anlaşmaya varılamazsa, Hakemlik Karma Mahkemesine ons ekiz aylık bir süre içinde sunulmuş olmaları gerekmektedir.

MADDE 71: İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Romanya ve Sırp/Hırvat/-Sloven Devleti ya da bunların uyrukları, kendi malları, hakları ve çıkarlarına ilişkin olarak, 19 Ekim 1914 tarihinden önce Osmanlı Hükümetine istemlerde bulunmuş ya da dava açmış olduklarından, İşbu Kesimin hükümleri, sözü geçen istemleri ya da davaları hiç bir zaman etkileyememektir. İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven Hükümetlerine Osmanlı Hükümetince ya da Osmanlı uyruklarınca sunulmuş istemlere ya da açılmış davalara da aynı işlem uygulanacaktır. Bu istemler ya da davalar, Türk Hükümetiyle İşbu Maddede belirtilen öteki Hükümetlere karşı, Kapitülasyonlara son verilmiş olduğu göz önünde tutularak, kovuşturulacaktır.

MADDE 72: İşbu Antlaşma uyarınca Türk kalan topraklarda, Almanya'ya, Avusturya'ya, Macaristan'a ve Bulgaristan'a ya da bunların uyruklarına ait olup da, İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden önce Müttefik Hükümetlerce el konulmuş ya da işgal edilmiş olan mallar, haklar ve çıkarlar, Müttefik/Bağlaşık Hükümetlerle Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan Hükümetleri ya da ilgili uyrukları arasında anlaşmaların (düzenlemelelerin) yapılmasına kadar, Müttefik Hükümetlerin elinde kalacaktır. Bu mallar, haklar ve çıkarlar tasfiye edilmişlerse, yapılmış tasfiyelerin geçerli olduğu doğrulanmıştır. İşbu Antlaşma uyarınca Türkiye'den ayrılan topraklarda, Almanya'ya, Avusturya'ya, Macaristan'a ve Bulgaristan'a ya da bunların uyruklarına ait malları, hakları ve çıkarları, söz konusu ülkelerde yetkilerini (otoritelerini) kullanan Hükümetler, İşbu Antlaşmanın yürürlüğe konulundundan başlayarak altı ay içinde, tasfiye edilebileceklerdir. Daha önce yapılmış ya da yapılmamış olsun, tasfiyelerden elde edilen para, tasfiye edilmiş mallar Almanya, Avusturya, Macaristan ya da Bulgaristan Devletlerinin mülkiyetinde ise, ilgili devletle yapılmış Barış Antlaşmasının kurmuş olduğu Onarımlar Komisyonuna/Tamirat Komisyonuna, (La Commission des Ry parations) ödenecektir. Tasfiye edilen mallar özel kişilerin ise, tasfiyeden elde

edilen para, doğrudan doğruya malların sahiplerine ödenecektir. İşbu Maddenin hükümleri, Osmanlı anonim ortaklarına/şirketlerine uygulanmayacaktır. Türk Hükümeti, İşbu Maddede öngörülen tedbirlerden hiç bir biçimde sorumlu olmayacaktır.

KISIM II

SÖZLEŞMELER VE SÜRE AŞIMLARI

MADDE 73: 82. Maddede tanımlandığı biçimde, sonradan düşman durumuna girmiş bulunan taraflar arasında ve bu Maddede belirtilmiş tarihten önce yapılmış, aşağıdaki kategorilere giren sözleşmeler (contrats), bu sözleşmelerin kapsadığı hükümlerle İşbu Antlaşmanın hükümleri saklı tutulmak şartıyla, yürürlükte kalacaklardır:

a) Teslim işlemi 82. Maddenin hükümleri uyarınca tarafların düşman durumuna girmelerinden önce gerçekten yapılmış bulunan, taşınmaz malların satışına ilişkin sözleşmeler - asıl satış işlemi usulüne uygun olarak gerçekleştirilmiş olmasa bile;

b) Özel kişiler arasında yapılmış kiralama, kiraya verme sözleşmeleriyle, kira vaadi sözleşmeleri;

c) Madenlerin, ormanların ve tarım topraklarının işletilmesine ilişkin olarak, özel kişiler arasında yapılmış sözleşmeler;

d) İpotek, teminat ve emanet konusunda sözleşmeler;

e) Ortaklıkların kurulmasına ilişkin sözleşmeler; bu hüküm, yönetildikleri kanun uyarınca, ortakların kişiliğinden ayrı bir kişilik oluşturmayan kolektif ortaklıklara (partnerships) uygulanmaz;

f) Özel kişilerle ya da ortaklıklarla, Devlet, vilâyetler, belediyeler ya da bunlara benzer yönetim tüzel kişileri arasında, herhangi bir konuda, yapılmış sözleşmeler;

g) Aile durumuna (statüsüne) ilişkin sözlenmeler;

h) Her çeşit bağışlara (hibe ve teberrulara/à des donations ou à des libYralitYs) ilişkin sözleşmeler.

İşbu madde, sözleşmelerle, yapıldıkları sıradaki değerlerinden başka bir değer verdirme amacıyla öne sürülemeyecektir. İşbu Madde, ayrıcalık/imtiyaz sözleşmelerine uygulanmayacaktır.

MADDE 74: Sigorta sözleşmelerine, İşbu Kesimin Ek’inde öngörülen hükümler uygulanacaktır.

MADDE 75: 73. ve 64. maddelerde sayılan sözleşmelerle, ayrıcalık/imtiyaz sözleşmeleri dışında, sonradan düşman uyruğuna girmiş kimseler arasında, tarafların düşman durumuna girmeleri tarihinden önce yapılmış olan sözleşmeler, bu tarihten başlayarak sona erdirilmiş sayılacaktır. Bununla birlikte, sözleşmenin taraflarından her biri, gerekirse, öteki tarafa, sözleşmenin yapıldığı tarihte yürürlükte tutulması istenilen andaki koşullar arasındaki farkı karşılayacak bir zarar/giderim/tazminat ödenmesi şartıyla, İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak üç aylık bir sürenin geçişine kadar öteki taraftan, bu sözleşmenin uygulanmasını isteyebilecektir. Bu zarar/giderim, taraflar kendi aralarında anlaşamazlarsa, Hakemlik Karma Mahkemesince saptanacaktır.

MADDE 76: İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden önce, 73. maddeden 75. maddeye kadar olan maddelerde belirtilen sözleşmelerde, ödemede kullanacak para ya da kambiyo değeri konusundaki sözleşmeleri de kapsamak üzere, özellikle bu sözleşmelerin sona erdirilmesine, yürürlükte tutulmasına, uygulama şartlarına ya da bu sözleşmelerde yapılacak değişikliklere ilişkin olarak, taraflar arasında yapılmış bütün işlemlerin geçerli olduğu doğrulanır.

MADDE 77: 30 Ekim 1918 tarihinden sonra, Müttefik uyruklarıyla Türk uyrukları arasında yapılmış sözleşmeler geçerli kalmaktadırlar. Bunlara genel (ortak) hukuk kuralları uygulanır. 30 Ekim 1918 tarihinden sonra, 16 Mart 1920 tarihine kadar İstanbul Hükümetiyle usulüne uygun olarak yapılmış sözleşmeler de geçerli kalmaktadırlar. Bunlara genel (ortak) hukuk kuralları uygulanır. 16 Mayıs 1920 den sonra İstanbul Hükümetiyle usulüne uygun olarak yapılmış bulunan ve bu Hükümetin etkin yetkili (otoritesi) altındaki topraklara ilişkin bütün sözleşmeler ve anlaşmalar, İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak üç aylık bir süre içinde ilgililerin istemesi üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisinin uygun buluşuna sunulacaktır. Bu sözlenmeler uyarınca yapılmış bulunan ödemeler, İşbu ödemelerde bulunmuş olan

tarafın hesabına, gereği gibi, alacak yazılacaktır. Bu sözleşmeler uygun bulunmazlarsa, ilgili tarafın, gerekiyorsa, doğrudan doğruya ve gerçekten uğranılmış zararı karşılayacak bir zarar/giderim/tazminat hakkı olacaktır. Dostça bir anlaşmaya varılamazsa, bu zarar/giderim Hakemlik Karma Mahkemesince saptanacaktır. İşbu Maddenin hükümleri, ayrıcalık/imtiyaz sözleşmelerine, ayrıcalık geçirimlerine ve kamu hizmeti ayrıcalığına ilişkin işletme sözleşmelerine uygulanmayacaktır.

MADDE 78: Sonradan düşman olmuş taraflar arasında, ayrıcalık/imtiyaz sözleşmeleri dışındaki sözleşmelere ilişkin olarak ortaya çıkmış bulunan ya da, aşağıda gösterilen altı aylık sürenin bitiminden önce ortaya çıkabilecek olan her türlü anlaşmazlıklar, Hakemlik Karma Mahkemesince çözümlenecektir. Bununla birlikte, tarafsız devletlerin kanunları uyarınca bu devletlerin ulusal mahkemelerinin yargı yetkisi içinde bulunabilecek olan anlaşmazlıklar, bu kuralın dışında kalmaktadır. Bu durumda, bu çeşit anlaşmazlıklar, Hakemlik Karma Mahkemesince değil fakat bu ulusal mahkemelerce çözümlenecektir. Bu Madde uyarınca Hakemlik Karma Mahkemesinin yetki alanına giren anlaşmazlıklara ilişkin şikayetlerin, bu mahkemenin kuruluş tarihinden başlayarak altı aylık bir süre içinde bu mahkemeye sunulmaları gerekecektir. Bu sürenin sona erişinde, Hakemlik Karma Mahkemesine sunulmamış olacak anlaşmazlıklar, genel (ortak) hukuk hükümleri uyarınca yetkili olan mahkemelerce çözüme bağlanacaktır. İşbu maddenin hükümleri, savaş boyunca aynı ülkede oturmuş ve hem kendileri hem de malları bakımından diledikleri gibi davranmış olan bütün taraflar arasından yapılmış görüşmelerde, tarafların düşman oldukları tarihten önce yetkili bir mahkemece hükme bağlanmış anlaşmazlıklara uygulanamaz.

MADDE 79: Bağlı/Bağlaşık Yüksek Tarafların ülkesinde, düşmanlar arasındaki ilişkilerde, süre aşımına, kanunda öngörülen sürelerle uyulmaması yüzünden dava açma hakkının sınırlandırılmasına ya da yitirilmesine ilişkin bütün süreler, ister savaşın başlangıcından ister önce, ister sonra işlemeğe başlamış bulunsun, 29 Ekim 1914 tarihinden başlayarak İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra üç ayın geçişine kadar ertelenmiş sayılacaktır. Bu

hüküm, özellikle, faiz ve kazanç (temettü) kuponlarının sunulması sürelerine ve adçekme ile ya da başka herhangi bir nedenle ödenmesi gerekli her türlü bonoların sürelerine uygulanacaktır. Yukarıda belirtilen süreler, Romanya bakımından, 27 Ağustos 1916 tarihinden başlayarak kesilmiş sayılacaktır.

MADDE 80: Düşmanlar arasındaki ilişkilerde, savaştan önce yapılmış olan hiç bir ticaret senedi, salt kabul ya da ödeme için gerekli olan süre içinde sunulmamış olması, ya da ödenmemiş bulunması yüzünden, ya da savaş sırasında çekicilerle/keşidecilerle/tireurs yükleneceklerle/cirantalara/endosseurs kabul etmeme ya da ödememe bildirisinde bulunulmaması nedeniyle, ya da protestoda bulunulmamış olmasından veya başka herhangi bir işlemi yerine getirmemiş olması yüzünden, geçersiz sayılmayacaktır. Bir ticaret senedinin kabulü ya da ödenmesi için sunulması gerekli olan süre, ya da kabul edilmeme ve ödememenin çekicilerle/keşidecilerce yükleneceklerle/cirantalar bildirilmesi gerekli süre, ya da senedin protesto edilmesi için gerekli olan süre, savaş içinde geçmişse ve senedi sunması, protesto etmesi ya da kabul edilmediğini, ya da ödenmediğini bildirmesi gereken taraf, savaş sırasında böyle bir davranışta bulunmamışsa, senedin sunulması, kabul edilmediğinin ya da ödemediğinin bildirilmesi ya da protesto düzenlenmesi için, kendisine, İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak, üç aylık bir süre tanınacaktır.

MADDE 81: Ödenmesi gerekli olmuş borçların güvencesi olarak savaştan önce kabul edilmiş ipotekli bir taşınmaz malın ya da bir sağlanmanın/rehinin paraya çevrilmesi için savaş sırasında yapılmış olan satışlar, malikine haber verilmesi için gerekli bütün işlemler yapılmamış olsa bile -söz konusu borçlunun, her türlü zarar ve ziyanlar konusunda hesaplaşmak üzere, alacaklıyı Hakemlik Karma Mahkemesine çağırması hakkı açıkça saklı tutulmak şartıyla- geçerli sayılacaktır. Mahkeme, taraflar arasındaki hesapları tasfiye etmekle, sağlanca/rehin ya da güvence olarak verilen malın satış şartlarını incelemekle ve alacaklı kötü niyetle davranmışsa ya da sağlanca'yı satmaktan kaçınmak için ya da bu satışın gerçek fiyatıyla yapılmasını sağlamak bakımından elinden gelebilecek her yola başvurmamış ise, borçlunun satış yüzünden

uğramış olabileceği zararı onarma zorunluluğuyla alacaklıyı yükümlü tutmakla görevli olacaktır. İşbu hüküm, yalnız düşmanlar arasında uygulanabilecek ve yukarıda öngörülen işlemlerden 1 Mayıs 1923 tarihinden sonra yapılmış olanlara uygulanmayacaktır.

MADDE 82: İşbu Kesimdeki hükümler uyarınca, bir sözleşmeye taraf bulunan kişiler, aralarında ticaret ilişkilerinin olaylar yüzünden gerçekten imkansız olduğu, ya da bu taraflardan birinin bağlı olduğu kanunlar, kararnameler ya da tüzükler (yönetmelikler) yüzünden yasaklanmış ya da hukuka aykırı sayılmış bulunduğu tarihten başlayarak, düşman sayılacaklardır.

Bununla birlikte, 73. maddeden 75. maddeye kadar olan maddelerle, 79. ve 80. maddelerde öngörülen hükümler, (ortaklıkları da kapsamak üzere) düşman kişiler ya da onların temsilcileri arasında, Bağlı Yüksek Taraflardan birinin ülkesinde yapılmış sözleşmelere -bu ülke, bağitlanan taraflardan biri için düşman ülkesi idiyse ve bu ülkede hem kendisi hem de malları bakımından dilediği gibi davranabilmişse- uygulanmayacaktır; bu sözleşmelere genel (ortak) hukuk kuralları uygulanacaktır.

MADDE 83: İşbu Kesimin hükümleri, Japonya ile Türkiye arasında uygulanmayacak ve bu hükümlere konu olan sorunlar, bu iki ülkeden her birinde, yerel/ulusal kanunları uyarınca çözüme bağlanacaktır.

EK I. HAYAT SİGORTASI

1. Bir sigortacı ile sonradan düşman olan bir kimse arasında yapılmış hayat sigortası sözleşmeleri, savaşın başlaması ya da bu kimsenin düşman durumuna girmesi yüzünden sona erdirilmiş sayılmayacaktır.

Bir önceki fıkra uyarınca sona erdirilmiş sayılmayan bir sözleşme gereğince, savaş sırasında ödenmesi gerekli olmuş sigorta altında bulunan bir para tutarının, savaştan sonra, ödenmesi istenebilecektir. Bu para tutarına, ödenmesi gerekli olduğu tarihten ödeme gününe kadar, yıllık %5 faiz eklenecektir.

Sigorta ücretlerinin/primlerinin savaş sırasında ödenmemesi, ya da sözleşme hükümlerinin yerine getirilmemesi yüzünden, bir sözleşme geçersiz duruma düşmüşse, sigortalının ya da vekillerinin ya da hak sahiplerinin, İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak on iki aylık bir süre içinde her an, sigorta senedinin/poliçesinin geçersiz ya da sona erdirilmiş sayıldığı günkü değerini, yıllık % 5 faizlerin de eklenmesiyle, sigortacıdan istemeğe hakları olacaktır.

Hayat sigortası sözleşmeleri 29 Ekim 1914 tarihinden önce imzalanmış olup da, bu sözleşmelerin hükümleri gereğince primlerin ödenmemiş bulunması yüzünden sözleşmeleri sona erdirilmiş ya da değeri indirilmiş bulunan Türk uyruklarının, İşbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak üç aylık bir süre içinde ve bu sırada yaşıyorlarsa, sigorta edilmiş para tutarının tümü için, sigorta senetlerini/poliçelerini yeniden düzenlemeğe hakları olacaktır. Bunun için, Sigorta Ortaklığının/Şirketinin doktoru tarafından Ortaklığın yeterli sayacağı bir sağlık denetiminden geçirildikten sonra, birikmiş primleri % 5 bileşik faiziyle ödeyeceklerdir.

2. Şimdi Müttefik devletlerden birinin uyrukluğunda bulunan ortaklıklarla Türk uyrukları arasında, 29 Ekim 1914 tarihinden önce yapılmış olup da, primleri 18 Kasım 1915 tarihinden önce ve sonra, ya da yalnız bu tarihten önce, Türk Lirasından başka bir para ile ödenmiş bulunan hayat sigortası sözleşmelerinin, aşağıdaki gibi uygulanması kararlaştırılmıştır: (1) 18 Kasım 1915 tarihinden önceki dönem için sigorta edilen kimsenin hakları, sigorta senedindeki/poliçesindeki genel şartlar uyarınca, sözleşmede öngörülen para ile ve bu paranın, onu çıkaran ülkedeki değerine göre düzenlenecektir (örneğin, Frank, altın Frank, ya da kağıt para Frank olarak belirtilmiş tutarlar, Fransız Frangı olarak ödenecektir. (2) 18 Kasım 1915 tarihinden sonraki dönem için, kağıt para Türk Lirası ile ve Türk Lirasının değeri savaş öncesi değerine eşit sayılarak ödenecektir. Sözleşmeleri Türk parasından başka bir para üzerinden yapılmış olan Türk uyrukları, primlerini, 18 Kasım 1915 tarihinden bu yana, sözleşmelerde öngörülen para ile ödemiş olduklarını ispat ederlerse, bu sözleşmeler de, 18 Kasım 1915 tarihinden sonraki dönem için bile, bu para ile ve bu paranın, onu çıkaran ülkedeki değeri üzerinden düzenlenecektir. Şimdi Müttefik devletlerden birinin uyrukluğunda bulunan ortaklıklarla, 29 Ekim 1914 tarihinden önce

Türk parasından başka bir para üzerinden sözleşme yapmış bulunan Türk uyruklarının sözleşmeleri, primlerinin ödenmiş olması yüzünden bugün de yürürlükteyse, bu Türk uyruklarının, İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak üç aylık bir süre içinde, söz konusu para ile ve bu paranın, onu çıkaran ülkedeki değeri üzerinden, anapara tutarının tümü için sigorta senetlerini/poliçelerini yenileme hakları olacaktır. Bunun için, 18 Kasım 1915 tarihinden bu yana, süreleri gelmiş olan primleri bu para ile ödemeleri gerekmektedir. Buna karşılık, söz konusu Türk uyruklarının, belirtilen tarihten bu yana kağıt para Türk Lirasıyla ödemiş oldukları primler, onlara, aynı çeşit parayla geri verilecektir.

3. Türk Lirası olarak yapılmış sigorta sözleşmeleri, kağıt para Türk Lirası olarak hesaplanarak ödenecektir.

4. Sigorta ortaklığı ile özel bir sözleşme yaparak, sigorta senetlerinin/poliçelerinin değerini ve primlerin nasıl ödeneceğini daha önce düzenlemiş bulunan sigortalılarla, işbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinde sigorta senetlerini kesin olarak ödemiş olan sigortalılara 2. ve 3. paragrafların hükümleri uygulanacaktır.

5. Yukarıdaki paragrafın uygulanması bakımından, hayat sigortası sözleşmesi sayılacak sözleşmeler, tarafların karşılıklı yükümlerini hesaplamak için, insan yaşantısının olasılıklarına dayanan ve bunların faiz tutarları eklenerek hesaplanan sigorta sözleşmeleridir.

II. DENİZ SIGORTALARI

6. Tarafların düşman olmalarından önce, tehlike/risk/risque doğmuş bulunmaktaysa ve sigortalının, uyruğu bulunduğu Devletçe ya da bu Devletin müttefiklerince girilmiş savaş eylemlerinden doğan zararları karşılamak söz konusu olmamak şartıyla, deniz sigortaları sözleşmeleri, bu sözleşmelerdeki hükümler saklı kalmak üzere, sona erdirilmiş sayılmayacaklardır.

III. YANGIN SIGORTALARI VE ÖTEKİ SIGORTALAR

7. Bir önceki paragrafta belirtilen çekince/ihtirazı kayıt yürürlükte kalmak üzere, yangına karşı sigortalılarla bütün öteki sigortalara ilişkin sözleşmeler sona ermiş sayılmayacaklardır.

KISIM III

BORÇLAR

MADDE 84: Bağlı Yüksek Taraflar, savaştan önce yapılmış sözleşmeler uyarınca, savaştan önce ya da savaş sırasında ödenmesi gereken ve savaş yüzünden ödenmemiş kalan borçların, sözleşmelerde öngörülen şartlar içinde, üzerinde anlaşılmalı para ile ve o paranın çıkartıldığı ülkedeki değer üzerinden ödenmesi gerekeceğinde görüş birliğine varmışlardır.

İşbu Bölümün II. Kesimi Ek'indeki hükümlere hâlel gelmemek şartıyla, şurası kararlaştırılmıştır ki, savaştan önceki bir sözleşme uyarınca yapılması gereken ödemelerin savaş sırasında, söz konusu sözleşmede gösterilen paradan başka bir para ile tüm olarak ya da yalnız bir parçası alınmış bir para tutarının karşılığı olmaları durumunda, bu ödemeler, gerçekte alınmış olan para tutarları için hangi cins para ile yapılmış ise, aynı cins para ile yapılabilecektir. Bu hüküm, işbu Antlaşmanın yürürlüğe konulmasından önce, ilgili taraflar arasında dostça bir anlaşma ile yapılmış buna aykırı hükümlere hâlel getirmeyecektir.

MADDE 85: Osmanlı Devlet Borcu (Düyun-u Umumiye-i Osmaniye), görüş birliği içinde, işbu Bölümün (Ekonomik hükümler) bu Kesimiyle öteki Kesimlerinin dışında bırakılmıştır.

KISIM IV

ENDÜSTRİ, EDEBİYAT YA DA SANAT YAPITLARI MÜLKİYETİ

MADDE 86: İşbu Antlaşmanın hükümleri saklı kalmak üzere, endüstri, edebiyat ya da sanat yapıtları mülkiyetine ilişkin haklar, Bağlı Devletlerden her birini yasaları uyarınca 1 Ağustos 1914 tarihindeki durumlarıyla, Bağlı Yüksek Tarafların ülkelerinde, işbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, bu haklardan savaş durumunun başladığı anda yararlanmakta olan kişiler ya da bunların hak sahipleri yararına yeniden tanınacak ya da geçerli sayılacaktır. Bunun gibi, savaş çıkmamış olsaydı, endüstri mülkiyetinin ya da bir edebiyat veya sanat yapıtının yayınlanmasını korumak için, yasalar uyarınca yapılmış bir istem sonucu olarak, savaş süresince edinilebilecek haklar da, işbu Antlaşmanın

yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, hak sahibi durumunda olan kimseler yararına yeniden kabul edecek ya da yeniden geçerli sayılacaktır.

Yukarıdaki hüküm uyarınca, sahiplerine yeniden tanınması gerekecek haklara hâle gelmemek şartıyla, savaş sırasında Müttefik Devletlerden birinin yasama, yürütme ya da yönetim makamlarından birince, Osmanlı uyruklarının endüstri, edebiyat ya da sanat yapıtları mülkiyeti haklarına ilişkin olarak, alınmış olabilecek özel tedbirler, yapılmış kamusal işlemler (lisans vermeyi de kapsamak üzere), yürürlükte kalacak ve hukuk açısından tam geçerli sayılacaklardır. Bu hüküm, herhangi bir Müttefik Devlet uyruklarının haklarına ilişkin olarak Türk makamlarınca alınmış olabilecek tedbirler için de, ayrıntılarda gerekli değişikliklerle uygulanacaktır.

MADDE 87: 1 Ağustos 1914 tarihine kadar edinilmiş bulunan, ya da savaş çıkmamış olsaydı, savaştan önce ya da savaş süresi içinde yapılmış bir istem ile o tarihten bu yana edinilebilecek olan endüstri mülkiyetine ilişkin hakların saklı tutulması ya da iade edilebilmeleri, veya bu konuda bir itirazda bulunabilmeleri amacıyla, Bağtılı Devletlerden her birinin ülkesinde Türk uyruklarına, ek vergi ya da her hangi bir ceza olmaksızın, gerekli bütün işlemleri yapmak, her türlü usul gereklerini yerine getirmek, her çeşit vergi ödemek ve genel olarak her Devletin kanunlarında ve tüzüklerinde [yönetmeliklerinde] öngörülen her türlü yükümü yerine getirmek için, işbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, en az bir yıllık bir süre tanınacaktır.

Herhangi bir işlemin yapılmamasından, bir formalitenin yerine getirilmemesinden, ya da bir harcın ödenmemiş olması yüzünden, endüstri mülkiyetine ilişkin olarak, yitirilmiş sayılan haklar yeniden geçerli kabul edilecektir. Buluş belgeleri/ihtira beratları/brevets ile desenler/dessins konuları da, bunların, geçersiz sayıldıkları süre içinde işletmiş ya da kullanmış olan üçüncü kişilerin haklarını korumak için, her devletin hak gözetirlik bakımından gerekli sayacağı tedbirleri alabilmek hakkı saklıdır.

Bir buluş belgesinin/ihtira beratının işletmeye konulması, ya da fabrika ve ticaret markalarının, ya da desenlerin kullanılması için tanınan süre bakımından, 1 Ağustos 1914 tarihi ile işbu

Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihi arasındaki dönem hesaba katılmayacaktır. Bundan başka, 1 Ağustos 1914 tarihinde geçerli bulunmakta olan hiç bir buluş belgesinin, fabrika ya da ticaret markasının veya desenin, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak iki yıllık bir süre geçmedikçe, salt işletmeye konulmamış ya da kullanılmamış olması nedeniyle, geçerli olmaktan çıkmış ya da hükümsüz sayılmayacağı da kararlaştırılmıştır.

MADDE 88: Bir yandan Türk uyrukları ve Türkiye’de oturmakta olan ya da Türkiye’de bir iş tutmuş kimselerle, öte yandan Müttefik/Bağlaşık Devletler uyrukları ya da Müttefiklerin ülkesinde oturan ya da bu ülkede bir iş tutmuş kimselerce, ya da bu kimselerin savaş sırasında haklarını kendilerinden yana bırakmış olabilecekleri üçüncü kişilerce, savaş durumunun başlama tarihi ile işbu Antlaşmanın yürürlüğe konuluş tarihi arasında geçen süre içinde, öteki tarafın ülkesinde meydana gelmiş olabilecek ve savaş süresinin herhangi bir anında var olmuş ya da 86. madde uyarınca yeniden tanınacak endüstri, edebiyat ya da sanat yapıtları mülkiyeti haklarını bozmuş gibi sayılacak olaylar yüzünden hiç bir dava açılmayacak, hiç bir istemde bulunulamayacaktır.

Yukarıda sözü edilen olaylar arasında, Bağlı Yüksek Tarafların Hükümetleri ya da onların hesabına, ya da onların rızasıyla, herhangi bir kimsece, endüstri, edebiyat ya da sanat yapıtları mülkiyeti haklarının kullanılması bulunduğu gibi, bu hakların uygulanacağı her türlü ürünlerin, araç ve gereçlerin, ya da her türlü nesnelerin kullanılması, satışı ya da satışa çıkartılması da bulunmaktadır.

MADDE 89: Bir yandan Müttefik/Bağlaşık Devletler uyrukları ya da bu devletlerin ülkelerinde oturan ya da orada bir iş tutmuş olan kimlerle, öte yandan Osmanlı uyrukları arasında, savaş durumundan önce yapılmış olan işletme lisansları ya da edebiyat veya sanat yapıtlarının çoğaltılması konularındaki sözleşmeler, Türkiye ile Müttefik bir devlet arasında savaş durumunun başlaması tarihinde sona ermiş sayılacaktır. Ancak her konuyla ilgili olarak, daha önceleri bu çeşit bir sözleşmeden yararlanmakta olan kimsenin, işbu Antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak altı ay içinde, hak sahibinden yeni bir lisans ayrıcalığı istemeğe hakkı

olacak ve bunun şartları, taraflar arasında anlaşma olmazsa, bu bölümün V. Kesimiyle öngörülen Hakemlik Karma Mahkemesince saptanacaktır. Mahkeme, gerekirse, savaş süresince hakların kullanılmış olması yüzünden, ödenmesini adalete uygun göreceği parayı da saptayabilecektir.

MADDE 90: İşbu Antlaşma uyarınca Türkiye’den ayrılmış bulunan ülkelerde oturanlar -bu ayrılma ve bunun doğurduğu uyruk değişikliği göz önünde tutulmaksızın- Osmanlı yasalarına göre, bu ülke geçirimi/transferi anında sahip oldukları endüstri, edebiyat ve sanat yapıtları mülkiyetine ilişkin haklardan, Türkiye’de tam ve eksiksiz olarak yararlanmaya devam edeceklerdir.

İşbu Antlaşma uyarınca Türkiye’den ayrılmış ülkelerde, bu ayrılma anında geçerli olan ya da 86. madde uyarınca yeniden tanınacak ya da geçerli sayılacak olan endüstri, edebiyat ve sanat yapıtları mülkiyetine ilişkin haklar, söz konusu ülkenin geçeceği devletlerce tanınacak ve Türk-Osmanlı kanunları uyarınca kendilerine verilecek süre içinde bu ülkede geçerli olacaklardır.

MADDE 91: Osmanlı İmparatorluğu Hükümetinin, 30 Ekim 1918 tarihinden bu yana, İstanbul’da ya da başka yerlerde, usulüne uygun olarak vermiş olduğu ya da kütüğe geçirmiş bulunduğu bütün buluş belgeleri/ihtira beratları ya da fabrika markalarının başkalarına geçirilmesi ya da bırakılmasına ilişkin istemler, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak üç aylık bir süre içinde yapacakları istem üzerine, Türk Hükümetine sunulacaktır. Bu kütüğe yazılma, ilk yazılma tarihinden başlayarak geçerli sayılacaktır.

KISIM V

HAKEMLIK KARMA MAHKEMESİ

MADDE 92: Bir yandan Müttefik/Bağlaşık Devletlerden her biri ve öte yandan Türkiye arasında, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak üç aylık bir süre içinde, bir Hakemlik Karma Mahkemesi kurulacaktır.

Bu Mahkemelerden her biri, ikisi ilgili Hükümetlerden her birince atanmak üzere, üç üyeden oluşacaktır; bu Hükümetler

birçok kimseyi üye olarak göstermeğe yetkili olacaklar ve duruma göre, Mahkemede üye olarak bulunacak kimseyi, bunlar arasından seçeceklerdir. Başkan, ilgili iki Hükümet arasında anlaşma ile seçilecektir.

İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girişi tarihinden başlayarak iki aylık bir süre içinde bu anlaşmaya varılamazsa, söz konusu Başkan, ilgili Hükümetlerden birinin istemesi üzerine, La Haye Uluslararası Daimi Adalet Divanı Başkanınca, savaş sırasında tarafsız kalmış Devletlerin uyrukları arasından seçilecektir.

Söz konusu iki aylık süre içinde, ilgili Hükümetlerden biri, kendisini Mahkemede temsil edecek üyeyi atamamış olursa, ilgili öteki Hükümetin istemesi üzerine, Milletler Cemiyeti Meclisi bu üyeyi atamakla görevli olacaktır.

Mahkeme üyelerinden birinin ölümü ya da görevden çekilmesi halinde, ya da herhangi bir neden yüzünden Mahkeme üyelerinden birisi görevini yapamayacak bir durumda bulunursa, bu üyenin yeri, atanmasında izlenen yöntem uyarınca doldurulacaktır; öngörülen iki aylık süre, ölümün, görevden çekilmenin ya da görev yapma olanaksızlığının usulüne uygun olarak saptandığı günden başlayarak hesaplanacaktır.

MADDE 93: Hakemlik Karma Mahkemesinin toplanma yeri İstanbul'da olacaktır. Davaların sayısı ve niteliği haklı gösterirse, ilgili Hükümetler, her mahkemede bir ya da birkaç ek Daire kurmaya yetkili olacaklardır. Bu Dairelerden her birinin toplanması için, gerekli görülebilecek herhangi bir yer saptanabilecektir. Bu Dairelerden her biri 92. maddenin 2. fıkrasından 5. fıkrasına kadar olan fıkralarında öngörüldüğü biçimde, bir başkan yardımcısı ile iki üyeden oluşacaktır. Her Hükümet, Mahkemede kendisini temsil ettirmek için, bir ya da birkaç ajan atayacaktır.

Bir Hakemlik Karma Mahkemesinin ya da bu Mahkemenin Dairelerinden birinin kuruluşundan başlayarak üç yıl sonra işbu Mahkeme ya da Daire çalışmasını belirlememiş bulunursa, bu Mahkemenin ya da Dairenin toplantı yerinin bulunduğu ülke Devleti isterse, söz konusu Hakemlik Karma Mahkemesinin ya da bu Dairenin toplantı yeri bu ülkenin dışına çıkartılacaktır.

MADDE 94: 92. ve 93. maddeler uyarınca kurulmuş Hakemlik Karma Mahkemeleri, işbu anlaşma uyarınca yetkilerine giren anlaşmazlıklar konusunda hüküm vereceklerdir. Kararlar oyçokluğuyla alınacaktır. Bağlı Yüksek Taraflar, Hakemlik Karma Mahkemelerinin kararlarını kesin saydıklarını ve kendi uyruklarına ilişkin olarak bunlara uyulmasını zorunlu kılacaklarını ve Mahkeme kararları kendilerine bildirilir bildirilmez, hiç bir yürütme kararı (tenfiz kararı/tanıma/exequatur beklemek gerekmeksizin, ülkelerinde bunların uygulanmasını sağlayacaklarını kabul ederler. Bağlı Yüksek Taraflar, bundan baksa, özellikle yargı bildirimlerinin iletilmesine ve kanıtların toplanmasına ilişkin konularda, kendi Mahkemelerinin ve makamlarının, Hakemlik Karma Mahkemelerine, elden gelen her türlü yardımı doğrudan doğruya yapmalarını yükümlenir.

MADDE 95: Hakemlik Karma Mahkemeleri adalet, hak gözetirlik ve iyi niyet uyarınca karar vereceklerdir. Her Mahkeme, kendi önünde kullanılacak dili saptayacak, işlerin iyice anlaşılmasını sağlamak için gerekli çevirileri de yaptıracaktır. Her Mahkeme, kendi önünde izlenecek usul kurallarını ve sürelerini saptayacaktır. Bu kuralların aşağıdaki ilkelere uygun olması gerekecektir:

1. Yargılama usulü, tarafların karşılıklı olarak bir layiha/dilekçe ile bir karşı layiha/dilekçe sunulmasını gerektirecektir; bir cevap layihası/dilekçesi/replik ile bir karşı cevap/düplik sunulabilecektir. Taraflardan biri sözlü açıklamalarda bulunmak isterse, öteki tarafa da böyle davranma olanağının sağlanması şartıyla, kendisine bu yolda izin verilecektir.

2. Mahkeme, soruşturma yapılmasını, belgeler sunulmasını, bilirkişiye başvurulmasını, yerinde araştırmalar ve denetlemeler yapmaya, her türlü bilgiler istemeğe, bütün tanıkları dinlemeğe ve taraflardan yazılı ya da sözlü açıklamalarda bulunmalarını istemeğe her bakımdan yetkili olacaktır.

3. İşbu Antlaşmadaki aykırı hükümler dışında, Mahkemenin kuruluşundan başlayarak altı aylık bir sürenin geçmesinden sonra, her bir istem kabul olunmayacaktır; meğer ki, söz konusu Mahkemece verilmiş ve uzaklık ya da kaçınılmaz zorunluluk (force majeure) gibi bir nedene dayanan kuraldışı/istisnai olarak hakli gösterilebilecek özel bir izin olmasın.

4. Bir yıl içinde sekiz haftayı asmayacak tatil dönemleri dışında, Mahkeme, davanın çabuk görülmesi için her hafta gerekli sayıda oturum yapmakta görevli olacaktır.

5. Davanın Mahkemece görüşülmesine de başlandığı anlamına gelen, duruşmanın bitimi tarihinden sonra en çok iki ay içinde, hükümlerin verilmiş olmaları gerecektir.

6. Davada sözlü duruşmalar olursa, bunlar açık oturumda yapılacaktır; hüküm, her zaman, açık oturumda bildirilecektir.

7. Her Hakemlik Karma Mahkemesinin, işlerin iyi yürütülmesi için gerekli görürse, oturumların yapıldığı yer dışında, bir ya da birkaç oturum yapabilme yetkisi olacaktır.

MADDE 96: İlgili Hükümetler, aralarında anlaşarak, her Mahkeme için, bir Genel Sekreter ile bir ya da birkaç Sekreter atayacaklardır. Genel Sekreter ile Sekreterler Mahkemeye bağlı olacaklardır. Mahkeme, ilgili Hükümetlerin de uygun bulmalarıyla, yardımları gerekli görülecek bütün görevlileri de atayabileceklerdir.

Her Mahkemenin Sekreterlik daireleri İstanbul'da olacaktır; ilgili Hükümetler, gerekli görülecek baska yerlerde de Sekreterlik daireleri kurabileceklerdir.

Her Mahkeme, kendisine sunulmuş olacak davalara ilişkin arşivleri, belgeleri ve yazışmaları saklayacak ve görevi sona erince, bunları, oturumların yapıldığı ülke Hükümetinin arşivlerine teslim edecektir. Bu arşivler, ilgili Hükümetlerce her zaman açık tutulacaktır.

MADDE 97: Her Hükümet, Hakemlik Karma Mahkemesine atadığı üyenin, her ajanın ve sekreterin ödeneceğini kendisi karşılayacaktır. Başkanla Genel Sekreterin ödenekleri, ilgili Hükümetler arasında anlaşmayla saptanacak ve bu ödeneklerle her Mahkemeye ilişkin ortak giderler, ilgili Hükümetlerce yarı yarıya karşılanacaktır.

MADDE 98: İşbu Kesim, Türkiye ile Japonya arasında, işbu Antlaşma uyarınca, Hakemlik Karma Mahkemesinin yetki alanına girebilecek işlere uygulanamayacaktır. Bu anlaşmazlıklar, her iki Hükümet arasında varılacak anlaşmayla çözüme bağlanacaktır.

KISIM VI

ANTLAŞMALAR

MADDE 99: İşbu Antlaşmanın yürürlüğe girmesiyle ve Antlaşmanın başka yerlerindeki hükümlere hâlel gelmeksizin, aşağıda belirtilen ekonomik ya da teknik nitelikteki çok taraflı Antlaşmalar, Sözleşmeler ve Anlaşmalar, Türkiye ile bunlara taraf olan öteki Devletler arasında yeniden yürürlüğe gireceklerdir:

1. Denizaltı kablolarının korunmasına ilişkin 14 Mart 1884, 1 Aralık 1886 ve 23 Mart 1887 tarihli Sözleşmelerle, 7 Temmuz 1887 tarihli Kapanış Protokolü (Protocole de clôture).

2. Gümrük tarifelerinin yayınlanmasına ve gümrük tarifelerinin yayınlanması için bir Uluslararası Birlik kurulmasına ilişkin, 5 Temmuz 1890 tarihli Sözleşme.

3. Paris'te Kamu Sağlığı Uluslararası Kurumu (Office Internationale d'Hygiène Publique) kurulmasına ilişkin, 9 Aralık 1905 tarihli Sözleşme.

4. Roma'da bir Uluslararası Tarım Enstitüsü (Institut Internationale Agricole) kurulmasına ilişkin, 7 Haziran 1905 tarihli Sözleşme.

5. Escault nehri üzerinde geçiş resmi haklarının satın alınışına ilişkin, 16 Temmuz 1863 tarihli Sözleşme.

6. İşbu Antlaşmanın 19. maddesinde öngörülen özel hükümler saklı kalmak üzere, Süveyş Kanalı'nın serbest kullanılmasını güvence altına alacak bir rejim kurulmasına ilişkin, 29 Ekim 1888 Sözleşmesi.

7. Madrid'de 30 Kasım 1920 tarihinde imzalananları da kapsamak üzere, Dünya Posta Birliğine (Union Postale Universelle) ilişkin Sözleşmeler ve Anlaşmalar.

8. 10/22 Temmuz 1875 tarihinde Saint-Petersburg'da imzalanan Uluslararası Telgraf Sözleşmesi ile, 11 Haziran 1908 de Lizbon'da Uluslararası Telgraf Konferansında kararlaştırılan yönetmelikler ve tarifeler.

MADDE 100: Türkiye, aşağıda belirtilen Sözleşmeler ya da Anlaşmalara katılmağı ya da bunları onaylamağı yükümlenir:

1. Otomobillerin uluslararası dolaşımına ilişkin, 11 Ekim 1909 Sözleşmesi.

2. Gümrük uygulanacak vagonların kurşunlanmasına ilişkin, 15 Mayıs 1886 tarihli Anlaşma ve 18 Mayıs 1907 tarihli Protokol.

3. Denizde çatmalar, deniz kazalarında yardım ve kurtarma konusundaki kuralların birleştirilmesine ilişkin, 3 Eylül 1910 tarihli Sözleşme.

4. Hastane gemilerinin liman resim ve harçlarından bağışık/muaf tutulmalarına ilişkin, 21 Aralık 1904 tarihli Sözleşme.

5. Kadın ticaretinin yasaklanıp önlenmesine ilişkin, 18 Mayıs 1904, 4 Mayıs 1910 ve 30 Eylül 1921 tarihli Sözleşmeler.

6. Açık saçık/müstehcen yayınların yasaklanıp önlenmesine ilişkin, 4 Mayıs 1910 tarihli Sözleşme.

7. 54., 88. ve 90. maddelere ilişkin çekinceler/ihtirazı kayıtlar saklı kalmak üzere, 17 Ocak 1912 tarihli Sağlık Sözleşmesi.

8. Filoksera (phylloxera) ya karşı alınacak tedbirlere ilişkin, 3 Kasım 1881 ve 15 Nisan 1889 tarihli Sözleşmeler.

9. Afyon konusunda La Haye’de 23 Ocak 1912 tarihinde imzalanmış Sözleşme ve 1914 tarihli ek Protokol.

10. Uluslararası Radyo-Telgraf konusunda, 5 Temmuz 1912 tarihli Sözleşme.

11. Afrika’da alkollü maddelere uygulanacak rejim konusunda, Saint-Germain-en-Laye’de, 10 Eylül 1919 da imzalanmış Sözleşme.

12. 26 şubat 1885 tarihli Berlin Senedi’nin ve 2 Temmuz 1890 tarihli Brüksel Genel Senedi ile Brüksel Bildirisinin yeniden gözden geçirilmesine ilişkin olarak Saint-Germain-en-Laye’de, 10 Eylül 1919 da imzalanmış Sözleşme.

13. 1 Mayıs 1920 tarihli Protokol hükümlerinin uygulanmasıyla, Türkiye, coğrafya açısından durumunun gerekli kıldığı değişiklik yapılmasını elde ederse, Hava ulaşımının düzenlenmesi konusunda, 13 Ekim 1919 tarihli Sözleşme.

14. Kibrit yapımında beyaz fosfor kullanılmasının yasaklanmasına ilişkin olarak, Bern’de, 26 Eylül 1906 da imzalanmış Sözleşme.

Türkiye, bundan başka, Telgraf ve Radyo-Telgraf konusunda, uluslararası yeni sözleşmelerin hazırlanmasına katılmayı da yükümlenir.

BÖLÜM IV

ULASIM YOLLARI VE SAGLIK SORUNLARI

KESIM I

MADDE 101: Türkiye, transit serbestliğı konusunda Barse-lona Konferansınca 14 Nisan 1921 tarihinde kabul edilmiş olan Sözleşme ve Statü ile uluslararası yararı olan su yolları rejimine ilişkin olarak, aynı Konferansça 19 Nisan 1921 tarihinde kabul edilen Sözleşme ile Statüye ve ek Protokole katıldığını bildirir. Bunun sonucu olarak, Türkiye, işbu Antlaşmanın yürürlüğe giri-şiyle, bu Sözleşmelerin, Statülerin ve Protokollerin hükümlerini uygulamaya koymaya yükümlenir.

MADDE 102:Türkiye, «deniz kıyısından yoksun Devletlerin bayrak hakkının (droit au povillon) tanınmasına ilişkin», 20 Nisan 1921 tarihli Barselona Bildirisine katıldığını bildirir.

MADDE 103:Türkiye, uluslararası rejim uygulanan limanla-ra ilişkin olarak, 20 Nisan 1921 tarihli Barselona Konferansının Tavsiyelerine katıldığını bildirir. Türkiye, bu rejim altına konula-cak limanlarını sonradan açıklayacaktır.

MADDE 104:Türkiye, 20 Nisan 1921 tarihli Barselona Kon-feransının, uluslararası demiryollarına ilişkin Tavsiyelerine katıl-dığını bildirir. Bu Tavsiyeler, karşılıklı olmak çekincesiyle/ihirazı kaydıyla, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişiyle, Türk Hükümetin-ce uygulamaya konulacaktır.

MADDE 105:Türkiye, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişiyle, 14 Ekim 1890, 20 Eylül 1893, 16 Temmuz 1895, 16 Haziran 1898 ve 19 Eylül 1906 tarihlerinde Bern'de imza edilen, demiryollarıyla yük (marchandises) taşınmasına ilişkin Sözleşmeler ve Düzenle-melere katılmağı yükümlenir.

MADDE 106:Yeni sınırların çizilmesi sonucu olarak, aynı ülkenin iki parçasını birleştiren bir demiryolu bir başka ülke-den geçerse, ya da bir ülkede başlayan bir demiryolu kolu/şube

hattı,(ligne d'embranchement) bir başka ülkede sona ererse, iki ülke arasındaki ulaşım ilişkin işletme şartları, ilgili demiryolları işletmeleri/idareleri arasında yapılacak bir anlaşma ile düzenlenecektir. Bu işletmeler/idareler, böyle bir düzenlemenin şartları üzerinde anlaşmaya varamazlarsa, bu şartlar hakemlik yoluyla saptanacaktır.

Türkiye ile komşu devletler arasındaki bütün yeni sınır istasyonlarının (gares frontières) kurulması ve bu istasyonlar arasındaki demiryollarının işletilmesi, aynı şartlar içinde yapılacak anlaşmalarla düzenlenecektir.

MADDE 107: Türkiye'den ya da Yunanistan'dan gelecek, ya da Türkiye'ye ya da Yunanistan'a gidecek ve Doğu demiryollarının Yunan-Bulgar sınırı ile Kuleli Burgaz yakınındaki Yunan-Türkiye sınırı arasında bulunan üç parçasından transit geçerek yararlanacak yolcularla mallar (ticaret eşyası/yük/marchandises), bu transit yüzünden, hiç bir vergi ya da resmi, pasaport işlemine ya da gümrük denetimine bağlı kılınmayacaklardır.

İşbu Maddedeki hükümlerin yürütülmesi, Milletler Cemiyeti Meclisinin seçeceği bir Komiser aracılığıyla sağlanacaktır.

Yunan ve Türk Hükümetlerinden her birinin, bu Komiserin yanına birer temsilci atamaya hakkı olacaktır; görevini yapmak için gerekli bütün kolaylıklardan yararlanacak olan bu temsilci, yukarıdaki hükümlerin uygulanmasına ilişkin her sorunu, Komiserin dikkatine sunmakla görevli olacaktır. Bu temsilciler, ihtiyaç duyacakları alt-kademe memurların sayısı ve niteliği konusunda, Komiserle anlaşacaklardır. Komiser, sözü geçen hükümlerin yürürlüğe konulmasına ilişkin sorunlardan, kendi başına çözemediği her sorunu, Milletler Cemiyeti Meclisinin kararına sunabilecektir. Yunan ve Türk Hükümetleri, Milletler Cemiyeti Meclisinin oyçokluğuyla alacağı her karara uymağı yükümlenirler. Söz konusu Komiserin maaşı ve hizmetinin yerine getirilmesine ilişkin giderler, Yunan ve Türk Hükümetlerince eşit paylar olarak karşılanacaktır.

Türkiye, ileride, Edirne'ye Kuleli Burgaz ile İstanbul arasındaki demiryoluna bağlayacak bir demiryolu yaparsa, bu Maddenin, Kuleli Burgaz ile Bosna-Köy yakınındaki Yunan-Türk sınır noktaları arasında karşılıklı olarak transite ilişkin hükümleri geçerli olmaktan çıkacaktır.

İlgili iki Devletten her birinin, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak beş yıllık bir sürenin bitiminde, işbu Madde'nin 2. fıkrasından 5. fıkrasına kadar olan fıkralarında öngörülen denetimin yürürlükte tutulmasının gerekip gerekmediğine karar verilmesi için, Yunan-Bulgar sınırı ile Bosna-Köy arasında Doğu demiryollarının iki parçasında transit bakımından, ilk iki fıkra hükümlerinin yürürlükte kalması kararlaştırılmıştır.

MADDE 108: Türk Hükümetinin ya da özel ortaklıkların mülkiyetinde olan ve işbu Antlaşma gereğince Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan ülkelerde (topraklarda) bulunan limanların ve demiryollarının geçirimine/transferine ilişkin özel hükümlerle, işbu Antlaşmanın ayrıcalık/imtiyaz sahiplerine ve memurların emeklilik işlerine ilişkin mali hükümleri saklı kalmak üzere, demiryollarının geçirimi/transferi aşağıdaki şartlar içinde yapılacaktır:

1. Bütün demiryollarının yapıları ve tesisleri (avrages et installations) bütünüyle ve mümkün olduğu kadar iyi bir durumda bırakılacaktır.

2. Kendisine özgü tekerlekli araç ve gereçleri (materiel roulant) olan bir demiryolu şebekesi, bütünüyle, Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış bir ülkede bulunmakta ise, bu araç ve gereçler, 30 Ekim 1918 dökümüne/envanterine göre, eksiksiz olarak bırakılacaktır.

3. İşbu Antlaşma gereğince, yönetimi bölüşülmüş demiryolları bakımından, tekerlekli araç ve gereçlerin bölüşülmesi, demiryolunun çeşitli kollara kendilerine verilen işletmeler arasında, dostça anlaşmayla yapılacaktır. Bu anlaşmada, 30 Ekim 1918 tarihli son döküme göre, bu demiryolları üzerinde kütüğe geçirilmiş bulunan araç ve gereçlerin önemi, hizmet hatlarını da kapsamak üzere demiryollarının uzunluğu, trafiğin niteliği ve önemi göz önünde tutulmak gerekir. Anlaşmaya varılamazsa, uyuşmazlıklar hakemlik yoluyla çözümlenecektir. Bu hakemlik, gerekirse, her kesime bırakılacak yolcu ve yük (eşya) vagonlarını belirtecek, bunların teslim şartlarını saptayacak ve şimdiki işyerlerine taşınan araç ve gereçlerin, sınırlı bir süre boyunca, günlük bakımı için gerekli göreceği düzenlemeleri yapacaktır.

4. Donatım depoları, demirbaşlar ve takımlar, tekerlekli araç ve gereçlere uygulanan aynı şartlar içinde bırakılacaktır.

MADDE 109: Aykırı hükümler bulunmadıkça, yeni bir sınırın çizilmesi yüzünden bir Devletin sular sistemi (kanal açmalar, su taşımaları, sulama, akaçlama/drainage ya da benzeri konular), bir başka Devletin ülkesinde yapılan çalışmalara bağlı bulunursa, ya da bir Devletin ülkesinde, savaş öncesi kullanımlar uyarınca, kaynağı bir başka Devletin ülkesinde olan sular ya da su gücü (Ynergie hydraulique) kullanıldığı durumlarda, ilgili Devletler arasında, her birinin çıkarlarını ve kazanılmış haklarını saklı tutacak biçimde, bir anlaşma yapılması gerekir. Anlaşmaya varılamazsa, bu anlaşmazlık, hakemlik yoluyla çözümlenecektir.

MADDE 110: Romanya ile Türkiye, Köstence-İstanbul kablusunun işletme şartlarını hak gözetirlikle saptamak üzere, aralarında anlaşacaklardır. Anlaşmaya varamazlarsa, bu konu, hakemlik yoluyla çözüme bağlanacaktır.

MADDE 111: Türkiye, kendi adına olduğu kadar uyruklarının adına da, artık kendi ülkesinde karayla birleşmeyen kabloların tümü ya da bir parçası üzerindeki -ne nitelikte olursa olsun- bütün haklarından, sıfatlarından ya da ayrıcalıklarından vazgeçer.

Yukarıdaki fıkra uyarınca el değiştirmiş/transfer edilmiş olan kablolar ya da bunların bir parçası özel mülkiyette ise, bu kabloların kendilerine geçirilmiş olduğu Hükümetler, maliklere zarar/giderim/tazminat ödeyeceklerdir. Zarar giderimin tutarı konusunda anlaşmaya varılamazsa, bu tutar, hakemlik yoluyla saptanacaktır.

MADDE 112: Türkiye, kendi ülkesinde, kara ile hiç olmazsa bir noktada birlesen kablolar üzerinde, eskiden sahip olduğu mülkiyet hakkını elinde tutacaktır. Söz konusu kabloların, Türk olmayan ülkede kara ile birleşmelerine ilişkin hakların kullanılması ve bunların işletilme şartları, ilgi devletlerce dostça anlaşarak düzenlenecektir. Anlaşmaya varılamazsa, uyuşmazlık, hakemlik yoluyla çözüme bağlanacaktır.

MADDE 113: Bağlı Yüksek Taraflar, her biri kendisiyle ilgili olması bakımından, Türkiye’de yabancı postanelerin kaldırılmasını kabul ettiklerini bildirirler.

KISIM II

SAĞLIK SORUNLARI

MADDE 114: İstanbul Yüksek Sağlık Meclisi kaldırılmıştır. Türkiye kıyılarının ve sınırlarının sağlık işlerinin düzenlenmesi ile Türk Yönetimi görevlidir.

MADDE 115: Türk bayrağı ile yabancı bayraklar arasında hiç bir ayırım yapılmaksızın, bütün gemilere ve Türk uyruklarıyla yabancı devletlerin uyruklarına, aynı şartlar altında, oranları ve şartları hak gözetir olması gereken, bir tek ve aynı tarifesi uygulanacaktır.

MADDE 116: Türkiye, açıkta kalmış olan sağlık memurlarının, eski İstanbul Yüksek Sağlık Meclisinin fonlarından bir zarar/giderim/tazminat alma haklarını ve bu Meclisin sağlık memurları ve eski sağlık memurlarıyla bunların hak sahiplerinin kazanılmış/müktesep bütün öteki haklarını tanımağı yükümlenir. Bu haklara, eski İstanbul Yüksek Sağlık Meclisi yedek fonlarının kullanımına verilecek yöne, eski sağlık yönetiminin mali ve yönetsel bakımlardan kesin tasfiyesine ilişkin bütün sorunlarla, bunlara benzer ya da bunlarla bağlantılı bütün sorunlar bir Özel (Ad Hoc) Komisyonca çözümlenecektir. Bu Komisyon -Almanya, Avusturya ve Macaristan dışında- İstanbul Yüksek Sağlık Meclisine katılan devletlerden her birinin birer temsilcisinden kurulacaktır. Gerek yukarıda belirtilen tasfiye ve gerek bu tasfiyeden sonra artacak paraların ne yönde kullanıma ayrılacağına ilişkin bir sorun yüzünden, bu Komisyon üyeleri arasında anlaşmazlık çıkarsa, bu Komisyonda temsil edilen Devletlerden her birinin Milletler Cemiyeti Meclisine başvurmağı hakkı olacaktır. Milletler Cemiyeti Meclisinin kararları son ve kesin olacaktır.

MADDE 117: Türkiye ile Kudüs ve Hicaz Hac yolculuklarının ve Hicaz demiryolunun denetiminde ilgili bulunan devletler, uluslararası sağlık sözleşmeleri uyarınca, uygun düşen tedbirleri alacaklardır. Bu tedbirlerin uygulanmasında tam bir tekdüzen sağlamak amacıyla, bu Devletlerle Türkiye, bu Hac yolculuklarına ilişkin sağlık işleri için bir Eşgüdüm/koordinasyon Komis-

yonu kuracaklardır; bu Komisyonla Türkiye Sağlık servisleriyle, Denizcilğe İlişkin Sağlık ve Karantina İşleri İskenderiye Meclisi temsil edilmiş olacaktır. Bu Komisyon, ülkesinde toplanacağı devletin rızasını önceden almak zorunda olacaktır.

MADDE 118: Hac İşleri Eşgüdüm/Koordinasyon Komisyonunun çalışmalarına ilişkin raporlar, Milletler Cemiyeti Sağlık Komitesiyle, Kamu Sağlığı Uluslararası Kurumuna ve haclarla ilgili olup da raporları isteyecek her ülkenin Hükümetine gönderilecektir. Komisyon, Milletler Cemiyetince, Kamu Sağlığı Uluslararası Kurumunca ya da ilgili Hükümetlerce, kendisine sunulacak her konu üzerinde görüşünü bildirecektir.

BÖLÜM V

ÇESİTLİ HÜKÜMLER

İ.SAVAS TUTSAKLARI

MADDE 119:Bağıtlı Yüksek Taraflar, ellerinde kalmış savaş tutsaklarıyla gözaltı edilmiş bulunan sivilleri hemen yurtlarına geri göndermeyi yükümlenirler.

Yunanistan'la Türkiye'nin, karşılıklı olarak tutuklamış bulundukları savaş tutsaklarıyla gözaltı edilmiş sivillerin mübadelesi, işbu Hükümetler arasında 30 Ocak 1923 tarihinde imza edilmiş olan özel anlaşmaya konu olmuştur.

MADDE 120: Disipline aykırı kabahatler yüzünden hüküm giyebilecek ya da hüküm giymiş olan savaş tutsaklarıyla gözaltı edilmiş siviller, cezalarının ya da kendilerine karşı başlatılmış kovuşturmanın sona ermesini beklemeksizin, yurtlarına geri verileceklerdir.

Disiplin suçlarından başka olaylar yüzünden hüküm giyebilecek ya da hüküm giymiş olan savaş tutsaklarıyla gözaltı edilmiş sivillerin tutukluluk durumu süregitecektir.

MADDE 121: Bağıtlı Yüksek Taraflar, kaybolmuş kimselerin aranması, ya da ülkelerine geri gönderilmeme isteğini açıklamış olan savaş tutsaklarıyla gözaltı edilmiş sivillerin kimliklerinin be-

lirtilmesi için, kendi ülkelerinde, her türlü kolaylıkları sağlamağı yükümlenirler.

MADDE 122: Bağlı Yüksek Taraflar, işbu Sözleşmenin yürürlüğe girmesiyle, savaş tutsaklarına ve gözaltı edilmiş sivillere ait olan ya da olmuş bulunan el konmuş her türlü eşyanın, paranın, değerli kağıtların, belgelerin ya da kişisel eşyanın geri verilmesini yükümlenirler.

MADDE 123: Bağlı Yüksek Taraflar, ordularınca ele geçirilmiş savaş tutsaklarının bakımı için yapılmış giderlerin istenmesinden, karşılıklı olarak vazgeçtiklerini bildirirler.

2.MEZARLAR

MADDE 124: Aşağıdaki 126. maddenin konusu olan özel hükümlere hâlel getirmeksizin, Bağlı Yüksek Taraflar, içlerinden her birinin, 29 Ekim 1914 tarihinden bu yana savaş alanında can vermiş, ya da yaralanma, kaza ve hastalık yüzünden ölmüş askerleri ve denizcileriyle, aynı tarihten bu yana tutsaklıkta ölmüş savaş tutsakları ve gözaltı edilmiş sivillerin, kendi yetkileri (otoriteleri) altındaki topraklarda bulunan mezarlıklarına, mezarlarına ve kemikliklerine ve onları anmak için dikilmiş anıtlarına saygı gösterecekler ve bunların bakımını sağlayacaklardır.

Bağlı Yüksek Taraflar, karşılıklı olarak ülkelerinde, sözü geçen mezarlıkların, kemikliklerin ve mezarların kimliğini ortaya çıkartmak ve bunları kütüğe yazmak, bunların bakımıyla uğraşmak ya da bunların bulundukları yerlere uygun düşecek anıtlar dikmek işleriyle her birinin görevlendirebileceğı Komisyonlara, görevlerini yerine getirmeleri için her türlü kolaylıkları gösterme konusunda anlaşacaklardır. Bu Komisyonların hiç bir askeri niteliğı olmayacaktır.

MADDE 125: Bağlı Yüksek Taraflar, bunun başka, karşılıklı olmak şartıyla:

1. Tutsaklıkta ölmüş savaş tutsaklarıyla gözaltı edilmiş sivil-lerin kimliklerini belirtmeye yararlı bütün bilgileri de ekleyerek, bunların tam bir çizelgesini;

2. Kimlikleri belirtilmeden gömülmüş bulunan ölülerin mezarlarının sayısına ve yerlerine ilişkin her türlü bilgiyi, birbirlerine vermeyi yükümlenirler.

MADDE 126: Romanya ülkesinde 27 Ağustos 1916 tarihinden bu yana ölmüş Türk askerlerinin, denizcilerinin ve savaş tutsaklarının mezarları, mezarlıkları, kemikleri ve bu askerlerle denizcileri anmak için dikilmiş anıtların bakımı ile gözaltı edilmiş sivillere ilişkin olarak 124. ve 125. maddelerden doğan bütün öteki yükümler konusunda, Romanya Hükümeti ile Türk Hükümeti arasında özel bir anlaşma yapılacaktır.

MADDE 127:124. ve 125. maddelerin genel nitelikteki hükümlerini tamamlamak üzere, bir yandan İngiliz İmparatorluğu, Fransa ve İtalya Hükümetleri, öte yandan da Türkiye ve Yunanistan Hükümetleri, 128. maddeden 136. maddeye kadar olan maddelerdeki özel hükümler üzerinde anlaşmaya varmışlardır.

MADDE 128: Türk Hükümeti, İngiliz İmparatorluğu, Fransız ve İtalya Hükümetlerine karşı, kendi ülkesinde, bunların, savaş alanında can vermiş ya da yaralanmış, kaza ve hastalık yüzünden ölmüş askerleri ve denizcileriyle, tutsaklıkta ölmüş savaş tutsakları ve gözaltı edilmiş sivillerine ait mezarları, mezarlıkları, kemiklikleri ve onları anmak için dikilmiş anıtları kapsayan toprak parçalarını/arsaları bu Hükümetlerin kullanımına ayrı ayrı ve sürekli olarak bırakmağı yükümlenir. Bunun gibi, Türk Hükümeti, 130. maddede öngörülen Komisyonlara, bir araya toplama mezarlıkları (cimetières de groupement), kemiklikler kurmak, ya da anıtlar dikmek için ileride gerekli görülecek toprak parçalarını da, sözü geçen bu Hükümetlerin kullanımına bırakacaktır.

Türk Hükümeti, bundan başka, söz konusu mezarlara, mezarlıklara, kemikliklere ve anıtlara giriş serbestliği tanımağı ve gerekirse, buralarda cadde ve yollar yapılmasına izin vermeğı yükümlenir.

Yunan Hükümeti de, kendi ülkesine ilişkin olarak, aynı yükümleri kabul eder.

Yukarıda belirtilen hükümler, böyle bir amaçla bırakılmış olan toprak parçaları üzerinde, duruma göre, Türk ya da Yunan egemenliğine halel vermez.

MADDE 129: Türk Hükümetince kullanımı bırakılacak toprak parçaları arasında, özellikle İngiliz İmparatorluğu için, 3 sayılı Haritada gösterilmiş olan Anzac/Arı Burnu bölgesindeki toprak parçaları da bulunmaktadır.

İngiliz İmparatorluğunun yukarıda adı geçen toprak parçasından yararlanması aşağıdaki şartlara bağlı olacaktır:

1. Bu toprak parçası, Barış Antlaşmasıyla belirtilen amacından başka herhangi bir amaçla kullanılmayacaktır; bu yüzden, hiç bir askerlik ya da ticaret amacıyla, ya da yukarıda belirtilen asıl amacı dışında kalan başka herhangi bir amaçla kullanılmayacaktır.

2. Türk Hükümetinin, bu toprak parçasını -mezarlıkları da kapsamak üzere- denetlemeğe her zaman hakkı olacaktır.

3. Mezarlıkları korumakla görevli sivil bekçilerin sayısı, mezarlık başına bir bekçiden çok olmayacaktır. Mezarlıklar dışındaki toprak parçası için ayrıca bekçiler bulunmayacaktır.

4. Bu toprak parçasında, ister mezarlıklar içinde ister dışında, ancak bekçiler için kesin olarak gerekli konutlardan başka konutlar yapılmayacaktır.

5. Bu toprak parçasının kıyısında, insan ya da yük yüklemeği ya da karaya çıkartmağı kolaylaştırabilecek, hiç bir rıhtım, dalga kıran ya da iskele yapılmayacaktır.

6. Bu toprak parçasını ziyaret için gerekli bütün işlemler yalnız Boğazların iç kıyısında yapılabilecek ve bu toprak parçasına Ege Denizi kıyısından girmeğe, ancak bu işlemlerin tamamlanmasından sonra izin verilecektir. Türk Hükümeti, mümkün olduğu kadar basit olması gereken söz konusu işlemlerin, Türkiye'ye gelecek öteki yabancıların bağlı tutulacakları işlemlerden daha külfetli olmaması ve gereksiz her türlü gecikmeye yol açmayacak koşullar altında yapılmasını, işbu maddenin öteki hükümlerine halel gelmemek şartıyla, kabul eder;

7. Bu toprak parçasını ziyaret isteğinde bulunan kimseler silahlı olmayacaklardır. Türk Hükümetinin, bu yasağın uygulanmasını denetlemeğe hakkı olacaktır.

8. Türk Hükümeti, 150 kişiyi asan ziyaretçi topluluklarının girişinden, en az bir hafta önce haberli kılınacaktır.

MADDE 130:İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetlerinden her biri, Türk ve Yunan Hükümetlerinin de birer temsilci gönderecekleri bir Komisyon kuracak ve bu Komisyon, mezarlara, mezarlıklara, kemikliklere ve anıtlara ilişkin sorunları, yerinde, çözüme bağlayacaktır. Bu komisyonların başlıca görevleri şunlar olacaktır:

1. Ölülerin gömüldüğü ya da gömülmüş olabileceği bölgelerde kesifler yaparak, oralarda bulunan mezarları, mezarlıkları, kemiklikleri ve anıtları kütüğe yazmak.

2. Mezarların, gerektiğinde bir araya toplanmasına ne gibi koşullar altında girileceğini saptamak; Türk ülkesinde Türk temsilcisiyle, Yunan ülkesinde de Yunan temsilcisiyle anlaşarak, bir araya toplama mezarlıklarının, kemikliklerin ve dikilecek anıtların yerlerini kararlaştırmak; bu amaçla ayrılacak yerlerin sınırlarını, gerekli en küçük alan ölçüsünde, saptamak;

3. Kendi uyruklarına ayrılmış ya da ayrılacak mezarlara, mezarlıklara, kemikliklere ve anıtlara ilişkin kesin planı, her Komisyonun bağlı olduğu Hükümet adına, Türk ve Yunan Hükümetlerine bildirmek.

MADDE 131: Kendilerine toprak parçası ayrılmış olan Hükümetler, bu toprakları yukarıda belirtilenden başka maksatlarla kullanmamağı ve kullanılmasına izin vermemeğı yükümlenirler. Bu toprak parçaları deniz kıyısında bulunmakta ise, bu kıyı, kendisine toprak parçası ayrılmış olan Hükümetçe kara ya da denizle ilgili askerliğe ya da ticarete ilişkin başka hiç bir maksat için kullanılmayacaktır. Mezarlara ve mezarlıklara ayrılmış olan yerler bu amaçla ya da anıt dikilmesi için kullanılmayacaksa, bu yerler, duruma göre, Türk ya da Yunan Hükümetlerine geri verilecektir.

MADDE 132: 128. maddeden 130. maddeye kadar olan maddelerde öngörülen toprak parçalarına ilişkin tam ve eksiksiz yararlanma hakkının İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetlerine sürekli olarak bırakılması için gereken yasama ya da yönetim tedbirleri, 130. maddenin 3. fıkrasında öngörülen bildiriği izleyecek altı ay içinde, Türk ve Yunan Hükümetlerince alınacaktır. Kamulaştırmalar yapılması gerekirse, bunlar Türk ülkesinde yapılacaksa Türk Hükümetince, Yunan ülkesinde yapılacaksa Yunan Hükümetince gerçekleştirilecek ve giderleri ülke hükümetince karşılanacaktır.

MADDE 133: İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetleri, kendi uyruklarına ait mezarların, mezarlıkların, kemikliklerin ve anıtların yapımını, düzenlenmesini ve bakımını, uygun görecekları bir yürütme organına emanet etmekte serbest olacaklardır. Bu organlar askeri nitelikte olmayacaklardır. Yalnız mezarların bir araya toplanması ve mezarlıklarla kemikliklerin kurulması için gerekli sayılacak durumlarda ölü kalıntılarının mezarlardan çıkartılması, taşınması ile, kendilerine toprak ayrılmış hükümetlerin, yurtlarına gönderilmelerini zorunlu görecekları ölü kalıntılarının mezarlarından çıkartılması ve taşınması işlerinde yetkili olacaklardır.

MADDE 134: İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetlerinin, Türkiye’de bulunan mezarlarının, mezarlıklarının, kemikliklerinin ve anıtlarının korunmasını, kendi uyrukları arasında atanacak bekçilerce yaptıırmağa hakları olacaktır. Bu bekçiler Türk makamlarınca (resmen) tanınacaklar ve mezarların, mezarlıkların, kemikliklerin ve anıtların korunmasını sağlamak için, Türk makamlarından yardım göreceklardır. Bekçilerin askeri hiç bir niteliğı olmayacak, fakat kendilerini savunmak üzere bir revolver ya da otomatik tabanca taşıyabileceklerdir.

MADDE 135: 128. maddeden 131. maddeye kadar olan maddelerde öngörölen toprak parçalarına, duruma göre, Türkiye ve Türk makamlarınca, ya da Yunanistan ve Yunan makamlarınca herhangi bir kira, resim ya da vergi uygulanmayacaktır. İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetlerinin temsilcileriyle, bu mezarları, mezarlıkları, kemiklikleri ve anıtları ziyaret etmek isteyenler için, buralara giriş, her zaman serbest olacaktır. Türk Hükümetiyle Yunan Hükümetine kendi ölkelerinde bulunan söz konusu toprak parçalarına ulaştıracak yolların bakımını sürekli olarak üzerlerine alacaklardır.

Türk Hükümetiyle Yunan Hükümeti, söz konusu mezarların, mezarlıkların, kemikliklerin ve anıtların bakımı ya da bunların korunmasıyla görevlendirilmiş kimselerin ihtiyaçlarına yetecek ölçüde suyun sağlanması bakımından, İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetlerine her türlü kolaylıkları göstermeğı, karşılıklı olarak yükömlenirler.

MADDE 136: İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetleri, Türkiye’den ayrılan ülkeleri de kapsamak üzere, kendi yetkileri/otoriteleri altındaki ülkelerde gömülü bulunan Türk askerleriyle denizcileri için mezarlar, mezarlıklar, kemiklikler yapmak ve anıtlar dikmek konusunda, 128. madde ile 130. maddeden 135. maddeye kadar olan maddelerdeki hükümlerden yararlanma hakkını, Türk Hükümetine tanımayı yükümlenirler.

3. GENEL HÜKÜMLER

MADDE 137: Bağlı Yüksek Taraflar arasında kararlaştırılmış aykırı hükümler dışında, 30 Ekim 1918 tarihinden başlayarak, işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişine kadar, İstanbul’u işgal eden devletlerin makamlarınca ya da bu makamlarla görüş birliği içinde, kendi uyruklarıyla yabancıların ya da Türk uyruklarının malları, hakları ve çıkarları, ve bu kimselerin Türkiye makamlarıyla ilişkileri konusunda verilmiş kararlar ya da buyruklar/emirler geçerli sayılacak ve bu kararlarla buyruklar yüzünden, bu devletlere ya da onların makamlarına karşı hiç bir istemde bulunulamayacaktır.

Yukarıda sözü edilen kararlar ve buyruklar yüzünden uğrılan bir zarardan doğan bütün öteki istemler, Hakemlik Karma Mahkemesine sunulacaktır.

MADDE 138: Genel affa ilişkin bugünkü tarihli Bildirinin IV. ve VI. paragraflarına hâle gelmemek şartıyla, yargı konularında, 30 Ekim 1918 tarihinden başlayarak işbu Antlaşmanın yürürlüğe girişine kadar, İstanbul’u işgal eden devletlerin yargıçları, mahkemeleri ya da makamlarınca olduğu gibi, 8 Aralık 1912 tarihinde kurulmuş geçici Yargı (Adalet) Karma Komisyonunca da Türkiye’de verilmiş olan kararlar ve buyruklar, uygulama tedbirleriyle birlikte, geçerli sayılacaktır.

Bununla birlikte, bir askeri mahkeme ya da bir kolluk (polis) mahkemesince, hukuk işlerinde, verilmiş bir hüküm yüzünden, bir özel kişinin, başkasının yararına uğramış olduğu bir zararın onarılması için bir istemde bulunması durumunda, işbu istem Hakemlik Karma Mahkemesine götürülecek ve bu Mahkeme, gerekli görürse, bir zarar/giderimde/tazminatta bulunulmasını, üstelik, olduğu gibi eski duruma getirmeyi/restitüsyon zorunlu kılacaktır.

MADDE 139: Sivil (mülki), yargısal ya da mali yönetim kurumlarıyla vakıfların yönetimine ilişkin olup da, yalnız Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan bir ülkenin hükümetini ilgilendiren ve Türkiye’de bulunan arşivler, kütükler, planlar ve her türlü belgelerde, Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan bir toprakta bulunup, yalnız Türk Hükümetini ilgilendiren bu çeşit belgeler, karşılıklı olarak, her iki tarafça birbirine verilecektir.

Yukarıda belirtilen arşivleri, kütükleri, planları, senetleri ve öteki belgeleri elinde bulunduran Hükümet de kendisini bu belgelerle ilgili saymaktaysa, bu belgeler, istek üzerinde, ilgili Hükümete bunların fonografilerini ya da onaylanmış örneklerini/kopyalarını vermek şartıyla, o Hükümetçe saklanabilecektir.

Gerek Türkiye’den gerekse ayrılmış topraklardan alınmış arşivler, kütükler, planlar, senetler ve öteki belgeler, yalnız alınmış oldukları ülkeyi ilgilendirmekteseler, bunların asılları, karşılıklı olarak geri verilecektir. Bu işlemlerin gerektireceği giderler, belgeleri isteyen hükümetçe karşılanacaktır.

Yukarıdaki hükümler, eski Osmanlı İmparatorluğuna ait olup da 1912 yılından önce Yunanistan’a geçirilmiş bulunan ilçelerdeki mallara ya da vakıflara ilişkin kütüklere de aynı şartlar içinde uygulanacaktır.

MADDE 140: Türkiye ile öteki bağıtlı devletler arasında, savaş sırasında ve karşılıklı olarak, 30 Ekim 1918 tarihinden önce elde edilmiş bütün deniz ganimetleri hiç bir isteme yol açmayacaktır. İstanbul’u işgal eden devletlerce, bu tarihten sonra, silah bırakılmasının/mütarekenin bozulması yüzünden, yapılmış olan el koymalar/zaptlar/prises konusunda da aynı hüküm uygulanacaktır.

Şurası kararlaştırılmıştır ki, İstanbul’u işgal eden devletlerin hükümetleri ve uyruklarınca ya da Türk Hükümeti ve Türk uyruklarınca, bu hükümetlerin, 29 Ekim 1914 tarihinden 1 Ocak 1923 tarihine kadar, kendi limanlarına ya da işgal ettikleri limanlarda kullanmış bulundukları her çeşit küçük tonajlı deniz taşıtına, yatlara (yachts) ve mavnalara ilişkin olarak, hiç bir istem öne sürülemeyecektir. Bununla birlikte, işbu hüküm, genel affa ilişkin olarak bugünkü tarihle imzalanan Bildirinin VI. paragrafı hükmüne hâlel vermeyeceği gibi, 29 Ekim 1914 tarihinden önceki haklara dayanarak, özel kişilerce başka özel kişilere karşı öne sürülebilecek istemlere de hâlel getirmeyecektir.

30 Ekim 1918 den sonra el konulmuş/zapt edilmiş Türk ve Yunan gemileri, her iki Hükümetçe, karşılıklı olarak geri verilecektir.

MADDE 141: İşbu Antlaşmanın 25. maddesinin ve 28 Haziran 1919 tarihli Versailles Antlaşmasının 155., 150. ve 440. maddeleri ile III. Ek'inin VIII. Bölümünün (Onarımlar) uygulanmasıyla, savaş sırasında Alman Hükümeti ya da Alman uyruklarınca Osmanlı Hükümetine ya da Osmanlı uyruklarına, şimdi bu gemileri elinde bulunduran Müttefik/Bağlaşık Hükümetlerin rızası olmaksızın geçirilmiş/transfer edilmiş bulunan bütün Alman gemilerine ilişkin olarak, Alman Hükümetine ya da Alman uyruklarına karşı kendilerine düşebilecek her yükümden Türk Hükümetinin ve Türk uyruklarının kurtulmuş sayıldıkları bildirilir.

Türkiye ile Türkiye'nin yanında savaşmış öteki devletlerin iliksilerinde de, gerekirse, bu hüküm uygulanacaktır.

MADDE 142: Yunan ve Türk halklarının mübadelesine ilişkin olarak, Yunanistan ile Türkiye arasında 30 Ocak 1923 de yapılmış olan özel Sözleşme, söz konusu iki Yüksek Taraf arasında, işbu Antlaşmanın içindeymiş gibi, aynı güç ve değerde olacaktır.

MADDE 143: İş bu antlaşma, mümkün olan en kısa süre içinde onaylanacaktır. Onama belgeleri Paris'te sunulacaktır.

Japon Hükümeti, onamanın yapılmış olduğunu, Paris'teki diplomatik temsilcisi aracılığıyla, Fransa Cumhuriyeti Hükümetine bildirmeğe yetkili olacak ve bu durumda, Japon Hükümeti onama belgesini mümkün olan en kısa süre içinde gönderecektir.

İmzacı Devletlerden her biri, İşbu Antlaşmayla birlikte, imzalamış oldukları ve Lausanne/Lozan Konferansının Son (Nihai) Senedinde belirtilen Senetler -bunlar onama gerektirmekteyseler- tek ve aynı belge ile onaylayacaktır.

Bir yandan Türkiye ve öte yandan İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japonya, ya da bunların arasında üçü, onama belgelerini sundukları zaman, bir ilk sunuş tutanağı (procès-verbal de dépôt) düzenlenecektir.

Bu ilk tutanağın tarihinden başlayarak, Antlaşma, onu böylece onaylamış olan Bağlı Yüksek Taraflar arasında yürürlüğe girecektir. Bundan sonra, öteki Devletler için, onama belgelerinin sunulduğu tarihte yürürlüğe girecektir.

Fransız Hükümeti, onama belgelerinin sunuş tutanaklarının doğruluğu onaylamış birer örneğini bütün İmzacı Devletlere teslim edecektir.

Bu hükümlere olan inançla, adları aşağıda belirtilen Tam yetkili temsilciler/delegeler, işbu Antlaşmayı imzalamışlardır.

Lozan/Lausanne’de, yirmi dört Temmuz bin dokuz yüz yirmi üç tarihinde, yalnız bir nüsha olarak düzenlenmiştir; bu nüsha Fransa Cumhuriyeti Hükümetinin arşivlerine konulacak ve bu Hükümet, İmzacı Devletlerden her birine, bunun, doğruluğu onaylanmış birer örneğini verecektir.

(L.S.) Horace RUMBOLD

(L.S.) PELLE

(L.S.) GARRONI

(L.S.) G.C. MONTAGNA

(L.S.) K. OTCHIAI

(L.S.) E.K. VÉNISÉLOS

(L.S.) D. CACLAMANOS

(L.S.) Const. DIAMANDY

(L.S.) Const. CONTZESCO

(L.S.) M. ISMET

(L.S.) Dr. RIZA NUR

(L.S.) HASAN

Ek 2: Yunan Türk Halklarının mübadelesine ilişkin sözleşme:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Yunan Hükümeti aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmaya varmışlardır:

MADDE: 1

Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine (exchange obligatoire) girişilecektir. Bu kimselerden hiç biri, Türk Hükümetinin izni olmadıkça Türkiye'ye ya da Yunan Hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan'a dönerek orada yerleşemeyecektir.

MADDE: 2

Birinci Maddede öngörülen mübadele:

- a) İstanbul'da oturan Rumları (İstanbul'un Rum ahalisini);
- b) Batı Trakya'da oturan Müslümanları (Batı Trakya'nın Müslüman ahalisini) kapsamayacaktır.

1912 Kanunuyla sınırlandırıldığı biçimde, İstanbul Şehremamenti daireleri içinde, 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş (etablis) bulunan bütün Rumlar, İstanbul'da oturan Rumlar (İstanbul'un Rum ahalisi) sayılacaklardır. 1913 tarihli Bükreş Ant-

laşması'nın koymuş olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş (etablis) bulunan Müslümanlar, Batı Trakya'da oturan Müslümanlar (Batı Trakya'nın Müslüman ahalisi) sayılacaklardır.

MADDE: 3

Karşılıklı olarak, Rum ve Türk nüfusu mübadele edilecek olan toprakları 18 Ekim 1912 tarihinden sonra bırakıp gitmiş olan Rumlar ve Müslümanlar, 1 nci Maddede öngörülen mübadelenin kapsamına girer sayılacaklardır. İşbu Sözleşmede kullanılan "göçmenler" (emigrants) terimi, 18 Ekim 1912 tarihinden sonra göç etmesi gereken ya da göç etmiş bulunan bütün gerçek ya da tüzel kişileri kapsamaktadır.

MADDE: 4

Aileleri Türk ülkesini daha önce bırakıp gitmiş olup da kendileri Türkiye'de alkonulmuş bulunan Rum halkından vücutça sağlam erkekler, işbu Sözleşme uyarınca, Yunanistan'a gönderilecek ilk kafiye meydana getireceklerdir.

MADDE: 5

İşbu Sözleşmenin 9. ve 10. maddelerindeki çekinceler (ihtirazı kayıtlar) saklı kalmak üzere, işbu Sözleşme uyarınca yapılacak mübadele yüzünden, Türkiye'deki Rumların ya da Yunanistan'daki Müslümanların mülkiyet haklarına ve alacaklarına hiçbir zarar verdirilmeyecektir.

MADDE: 6

Mübadele edilecek halklara mensup bir kimsenin gidişine, herhangi bir nedenle olursa olsun, hiçbir engel çıkartılmayacaktır. Bir göçmenin, kesinleşmiş bir hapis cezası bulunduğu, ya da henüz kesinleşmemiş bir cezaya çarptırıldığı, ya da kendisine karşı ceza soruşturması yürütüldüğü durumlarda, söz konusu olan göçmen, cezasını çekmek ya da yargılanmak üzere, kendisine karşı kovuşturmada bulunan ülkenin makamlarınca, gideceği ülkenin makamlarına teslim edilecektir.

MADDE: 7

Göçmenler, bırakıp gidecekleri ülkenin uyrukluğunu yitirecekler ve varış ülkesinin topraklarına ayak bastıkları anda, bu ülkenin uyrukluğunu edinmiş sayılacaklardır. İki ülkeden birini ya da ötekini daha önce bırakıp gitmiş olan ve henüz yeni bir uyrukluğun edinmemiş bulunan göçmenler, bu yeni uyrukluğu, işbu Sözleşmenin imzası tarihinde edinmiş olacaklardır.

MADDE: 8

Göçmenler, her çeşit taşınır mallarını yanlarında götürmekte ya da bunları taşıtırmakta serbest olacaklar ve bu yüzden kendilerinden çıkış ya da giriş ya da başka herhangi bir vergi alınmayacaktır. Bunun gibi, işbu Sözleşme uyarınca, bağıtlı Devletlerden birinin ülkesini bırakıp gidecek her topluluk (cemaat, commune) üyesinin (camiler, tekkeler, medreseler, kiliseler, manastırlar, okullar, hastaneler, ortaklıklar, dernekler, tüzel kişiler ya da ne çeşit olursa olsun başka tesisler personelinin kapsamak üzere) kendi topluluklarına ait taşınır malları yanlarında serbestçe götürmek ya da taşıtırmak hakkı olacaktır. 11. maddede öngörülen Karma Komisyonların tavsiyesi üzerine, her iki ülke makamlarınca, taşıma işlerinde en geniş kolaylıklar sağlanacaktır. Taşınır malların tümünü ya da bir kısmını yanlarında götüremeyecek olan göçmenler, bunları, oldukları yerde bırakabileceklerdir. Bu durumda, yerel makamlar, bırakılan taşınır malların dökümünü (envanterini) ve değerini, ilgili göçmenin gözleri önünde saptamakla görevli olacaklardır. Göçmenin bırakacağı taşınır malların çizelgesini ve değerini gösteren tutanaklar dört nüsha olarak düzenlenecek ve bunlardan biri yerel makamlarca saklanacak, ikincisi, 9ncu Maddede öngörülen tasfiye işlemine esas alınmak üzere 11nci Maddede öngörülen Karma Komisyona sunulacak, üçüncüsü göç edilecek ülkenin Hükümetine, dördüncüsü de göçmene verilecektir.

MADDE: 9

8. maddede öngörülen göçmenlerin ve toplulukların kent ve köylerdeki taşınmaz mallarıyla, bu göçmenlerin ya da toplulukların bırakmış oldukları taşınır mallar, 11. maddede öngörülen Karma Komisyonca, aşağıdaki hükümler uyarınca tasfiye edilecektir. Zorunlu mübadele uygulanacak bölgelerde bulunan ve mübadele uygulanmayacak bir bölgede yerleşmiş toplulukların din ya da hayır kurumlarına ait olan mallar da, aynı şartlar içinde, tasfiye edilecektir.

MADDE: 10

Bağıtlı Tarafların ülkelerini daha önceden bırakıp gitmiş olan ve işbu Sözleşmenin 3. maddesi uyarınca nüfus (halkların) mübadelesinin kapsamına girer sayılan kimselere ait taşınır ya da taşınmaz malların tasfiyesi, 9. madde uyarınca, Türkiye ile Yunanistan'da 18 Ekim 1912 tarihinden bu yana yürürlüğe konmuş kanunlarla her çeşit yönetmeliklere (tüzüklere) göre ya da başka herhangi bir zorunlu (müsadere), zorunlu satış, v.b. gibi, işbu mallar üzerindeki

mülkiyet hakkını herhangi bir yoldan kısıtlayıcı nitelikte hiçbir tedbire konu olmaksızın yürütülecektir. İşbu madde ile 9. maddede öngörülen mallar, bu çeşit bir tedbire konu olurlarsa, bu mallara 11 Maddede öngörülen Komisyonca, bu tedbirler uygulanmamışçasına, değer biçilecektir. Kamulaştırılmış mallara gelince, Karma Komisyon, her iki ülkede mübadele kapsamına girecek kimlere ait olup da, mübadele uygulanacak topraklarda bulunan ve 18 Ekim 1912 den sonra kamulaştırılmış olan bu mallara yeniden değer biçilecektir. Komisyon, bir zarar verilmiş olduğunu görürse, bu zararı mal sahiplerinin yararına onaracak bir zarar-giderim (tazminat) saptayacaktır. Bu zarar-giderim tutarı, mal sahiplerinin alacak hesabına ve kamulaştıran ülke Hükümetinin borç hesabına geçirilecektir. 8. ve 9. maddelerde göz önünde tutulan kimseler, şu ya da bu yoldan, yararlanmadan yoksun bırakıldıkları malların gelirlerini elde edememişlerse, bu gelirlerin tutarlarının kendilerine geri verilmesi, savaş öncesi ortalama gelir esas alınarak ve Karma Komisyonca saptanacak yol ve yöntemler uyarınca, sağlanacaktır. Yunanistan'daki Vakıf mallarının ve bunlardan doğan hak ve çıkarların, ve Türkiye'de Rumlara ait benzer tesislerin tasfiyesine girişirken, 11. maddede öngörülen Karma Komisyon, bu tesislerin ve bunlarla ilgili bulunan özel kişilerin haklarını ve çıkarlarını tam olarak korumak amacıyla, daha önce yapılmış Antlaşmalarda kabul edilmiş ilkelerden esinlenecektir. 11. maddede öngörülen Karma Komisyon, bu hükümleri uygulamakla görevli olacaktır.

MADDE: 11

İşbu Sözleşmenin yürürlüğe girişinden başlayarak bir aylık bir süre içinde, Bağlı Yüksek Tarafların her birinden dört ve 1914-1918 savaşına katılmamış Devletlerin uyrukları arasından Milletler Cemiyeti Meclisince seçilecek üç üyeden oluşan ve Türkiye'de ya da Yunanistan'da toplanacak olan bir Karma Komisyon kurulacaktır. Komisyonun Başkanlığını, tarafsız üç üyeden her biri sıra ile yapacaktır. Karma Komisyon, gerekli göreceği yerlerde, bir Türk ve bir Yunanlı üye ile, Karma Komisyonca atanacak tarafsız bir Başkandan oluşacak ve Karma Komisyona bağlı olarak çalışacak alt-komisyonlar kurmaya yetkili olacaktır. Karma Komisyon, alt-komisyonlara verilecek yetkileri kendisi saptayacaktır.

MADDE: 12

Karma Komisyon, işbu Sözleşmede öngörülen göçü denetlemek ve kolaylaştırmak ve 8. madde ile 9. maddede öngörülen taşınır ve taşınmaz malların tasfiyesine girişmekle yetkili olacaktır. Karma Ko-

misyon, göçün ve yukarıda belirtilen tasfiyenin yol ve yöntemlerini saptayacaktır. Karma Komisyon, genel olarak, işbu Sözleşmenin uygulanmasında gerekli göreceği tedbirleri almağa ve bu Sözleşme yüzünden ortaya çıkabilecek bütün sorunları karara bağlamaya tam yetkili olacaktır. Karma Komisyon kararları oy çokluğu ile alınacaktır. Tasfiye edilecek mallara, haklara ve çıkarlara ilişkin bütün itirazlar Karma Komisyonca kesin olarak karara bağlanacaktır.

MADDE: 13

Karma Komisyon, ilgilileri dinledikten ya da dinlemeğe gereği gibi çağırdıktan sonra, işbu Sözleşme uyarınca tasfiye edilmesi gereken taşınmaz mallara değer biçme işlemine girişmek için tam yetkili olacaktır. Tasfiye olunacak mallara değer biçilmesinde, bunların altın para ile olan değeri esas alınacaktır.

MADDE: 14

Komisyon, ilgili mal sahibine, elinden alınan ve bulunduğu ülkenin Hükümeti emrinde kalacak olan mallardan dolayı borçlu kalan para tutarını belirten bir bildiri belgesi verecektir. Bu bildiri belgeleri esas alınarak borçlu kalan para tutarları, tasfiyenin yapılacağı ülke Hükümetinin, göçmenin mensup olduğu Hükümete karşı bir borcu olacaktır. Göçmenin, ilke olarak, göç ettiği ülkede, kendisine borçlu bulunulan paraların karşılığında, ayrıldığı ülkede bırakmış olacağı mallarla aynı değerde ve aynı nitelikte, mal alması gerekecektir. Yukarıda belirtilen biçimde bildiri belgeleri esaslarından, her iki Hükümetçe ödenmesi gereken paraların hesabı, her altı ayda bir çıkartılacaktır. Tasfiye işlemi tamamlandığı zaman, karşılıklı borçlar birbirine eşit çıkarsa, bununla ilgili hesaplar denkleştirilmiş (takas ve mahsup edilmiş) olacaktır. Bu denkleştirme işleminden sonra, Hükümetlerden biri ötekine borçlu kalırsa, bu borç peşin para ile ödenecektir. Borçlu Hükümet, bu ödeme işine süre tanınmasını isterse, yıllık en çok üç taksitte ödenmek şartıyla, Komisyon bu süreyi ona tanıyabilecektir. Komisyon, bu süre içinde ödenmesi gereken faizleri de saptayacaktır. Ödenecek para oldukça önemli ise ve daha uzun sürelerin tanınmasını gerektirmekteyse, borçlu Hükümet, borçlu olduğu paranın yüzde yirmisine kadar Karma Komisyonca saptanacak bir parayı peşin olarak ödeyecek, geri kalan borç için de, Karma Komisyonca saptanacak oranda faizli ve yirmi yıllık bir süre içinde anapara çevrilebilecek (amortise edilecek) borçlanma bonoları (istikraz tahvilleri) çıkarabilecektir. Borçlu Hükümet, bu borç için, Komisyonca kabul edilecek sağlancalar (rehinler) gösterecektir. Bu sağlancalar, Yu-

nanistan'da Uluslar arası Komisyonca, İstanbul'da Devlet Borcu (Düyun-u Umumiye) Meclisince yönetilecek ve gelirleri toplanacaktır. Bu sağlanmalar konusunda anlaşmaya varılamazsa, Milletler Cemiyeti Meclisi bunları saptamaya yetkili olacaktır.

MADDE: 15

Göçü kolaylaştırmak amacıyla, ilgili Devletlerce, Karma Komisyonun saptayacağı şartlarla, komisyona öndelik (avans) olarak ödemedede bulunacaktır.

MADDE: 16

Türkiye ve Yunanistan Hükümetleri, işbu Sözleşme uyarınca, ülkelerini bırakıp gidecek olan kimselere yapılacak bildirimlerle, bu kimselerin varış ülkesine taşınmak üzere yönelecekleri limanlara ilişkin bütün sorunlar üzerinde, 11. maddede öngörülen Karma Komisyonla anlaşmaya varacaklardır. Bağlıklı Taraflar, mübadele edilecek halklara, gidişleri için konmuş tarihten önce yurtlarını bırakıp gitmelerine yol açacak, ya da mallarını ellerinden çıkartmak üzere doğrudan ya da dolaylı hiçbir baskıda bulunmamayı karşılıklı olarak yükümlenirler. Bağlıklı Taraflar, ülkeyi bırakıp giden ya da gidecek olan göçmenleri hiçbir vergiye ya da olağanüstü bir resme bağlamamayı yükümlenirler. 2 nci Madde uyarınca mübadele dışı bırakılacak bölgelerde oturanların, bu bölgelerde kalmak ya da oralara yeniden dönmek haklarıyla, Türkiye ve Yunanistan'da özgürlüklerinden ve mülkiyet haklarından serbestçe yararlanmalarına hiçbir engel çıkartılmayacaktır. Bu hüküm, mübadele dışı bırakılacak söz konusu bölgelerde oturanların mallarını başkalarına geçirmelerine ve bu kimselerden Türkiye'yi ya da Yunanistan'ı kendi istekleriyle bırakıp gitmek isteyeceklerin gidişine engel olma vesilesi olarak öne sürülemeyecektir.

MADDE: 17

Karma Komisyon çalışmaları ve işlerin yürütülmesi için gerekli giderler, Komisyonca saptanacak oranlar içinde, ilgili Hükümetlerce karşılanacaktır.

MADDE: 18

Bağlıklı Taraflar, işbu Sözleşmenin uygulanmasını sağlamak üzere, yasalarında gerekli değişiklikleri yapmağı yükümlenirler.

MADDE: 19

İşbu Sözleşme, Bağlıklı Yüksek Taraflar bakımından, Türkiye ile yapılacak Barış Antlaşmasının bir parçasıymış gibi, aynı güç ve

aynı değerde sayılacaktır. İşbu Sözleşme, söz konusu Antlaşmanın Bağlı Yüksek Taraflardan her ikisince onaylanmasından hemen sonra yürürlüğe girecektir. Bu hükümlere olan inançla yetki belgelerinin, karşılıklı olarak, usulüne uygun olduğu görülmüş ve aşağıda imzaları bulunan Tam yetkili Temsilciler, işbu Sözleşmeyi imzalamışlardır. LAUSANNE’da, otuz Ocak bin dokuz yüz yirmi üç tarihinde, üç nüsha olarak düzenlenmiştir. Bu nüshalardan bir Yunanistan Hükümetine, biri Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine verilecek, üçüncüsü de doğruluğu onaylanmış birer örneğini, Türkiye ile yapılmış Barış Antlaşmasını imzalayan Devletlere yollayacak olan, Fransa Cumhuriyeti Hükümetine, bu Devletin arşivlerine konulmak üzere, teslim edilecektir.

(L.S.) E.K. VENİSELOS (L.S.) M. İSMET

(L.S.) D. CACLAMANOS (L.S.) Dr. RIZA NUR (L.S.) HASAN

PROTOKOL

GEREĞİ GİBİ YETKİLİ KILINMIŞ OLAN VE AŞAĞIDA İMZALARI BULUNAN TAMYETKİLİ TÜRK TEMSİLCİLERİ, Türk Hükümetinin, Rum ve Türk halklarının mübadelesine ilişkin olarak, Yunanistan’la bugünkü tarihte yapılmış Sözleşmenin yürürlüğe konulmasını beklemeksizin ve bu Sözleşmenin 1. maddesindeki hükmün uygulama alanı dışında kalmak üzere, Barış Antlaşması imza edilir edilmez, iş bu Sözleşmenin 4. maddesinde göz önünde tutulan, vücutça sağlam erkekleri serbest bırakacağını ve bunların gidişini sağlayacağını bildirirler.

LAUSANNE’da, otuz Ocak bin dokuz yüz yirmi üç tarihinde, üç nüsha olarak düzenlenmiştir.

İSMET Dr. RIZA NUR HASAN

(Lozan Barış Konferansı-Tutanaklar Belgeler- Takım: II Cilt:2 Çeviren Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını)

KAYNAKÇA

*Kitabın Adı, Yazarı, Yayınevi;

*İşgal Günlerindeki işbirlikçiler, A. Nedim Çakmak, Kum saati yy

*Kurtuluş savaşı yıllarında Türk-Sovyet iliş., A. Şemsutdinan, Cumhuriyet

*İttihat ve Terakki, A. Şerif Aksoy, Nokta Kitap yy

*Türkiye 1-2-3, A.J. Toynbee, Cumhuriyet

*Tarih-Tarih Almanakları, A.ÖzgürTüren-İsmail Pehlivan, Tarih-Tarih dergisi yy

*Adana Ermeni Mezalimi Anıları (1920), Abdulgani Girici, Türk Tarih Kurumu

*İtilaf devletlerinin İstanbul'da işgal yönetimi, Abdurrahman Bozkurt, Atatürk Araştırma Merkezi

*M.K. Karlsbad Hatırları, Afet İnan, Cumhuriyet

*Atatürk'ten yazdıklarım, Afet İnan, Cumhuriyet

*İzmir İktisat Kongresi, Afet İnan, Türk Tarih Kurumu

*Yabancı Belgelerde Türk Ermeni İlişkileri, Ahmet Gürel, Zeus kitapevi

*1. Dünya savaşı sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr, Ahmet Hurşit Tolon, Atatürk Araştırma Merkezi

*50 Soruda Milli Mücadele, Ahmet HÜR, Zeus kitapevi

*Milli Mücadele'de Kahramanlar-Hainler, Ahmet HÜR, Kuledibi yayınları

*Kürt İsyanları, Ahmet Kahraman, Evrensel Basın Yayın

*Cumhuriyetin Kuruluş Öyküsü, Ahmet Kuyaş, NTV tarih yy

*Ermeni Meselesi ve Techir, Ahmet Seyrek, Bizim Kitaplar

*Bir Türk zabitanın anıları, Ahmet Şerif İzgören, İzgören yayınları

*Rauf Orbay, Aksel Keskin, Parola yayınları

*Osmanlı imparatorluğu, Alan Palmer, YeniYüzyıl yayınları

*6 ay (Ata'nın İstanbul'da son altı ayı), Alev Çoşkun, Cumhuriyet

*İlk Kurşun Savaşında Ödemiş, Alev Çoşkun, Ödemiş Belediyesi yayını

*Ergun Aybarsla Tarih ve Türkiye, Alev Gözcü, Zeus kitapevi

*Müllî Mücadele Hatıralarım, Ali Çetinkaya, Türk Tarih Kurumu

*Direniş 1919, Ali Çetinkaya-K. Özalp, Örgün yayınevi

*Sorun olan Yunanlılar ve Rumlar, Ali Güler, Berikan yayınları

*Anadolu'da İstiklal Mücadelesi ve Anılarım, Ali Kadri Köprülü, Türk Tarih Kurumu

*Lozan Konferansı ve İsmet Paşa, Ali Naci Karacan, Bilgi yayınevi

*Milli Mücadelede din adamları 1, Ali Sarıkoyunca, Diyanet İşleri Bşk. Yayını

*Milli Mücadelede din adamları 2, Ali Sarıkoyunca, Diyanet İşleri Bşk. Yayını

*Türkiye'nin Etnik yapısı, Ali Tayyar Önder, Pozitif yayıncılık

*Türkiye'de siyasal cinayetler, Alpay Kabacalı, Güner yayınları

*Talat paşa'nın Anıları, Alpay kabacalı, T. İş Bankası Kültür yayınları

*Ermeni komitacıları, Altan Deliorman, Boğaziçi yayınları

*Kürt Sorunu, Altan Tan, Timaş yayınları

*Atatürk ve Çağdaşlık, Anonim, 58. Topçu Tugayı yy

*Ata'nın İzmir İktisat Kongresi açılış konuş., Anonim, 58. Topçu Tugayı yy

*Gazi M.K. 1923 Eskişehir ve İzmit Konuşmaları, Arı İnan, Türk Tarih Kurumu

*Türk Yunan Uyuşmazlığı (Limni adası), Aslan Gündüz, Otağ yayınları

*Türkistanlı bir Türk boyu; Kürtler, Aydın Taneri, Türk Kül. Araş. Enüstitüsü

*Siyasal Düşünceler Ve Yönetimler, Ayferi Göze, Beta yayınları

*Sosyal Devlet Sistemleri, Ayferi Göze, Fakülteler Matbaası

*Öteki Tarih-1-2-3, Ayşe Hür, Profil yayıncılık

*Atatürk Türkiyeğinde kılık kıyafetle Çağdaşlaşma, Ayten Sezer Arıç, Siyasal Kitapevi

*T.C. Devrim yasaları, B. Mazhar Erüreten, Cumhuriyet

*Çankaya Akşamları 2-3, B.G. Gavlis, Cumhuriyet

*Bir teğmenin doğu cephesi günlüğü, Bahtiyar İstekli, T. İş Bankası Kültür yayınları

*Atatürk'ün A Anadolu'ya gönderil. arka yüzü, Baki Öz, Can yayınları

*1. Doğu Halkları Kurultayı belgeleri 2, Bakü 1920, Cumhuriyet

*1. Doğu Halkları Kurultayı belgeleri 3, Bakü 1920, Cumhuriyet

*Türk yunan ilişkilerinde batı trakya sorunu, Baskın Oran, Bilgi yayınları

*1915 Ermeni Tehciri ve Urfa Müt. Nusret bey, Bayram Akça, Türk Tarih Kurumu

*Mustafa Kemal, Benoist-Mechin, Bilgi yayınları

*Türk Kadını 1-2-3, Bernard Coparal, Cumhuriyet

*Doğu Karadeniz Rumları/İsyân ve Göç-19-23, Bestami S. Bilgiç, Türk Tarih Kurumu

*Ege Sorunu 1-2, Bilal N. Şimşir, TTK Basımevi

*Lozan Telgrafları -1-2, Bilal N. Şimşir, Türk Tarih Kurumu

*İzmir'de yunanlıların son günleri, Bilge Umar, Bilgi yayınları

*İzmir Ekonomisi (1923-1938), Bülent Durgun, İzmir Büyükşehir Bel. Yayını

*Atatürk ve Devrimcilik, Bülent Ecevit, Tekin yayınları

*Mithat Paşa ve Türk Ekonomisinin Tarihsel süreci, Bülent Ecevit, T. İş Bankası Kültür yayınları

*Türkiye’de yerel kongre iktidarları, Bülent Tanör, Cumhuriyet

*Kuruluş, Bülent Tanör, Cumhuriyet

*Mütarekede İttihatçılık, Bünyamin Kocaoğlu, Temel yayınları

*Mustafa Kemal (ABD Büyükelçi anıları) 1, C. N. Sherrill, Cumhuriyet

*Mustafa Kemal (ABD Büyükelçi anıları) 2, C. N. Sherrill, Cumhuriyet

*Atatürk gibi düşünmek, Celal Bayar, Truva yayınları

*Kurtuluş Savaşı Tarihi, Celal Erikan, T. İş Bankası Kültür yayınları

*1. Dünya savaşında İzmir Savunması, Celal Öcal, İleri Kitapevi

*Dünya Türke borcunu öde, Cemal Kutay, Kurtis matbaası

*Yazılmış tarihimiz, Cemal Kutay, Aksoy yayınları

*Bilinmeyen Tarihimiz, Cemal Kutay, Dizerkonca Matbaası

*Kazım Karabekir Paşa, Cemalettin Taşkıran, Türk Tarih Kurumu

*Birinci Meclis, Cemil Koçak, Sabancı Üniversite yy

*Türk-Alman İlişkileri (1923-1939), Cemil Koçak, Türk Tarih Kurumu

*İngiliz Muhipleri Cemiyeti, Cengiz Dönmez, Türk Tarih Kurumu

*Suikastler, Çınar Özkan, Kum saati yy

*Türk Hukuk Tarihi, Çoşkun Üçok-Ahmet Mumcu, Ankara Hukuk Fak.

*İstiklal Savaşının Örtülen Tarihi, D. Mehmet Doğan, Derin tarih yayınları

*Avrupa ile Asya arasındaki adam 1-2-3-4, Dagobert-V. Mikusch, Cumhuriyet

*Türk Milliyetçiliğin Doğuşu, David Kushner, Kesit yayınları

*Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Dergi, Türk Tarih Kurumu

*Milli Kurtuluş tarihi -1-2-3-4, Doğan Avcıoğlu, Tekin yayınları

*Cumhuriyet Devrinin Perde arkası (1923-1933), Dr. Rıza Nur, Örgün yayınları

*T.C. Tarihinin Kaynakları, E.Semih Yalçın, Berikan yayınları

*Osmanlı İmparatorluğunun Son Yılları, Emanuil Emmanuilidis, Belge yayınları

*Mustafa Kemal ve İttihat Terakki ve Bolşevizm, Emel Akal, İletişim yayınları

*Osmanlı’da Ekonomik yapı ve dış borçlar, Emine Kıray, İletişim yayınları

*Sürgünde üç ölüm, Emir Şekip Arslan, Truva yayınları

*İzmir Yangını hakkında Ön rapor, Engin Berber, Ödemiş Belediyesi yayını

- *Ali Orhan İlkurşun'un anıları, Engin Berber, Ödemiş Belediyesi yayını
- *İzmir-1876-1908, Engin Berber, İzmir Büyükşehir Bel. Yayını
- *İzmir Kabusu (işgal günleri), Engin Berber, İzmir Büyükşehir Bel. Yayını
- *Türkiye'de Kürt meselesi, Ercüment Kuran, Ayır basım evi
- *Liderlerimiz ve dış politika, Ercüment Yavuzalp, Bilgi yayınları
- *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası 1920-1923, Erden Akbulut-Mete Tunçay, Sosyal Tarih yayınları
- *Türk tarihinde İşbirlikçiler ve 150'likler, Erdoğan Aslıyüce, Yesevi yayıncılık
- *İstiklal Mahkemeleri, Ergun Aybars, İleri Kitapevi
- *Bir uygarlık örneği-Türk Devrimi, Ergun Aybars, Zeus kitapevi
- *Başverenler başkaldıranlar, Ergün Hiçyılmaz, Altın kitaplar
- *Teşkilatı mahsusa ve casusluk örgütleri, Ergün Hiçyılmaz, Kamer yayınları
- *Teşkilatı Mahsusadan MİT'e, Ergün Hiçyılmaz, Varlık yayınları
- *Esir Kampları, Ergün Hiçyılmaz, Bilge Karınca yayını
- *Ermeni evlatlıklar, Erhan Başyurt, Karakutu yayınları
- *Genç Türkler ve İttihat Terakki, Ernest Ed. Ramsour, Etkin Kitaplar
- *İttihat ve Terakkinin Paramiliter Gençlik Kuruluşları, Erol Akçan, Türk Tarih Kurumu
- *Komplo Teorileri, Erol Mütercimler, Alfa yayınları
- *Fıkrimizin Rehberi, Erol Mütercimler, Alfa yayınları
- *Ona Katılmak, Erol Toy, Gürer yayınları
- *Aydın ve Çağı, Erol Toy, Tomruk matbaası
- *Türkler-Ermeniler-Kürtler, Ersal Yavi, Yazıcı yayınları
- *İhtilalci subaylar, Ersal Yavi, Yazıcı yayınları
- *Osmanlıdan Post Moderniteye, Etyen Mahcupyan, Patika yayınları
- *Çankaya (1-2-3-4-5), F. Rıfki Atay, Cumhuriyet
- *Türk tarihinde siyasi partiler, F.Hüsrev Tekin, Elif yayınları
- *Kurtuluş Savaşı Sözlüğü, Fahrettin Çiloğlu, Doğan Kitap
- *Büyük Türk zaferi, Fahri Belen, Cumhuriyet
- *Tarih Işığında Devrimlerimiz, Fahri Belen, Cumhuriyet
- *Ağaoğlu Ahmet Bey, Fahri Sakal, Türk Tarih Kurumu
- *Osmanlı Borçları Tarihi, Faruk Yılmaz, Berikan yayınları
- *Son Halifenin Son günleri, Feridun Kandemir, Yağmur yayınevi
- *Yok edilmek istenen millet, G. Kemali Söylemezoğlu, Cumhuriyet
- *Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz Belgeleri, Gotthard Jaeschke, Türk Tarih Kurumu
- *Kuvayi Milliye, Gökçe Fırat, İleri Kitapevi

- *İlk Meclis, H. Veldet Velidedeoğlu, Cumhuriyet
- *Türkiye nasıl doğdu?, H.C. Armstrong, Arma yayınları
- *Bozkurt, H.C. Armstrong, Arba yayınları
- *Pontus meselesi, Hadiye Yılmaz, Türk Tarih Kurumu
- *Atatürk'ten Türkiye'ye ışık tutan konuşmalar, Halil Bal, Truva yayınları
- *İngilizlerin Osmanlıyı Yok Etme Siyaseti, Halil Halid, Ekim yayınları
- *Vahdettin ve Milli Mücadele, Halil İbrahim İnal, Nokta Kitap yy
- *Milli Mücadele Tarihi, Halil İbrahim İnal, Nokta Kitap yy
- *Milli Mücadele, Halim Demir, Ozan yayıncılık
- *Mustafa Kemal ve Vahdettin, Hanri benazus, Mor Kalem yayınevi
- *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği, Hans Kohn, İlgı Kültür Sanat yayıncılık
- *Kutsal İsyan-1-2-3-4-5, Hasan izzettin Dinamo, Tekin yayınları
- *Mütareke ve İşgal Anıları, Haydar Rüştü Öktem, Türk Tarih Kurumu
- *Tencere Dibin Kara, Herkül Milas, Amaç yayınları
- *İkinci Adamlar, Hilmi Tutar, Ekim yayınları
- *Osmanlı Tarihi, Histori Üniv. Tarih Kurumu, Neden kitapevi
- *Bütün kaleler zaptedilmedi, Hulki Cevizoğlu, Ceviz Kabuğu yy
- *Ya sev ya sevr, Hulki Cevizoğlu, Ceviz Kabuğu yy
- *İşgal ve Direniş, Hulki Cevizoğlu, Ceviz Kabuğu yy
- *Türkiye Sürgünleri, Hulki Cevizoğlu, İnkılap yayınları
- *Kılıç Ali'nin Anıları, Hulusi Turgut, T. İş Bankası Kültür yayınları
- *Atatürk'ün Sofrasında, Hüseyin Movit, Truva yayınları
- *Cumhuriyetin en uzun 6 ayı, Hüseyin Mümtaz, Kum saati yy
- *Çağlayangilin Anıları, İ. Sabri Çağlayangil, Bilgi yayınları
- *Mondros, Sevr, Lozan anlaşmaları, İ. Sadi Öztürk, 1919 yayınları
- *Tarih Ekonomiyi, ekonomi tarihi oluşturur, İbrahim Arslan, Arıkan yayınları
- *Deli Halid Paşa, İbrahim Özkan, Ötüken yayınları
- *Doğu Karadeniz'de Türkler, İbrahim Tellioğlu, Serander yayınları
- *Trabzon Rum Devleti, İbrahim Tellioğlu, Serander yayınları
- *Biz İttihatçılar, İbrahim Temiz-Ahmet Rıza, Örgün yayınevi
- *Düzenin Yabancılaşması (batılaşma), İdris Küçükömer, Bağlam yayınları
- *Ali Fethi Okyar, İhsan Sabri Balkaya, Türk Tarih Kurumu
- *Cumhuriyetin ilk yüzyılı, İlber Ortaylı, Timaş yayınları
- *İmparatorluğun Son Nefesi, İlber Ortaylı, Timaş yayınları
- *Eski Dünya Seyahatnamesi, İlber Ortaylı, Timaş yayınları
- *Kamu Hukuku, İlhan F. Akın, Üçdal Neşriyat

- *Türk Devrimi tarihi, İlhan F. Akın, Üçdal Neşriyat
- *Siyasal sistem-Siyasal davranış, İlter Turan, Der yayınları
- *Osmanlıda Son dönem İşçi Hareketleri, İlyas Karabıyık, Ekin yayı-nevi
- *Irak Kürt hareketi ve Bass Irkçılığı, isimsiz, Komal yayınları
- *Atatürk'ün İzmit basın toplantısı, İsmail Arar, Cumhuriyet
- *Cumhuriyetin gizli tarihi 1, İsmail Çolak, Gül Nesli yayınları
- *Cumhuriyetin gizli tarihi 2, İsmail Çolak, Gül Nesli yayınları
- *Yunan İşgalinin patronu Zaharoff, İsmail Çolak, Lamure
- *Diplomasi ve Savaş (1919-1922), İsmail Ediz, Atatürk Araştırma Mer-kezi
- *Mudanya Mütarekesi, İsmail Eyyüpoğlu
- *Soykırım Efsanesi, İsmet Bozdağ, Emre yayınları
- *Çanakkale/M. Kemal'in doğuşu, İsmet Görgülü, TBB yayını
- *On yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922, İsmet Görgülü, Türk Tarih Ku-rumu
- *Hatıralar (1. Dünya savaşı), İsmet İnönü, Cumhuriyet
- *Cumhuriyetin ilk yılları, İsmet İnönü, Cumhuriyet
- *Lozan Anlaşması Hatıraları 1, İsmet İnönü, Cumhuriyet
- *Lozan Anlaşması Hatıraları 2, İsmet İnönü, Cumhuriyet
- *İsmet İnönü-Hatıralarım, İsmet İnönü, Bilgi yayınları
- *K. Atatürk ve Çağdaş Türkiye 1-2-3, Joannes-Glosneck, Cumhuriyet
- *Atatürk ve İnönü, John Grew, Cumhuriyet
- *Müslümanlar ve Azınlıklar, Justin Mc Carthy, İnkılap yayınları
- *Türkiye'de Siyasal Sistem arayışı ve Y. Gücü K. Haluk Yavuz, Seçkin yayınları
- *Asyalıların kafası çalışır mı?, K. Mahbubani, Aykırı yayınları
- *Anarşist kuram ve kökeni, K.K. Verlag, Birey yayınları
- *Vicdani Ret, Kaan Turhan, IQ Kültür Sanat yy
- *Harbiyeli bir Osmanlı Ermenisi, Kalusd Sürmenyan, Tarih vakfı yurt yayınları
- *Kara Defter-Milli Mücadele ve Lozan, Kamil Maman, Timaş yayın-ları
- *Siyasi Dargınlıklar, Kandemir, Ekicigil yayınları
- *Paşaların Kavgası, Kazım Karabekir, Emre yayınları
- *Nutuk'a Karabekir'in Cevabı -1-, Kazım Karabekir, Emre yayınları
- *Ermeni Dosyası, Kazım Karabekir, Emre yayınları
- *İstiklal Harbimiz -1-2, Kazım Karabekir, Yapı ve Kredi yayınları
- *Milli Mücadele. 1919-1922, Kazım Özalp, Türk Tarih Kurumu
- *Milli Mücadele 1919-1922 (2. Cilt), Kazım Özalp, Türk Tarih Kuru-mu

- *Üçüncü Kılıç (İzmir'in Kurtuluşu), Kemal Arı, Zeus kitapevi
- *Atatürk devrimi sosyolojisi, Kurt Steinhaus, Sander yayınları
- *Türkiye'de 5 yıl (1-2-3), L. Von Sanders, Cumhuriyet
- *Atatürk İhtilali (1-2-3), M. Esat Bozkurt, Cumhuriyet
- *İzmir 1922, M. Housepian Dobkin, Belge yayınları
- *Zabit ve kumandan, M. Nuri Conker, Cumhuriyet
- *Anadolu'nun İşgali, M. Şevki Yazman, Kamer yayınları
- *Zabit ve kumandan ile hasbihal, M.K. Atatürk, Cumhuriyet
- *Nutuk/Söylev, M.K. Atatürk, Alfa yayınları
- *1921 İstanbul-1922 Ankara, Magdeleine Marx, Sosyal Tarih yayınları
- *Cumhuriyet Doğru. 1921-1922, Mahmut Goloğlu, İş Bankası Kültür yayınları
- *Devrimler ve Tepkileri. 1924-1930, Mahmut Goloğlu, İş Bankası Kültür yayınları
- *Kuruluşta devrimci doktorun anıları, Mehmet Fuat Umay, İş Bankası Kültür yayınları
- *Anadolu'da bir arada yaşama tecrübesi, Mehmet Şeker, Diyanet İşleri Bşk. Yayını
- *Emin Erkul'un Milli Mücadele Anıları, Melih Tinal, Zeus kitapevi
- *BKP'nin Türkçe yayın organı Ziya Gazetesi, Mete Tuncay, Sosyal Tarih yayınları
- *Amele Birliği (1923), Mete Tuncay, Sosyal Tarih yayınları
- *Kurtuluş Savaşında gelen ABD Heyetleri, Metin Ayışığı, Türk Tarih Kurumu
- *Atatürk ve tam bağımsızlık, Muammer Aksoy, Cumhuriyet
- *Kapitülasyonların Kaldırılması, Muhammet Emin Külünk, Yeditepe yayınevi
- *Bekir Sami'nin Kurtuluş savaşı anıları, Muhittin önal, Cem yayınları
- *Kurtuluş Savaşında Çerkeslerin Rolü, Muhittin Ünal, Kafkas Derneği Genel Merkez yayını
- *Musul harekatı ve Süleymaniye Kongresi, Murat Güztoklusu, Kripto yayıncılık
- *Gayri Resmi Yakın Tarih, Mustafa Akyol, Etkileşim yayınları
- *Yakın Tarihin Kara Delikleri, Mustafa Armağan, Timaş yayınları
- *Avrupa'nın 50 Büyük Yalanı, Mustafa Armağan, Timaş yayınları
- *Kazım Karabekir gözüyle yakın tarih, Mustafa Armağan, Timaş yayınları
- *Osmanlının Mahrem tarihi, Mustafa Armağan, Timaş yayınları
- *Cumhuriyet Efsaneleri, Mustafa Armağan, Tibaş yayınları
- *Lozan Konferansı, Mustafa Kemal Atatürk, Bildik Basın yayın tanıtım
- *İstanbul'un İşgali, Mümin Yıldıztaş, Yeditepe yayınevi

- *Kurtuluş Savaşı Güncesi, Mümtaz Arıkan, İnkılap yayınları
- *Direnen Türkler, Müslüm Ulusoy, Tanı yayınları
- *İhtilalci Türkler, Müslüm Ulusoy, Kamal yayınları
- *Osmanlı'da Ermeni Rum mallarının Türkleştirilmesi, Nevzat Onaran, Evrensel yayınları
- *Cumhuriyette Ermeni Rum mallarının Türkleştirilmesi, Nevzat Onaran, Evrensel yayınları
- *Türk Yunan İlişkileri ve Megali idea, Oğuz Kalelioğlu, Bilgi yayınları
- *Damat Ferit Hükümet. M.Mücadele karşıtı politikaları, Osman Akandere-Hasan Ali Polat, Atatürk Araştırma Merkezi
- *Cumhuriyet'e meydan okuyanlar, Osman Özbek, Karınca yayınları
- *Techir Yargılamaları-1919, Osman Selim Kocahanoğlu, Temel yayınları
- *Osmanlıdan günümüze Ordunun evrimi, Osman Tiftikçi, Sorun yayınları
- *Tanzimattan Lozan'a Azınlıklar, Önder Kaya, Yeditepe yayınevi
- *Mustafa Kemal ile mülakat, R. Eşref Üneydin, Cumhuriyet
- *Atatürk'ün Doğu ve G.Doğu Politikası, Ramazan Topdemir, Truva yayınları
- *Cehennem değirmeni, Rauf Orbay, Truva yayınları
- *Anılar(Şeyh Mahmut Berzenci Hareketi), Refik Hilmi, Peri Yayınları
- *Anadolu İhtilali, Sabahattin Selek, Cem yayınları
- *Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, Safiye Bilge Temel, Lozan Mübadeleleri vakfı
- *Gizli belgelerde M. Kemal ve Vahdettin, Salahi R. Sonyel, Türk Tarih Kurumu
- *Osmanlı Devletinin yıkılmasında Azınlıkların rolü, Salahi R. Sonyel, Türk Tarih Kurumu
- *İngiliz Belgelerinde Adanada Türk-Ermeni Olayları, Salahi R. Sonyel, Türk Tarih Kurumu
- *Osmanlı'nın Son Zamanlarında Bölme Çabaları, Salahi R. Sonyel, Kaynak yayınları
- *Türk yunan ilişkileri, Sedat İlhan, 9 eylül üniv. Yayını
- *Lozan Barış Konferansı/Belgeler-Tutanaklar, Seha L. Meray
- *Sorunlarıyla Doğu ve G.Doğu gerçeği, Selahattin Çetiner, Mehmetçik Vakfı yy
- *Atatürk Dönemi Türkiye ABD İlişkileri, Semih Bulut, Atatürk Araştırma Merkezi
- *Lider biyografilerinde Türkiye, Seyfi Öngider, Aykırı yayınları
- *İst. Hükümeti ve milli mücadele, Sina Akşın, Cem yayınları
- *İst. Hükümeti ve milli mücadele (2), Sina Akşın, İş Bankası Kültür yayınları
- *Bilinmeyen Lozan, Taha Akyol, Doğan Kitap

- *Batılılaşma hareketleri (1-2), Tarık Zafer Tunaya, Cumhuriyet
- *Gizlenen Rejim Kemalizm, Tayyip Yelen, Tanı yayınları
- *Milli Mücadele (Ata ve Vahdettin ekseninde), Teoman Ergül, Akıl Çelen Kitaplar
- *Trakya'da Milli Mücadele -1-2, Tefik Bıyıklıoğlu, Türk Tarih Kurumu
- *Dr. Rıza Nur dosyası, Turgut Özakman, Bilgi yayınları
- *Heyeti Temsiliye Tutanakları, Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu
- *Yılların İçinden, Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu
- *Osmanlı'da Örfi inançtan Hukuka, Ümit Hassan, İletişim yayınları
- *Malta Belgeleri, Vartkes Yeghiayan, Belge yayınları
- *Türkiye'de Ordu ve Siyaset, William Hale, Hil yayınları
- *Kurtuluş Savaşında Türk-Azerbeycan iliş.(1-2), Y. A. Bagidav, Cumhuriyet
- *Ermeni meselesi, Y. Hikmet Bayur, Cumhuriyet
- *Türk Kurtuluş savaşı ve Fransız Kamuoyu(1919-1922), Yahya Akyüz, Türk Tarih Kurumu
- *Süryaniler, Yakup Tahinçioğlu, Butik yayıncılık
- *Türkiye Üzerine Tezler (-1-2-3-4-5), Yalçın Küçük, Salyangoz yayınları
- *Son padişah vahdettin, Yılmaz Çetiner, Milliyet yayınları
- *1. Meclis, Yunus Nadi, Cumhuriyet
- *Atatürk'le yaşanmış anılar, Yurdakul Yurdakul, Truva yayınları
- *İngiliz Belgelerinde Musul Sorunu, Kemal Melek.
- *Kurtuluş Savaşı Günlüğü -1-2-3-4, Zeki Sarıhan, T. T. Kurumu
- *Ali Çavuş, Zeynel Lüle, Doğan kitap
- *Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk, Ziya Gürel, T. T. Kurumu